

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI

134009

BANKALARDA AKTİF - PASİF YÖNETİMİ
ve
DÜŞÜK ENFLASYON SÜRECİNİN OLASI ETKİLERİ

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Cemil ÇİFTÇİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Funda TELATAR

134009

Ankara - 2003

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

.....ait.....
.....adlı çalışma, jürimiz tarafından
.....
İktisat Politikası Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Üye.....

Üye.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
ŞEKİL VE TABLOLAR CETVELİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FINANSAL PİYASALAR VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

1.1. FINANSAL PİYASALAR.....	6
1.1.1. Finansal Sistemin Genel Yapısı ve İşleyişi.....	6
1.1.2. Para Piyasası.....	16
1.1.2.1. Para Piyasasının Tanım ve Fonksiyonları.....	16
1.1.3. Sermaye Piyasası	18
1.1.3.1. Sermaye Piyasasının Tanım ve Fonksiyonları.....	18
1.2. BANKACILIK SEKTÖRÜ.....	21
1.2.1. Bankacılık Sektörünün Önemi.....	21
1.2.2. Bankaların Fon Kaynakları Ve Kullanımları.....	23
1.2.2.1. Bankaların Fon Kaynakları (Pasifleri).....	24
1.2.2.1.1. Özkaynaklar.....	24
1.2.2.1.2. Yabancı Kaynaklar.....	25
1.2.2.2. Bankaların Fon Kullanımları (Aktifleri).....	26
1.2.2.2.1. Nakit ve Bankalar Hesabı.....	26
1.2.2.2.2. Krediler.....	26
1.2.2.2.3. Menkul Kıymetler.....	27
1.2.2.2.4. İştirakler.....	28
1.2.2.2.5. Zorunlu Karşılıklar.....	28
1.2.2.2.6. Cari Hesaplar	28
1.2.2.2.7. Sabit Kıymetler.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BANKALARDA AKTİF PASİF YÖNETİMİ VE PARA POLİTİKASININ ETKİLERİ

2.1. AKTİF-PASİF YÖNETİMİ.....	30
2.1.1. Aktif-Pasif Yönetiminin Gelişimi.....	32
2.1.2. Aktif-Pasif Yönetim Teorilerinin Gelişimi.....	33
2.1.2.1. Ticari Kredi Kuramı	33
2.1.2.2. Değiştirilebilirlik Kuramı.....	34
2.1.2.3. Beklenen Gelir Kuramı.....	35
2.1.2.4. Pasif Yönetimi.....	35
2.1.2. Aktif-Pasif Yönetimini Etkileyen Temel Faktörler.....	37
1.2.3.4. Aktif-Pasif Komiteleri.....	40
1.2.3.5. Aktif Pasif Yönetiminde Kullanılan Finansal Rasyolar.....	42
1.2.3.5.1. Kârlılık Rasyoları.....	42
1.2.3.5.2. Sermaye Yeterliliği.....	44
1.2.3.5.3. Likidite Yeterliliği.....	44
1.2.3.5.4. Aktif Kalitesi	45
1.2.3.5.5. Getiri Durumu.....	47
1.2.3.5.6. Faaliyet Rasyoları ve Yönetim Kalitesi.....	49
1.2.3.5.7. Diğer Rasyolar.....	50
2.2. PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI VE BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	51
2.2.1. Banka Ödücü (Bank Lending) Kanalı.....	54
2.2.2. Bilanço Kanalı.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK YÖNETİMİ VE ENFLASYONUN ETKİLERİ

3.1. AKTİF-PASİF YÖNETİMİNDE KARŞILAŞILAN TEMEL RİSKLER VE YÖNETİMLERİ.....	62
3.1.1. Bankalarda Likidite Yönetimi ve Riski.....	62
3.1.1.1. Likidite Yönetimi Açısından Aktiflerin Sınıflandırılması..	64
3.1.1.2. Likidite İhtiyacının Belirlenmesi.....	65
3.1.1.2.1. Akış Yaklaşımı.....	66
3.1.1.2.2. Stok Yaklaşımı.....	67
3.1.1.2.3. Vade Yapısı Yaklaşımı.....	68
3.1.1.2.4. Likidite Endeksi Yaklaşımı.....	70
3.1.2. Faiz Oranı Riski ve Yönetimi.....	70
3.1.2.1. Gap Analizi.....	75
3.1.2.2. Süre (Duration) Analizi.....	77
3.1.2.2.1. Süre Farkı.....	77
3.1.2.2.2. Dışbükeylik (Convexity).....	78
3.1.2.3. Simülasyon Modeli.....	79
3.1.3. Kredi Riski ve Yönetimi.....	80
3.1.3.1. Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi.....	81
3.1.3.2. Kredilerin Limitlendirilmesi.....	85
3.1.3.3. Kredilerin Çeşitlendirilmesi.....	85
3.1.4. Döviz Kuru Riski ve Yönetimi.....	87
3.1.4.1. Net Açık Döviz Pozisyonu.....	89
3.1.4.2. Döviz Pozisyonları ve Korunma Stratejileri.....	91
3.1.5. Sermaye Yeterliliği Riski ve Yönetimi.....	95
3.1.6. Piyasa Riski ve Yönetimi.....	100
3.1.7. Faiz Oranı Riski Ve Döviz Kuru Riskinin Yönetiminde Kullanılan Hedging Yöntemleri.....	102
3.1.7.1. Futures (Gelecek) Kontratları.....	102

3.1.7.2. Forward (Vadeli) Kontratları.....	105
3.1.7.3. Swap Kontratları.....	106
3.1.7.4. Opsiyon Kontratları.....	109
3.2. ENFLASYONUN BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ...	113

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE TEMEL SORUNLARI

4.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ.....	120
4.1.1. 1923-1980 Dönemi.....	120
4.1.2. 1980 Sonrası Dönem.....	129
4. 2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TEMEL SORUNLARI.....	152
4.1.2.1. Yüksek Oranlı ve Kronik Enflasyon.....	153
4.1.2.2. Yüksek Kamu Açıkları ve Finansman Şekli.....	155
4.1.2.3. Yüksek Kaynak Maliyeti.....	157
4.1.2.4. Sermaye Yetersizlikleri.....	157
4.1.2.5. Kredi ve Mevduatların Yetersizliği.....	158
4.1.2.6. Oligopolistik Yapı ve Rekabet Eşitsizliği.....	160
4.1.2.7. Para İkamesi ve Açık Pozisyon Artışı.....	161
4.1.2.8. Donuk / Batık Krediler Sorunu.....	162

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜK ENFLASYON SÜRECİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

5.1. 1980 - 2000 DÖNEMİNDE TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN GELİŞİMİ.....	165
---	-----

5.2. DÜŞÜK ENFLASYON SÜRECİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE AKTİF PASİF YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ.....	169
5.2.1. Düşük Enflasyon Sürecinin Likidite ve Risk Yönetimleri Üzerindeki Olası Etkileri.....	174
5.2.1.1. Likidite Riski ve Yönetimi Üzerindeki Olası Etkiler.....	177
5.2.1.2. Faiz Oranı Riski ve Net Faiz Marjı Üzerindeki Olası Etkiler.....	179
5.2.1.3. Kredi Riski ve Yönetimi Üzerindeki Olası Etkiler.....	181
5.2.1.4. Döviz Kuru Riski ve Yönetimi Üzerindeki Olası Etkiler.....	185
5.2.1.5. Sermaye Yeterliliği Riski ve Yönetimi Üzerindeki Olası Etkiler.....	186
5.3. 1987-2001 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE NET FAİZ GELİRİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA.....	187
5.3.1. Çalışmada Kullanılan Yöntemler.....	188
5.3.1.1. Durağanlık Testleri.....	188
5.3.1.2. Eş (Ortak) Bütünleşme Testi.....	192
5.3.1.3. Granger Nedensellik Testi.....	193
5.3.2. Veri Kümesi.....	195
5.3.3. Ampirik Sonuçlar.....	195
SONUÇ.....	199
KAYNAKÇA.....	207
ÖZET.....	224
SUMMARY.....	225

KISALTMALAR CETVELİ

ADF	Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (Augmented Dickey-Fuller)
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BSYYP	Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı
C.Ü.	Cumhuriyet Üniversitesi
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTH	Döviz Tevdiat Hesapları
Ed.	Editör
EKKY	En Küçük Kareler Yöntemi
ENF	Enflasyon
FGDAO	Faiz Gideri Artış Oranı
FGLAO	Faiz Geliri Artış Oranı
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
G.Ü.	Gazi Üniversitesi
HM	Hazine Müsteşarlığı
IMF	International Monetary Fund
İ.İ.B.F.	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
LFGELİR	Logaritmik Faiz Geliri
LFGIDER	Logaritmik Faiz Gideri
MB	Merkez Bankası
NFM	Net Faiz Marjı
NGFAO	Net Faiz Geliri Artış Oranı
O/N	Gecelik (over night)
O/W	Haftalık (over week)
ROA	Aktiflerin Kârlılığı (rate of return on asset)
ROE	Özkaynakların Kârlılığı (rate of return on equity)

SFR	Serbest Fonlar Rasyosu
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
Vol.	Volume

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

Tablo 1	: Toplam Aktiflerin Gelişimi (Milyar \$).....	137
Tablo 2	: 1994 - 1997 Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%).....	139
Tablo 3	: 1997-1998 Yıllarında TBS'de Çeşitli Göstergeler (%).....	141
Tablo 4	: Fon Bankalarına Aktarılan Kaynak Miktarı (Trilyon TL).....	148
Tablo 5	: 1999-2002 (Nisan) Döneminde Bankacılık Sektöründeki Değişiklikler.....	150
Tablo 6	: Özkaynakların Dağılımı ve Kâr.....	154
Tablo 7	: 1975-2000 Yılları Arası Toplam Banka ve Şube Sayılarının Gelişimi.....	154
Tablo 8	: 1987 - 2001 Yılları Arasında İç Borcun Alıcılara Göre Dağılımı.....	156
Tablo 9	: Özel Sermayeli Bankaların Kaynak Maliyeti.....	157
Tablo 10	: Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma.....	160
Tablo 11	: 2000-2001 Yıllarında Takipteki Kredilerin Gelişimi.....	164
Tablo 12	: ADF Test Sonuçları.....	196
Tablo 13	: Johansen – Juselius Maximum Olabilirlik Eşbütünleşme Testi.....	196
Tablo 14	: Granger Nedensellik Testi 1.....	197
Tablo 15	: Granger Nedensellik Testi 2.....	197
Tablo 16	: Granger Nedensellik Testi 3.....	198
Şekil 1	: Finansal Sisteme Doğru Fon Akımı.....	7
Şekil 2	: Finansal Sistem İçinde Finansal Aracıların Payı (Yüzde)..	152
Şekil 3	: Bankacılık Sektörü Özkaynak/Aktif Oranı (Yüzde).....	158
Şekil 4	: Mevduatın Krediye Dönüşme Oranı.....	159
Şekil 5	: Sektör Döviz Açık Pozisyonu.....	162
Şekil 6	: Döviz Tevdiat Hesaplarının Toplam Mevduat İçindeki Oranı (Yüzde)	162
Şekil 7	: Takipteki Krediler ve Garanti-Kefaletlerin Gelişimi.....	163

Şekil 8	: 1980 - 1990 Yılları Arasındaki Bazı Makroekonomik Göstergeler (Yüzde).....	165
Şekil 9	: 1990-2001 Yılları Arasındaki Bazı Makroekonomik Göstergeler (Yüzde)	167
Şekil 10	: 1990-2000 Yılları Arasında Çeşitli Göstergeler (Yüzde)...	167
Şekil 11	: Mevduatın Vadeye Göre Dağılımı (Yüzde).....	168
Şekil 12	: Temel Faiz Gelir-Giderinin Gelişimi (Yüzde).....	169
Şekil 13.A	: Düşük enflasyon sürecinde likidite yönetiminin etkileşimi.	175
Şekil 13.B	: Düşük enflasyon sürecinde likidite yönetiminin etkileşimi.	176

GİRİŞ

1980'li yıllarda dünya ekonomisinde ve uluslararası piyasalarda meydana gelen gelişmeler, finansal piyasaların önemini ve piyasalarda kullanılan araçların sayısını arttırmıştır. Finansal piyasalarda fon arz ve talep edenler arasındaki değişim işlevini üstlenen finansal araçlar ve araçlar, bir yandan tasarrufları özendirmiş, diğer yandan fon talep edenlere uygun vade, miktar ve fiyattan fon kaynakları sağlayarak, ekonomilerin gelişiminde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

1980'li yıllara kadar genel olarak kaynakların kısıtlı olması ülkeleri, finansal kaynakları, özellikle, kalkınmayı sağlayacak projelerde kullandırmaya yönlendirmiştir. Ancak dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelerle birlikte, finansal kaynakların piyasa mekanizması yoluyla optimal olarak kullanılabilmesi yönündeki fikir birliği, finansal piyasalardaki liberalleşme eğilimlerini arttırmıştır. Uluslararası finansal piyasalardaki serbestleşme bir taraftan finansal piyasalarda kullanılan finansal araçları çeşitlendirirken, diğer taraftan piyasadaki rekabetin artmasına sebep olarak, fon yönetimlerinin önemini de arttırmıştır.

Bankalar finansal piyasalardaki konumları itibarıyla, piyasadaki en önemli finansal araçlar olagelmışlerdir. Bu sebeple finansal piyasalardaki yerleri itibarıyla hem ekonominin gelişimini etkilemekte, hem de ulusal ve uluslararası piyasalardaki gelişmelerden etkilenmektedirler. Bu durum ülkelerin istikrarlı bir ekonomi için sağlıklı bir yapıda bankacılık sektörü ve finansal piyasaya sahip olma yönündeki çalışmalarını da arttırmıştır.

1970'li ve 1980'li yıllarda dünya ekonomisinde enflasyon ve faiz oranlarının yükselmesi, ayrıca piyasalarda faiz oranlarındaki değişkenliklerin artması ve finansal piyasalarda yapılan düzenlemeler bankaların bilanço yapılarında esnekliğin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu durum bankalarda aktif-pasif yönetiminin yerini ve önemini arttırmıştır.

1980 yılına kadar çeşitli dönemlerde dünya ve ülke ekonomilerinin durumuna göre farklı fon yönetim stratejileri izleyerek aktif ve pasif yönetimini ayrı ayrı yapan bankalar, 1980 yılından sonra fon yönetimlerini değiştirerek, aktif-pasif yönetimlerini birlikte ele almaya başlamışlardır. Ayrıca finansal piyasalarda liberalizasyonla birlikte artan rekabet ortamı, aktif-pasif yönetimi ve aktif-pasif yönetiminde karşılaşılan risklerin yönetiminde uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. 'Aktif-pasif yönetimi' bankaların fon kaynak ve fon kullanımında verilen kararları ifade etmektedir. Finansal piyasalarda yaşanan küreselleşme sürecinden önemli ölçüde etkilenen bankaların aktif-pasif yönetimlerinde, ülkelerin mevcut ekonomik koşulları en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Türkiye'de finansal piyasalar ve bankacılık sektörü dünyadaki gelişmelere paralel olarak 1980'li yıllarda önemli yapısal değişiklikler geçirmiştir. 1980'li yıllardan bugüne ülkemizdeki bankaların aktif-pasif yapıları ve yönetimleri uluslararası finansal piyasalardaki gelişmelerden etkilenmekle beraber, özellikle makroekonomik şartların ve uygulanan kamu politikalarının etkisiyle şekillenmiştir.

Türkiye'de yaşanan yüksek enflasyon oranları ve ekonomik istikrarsızlıklar bankaların fon yönetimlerini, dolayısıyla da bilançolarında sahip oldukları aktif-pasiflerinin yapısını ve vadesini etkilemiştir. Makroekonomik sorunların sürekli önemini koruması, yüksek enflasyon ve kamunun borçlanma politikası ülkemizde finansal piyasalar içinde baskın bir yapıya sahip bankacılık sektörünün gelişimini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca bankacılık sektöründe yer almanın fon kaynaklarına ulaşmada sağladığı kolaylık, belirli grup veya ailelerin banka kurmasına neden olarak, söz konusu istikrarsızlık ortamı içinde, bir taraftan reel kesim ile bankalar arasındaki bağı zayıflatırken, diğer taraftan da etkin risk izleme ve yönetimlerinin gelişimini engellemiştir. Tez çalışmamızın temel hipotezi,

düşük enflasyon sürecinde Türk bankacılık sisteminin daha etkin hale gelerek, kârların artacağıdır.

Çalışmanın hareket noktası, yüksek enflasyon oranlarından düşük enflasyon oranlarına geçiş süreci olarak değerlendirilecek olan düşük enflasyon sürecinde bankaların aktif-pasif yapıları değişeceği görüşü ve beklentisidir. Bu durum bankaların, yüksek enflasyon ortamına göre yapılandırdıkları aktif-pasif yapılarına bağlı olarak uyguladıkları aktif-pasif yönetimlerini, ayrıca aktif-pasif yönetiminde karşı karşıya oldukları riskleri ve bu risklerin yönetimlerini, yeniden değerlendirmelerini de kaçınılmaz kılacaktır. Çalışmanın nihai amacına uygun şekilde, düşük enflasyon sürecinin bankaların aktif-pasif yönetimi üzerine etkileri, faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki farkı ifade eden 'net faiz geliri' bazında değerlendirilmektedir. Bankaların fon kaynakları fon kullanımlarından daha önce fiyatlandığından, enflasyon oranlarındaki artışa bağlı olarak yükselen faiz oranları, faiz giderlerinin faiz gelirlerinden daha önce artmasına neden olacak ve bu durum bankaların net faiz gelirlerini azaltacaktır. Düşük enflasyon sürecinde ise fon kaynakları, enflasyon oranlarındaki düşüşe bağlı olarak azalan faiz oranlarıyla, yeniden fiyatlanacağı için bankaların faiz gelirleri faiz giderlerinden daha fazla artacaktır.

Bankalarda aktif-pasif yönetimini etkileyen en önemli nedenler arasında finansal piyasaların, araçların ve piyasadaki araçların gelişimi yer almaktadır. Bu nedenle birinci bölümde finansal piyasaların gelişimi ve piyasada kullanılan finansal araçlar kısaca değerlendirilmekte, daha sonra da bankacılık sektörünün önemi, fon kaynak ve kullanımı açıklanmaktadır.

İkinci bölümde öncelikli olarak bankacılık sektöründe aktif-pasif yönetiminin ve teorilerinin gelişimi açıklanarak, aktif-pasif yönetimini etkileyen ulusal ve uluslararası ekonomik faktörler değerlendirilmekte, bankaların aktif-pasiflerini yönetmek için oluşturdukları aktif-pasif komiteleri ve bu komitelerin işleyişi açıklanmaktadır. Ayrıca aktif-pasif yönetiminde kullanılan, temel

performans kriterleri olarak da değerlendirilen, rasyolar incelenmektedir. Aktif-pasif yönetiminin temeli bankaların fon kaynak edinme ve kullanımına dayandığından, bankacılık sektörünün bilanço yapısını ve aktif pasif yönetimini etkileyen dışsal bir faktör olan para politikasının etkileri de ikinci bölümün sonunda belirtilmektedir.

Finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler piyasada işlem gören finansal araçların sayısını arttırmış, buna bağlı olarak bir taraftan piyasadaki rekabet yoğunlaşmış, diğer taraftan fon kaynak ve kullanımlarında risk ve getiri arasında kurulacak ilişkinin önemi artmıştır. Bu çerçevede üçüncü bölümde aktif-pasif yönetiminde karşılaşılan riskler ve bu risklerin yönetiminin yanı sıra, dışsal bir risk olarak kabul edilen enflasyonun bankacılık sektörü üzerindeki etkileri açıklanmaktadır. Bu kapsamda likidite yönetimi ve riski incelenerek, aktif-pasif yönetiminde karşılaşılan temel riskler olan faiz oranı riski, kredi riski, döviz kuru riski, sermaye yeterliliği riski, piyasa riski incelenerek, söz konusu risklerin yönetiminde bankaların göz önünde bulundurmaları gereken durumlar ve uygulayabilecekleri stratejiler değerlendirilmektedir. Ayrıca faiz oranı riski ve döviz kuru riskinden korunmak için uluslararası piyasalarda yoğun olarak işlem gören türev ürünler belirtilmektedir. Enflasyonun neden olduğu belirsizlik, nominal finansal araçlar üzerinden işlem yapan bankalar için önemli bir dışsal risktir. Bu bölümün sonunda enflasyonun bankacılık sektörü ve aktif-pasif yönetimini nasıl etkilediği açıklanmaktadır.

Dördüncü bölümde Türk bankacılık sektörünün ve aktif-pasif yönetiminin gelişimi incelenerek, Türk bankacılık sektörünün sahip olduğu sorunlar belirtilmektedir. Böylelikle bankacılık sektörünün Türkiye'deki ekonomik gelişmelerden, özellikle enflasyon ve kamu politikalarından, nasıl etkilendiği de ortaya konularak, bankacılık sektörünün söz konusu gelişmeler çerçevesinde üstlendiği risklerin nasıl sürekli hale geldiği incelenmektedir.

Beşinci ve son bölümde, ilk olarak 1980-2001 yılları arasında temel makroekonomik göstergelerdeki gelişmeler kısaca ortaya konulmaktadır. Düşük enflasyon sürecinin Türk Bankacılık Sektörü'nün aktif-pasif yapısı ve yönetimi üzerindeki olası etkileri genel olarak ele alındıktan sonra, düşük enflasyon sürecinin aktif-pasif yönetimlerinde karşı karşıya kalınan temel riskler ve yönetimleri üzerindeki olası etkileri değerlendirilmektedir. Ayrıca 1987-2001 yılları arasında Türk Bankacılık Sektörü'nde enflasyon ile net faiz gelirleri arasındaki ilişkiler, ekonometrik yöntemler yardımıyla, araştırılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FINANSAL PİYASALAR VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

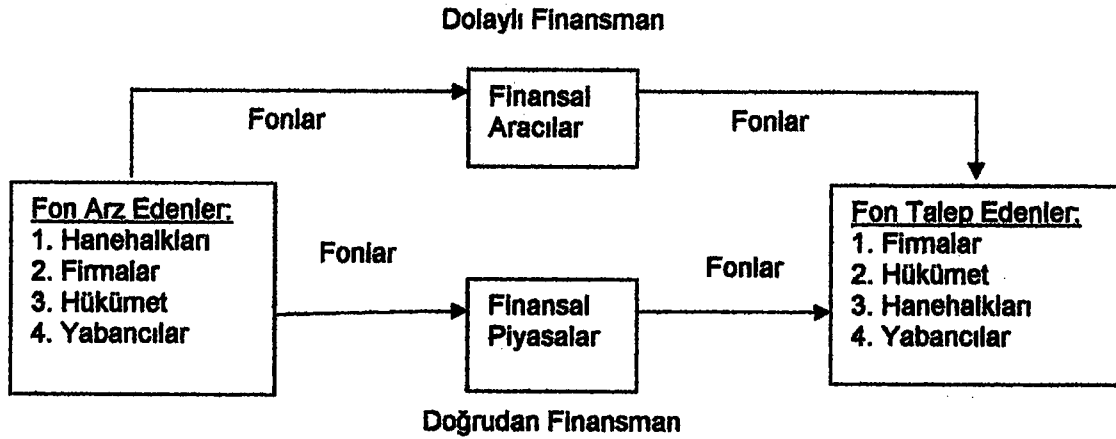
1.1. FİNANSAL PİYASALAR

1.1.1. Finansal Sistemin Genel Yapısı ve İşleyişi

Ekonomilerde fon fazlası olan tasarruf sahipleriyle, fon ihtiyacı olan ekonomik birimler arasındaki fon alışverişini sağlayan piyasalar, finansal piyasalar veya mali piyasalar olarak tanımlanmaktadır (Güçenme, 1994:7). Finansal sistem de, sistem içerisinde bulunan aktörler açısından, hükümetin, işletmelerin ve/veya hane halklarının finansal kararlarını uygulamak için kurulmuş piyasalar, aracılar, hizmet firmaları ve diğer kurumların oluşturduğu sistem olarak tanımlanabilir (Bodie and Merton 1999:22). Bu sistemin en önemli işlevi, borç alma ve borç verme işlevlerini kolaylaştırmak ve düzenli bir şekilde işleyişini sağlamaktır. Finansal sistemler, bu işlevi yerine getirebilmek için finansal piyasalara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kapsamda finansal piyasaların geniş tanımı, bir ülkede fon kullananlar ile fon arz edenler arasında fon aktarımını düzenleyen kurumlar, akımı sağlayan araç ve gereçler ile bunları düzenleyen hukuki ve idari kurallardan oluşan yapı olarak yapılabilir (Aksoy 1998:1).

Finansal sisteme doğru fon akım düzeni Şekil-1'de gösterilmiştir. Fon arz edenler sol tarafta, fon talep edenler ise sağ tarafta gösterilmiştir. Temelde fon arz edenler hane halklarıdır, fakat işletmeler ve hükümetler, yabancılar ve yabancı hükümetler de fon arz edebilirler. En önemli borç alıcıları işletmeler ve hükümettir, fakat hane halkları ve yabancılar da çeşitli harcamalarını finanse etmek için borç almaktadırlar. Şemadaki yönler iki yol aracılığıyla tasarruf sahiplerinden, fon talep edenlere doğru fon akımını göstermektedir (Mishkin ve Ekains, 1998:14).

Şekil.1. Finansal Sisteme Doğru Fon Akımı

Kaynak: Mishkin ve Ekains (1998)

Doğrudan finansmanda fon talep edenler, fon arz edenlerden finansal piyasalarda menkul kıymet (finansal araçlar da denilebilir) satarak borçlanırlar. Bu menkul kıymetler de, borç alanların gelecek gelirleri veya varlıkları üzerinde hak doğururlar. Menkul kıymetler, onları alanlar için varlıktır. Fakat satan firmalar veya bireyler için yükümlülüktür.

Finansal sistem genel olarak finansal piyasalar, finansal kurumlar ve finansal araçlardan oluşan üç temel yapıya sahiptir. Bu üç yapının kendi aralarındaki etkileşimi, finansal sistemin işleyişini ve etkinliğini belirlemektedir. Sistem kuramı içinde sistem tanımının, belirli bir amaca yönelik ilişkili parçaların oluşturduğu bir bütün, şeklinde yapıldığı göz önüne alındığında bir finansal sistemin; amaca, alt sistemlere, kaynaklara, iletişim kolaylıklarına, yönetim ve kontrole sahip olması gerekmektedir.

Gelişmiş ekonomilerde finansal sistem, ekonomik kurumların ve olguların gelişiminde çok önemli bir role sahiptir. Finansal sistemin kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi, sahip olduğu belirli fonksiyonları etkin bir şekilde hayata geçirebilme kabiliyetiyle ilgilidir. Finansal sistemin bu fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmesi ise, piyasadaki

mevcut aracı kurumların ve finansal araçların gelişmişliğine bağlıdır. Finansal sistemin sahip olduğu fonksiyonlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. kaynakların zaman, mekan veya kişiler arasındaki transferine aracılık etmek,
2. kaynakların transferinde karşılaşılan riskleri azaltmak,
3. kaynakların vade yapılarını değiştirerek, kullanıcı açısından uygun hale getirmek,
4. transfer edilecek kaynakların miktarını, kullanıcılar açısından uyumlaştırmak,
5. fon maliyetlerini düşürerek etkinliği artırmak,
6. finansal danışmanlık ve bilgi sağlayarak, yatırım ve tasarrufların kalitesini artırmak,
7. aracılık sağlayacak araçların gelişimine imkan sağlayarak, finansal işlemleri kolaylaştırmak.

Genellikle fonlar ve risk birlikte bir mal sepeti oluşturmakta ve oluşan mal sepetiyle aynı anda transfer edilmektedirler. Dolayısıyla fon transferinde aynı zamanda risk transferi de gerçekleşmektedir. Transfer edilen fonlarla transferden kaynaklanan riskler bir mal sepeti oluşturmakla birlikte, bu mal sepeti finansal sistemin geliştirdiği aracılık kurumu ve finansal araçların yardımıyla kısmen veya tamamen ayrılabilir. Fon fazlası bulunan ekonomik birimlerin, fon açığı bulunan ekonomik birimleri doğrudan finansmanında, kreditor konumundaki birimler, yapılan fon transferinden kaynaklanan tüm riski üstlenmek zorunda kalacaklardır. Ancak dolaylı finansman, bu riski bir taraftan azaltmakta, diğer taraftan da dağıtabilmektedir. Finansal sistem içerisindeki finansal araçlar büyük miktarda borçlanmaları kapsayan risk havuzu oluşturarak riski yayabilmektedirler. Finansal kurumlar gerek işin uzmanı olmaları, gerekse de büyük ölçeklerde faaliyet gösterebilme imkanları ile topladıkları fonların riskini, portföylerini çeşitlendirerek azaltabilmektedirler. Ölçeklerinin bireysel kreditorlerin ölçeklerinden daha büyük olması nedeni ile, finansal kurumlar riski dağıtma

ve kârlı işlemleri gerçekleştirme konusunda daha avantajlı bir konuma sahiptirler. Finansal kurumlar, sahip oldukları konusunda uzman kişilerden oluşan finansal araçlar ile düşük riske karşılık yüksek getiri oranı sağlayacak şekilde portföy oluşturabilmekte, topladıkları fonların işlem maliyetlerini de bireysel kreditorlerin işlem maliyetinden daha düşük düzeylerde tutabilmektedirler. Böylece risk-getiri arasında daha rasyonel bir ilişki kurabilen finansal araçlar, bir yandan bu ilişkiyi güçlendirecek finansal araçların gelişimine öncülük ederken, diğer yandan fonların rasyonel fiyatlarla doğru kişilere yönlendirilmesine olanak sağlamaktadırlar. Bu fonksiyonları ile finansal sistem ve finansal araçlar, ekonomik kalkınma sürecinde de önemli bir rol oynamaktadırlar.

Finansal piyasalar, tasarruf sahiplerinden fon ihtiyacı olanlara gerekli fonların aktarılmasında köprü görevi yürütürken gerekli vade ayarlamasını da yapmaktadırlar. Vade ayarlaması işlevi, tasarruf sahipleri ile fon açığı bulunan ekonomik karar birimlerinin vade ve getiri/maliyet oranlarına yönelik farklı tercihlere sahip olduğu gerçeğinden doğmaktadır. Buna göre, ilk grup kısa vadeli-yüksek likiditeli ve yüksek getiri düzeyini tercih ederken, ikinci grup uzun vadeli ve düşük maliyetli borçlanmaları tercih etmektedir. Finansal piyasalar, fon arz ve talebini bir araya getirme işlevini bireysel düzeyden kurumsal düzeye taşıyarak, iki kesim arasında tercihler itibariyle ortaya çıkan çelişkiyi ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca fon arz edenlerin sayısı arttıkça vade seçenekleri de çeşitlenmektedir. Büyük miktarlarda fon talep eden ekonomik birimlerin taleplerini, doğrudan finansman teknikleri ile karşılayabilmeleri, fon arz edenlerin farklı vade yapılarını tercih edebilmeleri nedeniyle, kuşkusuz oldukça zor olacaktır. Ancak finansal piyasalar farklı vade yapıları ile topladıkları fonlardan belirli bir fon havuzu oluşturarak, fon talep edenlerin vade tercihlerine uygun fon dağıtabilmektedirler. Finansal kurumların varlığı, bireylerin gelecekteki likidite gereksinimleri bağlı olarak karşılaşacakları riskleri azaltmalarına olanak sağlayarak, tasarrufların yüksek getirili yatırımlara kanalize edilmesini sağlar. Finansal aracılığın yokluğunda ise bireyler likidite gereksinimleri arttığında, yatırımlarını likit hale getirme

konusunda (tasarruflarını likit olmayan varlıklara yatırdıklarından) zorluk çekebilirler (De Gregorio ve Guidotti, 1995:435).

Genellikle tasarrufta bulunanların yapmış oldukları tasarruf tutarları küçükken, fon gereksinimi olanların fon taleplerinin miktarı yüksektir. Yukarıda da anlatıldığı gibi doğrudan finansman teknikleriyle fon taleplerini karşılamak, maliyetli olacaktır. Ancak finansal sistemde, oldukça küçük tasarruflar için bile uygun yatırım araçları yaratılıp, bunlar belirli fon havuzlarında toplanabildiğinden, büyük miktarlarda fon talepleri kolayca cevap karşılanabilmektedir. Bu özelliğiyle finansal sistem, çok küçük tasarruf imkanlarını bile değerlendirip tasarrufları özendirirken, ülkeler ihtiyaç duyabilecekleri büyük ölçekli yatırımları da yapabilir hale gelmektedir. Ülke kaynaklarının etkin ve tam kullanımına olanak sağlayan bu tür fonksiyonel bir yapı, ülkenin kalkınma ve/veya gelişme çabalarına önemli ölçülerde katkılar yapabilmektedir.

Finansal sistemi modern ekonomiler için vazgeçilmez kılan bir diğer özellik, fon maliyetlerini ve faiz oranlarını azaltma etkisidir. Finansal sistemin fon maliyetlerini azaltma etkisinin bir kaç farklı kanalı bulunmaktadır. İlk ve belki de en önemli kanalı, finansal piyasalar ve aracılarda geliştirdiği finansal araçlar sayesinde tasarrufların özendirilmesidir. Gelişen teknolojiler ve tekniklerle birlikte yeni finansal araçlar, çok küçük ölçekli tasarrufların bile finansal piyasalara girmesini ve işlem görmesini sağlamaktadır. Böylece finansal piyasalar, ekonomide atıl kalabilecek fonların piyasaya girmesi ile ödünç verilebilir fon arzının artmasına ve bireylerin para taleplerinin azalmasına imkan vererek, faiz oranlarının bu tip piyasaların olmadığı duruma oranla daha düşük kalmasına katkıda bulunabilmektedirler. Finansal sistemin varlığı ve gelişmişliğinin fon maliyetlerini azaltıcı etkisinin ikinci kanalı ise, likiditesi yüksek menkul kıymetlerin yaratılmasıyla, bir yandan para talebinin düşürülebilmesi, diğer taraftan da para benzeri ve para ikamelerinin yaratılması yoluyla para arzını artırarak faiz oranlarının düşürülebilmesine yardım etmesidir.

Finans piyasalarının fon maliyetlerini azaltmasını sağlayan bir diğer unsur ise, fon toplama ve arz etme maliyetlerini düşürmesidir. Bireysel ve küçük tasarrufların belirli havuzlarda toplanması ve toplanan fonların arz edilmesi, uygun vadelerin, uygun miktarlarda ve uygun müşterilere pazarlanması, maliyetleri önemli ölçüde azaltmaktadır. Ölçek ekonomileri sayesinde önemli bir avantaj sağlayacak olan bu tür faaliyetler, mevduat toplama maliyetleri yanında ortalama sabit maliyetleri de azaltacağı ve bilgi toplama avantajlarını kullanarak kredi pazarlama işlemlerini optimal düzeye çıkaracağından, fon maliyetlerini azaltacaktır. Dolayısıyla finansal sistemin gelişmiş olması, fon sağlayıcıların ve ödünç verenlerin araştırma ve yönetim maliyetlerini düşürmektedir. Son olarak finansal piyasaların gelişimi ve dolaylı finansman oranının artması, ekonomideki mevcut para stoku kullanımının optimal düzeyde olmasını sağlayabilmektedir. Mevcut para stokunun optimal kullanımı -veya optimal düzeye yaklaştığı ölçüde- faiz oranlarının düzeyi de nispeten düşük oranlarda gerçekleşebilmektedir.

Finansal sistem esas itibari ile ekonomik sistemin işleyişinin (mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımı) daha etkin hale getirilmesine hizmet etmektedir. Finansal sistemin ekonomik etkinliğe yaptığı katkının daha iyi anlaşılabilmesi, işlem etkinliği ve tahsis etkinliğinin ayrı ayrı değerlendirilmesiyle sağlanabilir (Cooper ve Fraser 1982:23). Piyasadaki işlem hacmini gerçekleştirmek için gerekli kaynak miktarının minimize edilmesi olarak tanımlanabilen *işlem etkinliği*, tahsis etkinliğinin gerçekleşebilmesi için de gerekli koşulu oluşturmaktadır. *Tahsis etkinliği* ise, mevcut kaynakların maksimum çıktı düzeyini sağlayacak şekilde tahsisi olarak tanımlanabilir. Finansal sistemin kurum ve kuralları, işlem hacminin değişimine imkan verecek, optimal araç miktarını belirleyecek ve bu araçlarla kıt kaynakların en verimli kullanılacakları yerlere tahsisini sağlayacak, mekanizmalara sahiptir. Finansal sistemin tasarrufları ve yatırımları özendirme etkisinin yanında işlem ve tahsis etkinliğini sağlama mekanizmaları, ülke kalkınması ve gelişimi için oldukça önemlidir. Her etkin

piyasada olduğu gibi finansal piyasalarda da etkinliğin sağlanması, piyasalarda oluşacak fiyatlara ve bu fiyatların yolladığı sinyallere güvenilmesini de sağlayacaktır. Finansal araçların fiyatlarının, özellikle de faizin, etkin piyasalarda belirlenmesi, ekonominin tüm sektörleri için oldukça önemlidir. Bu yüzden ülkeler özellikle 1980'li yıllardan itibaren finansal piyasalarını serbestleştirmeye ve finansal piyasalarda, piyasa ekonomisinin kurum ve kavramlarını oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun temel nedeni, piyasa ekonomisi ile finansal piyasalarda etkinliğin artacağı ve bu etkinlik artışının yayılarak tüm ekonomiyi etkileyeceği beklentisidir. Özellikle 1980'li yıllardan önce, ülkeler, kaynakların kıt olması nedeni ile finansal kaynakların tahsisini, topluma en yüksek faydayı sağlayacak projelere yaparak ulusal kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışmaktaydılar. Ancak 1980'lerde bu tahsisin, piyasa mekanizması çerçevesinde optimal şekilde yapılacağı fikri ağırlık kazanmış ve ülkeler finans piyasalarını serbestleştirmeye başlamışlardır. Bununla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde, finansal piyasaların yapısından kaynaklanan bazı aksaklıklar, bu piyasalarda tam rekabet koşullarına ulaşılmasını güçleştirmektedir. Bundan dolayı, bu tip ülkelerde siyasi otorite finansal kaynakların tahsisini ve fiyatlanmasını üstlenmiş olan finansal piyasaları, denetleme ve düzenleme görevinden vazgeçmemiştir. Ancak daha önceleri tahsis ve fiyatlandırma konularında yoğunlaşmış olan düzenlemeler artık piyasa ekonomisinin oluşturulması, rekabetin sağlanması ve etkinliğin artırılması konularında yoğunlaşmıştır.

Finansal politikalar gelişmiş ve özellikle de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin hızlandırılması için bir araç olarak kullanılmaktadır. Finansal değişkenlerin manipülasyonu, bu hedefe ulaşmaya çalışan politika yapıcılar için, önemli bir alet olmuştur. Bu manipülasyon yatırım için mevcut kaynakların dağılımını veya etkinliğini hedeflemektedir. Finansal politika değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, finansal baskı okulu (financial repression) ve finansal yapısalci (financial structuralist) okulları olarak iki grupta ele alınabilir. Yapısalci okulun temel iddiası, finansal değişken miktarının ve kompozisyonunun ekonomik büyümeyi etkilediği

şeklindedir. Yapısalcılara göre finansal derinleşme ve finansal değişkenler kompozisyonu, ekonomik büyümeyi belirleyen en önemli öğelerdir. Finansal baskı okulunun iddiası ise, gerçekçi bir reel faiz oranı ve reel döviz kurunu yaratan finansal liberalizasyonun ekonomik büyümeyi hızlandırırken, denge düzeyinin altında olan reel faiz oranları ve yerli paranın aşırı değerlenmesi sonucunu yaratan finansal baskının büyümeyi yavaşlatacağıdır¹.

Her iki yaklaşımın ortak noktası, finansal değişkenlerden ekonomik büyümeye doğru esas kanalın yatırılabilir kaynakların, etkin veya üretken kullanımının güçlendirilmesi olduğudur. Finansal liberalizasyon büyümenin hızlandırılabilmesi için, her iki okulun yaklaşımında da gerekli görülmektedir.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, birçok çalışmada teorik ve ampirik düzeyde ele alınmış ve finansal derinleşmenin büyüme performansını arttırdığı ortaya konarak, ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında pozitif ikili nedensel bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ilişkide bir yandan büyüme süreciyle finansal piyasalarda daha fazla ortaklıklar teşvik edilmekte, bu suretle de, finansal kurumların yaratılması ve gelişmesi kolaylaşmakta, diğer yandan ise finansal kurumlar, potansiyel yatırımcılardan bilgi toplayıp analiz ederek, yatırım projelerinin daha etkin olacağını garanti etmekte, böylece yatırım ve büyümeyi teşvik etmektedir (De Gregorio ve Guidotti, 1995:433-435).

Çağdaş ekonomilerde ekonomik kalkınma ve büyüme için, sermaye birikiminin oluşturulması ve devamlı artmakta olan sermaye talebinin karşılanması gerekir. Bu durum ülkelerin finans sistemlerinin yapı ve işleyişleriyle yakından ilişkilidir (Çıkrıkçı, 1990:37). Gelişmemiş ülkelerde para kullanımının yaygın olmaması, kişi başına düşen milli gelirin az olması, zaten yetersiz seviyede olan tasarrufların altın, döviz ve gayrimenkul alımına yönelik olması ve evde saklanması, ayrıca finansal varlıklara yatırım

¹ Finansal baskı politikasının gerisinde, kaynak dağılımının kontrolü ve kamu sektörü açıklarının düşük maliyet ile finansmanı gibi motifler bulunmaktadır.

alışkanlığının gelişmemiş olması ve faiz hadlerine duyarsızlık nedeniyle, finansal sistemin gücünün sınırlı olmasına neden olmuştur² (Çakıcı, 1983:102). Ekonomik gelişmeyle birlikte, bir yandan ölçekleri büyüyen firmaların fon gereksinimleri, girişimcilerin kendi olanakları ile sağlayabilecekleri düzeye çıkmakta, diğer yandan da kişi başına düşen milli gelirin artışıyla birlikte, kişisel tasarruflar artarak finans piyasalarındaki fonlar artmaktadır. Finans piyasasına geniş katılımı birlikte, piyasalar kolektif bir karar mekanizması imkânına kavuşmakta, fon dağıtımı da etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir (Özatay ve diğerleri, 1996:53).

Finansal sistemin en önemli ögesi, fon arz edenler ile talep edenler arasındaki dönüşüm (transformasyon) işlevini tamamlayan finansal kurumlardır. Literatürde finansal kurumların ekonomik büyüme üzerinde fiziksel sermayeyi artırarak katkı yaptığı üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. King ve Levine (1993) ise, bu çalışmalardan farklı olarak finansal kurumların, üretken büyümeye neden olacak girişimci faaliyetlerini değerlendirmede, yönetim ve fonlamada aktif rol oynadığını vurgulamışlardır. Ayrıca finansal kurumlara yönelik hükümet politikalarının, özellikle uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde önemli etkilerinin olabileceği ortaya konulmuştur (King ve Levine, 1993:514-515).

Finansal kurumların varlıklarının önemli bir bölümü dolaylı ve doğrudan nitelikteki finansal araçlardan oluşur. Dolaylı finansmanda fon arz

² Gelişmekte olan ülkelerdeki finansal sistemleri gelişmiş ülkelerdeki benzerlerinden ayıran dört temel özelliğin bulunduğu söylenebilir (Fry, 1998: 6-7). Birincisi, gelişmekte olan ülkelerde finansal sistem içinde ticari bankaların egemenliği bulunmaktadır. Bunun yanında tarım ve kalkınma bankaları gibi kalkınmanın finansmanına yönelik kuruluşların ticari bankalara oranla küçük olduğu görülmektedir. İkincisi, gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda finansal sistemler ağır biçimde vergilenmektedir. Bu ülkelerin birçoğunda yaşanan ortak problem konumundaki enflasyon, bir vergi ve dolayısıyla devlet gelirlerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Üçüncüsü, gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sistemleri yüksek yasal zorunluluk oranları ile karşı karşıyadır. Diğer bir değişle yüksek enflasyona yüksek yasal zorunluluk oranlarının eşlik ettiği görülmektedir. Dördüncüsü, yakın zamanlara kadar gelişmekte olan ülkelerdeki finansal sistemler faiz oranları üzerinde idari kontrollere, örneğin mevduat ve kredi faiz oranları üzerine tavan uygulaması, maruz kalmıştır. İdari kontrollerin kaldırıldığı durumlarda bile faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi konusunda halen yaygın bir isteksizlik söz konusudur.

ve talep edenler arasında doğrudan bir ilişki bulunmamakta ve finansal aracı kurumlar bu iki kesim arasında fon aktarımını sağlamaktadırlar. Bu yöntemde kullanılan mali araçlar mevduat ve kredilerdir. Doğrudan finansmanda ise fon arz ve talep eden kesimler finansal aracılar aracılığıyla direkt olarak karşılaşılır ve mali araçlar olarak genellikle sermaye piyasaları araçları mali araçlar olarak kullanılırlar (Uludağ ve Arıcan, 1999:112).

Bilgi setlerinin genişliği açısından mali piyasalara iki tür yatırımcı katılmaktadır. Bir tarafta bilgi setleri ve bilgiyi değerlendiremeyen küçük yatırımcılar, diğer tarafta ise profesyonel yatırımcılar vardır. Küçük yatırımcıların mali piyasalara katılabilmesinin temelinde, piyasalarda eşit şartlarda işlemin yapılmasına olan inanç vardır. Bu nedenle, yatırımcıların korunması ve aldatılmasının önlenmesi ile ilgili düzenlemelerin var olması, aynı zamanda kurumsal çerçevenin de bu durumu dikkate alarak düzenlenmesi, piyasaların işlevlerini yerine getirebilmesi açısından önemlidir (Özatay ve diğerleri, 1996:53).

Finansal aracılar mevduat kabul eden ve etmeyen finansal kurumlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Mevduat kabul eden finansal kurumlar; ticaret bankaları, tasarruf ve kredi birlikleri, tasarruf bankaları ve kredi birlikleridir. Mevduat kabul etmeyen finansal kurumlar ise yatırım fonları, yatırım şirketleri, emeklilik fonları, sigorta şirketleri ve finans şirketleridir (Uludağ ve Arıcan, 1999:122-126).

Finansal piyasaların araçları, para ve sermaye piyasası araçları olarak ikiye ayrılır. Para piyasası araçları arasında; hazine bonoları, ciro edilebilir mevduat sertifikası, banka bonoları, banka kabulleri, repo, finansman bonoları, menkul kıymetleştirme ve varlığa dayalı menkul kıymetler yer alır (Mishkin ve Ekains, 1998: 16-20) Sermaye piyasası araçları ise genel olarak hisse senedi ve tahvilden oluşmaktadır. Finansal aracılarının ve bankaların yönetimlerindeki gelişmelerde özellikle para ve sermaye piyasaları ve

araçlarının gelişiminin önemli katkıları olduğundan, para ve sermaye piyasaları aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.1.2. Para Piyasası

1.1.2.1. Para Piyasasının Tanım ve Fonksiyonları

Para piyasaları kısa vadeli fon arz ve talep edenlerin karşılaştığı piyasalardır³. Yapılan işlemlerde vade bir yıldan daha kısadır. Genellikle işletmeler, para piyasasına günlük faaliyetlerini devam ettirecek nakit ihtiyaçları için başvururlar ve fon talebi yine kısa vadeli fon fazlası olan, diğer kişi veya işletmeler tarafından karşılanır. Para ve sermaye piyasaları yapıları itibarıyla karmaşık ve dinamik piyasalardır. Bu yüzden her iki piyasada da faaliyet gösteren kurumlar, konularında uzmanlaşmışlardır (Ceylan, 2000:6).

Para piyasasında işlem gören menkul kıymetlerin üç temel ortak özelliği vardır:

- 1- Genellikle büyük değerlerde satılırlar.
- 2- Düşük risklidirler, yani ödenmeme riskleri çok düşüktür.
- 3- Vadeleri ihraç tarihinden itibaren bir yıl veya daha azdır. Çoğu para piyasası aracının vadesi 120 günden daha kısadır.

Para piyasası işlemlerinin yapıldığı belirli bir yer yoktur. İşlem yapanlar genellikle alım ve satım sözleşmelerini telefonla yaparlar ve işlemleri de elektronik olarak tamamlarlar. Bu özelliğinden dolayı para piyasası menkul kıymetleri, genellikle aktif bir ikincil piyasaya sahiptir. Yani herhangi bir

³ Para piyasaları, 1800'lerin başından bu yana aktif olarak faaliyet göstermektedirler. Fakat özellikle faiz oranlarının tarihsel düzeylerinin üzerine çıkmasıyla, son yıllarda önemi çok daha fazla artmıştır. Aslında kısa vadeli faiz oranlarındaki yükseliş, 1930'ların sonu ve 1980'lerin başlarında finansal kurumlardan hızlı fon çıkışının sonucuydu ve bu çıkış sırasıyla birçok banka tasarruflarının ve borç verenlerin zarar görmesine neden olmuştur. Piyasanın sağlığına kavuşması, para piyasasındaki faiz oranları ile ilgili banka düzenlemelerinin (regülasyonlarının) yapılması ile mümkün olmuştur (Mishkin ve Ekains, 1998:217).

menkul kıymet birincil piyasada satıldıktan sonra bunu gelecekte satın alacak alıcı bulmak nispeten kolaydır. Aktif bir ikincil piyasa para piyasası menkul kıymetlerini kısa dönem finansal ihtiyaçların karşılaması açısından, oldukça esnek araçlar haline getirmektedir. Para piyasasının bir diğer özelliği toptan piyasa olmasıdır. Yani çoğu işlem çok büyük ölçeklidir ve bu yüzden bireysel yatırımcıların büyük kısmı para piyasasına doğrudan katılamaz. Küçük yatırımcılar yerine "alım-satımcı" ve "komisyoncu"lar işlem yaparlar. Para piyasasının toptancı doğasına rağmen, yenilikçi menkul kıymetler ve alım satım metotları ile, küçük yatırımcılara para piyasasında alım-satım yapabilme imkanları da geliştirilmiştir (Mishkin ve Ekains, 1998:217-218).

Para piyasasında faaliyet gösteren bazı kurumlar aynı zamanda sermaye piyasasında da faaliyet gösterebilmektedir. Para piyasasının en önemli kurumu ticari bankalardır. Bankalar özellikle senetleri iskonto ederek veya işletmelerde kısa vadeli fon sağlayarak, para piyasasında önemli bir rol oynamaktadırlar.

Bankacılık sektörü esas olarak, ödünç alanlar ve ödünç verenler arasındaki 'asimetrik bilgi'⁴ problemine aracılık etmek için vardır. Bankalar bu hizmeti sağlarken ölçek ekonomileri sayesinde, kâr elde ederler. Bununla birlikte bankacılık sektörü para piyasasında, olduğundan daha fazla düzenleme ve hükümetten kaynaklanan maliyetlerle de karşı karşıyadır. Asimetrik bilgi probleminin çok olmadığı durumlarda para piyasası, kısa vadeli fon sağlamada bankaların üzerinde ayrı bir maliyet avantajına sahiptir.

Para piyasası araçları için ikincil piyasanın gelişmiş olması, firmalar ve finansal kurumlar için para piyasasını ideal bir yer haline getirmektedir. Firmalar ve finansal kurumlar sahip oldukları fon fazlalarını, tekrar bu fonlara ihtiyaç duyana kadar, kısa dönemli olarak değerlendirirler. Ayrıca para

⁴ Asimetrik bilgi problemi, finansal bir borç ilişkisinde taraflardan birinin diğerine göre daha az doğru bilgi sahibi olması durumudur.

piyasası, kısa dönem fon ihtiyacı olan firmalar kadar, hükümete ve aracılara da düşük maliyetli fon kaynağı sağlamaktadır.

Para piyasasında geçici olarak fon fazlası olan birçok yatırımcı, genellikle para piyasasındaki fonlarından yüksek getiri elde etmek için uğraşmazlar. Bunun yerine para piyasasını, nakit tutmaktan daha yüksek getiri sağlayan bir ara yatırım olarak kullanırlar. Nakit balanslar sahiplerine gelir getirmeyeceğinden, yatırımcı için değerlendirilmeyen nakit fazlalarının elde tutulması pahalı olmakta, değerlendirilmeyen nakitler elde edilmeyen faiz geliri ile ilgili olarak bir fırsat maliyetini göstermektedir. Para piyasası değerlendirilmeyen fonları yatırmak ve fırsat maliyetini azaltmak için uygun araçlar sağlamaktadır. Yatırım danışmanları tespit ettikleri yatırım fırsatlarının avantajlarından yararlanabilmek ve hızlıca hareket etmek için sık sık para piyasasında fonlarına başvurumaktadırlar. Çoğu yatırım fonu ve finansal aracı, yatırım ve mevduat çıkışlarını karşılamak için de para piyasası menkul kıymetleri tutarlar. Para piyasası geniş ve derindir, yani menkul kıymet fiyatları ve faiz oranları üzerine küçük bir etkiyle büyük bir işlem hacmini absorbe edebilir. Yatırımcılar kolayca para piyasası araçlarını satabilirler (Mishkin ve Ekains, 1998: 218-220).

Para piyasasının araçları olarak hazine bonoları, mevduat sertifikaları, finansman bonoları, repo, menkul kıymetleştirme ve varlığa dayalı menkul kıymetler, banka kabulleri, Eurodolar, teminat mektupları sayılabilir.

1.1.3. Sermaye Piyasası

1.1.3.1. Sermaye Piyasasının Tanım ve Fonksiyonları

Sermaye piyasasının en genel tanımı, fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere orta ve uzun vadeli borç ve özkaynak sağlayan piyasalar olarak yapılabilir. Bunun yanısıra sermaye piyasası, hisse senedi, tahvil ve

pazarlanabilir menkul kıymetlerin alınıp satıldığı piyasalar olarak da tanımlanabilir.

Orta ve uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı ve menkul kıymetleştirme (securitisation) yoluyla bu fonların kolay, yaygın ve ucuza el değiştirmesini sağlayan sermaye piyasası, başlangıçta kendisine mesafeli duran bankaların da ilgisini çekerek hızla gelişmiş ve para piyasasıyla giderek artan biçimde iç içe geçerek, finansal piyasalar içinde önemli bir konuma gelmiştir (Tanör, 1999:2).

Sermaye piyasasında fon arzını fertler, işletmeler ve kamu yaparken, fon talebini fon ihtiyacı olan işletmeler ve kamu yapmaktadır. Sermaye piyasalarının gelişiminde özellikle Batıdaki sanayi ve teknolojik ilerlemelerin önemli bir katkısı olmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte piyasalara dönük kitle üretimi artmış, sermaye birikimiyle birlikte firmaların arz ve talepleri önemli boyutlara ulaşmış ve sermaye piyasaları gelişmiştir (Civan, 1994: 20).

Sermaye piyasasının iki önemli fonksiyonu vardır. İlk olarak, tasarrufların endüstri ve işletmelere aktarılmasını sağlar. İkinci olarak, işletme yönetimlerini etkinleştirir. Bunun nedeni, iyi yönetilmeyen ve kârı artmayan işletmelere ait hisse senetlerinin piyasa fiyatlarının düşmesidir (Ceylan, 2000:14).

Sermaye piyasalarında yapılan alım-satım işlemlerinin kendine özgü yöntem ve kuralları vardır. Bu kurallar genel olarak alım-satım işlemlerinin etkinliğine yönelik düzenlemelerdir. Sermaye piyasalarının işleyişine ilişkin düzenlemeler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de, ortak amaçları, yatırımcıların korunması, piyasanın işleyişinin ekonominin gelişimine paralellik göstermektedir.

Sermaye piyasasının işleyişini kolaylaştıran ve etkinleştiren koşullara da ihtiyaç vardır. Bu koşullar; piyasada fiyatların etkin oluşumu ve bu fiyat oluşumlarının firmaların ekonomik etkinliği ile ilişkili olması, bilgi akışının etkin, kesintisiz, kolay ulaşılabilir ve doğru olması, alım-satım işlemlerinin en düşük masrafla yapılması ve yatırımcıların bilinçli-rasyonel olması şeklinde özetlenebilir (Sarıkamış, 1995:74-76).

Sermaye piyasası genel olarak organize olmuş ve organize olmamış sermaye piyasası olarak ikiye ayrılır. Organize olmuş sermaye piyasalarının binaları, üyeleri, yasaları, kuralları ve yönetenleri vardır. Organize olmuş sermaye piyasalarına en iyi örnek menkul kıymet borsalarıdır. Organize olmuş sermaye piyasalarında kişiler ve işletmeler doğrudan doğruya menkul kıymetleri alıp satamazlar. Bu piyasalarda işlem gören menkul kıymetler borsaya kayıtlı menkul kıymetlerdir.

Organize olmuş sermaye piyasalarının önemli yararları vardır. Öncelikle menkul kıymetler hakkındaki bilgilere, yatırımcılar kolayca ulaşılabilir. Ayrıca, bu piyasada menkul kıymetleri satılan işletmelerin fon maliyetleri azalmakta ve bu piyasalarda menkul kıymetler istenildiği an likite dönüştürülebildiği için, fiyat değişimleri yüksek oranlarda olmamaktadır.

Organize olmamış sermaye piyasaları, menkul kıymetleri borsaya kayıtlı olmayan işletmeler ve kamuya ait menkul kıymetlerin alınıp satıldığı yerlerdir. Organize olmamış sermaye piyasalarının fiziki varlıkları yoktur ve işlemleri açık değildir. Bu piyasada komisyoncu satıcılar, müşterileri veya birbirleriyle telefon, fax, bilgisayar vb. araçlar aracılığıyla menkul kıymetlerin alım satımını yaparlar. Menkul kıymet fiyatları borsadaki gibi açık arttırma yerine, alıcı ve satıcıların kendi aralarındaki pazarlık ile oluşmaktadır (Ceylan, 2000:14-16).

Sermaye piyasasını oluşturan alt piyasalar şu şekilde sınıflandırılabilir: İşlem görmekte olan menkul kıymetlerin piyasaya ilk defa sunulmuş olup

olmamalarına göre birincil ve ikincil piyasalar; kurumsal olarak piyasa yerinin olup olmamasına göre örgütlenmiş ve örgütlenmemiş sermaye piyasaları; coğrafi yapısına göre yöresel, milli ve uluslararası piyasalar, piyasada alınıp satılan menkul değerlerin türüne göre tahvil, hisse senedi ve diğer menkul değerler piyasaları; menkul değerlerin orjinine göre özel firma menkul değer ve kamu menkul değer piyasaları (Civan, 1994: 24-25).

Sermaye piyasasında faaliyette bulunan aracılar, yatırım bankaları, yatırım ortaklıkları, yatırım fonları, gayri menkul yatırım ortaklıkları, genel finans ortaklıkları ve risk sermayesi yatırım ortaklıkları olarak sayılabilir (Ceylan, 2000:78-87).

Sermaye piyasasının temel araçları olarak, hisse senetleri, tahviller, kar-zarar ortaklığı belgeleri, katılma intifa senetleri, gelir ortaklığı senetleri, depo edilen menkul kıymet sertifikaları, konut sertifikaları ve gayrimenkul sertifikaları sayılabilir.

1.2. BANKACILIK SEKTÖRÜ

1.2.1. Bankacılık Sektörünün Önemi

Ekonomik yapı ile bankacılık sektörü ve faaliyetleri birbirlerinden soyutlanamazlar. Bankalar, finansal sistem ve ekonominin problemsiz ve verimli çalışmasında, ayrıca fonların fon arz edenlerden fon talep edenlere akımını sağlayarak, üretim yatırımlarının değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar.

Ekonomilerin kalkınma ve büyümeleri, ayrıca ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşabilmeleri için, ülke kaynaklarının verimli ve etkin olarak kullanılabilecekleri yerlere aktarılması gerekmektedir ki, bankalar bu işlevi yerine getiren kurumlardır. Bankaların ekonomideki temel işlevi, ödünç verilebilir fonlar oluşturmak ve oluşturulan bu fonları transfer etmektir. Bu iki

temel işlev bir süreç olarak kabul edildiğinde, bu sürecin bir tarafında yatırım yapmak isteyen işletmeler, diğer tarafında ise fon fazlası olan ekonomik birimler bulunmaktadır. Fon fazlası olan kişilerle fon talebinde bulunanların miktar ve zaman tercihleri farklıdır ve bankaların ana işlevi, bu konuda dengeyi kurabilmektir. Tasarruf sahiplerinin likidite tercihleri ile yatırımcıların likidite tercihleri arasında fark vardır ve hem fon miktarı, hem de transferin bir fonksiyonu olarak ödünç işleminin fiyatını, yani faiz oranı bankalar aracılığıyla belirlenmektedir.

Bankaların bu süreçte yer almaması tasarruflar ile yatırımlar arasındaki akımın ortadan kalkması ve iki kesimin direkt olarak karşılaşması demektir. Ancak geniş ve büyük bir ekonomi içinde, likidite tercihleri de farklı olan bu kesimlerin anlaşarak fon transferlerini gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Bu yüzden bankalar fonların oluşturulması, dönüştürülmesi ve dağıtımında ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır.

Bankaların ekonomiye en önemli katkıları dönüşüm (transformasyon) işlevi olarak tanımlanan; fonların oluşturulması, dönüştürülmesi ve dağıtımıdır. Bankaların bu işlevlerinin yanında, tasarrufların özendirilerek artırılması, yatırım maliyetlerinin düşürülmesi, likidite ihtiyaçlarının karşılanması ve ekonominin büyüme hızına katkı gibi önemli işlevleri de vardır (Çıkrıkçı, 1990:42-44).

Özellikle 1970'lerin sonlarında başlayarak birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede ortaya çıkan bankacılık krizleri, ülkeleri bankacılık sistemlerini gözden geçirmeye zorlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomilerindeki krizler, bu ülkelere gelişmiş ülkelere oranla daha pahalıya mal olmuştur. Honohan ve Klingebiel'in (2000) yapmış olduğu çalışmada, gelişmiş ülkelere hükümetlerin finansal krizlerin zararları için gayri safi milli hasıllarının ortalama % 14.3'ünü harcarken, gelişmekte olan ülke hükümetlerin bu rakamın yaklaşık iki katını harcadıkları ifade edilmektedir.

1980'lerden bu yana ülkeler bankacılık sistemlerinin yeniden yapılandırması için büyük maliyetlere katlanmışlardır. Yeniden yapılandırma sürecinde kaynak bulamayan hükümetler, enflasyon yoluyla kaynak bulma yoluna gitmişler, bu durum ise büyüme ve gelir dağılımını kötüleştirmiştir. Bankacılık krizlerinin nedenleri üzerine yapılan çalışmalarda ise, makroekonomik değişkenlerin (GSMH'nın, reel faiz oranlarının, enflasyonun, kredilerdeki büyümenin, mali borçlar vb.) krizlerin ortaya çıkmasında önemli faktörler olduğu ortaya konmuştur. Özellikle para arzının, devlet borçlarının, kredilerin artışı ve finansal liberalizasyondaki sorunların, krizlerin ortaya çıkmasındaki ihtimali yükseltebileceği bulunmuştur (Claessens ve Klingebiel, 2000:4). Finansal piyasalarda ve bankacılık sektörlerinde ortaya çıkan bu gelişmeler bankaların fon kaynak ve kullanımı, ve dolayısıyla aktif-pasif yönetiminin önemini de arttırmıştır. Aşağıda bankaların fon kaynak ve kullanımları değerlendirildikten sonra, ikinci bölümde bankalarda aktif-pasif yönetimi genel hatlarıyla değerlendirilecektir.

1.2.2. Bankaların Fon Kaynakları Ve Kullanımları

Bankaların fon kaynakları ve bu kaynakların kullanımının birlikte ele alınması, bir yandan bankaların aktif-pasif yönetimini kolaylaştırırken, diğer yandan yönetimin sınırlarını da belirlediğinden, aktif-pasif yönetiminin gücünü ve alınan kararların değişkenliğini de sağlamaktadır.

Banka bilançosundaki aktif bölüm, bankanın fon kullanım hesaplarını gösterir. Krediler, nakit aktifler, menkul kıymet plasmanları ve menkul değerler üzerine yapılan işlemler, iştirakler, Merkez Bankası serbest tevdiat ve mevduat munzam karşılıklar ve sabit varlıklar başlıca fon kullanımlarını (aktiflerini) oluşturmaktadır.

Pasif bölüm ise, bankaların fon kaynak hesaplarını gösterir. Fon kaynakları genel olarak, özkaynaklar ve yabancı kaynaklar olmak üzere iki

başlık altında toplanabilir. Özkaynaklar, ödenmiş sermaye ve ihtiyat akçelerinden oluşur. Yabancı kaynaklar ise, mevduat, tahvil ihracı, Merkez Bankası kredileri ve diğer kredilerden oluşmaktadır.

1.2.2.1. Bankaların Fon Kaynakları (Pasifleri)

Bankaların fon kaynakları özkaynaklar ve yabancı kaynaklar olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir.

1.2.2.1.1. Özkaynaklar

Özkaynaklar banka bilançolarında küçük ama hayati önemdeki fon kaynaklarıdır. Hayati önemlerine rağmen, özkaynakların banka portföyündeki oransal miktarı (genelde % 10'un altında) genellikle azdır (Fraser ve diğerleri, 1996:22). Özkaynaklar yeni kurulan bankalar için ele alındığında, fiili olarak ödenmiş sermayeden oluşurken, faaliyette olan bankalar için özkaynaklar, ödenmiş sermaye, yedek akçeler ve dağıtılmamış kârlar toplamıdır.

Ödenmiş sermaye, bankaların üç aylık hesap özetlerinde fiilen ödenmiş ve ödenmiş sermayelerinden bilançoda görülen zararın yedek akçelerle karşılanamayan kısmıyla yabancı ülkelerdeki şubelere ayrılan sermayenin düşülmesiyle elde edilir (Öçal ve Çolak, 1999:115).

Yedek akçeler kanuni yedek akçeler ve ihtiyari yedek akçeler olmak üzere ikiye ayrılır. Kanuni yedek akçeler bankaların yıllık kârlarından belli bir kısmını, Bankalar Kanunu'nda belirtilen oranlara göre ayırmasından oluşmaktadır. İhtiyari yedek akçeler ise, yıllık vergi sonrası kâr üzerinden kanuni yedek akçeler kısmı çıkarıldıktan sonra, bankaların genel kurul kararıyla belirlenmektedir (Arman, 1997: 194).

1.2.2.1.2. Yabancı Kaynaklar

Yabancı kaynaklar, ticaret bankacılığı için birincil öneme sahip kaynaklardır. Yabancı kaynaklar mevduatlar, tahviller, Merkez Bankası kredileri ve diğer krediler olarak dört ana başlık altında incelenebilir.

Mevduatlar bankaların en önemli fon kaynaklarıdır. Bankalar açısından mevduatlar, vadeleri ve ulusal veya yabancı para cinsinden olması açısından önemlidir. Bankalar ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve beklentiler ışığında, ulusal veya yabancı para cinsinden mevduata (DTH'lara) yönelebilmektedirler.

Tahvil ihracı, bankalar için diğer bir fon kaynağıdır. Özellikle yatırım ve kalkınma bankaları, açtıkları uzun vadeli kredileri mevduat ve öz sermayeleri ile karşılayamadıklarından, tahvil ihracına yönelirler. Ticari bankaların toplam fon kaynakları içinde tahvil ihracı ile sağlanan fonların miktarı azdır.

MB kredileri, MB tarafından bankalara geçici likidite ihtiyaçlarını giderebilmeleri için verilen, reeskont ve avans şeklindeki kısa vadeli kredilerdir.

Diğer krediler ise, bankaların yurtiçi ve yurtdışı piyasalardan, kısa veya orta vadeli olarak aldıkları krediler ve bankalararası piyasadan aldıkları kredilerden oluşmaktadır. Ülkedeki mevcut ekonomik durum ve beklentiler, bankaların yurtiçinden veya yurtdışından alacakları krediler arasında bir tercih yapmalarına neden olabilmektedir. Bankalararası piyasadan sağlanan kaynaklar kısa sürelidir. Bankalar bankalararası piyasadan, gecelik (over night, O/N) veya haftalık (over week, O/W) olarak fon sağlayabilmektedirler (Öçal ve Çolak, 1999:121-122).

1.2.2.2. Bankaların Fon Kullanımları (Aktifleri)

Bankaların çeşitli kaynaklardan elde ettikleri fonların kullanımı, geleneksel olarak faiz getirisi olan fon kullanımları ve faiz getirisi olmayan fon kullanımları olarak iki genel başlık altında incelenebilir. Bankaların aynı zamanda faiz dışı gelir elde ettikleri fon kullanımları da vardır. Bankaların fon kullanımlarının yaklaşık %85-90'ı⁵ faiz getirili fon kullanımıdır (Sinkey, 1998: 48-54).

1.2.2.2.1. Nakit ve Bankalar Hesabı

Nakit ve bankalar hesapları, bankaların fon kullanımlarının faiz getirisi olmayan kısmıdır. Bu fonlar, olası mevduat çekilişlerini ve kredi taleplerini karşılamak için kullanılmaktadır. Bankalar, faiz getirisi olmayan (veya çok az faiz getirisi olabilen) bu tür fonların hacmini, mümkün olabildiğince az tutma eğilimindedirler (Rose, 1996:129).

1.2.2.2.2. Krediler

Krediler bankaların fon kullanımının öncelikli kısmını oluşturmaktadır. Bankaların toplam aktiflerinin yaklaşık % 60'lık⁶ kısmını oluşturan krediler, bankaların kârlarının büyük bir kısmını oluşturur. Krediler kârların büyük bir kısmını oluşturmakla birlikte, planlanması zaman alan ve büyük risk taşıyan, az likit aktiflerdir (Kidwell ve diğerleri, 1997:411).

Krediler teminatlarına, veriliş yerlerine, kullanıldıkları sektörlerle, kredileri alan kişilere ve vadelerine göre bir ayrıma tabi tutulabilirler. Teminatlarına göre krediler; teminatsız (açık krediler) ve teminatlı krediler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Teminatlı krediler de; kefalet karşılığı krediler ve

⁵ Bu oranlar ülkeden ülkeye, finansal piyasaların ve bankacılık sektörünün genel yapısı ve gelişmişliğine de bağlı değişiklik gösterebilmektedir.

⁶ Türkiye'de 2001 yılında kredilerin toplam aktifler içindeki payı %24.62 olarak gerçekleşmiştir.

rehin-ipotek karşılığı krediler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bu ayırım kredileri açma tekniği ve kredileri talep edenlerin ekonomik durumunu yansıtmaları açısından önemlidir. Veriliş yerlerine göre krediler; tüketim kredileri ve üretim kredileri olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kredilerin bu tür bir ayırımı, bir yandan açılan kredinin vadesinde tahsil olanaklarını gösterirken, diğer yandan ülke ekonomisi bakımından önemlidir. Kullanıldıkları sektörler göre krediler; ticari krediler, tarım kredileri, endüstriyel krediler ve yapı-onarım kredileri şeklinde ayrılırlar. Krediyi alan kişilere göre ise krediler; özel sektöre açılan krediler, bireysel krediler ve kamu sektörüne açılan krediler olarak ayrılırlar. Bu ayırımlar ise, kredilerin kullanıldığı yer, ülkelerin ekonomik politikaları ve ekonomik sistemleri yönlerinden önemlidir. Vadelerine göre krediler; kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli krediler olarak ayrılırlar. Vadelerine göre kredi ayırımı kredilerin, kullanıldıkları yerler, teminatları ve bankaların kaynakları açısından önemlidir. Genel olarak krediler kısa, orta ve uzun vadede, ayrı bankalar tarafından verilmektedir. Bankaların fon kullanımlarında, mevcut kredi hacimlerini genişletebilmeleri bir yandan kredi kaynaklarının yüksek olmasını, diğer yandan ise bu kredi kaynaklarının istikrarlı olmasını gerektirmektedir (Öçal ve Çolak, 1999:123-126).

1.2.2.2.3. Menkul Kıymetler

Menkul kıymetler ve menkul değer plasmanları, bankaların ikincil rezervleridir ve faiz getirisi olan fon kullanımları içinde yer almaktadırlar. Menkul değer plasmanları ile bankalar, nakit taleplerini likit aktifler kadar hızlı karşılayabilmektedirler. Bu tür plasmanların arasında, kısa dönemli devlet tahvilleri ve para piyasası menkul kıymetleri vardır (Rose, 1996: 129). Bankalar önceliklerini ve bekledikleri getiri oranını göz önünde bulundurarak, tahvil ve hisse senedi gibi menkul kıymetleri kendi nam ve hesaplarına alıp sattıkları gibi, müşterileri adına da alıp-satabilmektedirler.

1.2.2.2.4. İştirakler

İştirakler, bankaların faiz dışı gelir elde ettikleri fon kullanımudur. Bankalar bir yandan yeni kurulan girişimlere ortak olabilirler, diğer yandan ise geri dönmeyen krediler nedeniyle çeşitli girişimlerde ortaklık kurmak zorunda kalabilirler. Bankaların iştirakleri, ticari, mali ve sınai iştirakler olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılabilir. Bankaların kendilerinin kuracakları veya faaliyette olan iştiraklere katılımları ve bu iştiraklere açacakları krediler, Bankalar Kanunları ile sınırlandırılabilir (Öçal ve Çolak, 1999:144-145).

1.2.2.2.5. Zorunlu Karşılıklar

Bankalar, topladıkları mevduatların belirli bir oranını Merkez Bankası'na yatırmak zorundadırlar. Mevduat munzam karşılıkları, bankalar için fon maliyetine neden olmaktadır. Ülkemizde 1985 yılından sonra, TL mevduat munzam karşılığına ödenen faiz kaldırılmıştır. Döviz tevdiat hesaplarına ise, vadesine göre faiz ödenmekte ve ödenen faiz oranları zaman içinde değişebilmektedir (Takan, 2001:179).

1.2.2.2.6. Cari Hesaplar

Cari hesaplar, bankaların yapmış oldukları anlaşmalarla kısa süreli parasal işlemleri dolayısı ile, likidite yatıran ve çeken müşterilerin kullanımı için hazır tuttıkları hesaplardır. Teminat ve faiz koşulları açısından ayrılan cari hesaplara faiz uygulanırsa faizli, faiz uygulanmıyorsa faizsiz cari hesap denir (Öçal ve Çolak, 1999:148).

1.2.2.2.7. Sabit Kıymetler

Sabit kıymetlere yapılan harcamalar, bankaların faiz getirisi olmayan fon kullanımlarıdır. Sabit kıymetler, bankaların faaliyetleri için gerekli menkuller ve gayri menkullerden oluşmaktadır. Bankalar, toplam aktifleri

içinden sabit kıymetlere çok küçük değerler (%1-2) ayırırken, aktiflerin büyük bir kısmını krediler ve menkul kıymetler için kullanmaktadırlar (Rose, 1996: 134).

İncelenen aktifler bankaya yeterli likiditeyi sağlamak, kârın maksimizasyonunu sağlamak ve toplumun kredi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır. Aktifler kullanıldıkları ihtiyaçlara göre birincil rezervler ve ikinci rezervler olarak da sınıflandırılabilirler. Bu sınıflandırma ikinci bölümdeki likidite yönetimi başlığı altında incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKALARDA AKTİF PASİF YÖNETİMİ VE PARA POLİTİKASININ ETKİLERİ

2.1. AKTİF-PASİF YÖNETİMİ

Ticari bankalarda aktif-pasif yönetimiyle esas olarak, bankaların fon kaynak ve kullanımlarından bahsedilmektedir. Aktif-pasif yönetimi bankalarda, istikrarlı net faiz marjını sağlamak, kârı maksimumlaştırmak, yeterli likiditeyi sürdürmek, faiz oranını ve vade riskini kontrol etmek için kullanılmaktadır.

Aktif-pasif yönetimi bankaların geleceklerini planlama süreçlerinin vazgeçilmez bir ögesidir. Aktif-pasif yönetimi, planlama sürecinin üç ayağından biridir ve kısa dönemli hedefleri gerçekleştirmektedir. Günlük ve haftalık bilanço yönetimi, bankaların kısa dönemli hedeflerine ulaşabilmeleri için bir ön koşuldur. Planlama sürecinin diğer bir ayağı olan yıllık kârı planlamayla, bankanın mali yıl içindeki durumu değerlendirilir. Planlama sürecinin üçüncü ayağını oluşturan stratejik planlamayla ise, bankanın uzun dönemli finansal ve diğer performansları değerlendirilir. Yıllık kârı planlama ve uzun dönemli stratejik planlamayla bankalar, kısa dönemli aktif-pasif yönetimleri için bir çerçeve oluşturabilmektedirler (Fraser ve diğerleri, 1996: 162).

Aktif yönetimi rezervler, likidite, menkul kıymetler ve krediler olmak üzere dört temelde açıklanabilir (Sinkey, 1998:143). Buradaki ayırımın temeli, aktiflerin faize duyarlı olup olmadıklarına dayanmaktadır. Bu duyarlılık ise yeniden fiyatlama veya süre açılarından açıklanabilir. Rezervler ve diğer likit aktifler hızlı bir şekilde yeniden fiyatlandırılabilirken, uzun dönemli, sabit faiz oranlı krediler ve menkul kıymetler hızlı bir şekilde yeniden fiyatlandırılmazlar.

Aktif-pasif yönetimi açısından pasif yönetimi, iki temel fonksiyonuyla incelenebilir. Bunlardan ilki, rezerv durumudur ve pasif yönetiminde rezerv durumuyla, kısa dönemli araçlar üzerine odaklanılır, olası mevduat çekilmeleri ve olası kredi talepleri karşılanır. Repo ve hazine bonoları, pasif yönetiminde rezerv durumunun temel araçlarıdır. Bu teknik bankaya yüksek getiri getirmekle birlikte, bankayı daha az likit aktiflere yöneltir ve bilanço kompozisyonunu da etkiler.

Pasif yönetiminin ikinci şekli ise kredi pozisyonudur. Bu metotta bankalar, kârlı yatırım fırsatlarını (özellikle tüketici kredilerini) karşılayabilmek için, banka bilançosundaki sürekli büyüme üzerine odaklanırlar. Bankaların bu teknik için kullandıkları öncelikli araç ise mevduat sertifikası hesabıdır.

Bankaların fon kaynaklarının belirlenmesinde, pasif yönetiminin her iki çeşidinin de etkin bir rolü vardır. Risk, vade ve diğer karakteristik araçlar arasındaki seçim, bu iki yaklaşıma göre belirlenir. Pasifler arasındaki ayrım, aktiflerde olduğu gibi faize duyarlı olup olmadıklarına göre yapılır. Bu duyarlılık yeniden fiyatlama ve süre için doğru zaman açısından incelenebilir. Hazine bonoları, repo ve para piyasası hesaplarının yeniden fiyatlandırılması hızlı bir şekilde yapılabilirken, uzun dönemli ve sabit faiz oranlı mevduat sertifikalarının yeniden fiyatlandırılması hızlı bir şekilde yapılamaz (Sinkey, 1998: 143-144).

Aktif-pasif yönetiminde yukarıda açıklanan aktif ve pasif yönetimlerinin yanında fon yönetimi stratejisi de günümüzde bankacılık sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşımın kullanılmasıdaki en önemli etken ise yüksek oranda değişken faiz oranları ve büyüyen risklerdir. Fon yönetimi stratejisiyle bankalar aktif ve pasiflerinin, kısa ve uzun dönem hedefleri çerçevesinde, miktar, yapı ve getiri/maliyetlerini daha iyi kontrol edebilmekte, aktifler ve pasiflerde birlikte sağlanan koordinasyonla değişen durumlara göre aktif-pasiflerin yapısını (veya yeniden fiyatlandırmasını) değiştirebilmekte ve

aktif veya pasif yapılarından kaynaklanan getirilerini maksimize ederken, maliyetlerini de minimize edebilmektedirler (Rose, 1994:219).

2.1.1. Aktif-Pasif Yönetiminin Gelişimi

İkinci dünya savaşı sonlarından 1960'lı yılların başına kadar ticari bankaların fonlarının büyük bir kısmı, nispeten istikrarlı vadeli mevduat ve vadesiz mevduatlardan oluşmaktaydı. Bununla birlikte, faiz tavanı bankaların kaynaklarının artmasını sınırlamaktaydı. Faiz oranları açısından rekabetin olmaması nedeniyle bankalar, böyle bir dönemde şube açarak veya reklam yoluyla fon kaynaklarına ulaşmaya çalışıyorlardı. Bu dönemdeki fonlar faiz oranlarına duyarlı değildi ve faiz oranlarındaki değişkenlik azdı. Bu ortamda bankalar, fon yönetimlerini aktif temelli yapmaktaydılar. 1960'lardan sonraki ekonomik genişleme ve ayrıca kalkınma çabalarıyla birlikte, bankalara yönelik kredi taleplerinde artışlar ortaya çıktı. Oluşan yeni ortamla birlikte, bankalar kredi taleplerini karşılayabilmek için, mevduatlarını arttırma yöntemleri geliştirmeye başladılar ve pasif yönetimiyle birlikte de finansal piyasalardan fon satın almaya başladılar. Böylece fonların düşük maliyetle elde edilmesi, bankaların finansal yönetiminin en belirgin kısmını oluşturdu (Fraser ve diğerleri, 1996:163).

Aktif-pasif yönetiminin gelişiminde, üç faktörün belirleyiciliği önemlidir. Bu faktörlerden ilki, 1970'lerin başındaki enflasyon oranlarındaki ve nominal faiz oranlarındaki artıştır. Bu değişim öncelikle piyasa koşullarını değiştirmiştir ve yeni süreçle birlikte piyasa aktörlerinin uzmanlaşmaları da artmış, alternatif aktiflerin getirileri ve kazançların alternatif maliyetleri üzerinde yeniden bir değerlendirme yapma gerekliliği ortaya çıkmıştır (Wilson, 1985:54). 1970'lerde pasif yönetimi, bankalar için aktif-pasif yönetiminde ön plandaydı. Bankaların büyük bir kısmı, ellerindeki fonlara bağlı olarak likit aktiflerini, satın alınmış fonlara bağlı olarak azalttılar (Fraser ve diğerleri, 1996:165). İkinci etken 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başında faiz oranlarındaki değişkenliğin (volatility) artmasıyla birlikte, bankaların

bilanço yapılarında esneklik gereğinin ortaya çıkmasıdır. Oluşan yeni süreç içinde aktif-pasif yönetimi için, uzmanlaşma gerekliliği de zorunlu hale gelmiştir. Üçüncü etken ise, 1960'ların ortalarında başlayan deregülasyon trendi süreciyle birlikte, finansal piyasaların yapılarında ortaya çıkan değişimler sonucunda, piyasa güçlerinin piyasanın oluşumundaki etkilerinin artmasıdır. Bu süreçte finansal piyasalardaki faaliyetlerin büyük bir kısmı (faiz oranları da) deregüle edilmiştir. Ortaya çıkan gelişmelere rağmen, marjlardaki büyük baskı nedeniyle rekabet kısmen artmış, ama rekabetteki ve finansal piyasaların yapısındaki değişiklikler, bankaların aktif-pasif yönetimini geliştirme yöntemlerinde belirleyici olmuştur (Wilson, 1985:54).

Özellikle 1980'li yıllar ve sonrasında, sermaye hareketlerindeki sınırlamaların azaltılması ile bankaların yabancı paralarla işlem yapma sınırlarının genişlemesi, teknolojiye hızlı gelişmenin yansımalarının finans piyasasında da görülmesi, uluslararası finansal sistemin yapısal dönüşümü, ulusal ve uluslararası piyasalardaki rekabetin artması, kambiyo rejimlerindeki hızlı gelişme neticesinde fon arz ve talep edenlerin seçeneklerinin artması, ekonomi politikalarında ve mevzuatlardaki değişimler ve finansal sistemdeki donmuş alacakların artması bankaları, içinde bulundukları riskleri minimum düzeyde kontrol altına almaları için bilançolarının hem aktif hem de pasiflerini birlikte yönetmeye sevk etmiştir (Esen, 1992: 43).

2.1.2. Aktif-Pasif Yönetimi Teorilerinin Gelişimi

2.1.2.1. Ticari Kredi Teorisi (Commercial Loan Theory)

Ticari kredi teorisi, 18. yüzyılda İngiliz bankacılığındaki uygulamalar sonucunda gelişmiştir. Ticari kredi teorisi, bankaların doğası olarak değerlendirilen ve bilançoda sadece aktif kısmın yönetimini içeren, en eski aktif yönetim tekniğidir. Bu teoriye göre, bankaların mevduatları, kısa vadeli, vadesiz pasiflerden oluşmaktadır ve pasiflerin talep edildiğinde hemen ödenmesi gerekmektedir. Bu durum bankaların aktifleriyle, sadece kısa

vadeli ve kendi kendini ödeyen kredi taleplerini karşılamaya yönelmiş, böylelikle de likidite riski içerisine girmemeye çalışmışlardır. Ticari kredi teorisinde bankalar fonlarıyla, tüketim, mevsimsel-ticaret devrelerinde gelen kredi taleplerini karşılarlar veya hazine bonosu alırlar.

Bu teori içerdiği eksikliklerden dolayı, uzun dönem geçerliliğini koruyamamıştır. Bu eksikliklerden ilki, bankalara olan kredi taleplerinin genellikle yenilenmesi ve özellikle kredilerin yenilenme sürecinde, bankaların likide ihtiyaç duymaları, dolayısıyla bankaların likiditeyi sağlayamamalarıydı. İkinci eksiklik ise, fonlarının hepsini kısa dönemli yatırımlara yönelten bankaların, risk alma limitlerinin sınırlanmasıyla, birçok kârlı yatırım olanaklarının kaçırılabilmesiydi. Ayrıca bu durum, iş dünyasının kârlı ve dinamik fırsatları kaçırmaya ve ülkelerin ekonomik gelişmelerinin kısıtlanmasına neden olmaktaydı. Üçüncü eksiklik ise, bu teorinin ülkelerin ekonomik ortamının durgun olduğu bir durumda geçerli olabileceğiydi. Çünkü gelişen bir ekonomide, kredi talepleri mevduatlardan daha hızlı büyümektedir (Mason, 1979:410-411).

2.1.2.2. Değiştirilebilirlik Teorisi (Shiftability Theory)

Değiştirilebilirlik teorisiyle birlikte bankalar, kısa vadeli ve kendi kendini ödeyen kredilerden, geniş bir vade portföyü sunan, ticari nitelikli olmayan ve büyük bir kısmı sanayi şirketlerine sürekli finansman avansı şeklinde verilen banka aktiflerine yönelmişlerdir. Böylece likidite kaynağı, kredi portföyünden tahvil portföyüne kaymıştır (Öçal ve Çolak, 1999:157).

Ticari kredi teorisinde olduğu gibi değiştirilebilirlik kuramının da geçerliliği bir banka için doğruysa, bir bütün olarak banka sistemi açısından eksiklikleri bulunmaktadır. Tek bir banka likite ihtiyacı olduğunda bunu kolaylıkla sağlayabilirken, bütün bankaların likite ihtiyacı olması durumunda, piyasadaki tahvil veya hisse senedi vb. alıcılarının sınırlı olması nedeniyle, likidite ihtiyacı karşılanamayacaktır (Kamerschen, 1988:158). Değiştirilebilirlik

teorisinin temelinde, bankaların kredi vadelerini güçlendirmek ve banka portföyündeki pazarlanabilir menkul kıymetleri arttırmak yatmaktadır (Koch, 1995:481).

2.1.2.3. Beklenen Gelir Teorisi (The Anticipated Income Theory)

Beklenen gelir teorisi, kredilerin kendi kendini ödeyen krediler olmadığını, kredilerin gelecekte değişik kaynaklardan elde edilecek gelirle ödenebileceği kabul etmektedir. Beklenen gelir teorisine göre bankalar, likiditelerini müşterilerinin gelecekte elde edecekleri gelirlere göre planlayabilirler. Teorinin temelinde, bankaların likiditelerinin kredilerin vadelerinden etkilenebileceği yatmaktadır. Bu yüzden krediler likidite potansiyelleri göz önüne alınarak, tüketici kredileri, ipotek kredileri, işletme kredileri vb. olarak sınıflara ayrılmıştır (Kamerschen, 1988:158).

Beklenen gelir teorisinde tüketici, ipotek ve işletme kredileri taksitli bağlanarak ödenebileceklerinden, bir taraftan kredilerin vade sonunda ödenme güçlükleri azaltılmakta, diğer taraftan belirli bir nakit akımı sağlandığından bankanın likiditesine katkı sağlanabilmektedir. Ancak özellikle acil nakit ihtiyaçlarının karşılanmasında düzenli nakit akımları yeterli olmayabilir.

Beklenen gelir teorisi bankalara, müşterileri arasında bir değerlendirme yapabilmeleri için bir kriter sağlamış ve bankalara fon akımları çizelgesini yapabilmelerine imkan vermiştir. Bu yönüyle de diğer teorilerle rekabetten çok, onları tamamlayan bir görünüm çizmektedir (Öçal ve Çolak, 1999:160).

2.1.2.4. Pasif Yönetimi Teorisi

Özellikle 1960'ların sonunda ve 1970'lerde likiditenin sağlanmasında pasif yönetimi, birçok banka tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Pasif yönetimi yaklaşımında bankaların, olası likidite ihtiyaçlarını karşılamak için

likit aktif rezervler tutmaları gerekmemektedir. Likidite ihtiyacının arttığı durumlarda bankalar, merkez bankasından borçlanarak (reeskont penceresi), mevduat sertifikaları çıkartarak, bankalararası piyasadan borçlanarak, repo sözleşmeleri yaparak veya Eurodollar piyasasından borçlanarak likidite ihtiyacını karşılayabilmektedirler. Pasif yönetiminin bankacılık alanına getirdiği en önemli katkı ise, bankaların bilançolarının her iki tarafındaki kaynakları, likidite ihtiyaçlarına göre değerlendirebilmesidir (Koch, 1995: 481).

Etkin bir pasif yönetimi ile bankalar, mevsimsel ve dönemsel dalgalanmalarda likidite ihtiyaçlarını para piyasasından karşılayabilirler. Bununla birlikte özellikle ekonomideki daralma dönemlerinde pasif yönetimi, bankaların likidite ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalabilmekte ve maliyetleri arttırabilmektedir. Böyle dönemlerde kredi talepleri hızla artarken, bankaların fon kaynaklarının maliyetleri artmakta, likiditenin sağlanmasında sıkıntılar olabilmektedir (Crosse ve Hempel, 1980:169).

Pasif yönetiminin öncelikli avantajı aktiflerin, az kârlı para piyasası araçlarından daha kârlı kredilere ve uzun dönemli menkul kıymetlere kaydırılabilmesidir. Ayrıca geniş bir aktif çeşitlendirmesi de mümkündür (Fraser ve diğerleri, 1996:267).

Pasif yönetime yöneltilen iki temel eleştiri vardır. Birincisi pasif yönetiminin ekonomide sıkı para politikası uygulandığı dönemlerde, bankalara bu durumdan kısmen kurtulma imkanı vermesi, ikincisi ise pasif yönetimiyle bankaların, kolayca rezerv para bulacağı düşünüldüğü için, gerekli standart likidite olanaklarından uzaklaşan bir kredi ve yatırım politikası izlediği, bunda bankaların güvenilirliğini, banka sisteminin de istikrarını azaltacağıdır (Öçal ve Çolak, 1999:164).

2.1.3. Aktif-Pasif Yönetimini Etkileyen Temel Faktörler

Bankalarda aktif-pasif yönetimini etkileyen faktörler beş ana temelde incelenebilir. Bunlar; mevsimsel kredi talepleri ve mevduat akımları, ulusal ve uluslararası ekonomik konjonktür, para politikası, finansal piyasaların işleyişi ve müşteri ilişkileri olarak sayılabilir.

Bankalar faaliyette bulunmaya başladıkları tarihlerden itibaren mevsimsel kredi talepleri ve mevduat akımlarına maruz kalmışlardır. Tarımsal sektörde hasat zamanları veya yeni icatlar gibi nedenlerden kaynaklanan kredi talepleri, tatil sezonlarındaki mevduat hareketleri, mevsimsel kredi taleplerine ve mevduat akımlarına örnek olarak verilebilir. Özellikle yıl içindeki yerel koşullara ve müşterilerin ticaret devrelerine bağlı olan mevsimsel akımlar, bankalar arasında oldukça yaygındır. Buradaki temel yönetim ilkesi, ihtiyaçlar dahilinde aktif ve pasiflerin vadelerini yapılandırarak, ortaya çıkabilecek fon taleplerinden en yüksek getiriyi elde etmek ve olağan dışı mevduat çekilmelerini karşılayabilmektir. Sınırlı bir bölgede ve az sayıda endüstri dalıyla çalışan bankaların, mevsimsel akımların zamanlamasını ve önemini tahmin etmeleri kolaydır. Bununla birlikte, bankaların çalıştıkları bölgelerin ve endüstri dallarının genişlemesi, mevsimsel kredi taleplerini ve mevduat akımlarını tahmin etmelerini güçleştirebilmektedir.

Ulusal ve uluslararası ekonomik konjonktürün bankaların aktif-pasiflerini yapılandırmada önemli bir yeri vardır. İstikrarlı ve sağlam bir ekonomide, bankalar pozisyonlarını korumak için, likit aktiflere yönelir ve yüksek getirili, ancak riskli kredi taleplerini karşılarlar. İstikrarsız ve sağlam olmayan ekonomide ise bankalar, likit aktiflerden uzaklaşarak, devredilebilir mevduat sertifikası ve Eurodolar fonlarına önem verirler (Mason, 1979:401-403). Ekonominin genişleme dönemlerinde bankaların kredilerinin artması, bir yandan bankaların kazançlarının artmasına, diğer yandan da toplam talebin artmasına neden olur. Durgunluk dönemlerinde ise, aşırı kredi

büyümesinden uzaklaşmak ve yatırımcılara yönelmek, bankaların güvenilirliği artırır ve piyasa talebini de azaltır (Öçal ve Çolak, 1999:166). 1980'li yıllardan sonra finansal serbestleşme, bankaların uluslararası piyasalardaki gelişimlerden daha fazla etkilenir hale getirmiştir. Özellikle bankaların yurtdışından sağlayacakları fon kaynakları bakımından, uluslararası piyasalardaki gelişmelerin önemi artmıştır.

Para politikasının geleceği, bankaların aktif-pasif portföylerini planlamada hayati bir öneme sahiptir¹. Örneğin MB'nin sıkı para politikası uygulayacağını düşünüldeğü bir dönemde bankalar, MB'ndan kolaylıkla borçlanamayacaklarından, sermayelerini arttırmaya çalışacaklar (menkul kıymetlerini satarak kredi taleplerini karşılama yoluna gidecekler) ve kısa dönemli faiz oranlarını arttıracaklardır. Genişleyici para politikasının uygulandığı dönemlerde ise, gereğinden fazla sermaye bulundurmak bankaların kârlılığını azaltacağından, bankalar sermayelerini azaltma yoluna gideceklerdir. Bankaların izlenen para politikasının türüne göre kısa sürede sermayelerini değıştirmeleri mümkün olmadığından, kendileri için uygun olan sermaye tutarını bulmaları gerekmektedir (Crosse ve Hempel, 1980:61). Aynı zamanda izlenen para politikasının geçici bir süre için mi, yoksa devamlı mı işletileceği de bankaların sermayelerini ayarlama da göz önünde bulundurmaları gereken bir konudur.

MB'nin izleyeceğı para politikasının tahmini kadar, finansal piyasaların geleceğinin tahmini de, bankaların aktif-pasif portföylerini yapılandırmada önemlidir. Finansal piyasaların geleceğini öngörmek, bankanın portföy kompozisyonunu, faiz oranları ve vade yapılarına göre ayarlamasını sağlar. Banka için önemli olan vade yapısı, orta dönemdir. Bunun nedeni ise, bankanın kârını maksimize edebilmesi için, kendi öngörüsü kadar piyasada veri olan vade yapısını da kullanmasıdır. Böylelikle banka, fırsat avantajlarından yararlanabilecek şekilde, farklı vadelerdeki aktif ve

¹ Para politikasının bankacılık sektörü üzerindeki etkileri bölümün sonunda ayrıntılı olarak değeriendirilecektir.

pasiflerden bir portföy oluşturabilir. Örneğin banka yönetimi, faiz oranlarının yükseleceğini öngörüyorsa, mümkün olduğu kadar kısa vadede borç verir ve mümkün olduğu kadar uzun vadede borçlanır. Bankanın öngörülleri doğru çıkarsa, gelecekte borç vermek daha yüksek faiz oranlarından olurken, bunları finanse edecek fonlar daha düşük faiz oranlarından karşılanmış olacaktır. Böyle bir dönemde değişken oranlı ödünçler tercih edilir. Bunun nedeni verilen ödünçlerin hızla yeniden fiyatlandırılabilmesidir. Eğer banka yönetimi faiz oranlarının düşeceğini öngörüyorsa, bu durumda vadeleri önceki anlatılan durumun tersine yapılandırır. Düşük faiz oranının beklendiği durumda değişken oranlı ödünçler, bankanın aleyhine işler.

Portföyün vade yapısının değişmesine ilişkin yukarıda yapılan açıklamalar, gerçekteki durumunun tersine, portföy oluşturmaın oldukça kolaymış gibi algılanmasına neden olabilir. Ancak ödünç koşulları, faiz oranı, vade ve komisyonları, bankanın müşteri tabanı ve rekabet davranışı hesaba katılarak, nisbi getiri değerlendirmeleri çerçevesinde, (mevcut pasiflerin büyük bir oranın önceden belirlendiği bir durumda) karmaşık bir yapı içinde belirlenir. Vadeleri yönetilebilen yegane enstrümanlar, artık veya satın alınmış fonlardır (hazine kağıtları, ciro edilebilir mevduat sertifikaları, federal fonlar ve Eurodolar gibi). Vadeler bu araçlarda karışıktır, banka artık kalemlerden oluşan aktif-pasif portföyünü derece derece değiştirebilir.

Banka, vade yapılarının likidite primi içerdiğini varsayıyorsa, vade bileşimini değiştirmeden de farklı politikalar uygulayabilir. Likidite priminin varlığı, piyasalar ortalama olarak faiz oranlarının değişmeden kalacağını bekleseler bile, kısa dönemli faiz oranlarının, daha uzun dönemli faiz oranlarının altında olacağını ifade eder. Likidite primi, faiz oranlarının gelecekteki durumu ile ilgili belirsizlik için yapılan bir ödemedir. Likidite primi çok kısa vadeli piyasada söz konusudur. Vadesi bir yıla kadar olan hazine menkul kıymet piyasasında, daha uzun vadeli faiz oranları, genellikle çok kısa faiz oranlarından daha fazla bir prime sahiptirler. Ticari bankalar, vade

spektrumunun kısa dönem sonunda yoğun olarak işlem yaptıkları için, pozitif getiri eğrisinin (yield curve) avantajlarından yararlanabilirler.

Banka müşterileri, ekonominin normal işleyişinde mevcut kredilerinin %30-35 arasında bir kısmını yeni kredilerle karşılayabilmektedirler. Ancak sıkı para politikasının uygulandığı dönemlerde veya finansal kriz dönemlerinde, müşterilerin kullandığı bu oran, % 50-60'lara çıkabilmektedir. Doğal olarak bankaların, kredi taleplerini karşılayabilmeleri için, bu kredi kullanım oranlarını dikkate almaları gerekmektedir. Aktif-pasif yönetiminde bulunanların, kredi bölümü tarafından kullanılan mevcut kredi kullanımlarını bilmeleri ve olası kredi taleplerinin de ne kadar olabileceğini de, belirlemeleri gerekmektedir.

2.1.4. Aktif-Pasif Komiteleri

Gelişmiş finansal piyasalardaki deneyimler, aktif-pasif yönetiminin özünden kaynaklanan anlamlı politikaların bulunması ve bu politikaların uygulamasındaki başarısızlıklar, olmak üzere iki temel zorluk bulunduğunu göstermiştir. Bu durum ise, aktif-pasif yönetiminin bütün bankalar için vazgeçilmez bir unsur olduğu ve rasyonel bir aktif-pasif politikası için de, aktif-pasif komitelerinin gerekliliğini ortaya koymuştur (Bascom, 1997:148). Özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru, bankaların hemen hemen hepsi aktif-pasif komiteleri oluşturmuşlardır. Farklı isimlerle de anılan bu komitelerin ortak amacı ise, fon kaynaklarının yönetimini koordine etmek ve bu fonları piyasa koşullarına uygun olarak sağlamaktır. Geçmişte bu komitelerinin üyelerinin seçimi ve toplantı süreleri, bankalar arasında farklı olarak uygulanagelmıştır. Komite üyelerinin seçimi ve hangi aralıklarla toplanacağına dair genel bir kural bulunmasa da, aktif-pasif yönetimi çerçevesinde, alınan kararlarda kimlerin katkısının olacağı ve bu yönetimin hangi araçlarla yapılacağı planlama stratejisinde belirlenebilir.

En eski aktif-pasif komiteleri, merkez bankalarına dayanmaktadır ve üst yönetimde bulunan üyelerin katılımıyla, genellikle haftalık olarak toplanmışlardır. Bu yöntem, bankaların başlangıçta fonların yönetim kavramını veya yöntemini oluşturma bakımından önemliydi denilebilir. Ancak, zamanla haftalık toplantıların büyük bankalar açısından, gerekli olmadığı ortaya çıkmıştır. Gelişen süreç içinde, direkt üst yönetimden olmayan ve beş ya da altı kişiden oluşan, iki haftada bir toplanan komiteler daha yaygın hale gelmiştir. Bu komiteler, yeni aktif-pasif yönetim politikaları oluşturmaktan daha çok, mevcut politikaları gözden geçirmişler ve gelişmeleri takip etmişlerdir. Yoğun ve yeni öngörüler içeren toplantılar, aylık olarak yapılanlar olmuştur. Komitelerin üyeleri; üst yönetimden (başkan veya başkan yardımcısı) bir kişi, bankanın ekonomisti, bankanın para piyasasındaki işlemlerinden sorumlu kişi ve iki veya üç kişi de (biri genellikle bankanın uzun dönemli operasyonlarından sorumlu olan kişi olmak üzere) bankalar arasında değişik şekillerde seçilen kişilerden oluşmaktaydı. Bankaların yabancı işlemler bölümünü temsilen bir kişi de komitede yer almıştır. Birçok bankada krediler genel müdürü komitede bulunmaktadır (Mason, 1979:408-409).

Bankaların büyüklüğü, aktif-pasif işlemlerinin değişkenliği, faaliyette bulundukları piyasaların gerektirdiği bilgi düzeyine göre aktif-pasif politikaları basit veya karmaşık olabilir. Ancak iki temel politikanın, etkin bir aktif-pasif yönetimi için göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, aktif-pasif komitesinin üyeleri, amacı ve fonksiyonları, ikincisi ise faaliyet hedeflerinin önceden belirlenmesidir (Bascom, 1997:148-149).

Bankanın gerçek performansı, toplantılar arasında yapılmış plan ve stratejilerle karşılaştırılarak, aktif-pasif komitelerinin üyelerine özet olarak sunulabilir. Ayrıca komite üyeleri arasında, resmi olmayan görüşmelerle, gelişen piyasa koşulları ve bankanın durumu değerlendirilebilir. Böylelikle de krizlerin, beklenmedik durum olması engellenebilir. Bu görüşmeler, resmi görüşmeler arasında iki veya üç kez yapılabilir. Bu görüşmelerin sayısı,

bankaların mevcut durumları ve riskleri göz önünde bulundurularak farklı olarak belirlenebilir (Mason, 1979: 409-410).

2.1.5. Aktif Pasif Yönetiminde Kullanılan Finansal Rasyolar

Aktif-pasif yönetiminin temel amacı bankanın yönetim stratejilerinin ve amaçlarının belirlenmesidir. Yönetim stratejilerinin ve amaçlarının etkinliği açısından mevcut durumdaki göstergelerin tespit edilmesi, ayrıca hedeflere ulaşabilmek için de planlama yapılması gerekmektedir. Finansal rasyolar bankaların içinde bulundukları belirlenmesinde en uygun araçlardır. Ancak finansal rasyo değerlerinin belirlenmesinde kullanılan kesin standartların olmayışı, uygulamada analizi zorlaştırmaktadır. Bu sorunun aşılabilmesi için, finansal rasyoların zaman serileri (time series) ve yatay-kesitsel (cross-sectional) rasyo analizlerinin karşılaştırmalı olarak birlikte yapılması gerekmektedir. Normatif rasyoların analiziyle bankanın sahip olduğu rasyolar, kendisiyle aynı yapı ve büyüklükteki bankalarla karşılaştırılmaktadır. Zamansal rasyolar analizinde ise, bilançodaki kalemlerde geçmişte belirli tarihler itibarıyla gerçekleşen değişimler incelenmektedir. Zamansal rasyolar analiziyle bankalar, geçmiş rasyoları ışığında potansiyel problemleri belirleyebilir. Elde edilecek verilerin doğru yorumlanıp, bir perspektif oluşturabilmesi için, rasyo seviyeleri ile yıllar itibarıyla ortaya çıkan gelişmelerin birlikte incelenmesi gereklidir (Hempel ve diğerleri, 1994:422).

Aşağıda bankaların performanslarının belirlenmesinde kullanılan rasyolar, karlılık, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, likidite yeterliliği, getiri durumu, faaliyet rasyoları ve yönetim kalitesi ve diğer rasyolar başlıkları altında incelenecektir.

2.1.5.1. Karlılık Rasyoları

Net kârın toplam özkaynaklara oranından oluşan özkaynakların karlılığı (rate of return on equity, ROE), bir taraftan bankanın gerekli yatırımlarını devam ettirebilme durumunu ortaya koyarken, diğer taraftan

diğer bankalarla karşılaştırıldığında özkaynakların piyasadaki rekabeti sürdürmede yeterli olup olmadığını göstermektedir. Düşük özkaynak kârlılığı oranları, kanuni zorunluluklar nedeniyle bankaların büyümesini de sınırlandırabilir. Ayrıca bankaların sermayedarları açısından büyük önem arzeden özkaynakların kârlılığının enflasyonist ortamlarda enflasyon oranından daha düşük olması, özkaynakların eridiğinin bir göstergesi olabilmektedir.

Net kârın toplam aktiflere oranından oluşan aktiflerin kârlılığı (rate of return on assets, ROA), bilançodaki aktiflerin ne kadar verimli kullanıldığının göstergesidir. Aktiflerin kârlılığı, banka yönetimlerini değerlendirmede kullanılan önemli bir rasyodur. Kârlılık oranlarının türetilmesinde özkaynakların kârlılığı ile aktiflerin kârlılığı arasındaki bağlantı aşağıdaki gibidir (Fraser ve diğerleri, 1996:77-78);

$$\text{ROE} = \text{ROA} \times \text{Finansal Kaldıraç}$$

$$\frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Özkaynaklar}} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Aktifler}} \times \frac{\text{Toplam Aktifler}}{\text{Toplam Özkaynaklar}}$$

Finansal kaldıraç oranı, aktiflerin ne kadarının özkaynaklarla finanse edildiği göstermekte ve bu özelliği itibarıyla de hem getiri hem de riskin ölçümünü ifade etmektedir (Koch, 1995:113).

Özkaynakların kârlılığı aşağıdaki denklemle de elde edilebilir;

$$\text{ROE} = \text{Kâr Marjı} \times \text{Aktif Kullanımı} \times \text{Finansal Kaldıraç}$$

$$\frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Özkaynaklar}} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Gelir}} \times \frac{\text{Toplam Gelirler}}{\text{Toplam Aktifler}} \times \frac{\text{Toplam Aktifler}}{\text{Toplam Özkaynaklar}}$$

Yukarıdaki formülasyonda aktiflerin kârlılığı, kâr marjı ve aktif kullanımı (asset utilization) olarak gösterilmiştir. Kâr marjı, banka yönetiminin toplam geliri elde etmede vergilerde dahil, masrafları kontrol edebilme yeteneği

hakkında bilgi verirken, aktif kullanımı oranı da gelirin elde edilmesinde aktiflerin ne kadar etkin kullanıldığını göstermektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:79).

Kâr marjı ile aktif kullanımının çarpımı aynı zamanda içsel sermaye yaratma oranını vermektedir. Bu oran bankanın elde ettiği kârının ne kadarının dağıtılmadığını ve mevcut aktif-pasif yapısını değiştirmeden ne kadar büyüyebileceğini göstermektedir (Tulgar, 1993:28).

2.1.5.2. Sermaye Yeterliliği

Sermaye yeterliliği ve riski bankanın aktif kalitesi ve risk profili ile ilgili bir konudur. Sermaye bankanın bir taraftan faaliyetini sürdürmesi, diğer taraftan olası zararları karşılayabilmesi ve büyüme potansiyelini gösterme açısından önemlidir (Koch, 1995:123).

Sermaye yeterliliğinin belirlenmesinde kullanılan finansal rasyolar arasında; özkaynakların toplam aktifleri oranı olan finansal bağımsızlık oranı, özkaynakların yabancı kaynaklara oranı olan finansal kaldıraç oranı ve sabit varlıkların (İştirakler+Menkul+Gayrimenkul) özkaynaklara oranı bulunmaktadır (Öçal ve Çolak, 1999:175).

2.1.5.3. Likidite Yeterliliği

Likidite yeterliliği bankaların en eski ve en kritik konularından birini oluşturmaktadır. Banka iflaslarının da en önemli nedenlerinden biri olarak görülen likidite yeterliliğinin belirlenmesi konusundaki açıklamalar likidite riski ve yönetimi başlığı altında yapıldığından, burada kısaca likidite rasyoları açıklanacaktır.

Birinci derece likidite Rasyoları;

$$\frac{\text{Kasa + MB + Diğer Bankalar (Hazir Degerler)}}{\text{Vadesiz Mev. + Kisa Vadeli Borçlar + Ödeme Emirleri}}$$

İkinci Derece Likidite Rasyoları;

$$\frac{\text{Hazir Degerler + Mali Plasmanlar}}{\text{Kisa Vadeli Borçlar}}$$

Likit Değerler/Toplam aktifler oranı, bir taraftan aktif kalitesi diğer taraftan da likiditeyle ilgili bir oran olduğu için önemli bir göstergedir. Bu oranın yüksek olması bankaların aktiflerini sabit varlık ve iştiraklerden oluşan donuk varlıklarla değerlendirilmeyip, aktiflerin yüksek verim elde edilebilecek yatırımları fonlamada kullanılabileceğini göstermektedir. Likit Değerler/Yabancı Kaynaklar oranı bankaların yükümlülüklerini yerine getirebilme gücünü göstermektedir. Oranın yüksekliği bu gücün de yüksek olduğunun da göstergesidir. Likit Değerler/Mevduat oranı ise mevduat içindeki likit değer payını göstermektedir (Öçal ve Çolak, 1999:176).

2.1.5.4. Aktif Kalitesi

Aktif kalitesinin belirlenmesinde bilanço içinde önemli bir yere sahip olan kredilerin kalitesinin, belirleyici bir özelliği vardır. Bankalar açısından borçluların kredi borçlarını gecikmeli olarak ödemeleri ya da ödeyememeleri büyük bir risktir. Aktif kalitesini belirlemeye yönelik kullanılan finansal rasyolar, bankalara bilançolarındaki geçmiş kredi portföylerinin değerlendirme olanağı sağlayarak, gelecek için bir perspektif çizebilmektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:81). Aktif kalitesinin belirlenmesinde kullanılan rasyolar aşağıda sıralanmaktadır (Tulgar, 1993:34-35);

$$\text{Getiri Oranı} = \frac{\text{Toplam Getirili Aktifler}}{\text{Toplam Aktifler}}$$

$$\text{Krediler Oranı} = \frac{\text{Toplam Krediler}}{\text{Toplam Aktifler}}$$

$$\text{Karşılık Oranı} = \frac{\text{Problemli Kredi Karşılıkları}}{\text{Toplam Krediler}}$$

$$\text{Problemli Kredi Oranı} = \frac{\text{Problemli Krediler}}{\text{Toplam Krediler}}$$

$$\text{Kredi Karşılık Gücü} = \frac{\text{Problemli Kredi Karşılıkları}}{\text{Problemli Krediler}}$$

Aktiflerin kalitesi açısından yukarıdaki ilk iki oranın yüksekliği önemlidir. Ayrıca, özellikle 1980'li yıllardan sonra yaşanan banka iflaslarında, problemli kredilerdeki artışın en önemli ortak nedenlerden biri olması, problemli krediler oranının aktif kalitesinin değerlendirilmesinde ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu nedenle problemli krediler oranının minimum, hatta sıfır olması aktif kalitesi açısından önemlidir. Problemli krediler oranını tamamlayıcı bir özelliğe sahip olan kredi karşılık gücünün de aktif kalitesini belirlemede önemli bir rolü vardır.

Aktif kalitesindeki bir diğer önemli konu ise, belirli bir aktifin veya bir grup aktifin gelecekteki beklenen değerinin düşmesinde kaynaklanan risktir. Bankanın bu aktifleri elinden çıkarmada karşılaşacağı güçlükler bir zararın oluşmasına neden olabilecektir. Ayrıca aktiflerin getirisi de aktiflerin kalitesinin belirlenmesinde kullanılan bir kalite ölçüsüdür. Kredilerin iç yapılarının incelenerek, diğer banka ve bölgeler arasında yapılacak karşılaştırmalar da aktif yapısının incelenmesinde önemli bilgiler sağlamaktadır.

2.1.5.5. Getiri Durumu

Getiri durumu analizi genel olarak bankaların faaliyetlerinin devamı için gerekli olan karlılık ve verimliliği değerlendirmektedir. Getiri durumu genel olarak ROE (rate of return on equity) rasyosunun analizi olarak yorumlanmaktadır. Getiri durumunun analizinde kullanılan rasyolar, aktif ile ilgili getirisinin ve maliyetli kaynakla da ilgili maliyetin karşılaştırılmasıyla hesaplanmakta, bir taraftan bankanın kâr edebilme düzeyini belirlemekte, diğer taraftan ise kâr etme düzeyindeki aksaklıklar ve bu aksaklıkların nedenlerini belirlenmeye çalışılmaktadır. Genel olarak getiri durumunun analizinde aşağıdaki rasyolar kullanılmaktadır (Tulgar, 1993:35-37);

$$\text{Getiri Kazanma Gücü} = \frac{\text{Getirili Aktifler}}{\text{Maliyetli Pasifler}}$$

$$\text{Ticari Kred.Alınan Faiz Ort.} = \frac{\text{Kısa Vadeli Ticari Kredilerden Alınan Faiz}}{\text{Kısa Vadeli Kredi Ortalaması}}$$

$$\text{Bireysel Kredi. Alınan Faiz Ort.} = \frac{\text{Bireysel Kredilerden Alınan Faiz}}{\text{Bireysel Kredi Ortalaması}}$$

$$\text{Vadeli Mevduata Verilen Faiz Ort.} = \frac{\text{Vadeli Mevduata Verilen Faiz}}{\text{Vadeli Mevduat Ortalaması}}$$

$$\text{Vadesiz Mevduata Verilen Faiz Ort.} = \frac{\text{Vadesiz Mevduata Verilen Faiz}}{\text{Vadesiz Mevduat Ortalaması}}$$

$$\text{Aktiflerin Genel Verimi} = \frac{\text{Toplam Faiz Gelirleri}}{\text{Toplam Getirili Aktifler}}$$

$$\text{Gelir Etkinliği} = \frac{\text{Toplam Faiz Dışı Gelirler}}{\text{Toplam Giderler}}$$

$$\text{Gider Etkinliği} = \frac{\text{Toplam Faiz Dışı Giderler}}{\text{Toplam Gelirler}}$$

$$\text{Sabit Kıymet Oranı} = \frac{\text{Sabit Kıymetler}}{\text{Toplam Aktifler}}$$

$$\text{Kâr Marjı} = \frac{\text{Net Gelir}}{\text{Toplam Gelir}}$$

Bir bankanın bu tip analizlerle başka bankalarla karşılaştırılması ve dinamiklik ilkesi gereği bir trend çıkartması gerekmektedir. Bu analizlerin amacına ulaşmasında doğru olanı yapabilmek için bilançodaki aktif-pasif kalemlerinin ortalamalarının bilinmesi gerekmektedir. Ancak bankaların yayınlanan bilançoları bakiye rakamları içerdiğinden sektördeki diğer bankaların ortalamalarını bulabilmek oldukça zordur. Analizlerde dikkat edilmesi gereken önemli bir konuda yapılan analizlerin süreklilik içermesidir. Bankalar yönetimlerindeki deneyim ve tecrübeler ışığında yeni rasyolar da oluşturulabilir (Tulgar, 1993:37-38).

Bankaların bilançolarındaki kaynakları büyük oranla getirili yatırımlara dönüştürebilmesi, aktif-pasif yönetimi açısından temel hedeftir. Ayrıca kredilerden alınan faiz ortalaması ve mevduata verilen faiz ortalaması, kredi fiyatlandırmada önemli bir gösterge olduğundan, büyük önem taşıyan rasyolardır. Bilançodaki mevcut aktif-pasiflerin ilgili getiri ve maliyetleriyle karşılaştırılması, bankanın gelir-gider durumunu, yani kâr-zararının kaynaklandığı faaliyetleri göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra oluşan ekonomik konjonktür ve bu süreçle birlikte bankaların faiz ve döviz kuru riskinin artması kârın oluşumunda, faiz gelir ve giderlerinin yanı sıra, faiz dışı gelir ve giderlerin de önemini arttırmıştır. Oluşan bu yeni süreç içinde faiz dışı gelirlerin artırılıp, faiz dışı giderlerin azaltılması, bankaların net gelirlerinin de artırılabilmesinde göz önüne alınması ve değerlendirilmesi konular olarak gündeme gelmiştir. Bu analize faiz dışı gelir ve gider kalemlerinin toplam faiz dışı gelir ve giderlere oranlandığı verilerin

de ilave edilmesi durumunda, faiz dışı gelir ve giderlerin yoğunlaştığı faaliyetler belirlenerek, hangi faiz dışı kalemlerin geliri arttırabileceği veya giderleri azaltabileceğinin tespit edilmesine yönelik, aktif bir politika belirlenebilir.

2.1.5.6. Faaliyet Rasyoları ve Yönetim Kalitesi

Bankaların kârlarını ve sermayedarların bankaya yaptıkları yatırımları maksimize edebilmelerinde, etkin bir faaliyetin de önemli bir rolü bulunmaktadır. Etkin bir faaliyet ile bankalar bir taraftan faaliyet maliyetlerini azaltabilir, diğer taraftan da çalışanların verimliliği arttırabilir. Özellikle son 20 yılda modern cihazların kullanımı ve çalışanlara yönelik eğitim süreçleri, bu süreçte yaygın olarak kullanılmıştır. Bankaların faaliyet etkinliğini ve çalışanların verimliliğini değerlendirmede kullanılan oranlar;

$$\text{Faaliyetlerin Etkinliği Oranı} = \frac{\text{Toplam Faaliyet Maliyetleri}}{\text{Toplam Faaliyet Gelirleri}}$$

$$\text{Çalışanların Verimlilik Oranı} = \frac{\text{Net Faaliyet Geliri}}{\text{Full - time Çalışanların Sayısı}}$$

Yapılan çalışmalarda bazı bankaların yüksek maliyetlere neden olan yüksek ücret, lüks binalar gibi uygulamalarının, bankaların potansiyel kâr ve kazançlarını sınırlandırdığı göstermiş, bu süreçte de faaliyetlerin etkinliği ve çalışanların verimliliğinin değerlendirilmesinin önemi artmıştır (Rose, 1996: 188).

Genel olarak bankaların yönetim kalitelerinin belirlenmesinde kullanılan belirli rasyolar yoktur. Ancak bankaların göstermiş oldukları genel performans yönetim kalitesi hakkında bilgi verebilmektedir. Ülkedeki kamu otoriteleri de banka üst yöneticileri için belli bir birikim ve deneyim kriterleri uygulayabilmektedir. Ülkemizde de Bankalar Kanunun 24. maddesi gereği,

banka genel müdürlerinin en az 10 yıl, genel müdür yardımcılarının ise en az 7 yıllık tecrübeye sahip olmaları zorunluluğu bulunmaktadır.

2.1.5.7. Diğer Rasyolar

Serbest fonlar rasyosu analizinde öncelikli olarak bankanın bilançosu faiz getirisi olan aktifler ve faiz ödemesi yapılan maliyetli pasifler olarak ikiye ayrılır. Ticari bankalarda maliyetsiz pasiflerin miktarı getirisiz aktiflerden fazladır ve iki kavram arasındaki farkta net serbest fondur. Bu durumun anlamı ise, faiz oranları düşük bile olsa net serbest fon miktarı kadar aktif, sıfır maliyetle fonlanabilecektir. Doğal olarak bu işlem bankaların kârlılığını arttıracak sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Yapılan işlem, rasyo olarak aşağıdaki gibi yazılabilir (Tulgar, 1993:42-43);

$$SFR = \frac{100 \times \text{Net Serbest Fon}}{\text{Getirili Aktifler}}$$

Yapılan çalışmalarda yüksek net faiz marjına sahip olan bankaların serbest fonlar rasyosu yüksek çıkarken, düşük net faiz marjına sahip bankaların serbest fonlar rasyosu düşük bulunmuştur. Bu noktada bankalar için temel amaç serbest fonlar rasyosunu yükseltmek olacaktır.

Başabaş noktasının analizinin yapıldığı rasyo, bir taraftan bilanço, diğer taraftan gelir/gider tablosundaki rakamların birlikte kullanıldığı yegane rasyolardan biridir ve aşağıdaki oranla gösterilmektedir;

$$BBN = \frac{\text{Net Giderler}}{\text{Getirili Aktifler}}$$

Bankalar bu rasyoya göre, getirili aktiflerin ne kadar artırılması ve ne kazanması gerektiğini bulabilirler. Başabaş noktası düşük olan bankalar, yüksek olanlardan daha çok kâr elde etmektedirler.

2.2. PARA POLİTİKASININ BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Merkez Bankaları açık piyasa işlemleri, reeskont politikası ve zorunlu karşılıklar yoluyla ekonomideki para miktarını kontrol etme ve değiştirme gücüne sahiptirler. Burada başlangıç noktası rezerv paradır. MB para miktarını kontrol etmeye yönelik kullandığı araçlarla öncelikle rezerv parayı ve dolayısıyla diğer parasal büyüklükleri (M1, M2 vb.) etkileyerek, fiyat istikrarı, tam istihdam, ödemeler bilançosu dengesi ve büyüme hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak bu nihai amaçların birbiriyle çatışmasından dolayı son yıllarda merkez bankalarının temel amacının fiyat istikrarını, ve finansal piyasalardaki istikrarı, sağlamak olduğu üzerinde büyük ölçüde görüş birliği vardır. Enflasyonun yüksek düzeyde kronik hale geldiği ülkelerde, fiyat istikrarı amacına ulaşılması çok daha büyük önem taşımaktadır².

Yüksek enflasyonun hüküm sürdüğü ekonomilerde fiyat istikrarının sağlanması ekonomik büyümenin iyileştirilmesi açısından ön koşul durumuna gelmektedir. Bunun temel nedeni, bu tip ekonomilerde yüksek enflasyon sürecinin yarattığı belirsizliklerin yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemesi ve bu şekilde ekonomik büyümeye zarar vermesidir. Enflasyonu düşürmenin kısa dönemde üretim açısından maliyetleri söz konusu olsa da uzun dönemde ekonomideki belirsizliklerin ortadan kalkması nedeniyle ekonomik büyümenin iyileşecek olması, bu tip ekonomilerde Phillips eğrisinin pozitif eğimli olma eğilimini yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, enflasyonu düşürme amacına yönelik para politikalarının ekonomiyi ne şekilde etkilediğini ortaya koyan 'aktarım' (transmission) mekanizmalarının açıklanması önem kazanmaktadır.

² McKinnon, temel nitelikli finansal panik ve çöküşün yaratacağı gereğinden yüksek risklere maruz kalınmaksızın yüksek reel finansal büyümeye ulaşılması için, yurt içi fiyat düzeyindeki sürekli istikrarın zorunlu bir koşul olduğunu belirtmektedir. Genel makroekonomik ve fiyat düzeyi istikrarsızlığı söz konusu olduğunda, öngörülen enflasyonu telafi etmek için aşırı ölçüde yüksek nominal faiz oranlarının kullanılması ve sermaye piyasasında ödünç verilebilir fonlar arz ve talebinin dengelenmesi oldukça riskli hale gelebilmektedir (McKinnon, 1989: 41).

Aktarım mekanizması kavramı, para politikalarındaki değişiklerin toplam talebi nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Temel olarak aktarım mekanizmaları dört başlık altında toplanabilir³; faiz oranı kanalı (geleneksel para kanalı), döviz kuru kanalı, diğer aktif fiyatları kanalı ve kredi kanalı (Mishkin, 1995 ve 1996a).

Faiz oranı kanalı para ve tahvilden oluşan iki aktifli bir dünyada, faiz oranlarındaki değişmelerin yatırım harcamalarını ve dolayısıyla toplam talebi etkilemesiyle işlemektedir. Bu kanal üzerindeki tartışmalar para talebinin ve yatırımın faiz esneklikleri üzerine odaklanmıştır. Faiz oranı kanalı standart olarak IS-LM analiziyle açıklanmaktadır. Eğer para talebinin faiz esnekliği düşük ve yatırımın faiz esnekliği yüksekse (Monetarist görüş), genişletici bir para politikası LM'i sağa kaydıracak, daha düşük bir faiz oranı ve daha yüksek bir gelir düzeyinde yeni denge kurulacaktır. Ancak eğer para talebinin faiz esnekliği yüksek, yatırımların faiz esnekliği düşükse (Keynezyen görüş), genişletici bir para politikasının geliri arttırma yönündeki etkisi çok küçük olacaktır. Sıkı para politikasının uygulandığı durumlar da ise süreç tersine işleyecektir.

Standart Keynezyen mekanizmaya Monetaristler'in en temel eleştirisi, sadece iki aktifin ve dolayısıyla tek bir faiz oranının dikkate alınması üzerinedir (Telatar, 2002:68). Dolayısıyla bütün finansal aktifleri tahvil adı altında tek bir kategoride toplamayan yaklaşımlar geliştirilerek, diğer aktif fiyatları da aktarım mekanizmalarına dahil edilmiştir. Örneğin hisse senetleri fiyatlarındaki bir artış, bir servet artışına neden olacağından tüketim ve

³ Literatürde beklentiler kanalı diye beşinci bir kanal daha bazen tanımlanmakla birlikte bunu genel olarak aktif fiyatlarıyla birlikte düşünmek mümkün olduğundan ayrıca değinilmemiştir. Ayrıca konumuz itibarıyla faiz oranı, diğer varlık fiyatları ve döviz kuru kanalının tanım ve işleyişi hakkında sadece kısa tanımlar yapılmıştır.

dolayısıyla milli geliri arttıracaktır. Tobin q 'suna göre⁴ de hisse senetleri fiyatlarındaki bir artış, yatırımları ve dolayısıyla milli geliri arttıracaktır.

Döviz kuru kanalı özellikle açık ekonomiler için önemlidir. Para politikası ile uyarılan döviz kurundaki bir değişme yurt içi ve yurt dışı malların nispi fiyatlarını değiştireceğinden ithalat ve ihracatı etkileyecek ve dolayısıyla net ihracat üzerinden milli gelire yansıyacaktır.

1980'lerin ortalarından itibaren milli gelir ve hatta fiyat düzeyi ile parasal büyüklükler arasındaki ilişkinin kopması ve finansal piyasalardaki gelişmeler (finansal liberalizasyon, finansal araçların ve aracılardan çeşitlenmesi gibi) geleneksel aktarma mekanizmasına ilave mekanizmaların geliştirilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda kapsamlı parasal aktarma mekanizması araştırmaları makro ve mikro temelli olmak üzere iki tür endişenin ürünüdür (Hubbard, 1994:6-7). Toplam talepteki, özellikle işletme sabit yatırımları ve stok yatırımlarındaki çevrimsel hareketlerin, genellikle reel faiz oranlarında büyük değişmelere neden olmayan para politikası eylemleriyle açıklanamayacak kadar büyük olması makro ilginin sebebini oluşturmaktadır. Bu durum ise bazı makro iktisatçıları, görece küçük şokların yayılmasındaki finansal faktörleri tanımlamaya yöneltmiştir.

Mikro endişeler ise kredi ve sigorta piyasalarında ortaya çıkan bilgi aksaklıklarının çalışılmasıyla ortaya çıkan literatüre ilişkindir. Asimetrik bilgi problemi, finansal bir borç ilişkisinde⁵ taraflardan birinin diğerine göre daha az doğru bilgi sahibi olması durumudur (Mishkin, 1996b:2). Örneğin borç almak isteyen taraf yükleneceği veya karşılaşacağı riskleri, geri ödeme gücünü ve niyetini, borç veren tarafa göre daha iyi bilmektedir. Borçlular ve

⁴ q = Hisse senedi fiyatları/Sermayenin yenileme maliyeti

⁵ Belirtmek gerekir ki asimetrik bilgi problemi sadece finansal piyasalara özgü bir durum değildir. Örneğin, işgücü piyasası açısından bakıldığında, işçinin kendi beceri, yetenek vb. diğer verimliliğini etkileyecek unsurları işverene göre daha iyi bilmesi de asimetrik bilgi problemidir.

borç verenler arasındaki asimetrik bilgi problemi iç finansman ve dış finansman maliyeti arasında bir boşluğa neden olmaktadır. Maliyetli dış finansman kavramı, reel ve finansal kararlar arasındaki bağları dikkate almayan geleneksel faiz oranı kanallarının altında yatan daha mükemmel piyasalar yaklaşımına ters düşmektedir.

Bu olayların açıklanmasında geliştirilen asimetrik bilgiye dayalı modeller ise hem bankaların varlığı, hem de iktisadi aktörlerin finansman yapılarının reel kesim için anlamlı olduğunu göstermiştir. Banka kredileri menkul kıymetlerin tam ikamesi olmaktan ziyade, ayrı bir finansal varlık olarak ele alınmış ve kredi kanalı olarak parasal aktarım sürecinde yerini almaya başlamıştır. Kredi kanalıyla para politikası artık sadece menkul kıymetlerin faiz oranlarını etkilememekte, aynı zamanda kredi arzını da etkilemektedir. Bu durumda merkez bankası faiz oranlarını az yükseltse bile, uygulanan sıkı para politikası önlemlerinin aktif yapısının belirlenmesindeki etkileri görece büyük olabilmektedir.

Kredi kanalı iki farklı mekanizma üzerinden işlemektedir. Bu mekanizmalardan ilki banka ödöncü kanalı, ikincisi ise bilanço kanalıdır. Aşağıda banka ödöncü kanalı ve bilanço kanalı açıklanacaktır.

2.3.1. Banka Ödöncü (Bank Lending) Kanalı

Para politikası dış finansman primini kredi arzını, özellikle de banka ödöncülerini, kaydırarak etkileyebilir. Bu banka ödöncü kanalıdır (Bernanke ve Gertler, 1995:40). Bir başka deyişle banka ödöncü kanalı, para politikası uygulamalarının mevduat kurumlarının kredi arzı üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir.

Banka ödöncü kanalının bağımsız bir kanal olarak işlemedi üç temel varsayıma bağılıdır (Kashyap ve Stein, 1994: 225-226). Bunlar;

1. Firmaların bilançolarının pasifinde yer alan kredi ve finansman bonolarının tam ikame olmaması,
2. Merkez bankasının uyguladığı politikalar bankaların kredi arzını etkileyebilmeli,
3. Parasal şokları nötr olmaktan koruyacak mükemmel olmayan bir fiyat ayarlaması olmalıdır.

Firmaların bilançolarının pasifinde yer alan kredi ve finansman bonolarının tam ikame olmaması varsayımının dayandığı temel nokta, bankaların kredi piyasalarındaki asimetrik bilgi problemini çözmeye uygun oldukları için, kredi piyasasında özel bir rol oynadıkları görüşüne dayanmaktadır. Finansman bonoları hane halklarına ihraç edilen bir menkul kıymettir. Hane halklarının her birinin firma hakkında gerekli bilgiyi edinmeleri ve firmanın durumunu izleyebilmeleri, bir taraftan belirli maliyetlere katlanmalarına, diğer taraftan ise yanlış seçim (adverse selection) yapabilmelerine neden olabilmektedir. Bahsedilen sorunların çözümü bankalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Banka ödöncü kanalının işleyebilmesi bir yandan firmaların pasifleri açısından azalan kredi imkanlarının finansman bonusu ihracıyla ikame edememelerine, diğer yandan da bankaların aktifleri açısından krediler ve menkul kıymetlerin birbirlerini tam ikame etmemelerine bağılıdır.

Kredi kanalının işlemedi için gerekli ikinci varsayım olan merkez bankasının uyguladığı politikaların bankaların ve diğer aracılardan arz ettikleri kredi miktarını etkileyebilmesinde dört faktör, rezervler ile kredi arzı arasındaki bağlantıda önemlidir. Bu faktörler; banka dışı finansal aracılardan varlığı, bankaların rezervlerdeki değişime kredilerden ziyade bonoları miktarını değiştirerek tepki vermesi, bankaların karşılık ayırmak zorunda

olmadıkları fonları elde edebilmeleri ve risk ağırlıklı sermaye gerekliliğinin varlığından oluşmaktadır (Kashyap ve Stein, 1994: 229-238).

Banka dışı finansal araçların finansal piyasalarda önemli bir yer tutması durumunda, merkez bankasının uyguladığı politikaların kredi arzı üzerindeki etkisi azalabilir veya olmayabilir. Banka dışı finansal araçların ödünç verme sürecindeki payının yüksek olması durumunda merkez bankası, bankaların kredi arzlarını etkileyebilse de, araçların verdikleri kredi üzerindeki etkisi olmayabilir. Diğer yandan banka dışı finansal araçların finansal sistem içindeki yeri önemli boyutlarda olmadığı, ancak ekonomide marjinal ödünç verici ('Marginal' lenders)⁶ oldukları durumda kredi kanalı çalışmayacaktır. Burada kredi müşterilerinin kredi aldıkları aracıyı değiştirmesinde herhangi bir maliyetin (özellikle kısa dönemde) olmadığı varsayılmıştır. Ayrıca teorik ve ampirik çalışmalarda bazı bankalar ve müşterileri arasındaki bağlantıların önemli boyutta olduğu ortaya konulmuştur. Bankalar ile banka dışı finansal kesimin finansal sistem içindeki görece boyutlarının belirlenmesi, uygulanacak politikaların özellikle kısa dönemde etkilerinin analizi için önemlidir.

Merkez bankasının bankaların rezervlerinde azalmaya yönelik sıkı para politikası uyguladığı zaman, bankalar oluşan duruma, kredi arzını daraltarak, portföylerindeki bonoların bir kısmını satarak, mevduat dışı fon kaynaklarını (mevduat sertifikaları, uzun dönem borçlarını, özkaynakları vb.) arttırmaya çalışarak, üç farklı şekilde uyum sağlayabilirler. Kredi kanalının işleyebilmesi ise bankaların bir taraftan mevduat dışı fon kaynaklarının olmamasına, diğer taraftan uygulanan politika sonucunda, likidite ihtiyaçlarını gidermek için kredi arzlarını daraltmalarına (yani bono satarak likidite ihtiyaçlarını gidermemelerine) bağlıdır. Bankaların portföylerinde

⁶ Burada marjinal ödünç vericinin fonksiyonu bankaların kredi arzlarının azaldığı durumda, piyasada marjinal ödünç verici pozisyonundaki kişilerin kredi arzlarını arttırabilmesidir. Örneğin marjinal ödünç vericiler ikinci el işlemlerde aktiflerse, kredi arzını arttırarak faiz oranının yükselmesini önleyebilirler.

bulundurdıkları bono miktarı, likidite ihtiyaçları ve risk düzeylerini göstermektedir⁷. Ayrıca bankaların piyasadaki büyüklükleri de portföylerinde bono miktarını etkileyebilmektedir. Büyük bankalar portföylerinde daha az likit varlıklar tutarken (olası mevduat çekilmeleri portföylerinin genelde küçük bir kısmını oluşturduğundan), küçük bankalar (olası mevduat çekilmeleri portföylerinde önemli bir miktar tutabileceğinden) daha çok likit varlık tutmaktadırlar.

Bankaların, merkez bankasının rezervleri azaltan bir politika uygulamasına olan tepkileri -kredi arzlarını azaltmamak için- mevduat sertifikası⁸ gibi karşılık ayırmaları gerekmeyen kaynaklarla arttırmaya çalışmaları olması durumunda, kredi kanalı ve dolayısıyla para politikası hedeflediği amaca ulaşamayabilir. Sonuçta bankacılık sektörünün mevduat dışındaki kaynak toplama imkanlarının artması, kredi kanalının işlemlerini zorlaştıracaktır.

Merkez bankasının uyguladığı politikaların bankaların kredi arzını etkileyebilmesindeki dördüncü ve son faktör ise risk ağırlık sermaye gerekliliğinin varlığıdır. Bankaların bilançolarındaki kredi ve menkul kıymet aktifleri, portföy seçimlerinin bir göstergesidir. Sıkı para politikasının uygulandığı dönemlerde, bankalar mevcut politikaya uyum sağlamak için menkul kıymet satar ve/veya kredileri miktarlarını değiştirebilirler. Ancak bankaların faaliyette bulundukları piyasada var olan sermaye gereklilikleri bankaların kredi miktarlarını ayarlamalarına engel olmaktadır.⁹ Bu durum bankaların menkul kıymet alım satımlarında marjinal ayarlamalara neden

⁷ Tahviller ikinci el piyasada kolayca satılabildiklerinden bankalar likidite ihtiyaçlarına göre tahvil alabilecekleri gibi, ülkemizdeki gibi hem risksiz yatırım imkanı sundukları hem de yüksek getirileri olduğu içinde tercih edilebilmektedir. Böyle bir durum ise uygulanan sıkı para politikasına tahvillerin satılarak (bilançoda önemli bir paya sahip olduklarından) tepki verilmesine neden olacağından, kredi kanalının işlemesi zayıflatabilecektir.

⁸ Bu duruma örnek olarak ülkemizde VDMK uygulaması olmakla birlikte, bankaların bu tür işlemleri için de disponibilibite ayırmaları gerekmektedir.

⁹ Sermaye yeterliliği riski başlığı altında bahsedilen, bankaların aktif yapıları itibarıyla bulundurmak zorunda oldukları kaynaklar.

olabilmektedir. Örneğin bankaların kredilerini özkaynakları ile finanse etmesi maliyetliyse, bankalar likidite gereksinimlerinden daha fazla bono tutabilirler. Risk ağırlıklı sermaye yeterliliği gibi kısıtlamaların para politikasının (aktarım mekanizmasının) işleyişi üzerindeki etkisi tartışıla gelmiştir. Bu tip sınırlamaların bankaların kredi miktarını sınırlandırdığı için para politikasının etkilerini zayıflattığı yönündeki görüşlere karşılık, bankaların bilançolarındaki kredi miktarında olası aşırı dalgalanmaları azalttığı ve para politikasının etkinliğini arttıracak şekilde kullanılabileceği yönünde de görüşlerde bulunmaktadır.

Banka ödöncü kanalının işleyebilmesi için gerekli olan son varsayım, parasal şokların nötr olmaktan koruyacak mükemmel uyumlu olmayan fiyat ayarlamasının olmasıdır (Kashyap ve Stein, 1994:238-240). Kredi ve mevduatların faizlerinin tam uyumlu olması halinde, bankaların bilançolarındaki aktiflerini yeniden düzenleme ihtiyacı olmayacağından kredi kanalı çalışmayacaktır. Merkez bankasının uyguladığı para politikası öncelikli olarak finansal aracıları etkilemektedir. Finansal aracıların uygulanan politika doğrultusundaki faaliyetleri ise firmaları hane halklarından¹⁰ daha önce etkilemektedir. Bu durumun temel nedeni olarak firmaların finansal aracılarla ilişkilerinin daha yakın olması gösterilmekte, sonuç olarak da kredi faizleri mevduat faizlerinden daha önce merkez bankasının uyguladığı politika doğrultusunda değişmektedir. Örneğin kredi faizlerinin arttığı bir durumda, bankaların likidite ihtiyaçları artar (çünkü bilançodaki pasif kısımda aynı hızda bir artış olmadığından) ve kredi miktarları da daralır¹¹, böylelikle de banka ödöncü kanalı işler.

¹⁰ Kashyap ve Stein (1994) firmaları banka bağımlı, hane halklarını da banka bağımlı olmayan firmalar olarak değerlendirmişler ve böylelikle banka ödöncü kanalının daha etkin işleyebileceğini belirtmişlerdir.

¹¹ Merkez bankasının uyguladığı para politikaları kredi almak için başka kaynağı olmayan küçük ve orta ölçekli işletmeleri daha fazla etkilemekte, bu durum para politikasının etkilerini güçlendirmektedir (Telatar, 2002: 98).

Kısaca özetleyecek olursak, banka ödöncü kanalı para arzındaki bir daralma banka mevduatlarını ve dolayısıyla banka ödöncülerini azaltacağından, yatırımlar ve sonuçta milli gelir azalacaktır.

2.3.2. Bilanço Kanalı

Geniş anlamda kredi kanalı ve bilanço kanalı olarak da adlandırılan bu kanal, kredi piyasası aksaklıklarının sadece banka ödöncüleriyle sınırlı olmadığı, bunun yerine tüm kredi piyasasını anlamada önemli olduğu görüşüne dayanmaktadır (Walsh, 1998:317). Eğer aracı maliyetleri içsel ve dışsal finansman arasında bir fark yaratırsa nakit akımı, net değer ve teminat değerleri yatırım harcamalarını geleneksel faiz oranı kanalında ele alınmadığı biçimde etkileyebilir. Bu kanal şematik olarak birkaç şekilde gösterilebilir (Mishkin, 1995 ve 1996a).

Para politikası firma bilançolarını birkaç yolla etkileyebilmektedir. Hisse senedi fiyatlarını (P_e) yükselten genişletici bir para politikası, firmaların net değerini artırır ve bu ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinde ki azalmanın da etkisiyle daha yüksek yatırım harcaması (I) ve toplam talebe (Y) neden olur. Bu durum şematik olarak aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$M \uparrow \Rightarrow P_e \uparrow \Rightarrow \text{ters seçim} \downarrow \text{ \& ahlaki çöküntü } \downarrow \Rightarrow \text{ödöncü verme} \uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$$

Nominal faiz oranlarını düşüren genişletici bir para politikası uygulaması firmaların nakit akımını artıracığından, bilançolarında bir iyileşmeye neden olur ve böylece ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerini azaltır. Bu ikinci bilanço kanalıda şematik olarak aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$M \uparrow \Rightarrow i \downarrow \Rightarrow \text{nakit akımı} \uparrow \Rightarrow \text{ters seçim} \downarrow \text{ \& ahlaki çöküntü } \downarrow \Rightarrow \text{ödöncü verme} \uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$$

Bu aktarım mekanizmasının işleyişinin önemli bir özelliği firmaların nakit akımlarını, nominal faiz oranının etkilemesidir. Bu durum kredi kanalının, nominalden ziyade reel faiz oranlarının yatırımları etkilediği, yukarıda kısaca açıklanan, geleneksel faiz oranı kanalından ayrılmasının temel nedenini oluşturmaktadır. Ayrıca kredi kanalında kısa dönem faiz oranı özel bir rol oynamaktadır, çünkü firmaların nakit akımları üzerine genellikle daha büyük etkisi olan uzun dönem borçlardan ziyade, kısa dönem borçlarına yapılan faiz ödemeleridir.

Üçüncü bilanço kanalı ise para politikasının genel fiyat düzeyi üzerine etkisi yoluyla işlemektedir. Borç ödemeleri sözleşmelerde nominal şartlarla sabitlendiğinden, fiyat düzeyinde beklenmeyen bir artış, firmaların borçlarını reel olarak düşürerek, borç yükünün azalmasını sağlar. Ancak bu durum firmaların varlıklarının reel değerini azaltmamalıdır. Fiyat düzeyinde (P) beklenmeyen bir artışa neden olan parasal genişleme böylece, firmaların reel net değerini yükselterek ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerini azaltır. Sonuçta yatırım harcamaları ve dolayısıyla milli gelir artar. Bu durum şematik olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir;

$M \uparrow \Rightarrow \text{beklenmeyen } P \uparrow \Rightarrow \text{ters seçim} \downarrow \text{ \& ahlaki çöküntü } \downarrow \text{ ödünç verme } \uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabileceği gibi bu mekanizmaların işleminde her ikisi de asimetric bilgi probleminden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü anahtar rol oynamaktadır. Buradaki ayrım temelde sözleşmenin öncesi ve sonrasına dayanmaktadır, fakat asimetric bilgi problemi her iki zaman diliminde de geçerliliğini sürdürmektedir.

Ters seçim (adverse selection) problemi borç sözleşmesinin gerçekleşme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, kredi piyasalarında hem riskli ve daha az güvenilir, hem de daha az riskli ve güvenilir borç almak isteyenler bulunmaktadır. Bu durum piyasa faiz oranlarının denge faiz

oranlarından farklı, iyi borçlular için yüksek kötü borçlular için düşük, bir düzeyde oluşmasına neden olmaktadır ve kötü borçlular iyi borçluları piyasadan kovmaktadır. Sonuçta borç verenlerin ödünç plasmanlarını daha riskli gruptan borç talep edenlere yapmalarına neden olmaktadır. Yani ödünç verirken güvenilir ve risksiz olanlar yerine daha riskli ve geri ödememe olasılığı yüksek olanlar seçilmektedir. Bu bankalar açısından aktif kalitelerinin düşmesi anlamına gelmektedir.

Ahlaki çöküntü (moral hazard) ise ödünç sözleşmesi gerçekleştikten sonra ortaya çıkabilecek bir durumdur. Ödünç alanların yapmaları gereken şeyleri yapmamaları¹² veya yapmamaları gereken şeyleri yapmaları durumunu ifade eder. Diğer bir deyişle, ödünç alan finansal kaynak kendisine ait olmadığı için daha yüksek riskli yatırımlara girişebilir. Çünkü başarılı olması durumunda elde edilecek yüksek getiri kendisinin olacakken, başarısızlık durumunda kayıp ise borç verenin üzerine kalacaktır. Bu durum borç vermek isteyenlerin piyasadan çekilmesine ve optimalden daha düşük düzeyde kredi arzına da neden olacaktır (Mishkin, 1996b:2-3).

¹² Evine hırsızlık sigortası yaptıran bir kişinin, bu sigortanın olmadığı durumlarda alacağı önlemleri, maliyet artık sigorta şirketine yükleneceği için almaması gibi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK YÖNETİMİ VE ENFLASYONUN ETKİLERİ

3.1. AKTİF-PASİF YÖNETİMİNDE KARŞILAŞILAN TEMEL RİSKLER VE YÖNETİMLERİ

Risk bankaların faaliyetleriyle ilgili karşılaşılabilecek belirsizlikleri ifade etmektedir (Rose, 1996:181). Risk ve getiri arasındaki trade-off nedeniyle bankalarda risk yönetimi, aktif-pasif yönetiminin ve dolayısıyla bankaların elde etmeyi hedefledikleri kâr maksimizasyonu için hayati bir konudur. Bankaların bilançolarındaki aktif-pasiflerinin yapısında ve değerinde olası ekonomik değişimler sonucu gelecekte ortaya çıkabilecek değişimleri önceden belirleyebilmeleri oldukça güçtür. Örneğin bankalar, kredi müşterilerinin kredi taleplerini yenileyip yenilemeyecekleri veya yeni kredi taleplerini, mevduatların ne zaman çekileceğini veya ellerinde bulundurdıkları menkul değerlerin fiyatlarında ortaya çıkacak değişimleri önceden belirleyemezler. Bu durum bankaların, özellikle olası ekonomik değişimlere ve kamu müdahalelerine de bağlı olarak, belirsizlik ortamında karar almalarına neden olmaktadır. Bu yüzden bankalar bilançolarındaki aktif ve pasif yapıları itibarıyla çeşitli risklerle karşı karşıyadırlar. Aktif-pasif yönetimi de esas olarak, bu risklerin önceden tahmin edilebilmesi ve yönetilmesini içermektedir. Aşağıda bankaların temel riskleri olarak değerlendirilen, likidite, faiz oranı, kredi, döviz kuru, sermaye yeterliliği ve piyasa riski ve yönetimleri değerlendirilecektir. Ayrıca faiz oranı riski ve döviz kuru riskinden korunmak için kullanılan türev ürünler de açıklanacaktır.

3.1.1. Bankalarda Likidite Yönetimi ve Riski

Likidite yönetimi, bankaların faaliyette bulunmaya başladıkları andan itibaren hayati bir konu olarak önemini koruyagelmiştir. Bankalar ve diğer finansal kurumlar için likidite, emniyet ve güvenilirliğin sağlanmasında en

temel olgudur. Bununla beraber aşırı likidite, likidite ve kârlılık arasındaki trade-off nedeniyle, arzulan bir durum da değildir.

Likidite yönetimiyle bankalar yükümlülüklerini, aktif likitleriyle uygun fiyatlarla karşılarlar. Yeni kredi talepleri, kredi anlaşmaları ve mevduat çekilmeleri bankaların karşılaması gereken yükümlülükleri arasında sayılabilir. Etkin bir likidite yönetimiyle bankalar 5 önemli yarar sağlamaktadır. Bunlar:

1. Etkin bir likidite yönetimi, bankaların faaliyette bulundukları piyasada güvenilir olduklarını ve borçlarını ödeyebileceklerini göstermektedir.
2. Bankalar resmi veya resmi olmayan kredi taleplerini, öncelikli olarak karşılayabilirler.
3. Bankalar kârsız aktiflerini elden çıkarabilirler. Yani bu fonksiyonla bankaların aktiflerini düşük fiyatlarla elden çıkarmaları önlenmektedir.
4. Bankalar geri ödememe riski için ödedikleri fonları sınırlayabilmektedirler.
5. Bankaların Merkez Bankası'ndan borçlanma ayrıcalığının suistimal edilmesinin önüne geçilmektedir. Bu fonksiyon, bankaların reeskont işlemlerini ne sıklıkta ve ne büyüklükte kullandıklarıyla ilgilidir (Sinkey, 1998:248-249).

Likidite yeterliliğini ve riskini arttıran iki temel neden vardır. Birincisi, bankaların topladıkları mevduat ve ödünç aldıkları krediler (pasifleri) ile müşterilerine verdikleri krediler (aktifleri) arasındaki vade farkıdır. Bankalar genellikle kısa vadeli kaynaklardan oluşan pasiflerini, uzun vadeli aktiflere yatırırlar. Bu durum bankaları, aktif ve pasiflerinin vadelerini dengeleme sorunuyla karşı karşıya bırakır. İkinci neden ise, bankaların faiz oranlarında ortaya çıkabilecek değişikliklere olan duyarlılığıdır. Faiz oranlarındaki bir artış, mevduat sahiplerini daha yüksek getiri sağlamak için mevduatlarını çekmeye ve daha yüksek oranlardan diğer bankalara veya diğer finansal

araçlara yatırmaya yöneltebilir. Bankanın kredi müşterileri de kredi taleplerini erteleyebilirler. Ayrıca faiz oranlarındaki değişimler, bankaların aktiflerinin değerini de etkiler ve böyle bir durumda ise banka likit fonlarını artırabilmek için aktiflerini satabilir veya para piyasasından borçlanabilir, ancak bu durum maliyetleri arttırabilir (Rose, 1996:333).

Likidite yönetiminde en önemli konulardan birisi de, ulusal para ile döviz ayrımıdır. Ulusal para söz konusu olduğunda, bankalar bir ölçüde MB desteğine sahip oldukları için daha az likidite sorunu yaşarlarken, döviz likiditesinde, kurlarda meydana gelecek değişimler karşısında, MB ulusal parayı belli bir kurdan veya bankaların istediği zaman, dövize çevirme yükümlülüğüne girmeyebilir. Bu durum bankaları finansal piyasalara veya diğer bankalara yöneltebilir (Aydın, 1993:66).

Likidite riskinin temelinde, olası mevduat ve kredi taleplerinin karşılanamama olasılığı yatmaktadır. Kredi talebindeki dalgalanmalar, faiz oranlarının düzeyi, yeni ve kârlı iş alanı fırsatları veya gelir düzeyleri gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda banka, ortaya çıkan kredi taleplerini kendi kaynaklarıyla karşılayamazsa, diğer finansal kurumlardan daha maliyetli kaynaklara yönelmek durumunda kalabilir. Mevduat çekilişindeki olası taleplerin karşılanamaması durumunda ise banka, mevduat sahiplerinin güvenini kaybedebilecektir.

3.1.1.1. Likidite Yönetimi Açısından Aktiflerin Sınıflandırılması

Birincil Rezervler (Primary Reserves)

Birincil rezervler; bilançoda yer alan nakitler, diğer bankalardan alacaklar ve MB'de tutulan hesaplardan oluşmaktadır. Bankalar mevduat çekilmelerini ve kredi taleplerini, birincil rezervlerden herhangi bir maliyete katlanmadan karşılayabilirler. Ancak birincil rezervlerin bankaya getirisi de olmadığından, bankalar bu kaynakları minimumda tutmaya çalışmaktadırlar.

İkincil Rezervler (Secondary Reserves)

İkincil rezervler genel olarak kısa vadeli aktiflerdir ve ihtiyaç halinde kısa bir zaman içinde nakde dönüştürülebilirler. İkincil rezervlerle banka bir yandan ek likidite sağlarken, diğer yandan faiz geliri de elde edebilmektedir. Hazine bonoları, diğer banka ve özel sektör kuruluşlarının çıkardıkları yüksek dereceli ve vadeli menkul kıymetler ikincil rezervler arasında sayılabilir. İkincil rezervlerin temel özellikleri, pazarlanabilirliklerinin yüksek olması ve düşük riskli olmalarıdır. Ayrıca bankalar ikincil rezervlerden diğer kredi ve yatırım menkul kıymetlerine göre az da olsa, gelir sağlamaktadırlar.

Banka Kredileri (Bank Loans)

Bankalar birincil ve ikincil rezervlerle likidite ve beklenmedik nakit ihtiyaçları için gerekli fonları ayırdıktan sonra, asli fonksiyonları itibariyle işletmelere ve bireylere kredi verirler. İşletme kredileri yapıları itibariyle likidite derecesi düşük ve diğer aktiflere göre riskleri fazladır. Bununla beraber bankaların aktiflerinin büyük bir kısmı kredilerden oluşur ve bankalar kârlarının büyük kısmını verdikleri kredilerden elde ederler.

Yatırımlar (Investments)

Bankalar müşterilerinin kredi taleplerini de karşıladıktan sonra, kalan fonlarıyla yatırım portföylerini oluştururlar. Yatırım portföyleri bankalara gelir, vergi avantajı ve portföylerin vadeleri yaklaştığında da ikincil rezervlere destek sağlarlar. Yatırım portföyleri ikincil rezervlere göre, uzun dönemli, pazarlanabilirliği düşük ve riskleri yüksek varlıklardır. Bunun yanında bankalar, yatırım portföylerinden en yüksek geliri elde ederler (Kidwell ve diğerleri, 1997:435-436).

3.1.1.2. Likidite İhtiyacının Belirlenmesi

Likidite ihtiyacının belirlenmesi, bankanın likiditesini değerlendirmedeki ilk aşamadır. Bu durumun temel nedeni ise, yukarıda değinildiği gibi, olası mevduat çekilmeleri ve kredi taleplerinin karşılanarak likidite riskini

yaşamamaktır. Genel olarak kredi talebindeki artış, ekonomideki mevduat artışından daha büyük olmamakta, ancak yeni iş fırsatları gibi önceden tahmin edilemeyen durumlarda, kredi artışları mevduat artışlarını aşabilmektedir. Günlük, aylık ve mevsimlik likidite ihtiyaçları, bankanın geçirmiş olduğu deneyimler çerçevesinde belirlenir ve geleceğe ilişkin ekonomik öngörüler çerçevesinde de değiştirilebilir. Bankanın, kârlı kredi taleplerini karşılayabilmesi ve mevduat sahiplerinin güvenini kaybetmemesi likidite ihtiyacının sağlam ve gerçekçi bir şekilde belirlenmesini gerektirmektedir (Fraser ve diğerleri, 1996: 256). Olası likidite risklerinden korunmak ve likidite ihtiyacının belirlemeye yönelik olarak akış, stok, likidite indeksi ve vade profili yaklaşımları kullanılmaktadır. Aşağıda bu yaklaşımlar kısaca incelenecektir.

3.1.1.2.1. Akış Yaklaşımı

Akış yaklaşımının¹ temelinde iki basit gerçek vardır. Bunlar; bankanın likiditesi arttığında, mevduatının artacağı, buna karşılık kredisinin azalacağı, likiditesi düştüğünde ise, mevduatının azalacağı buna karşılık kredisinin artacağıdır.

Bankanın fon kaynak ve kullanımı birbirine eşdeğer değilse, banka fon kaynak ve kullanımı arasındaki fark kadar likidite açığına (veya boşluğuna) sahiptir. Eğer likidite kaynakları likidite kullanımını aşıyorsa, banka likidite fazlasına (pozitif likidite boşluğuna) sahiptir ve böyle bir durumda bankanın, fazla likiditeyi gelecekte ihtiyacı olacağı tahmin edilen zamana kadar, gelir elde edebileceği kaynaklara yatırması gerekmektedir. Fon kullanımı, fon kaynaklarını aşıyorsa, bankanın likidite açığı (negative liquidity gap) vardır, bu durumda ise banka fon kaynaklarını en ucuz olarak ve uygun zamanda arttırmalıdır.

Akış yaklaşımındaki temel adımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

¹ Rose (1996) söz konusu yaklaşımı "sources and uses of funds approach" ismiyle vermektedir. Türkçe literatürde ise akış yaklaşımı olarak geçmektedir.

1. Veri likidite planı süresi çerçevesinde, kredi ve mevduat miktarları tahmin edilir.
2. Aynı likidite planı süresinde, kredi ve mevduat tahminlerindeki değişiklikler hesaplanır.
3. Likidite yönetici veya yöneticileri bankanın planlanan dönem için net likidite ihtiyacını, kredi ve mevduattaki tahmin edilen değişiklikler çerçevesinde belirlerler (Rose, 1996:340).

Bankalar olası kredi taleplerini, geçmiş tecrübeleri çerçevesinde belirleyebilirler. Örnek olarak, ticari ve sanayi kredileri, işletmelerin geçmiş dönemdeki büyümeleri değerlendirilerek tahmin edilebilir. İşletmelerin ne kadar kredi talep edeceği tam olarak tahmin edilemese de, geçmişteki yerel ve bölgesel kredi talepleri bankalara gelecek için ip uçları verebilmektedir.

Banka likiditesinin kredi taleplerinin üzerinde olduğu durumda, kârlılığını artırabilmek için, alternatif yatırım araçlarına yönelmelidir. Bu tür bir durum, genelde faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle mevduattaki artış ve kredi talebindeki azalıştan kaynaklanabilir (Johnson, 1994:26). Mevduat düzeyleri de ekonomik gelişmeler ve finansal piyasadaki rekabet şartlarından etkilenmektedir. Örnek olarak faiz oranlarındaki değişiklik, bankaların fon kaynaklarına ulaşmada, banka dışındaki diğer finansal kurumlarla (sermaye piyasası araçları vb.) olan rekabetini artıracaktır (Fraser ve diğerleri, 1996: 256).

3.1.1.2.2. Stok Yaklaşımı

Stok yaklaşımında, bankaların sahip oldukları deneyimler ve endüstrinin ortalamalarına göre likidite ihtiyaçları belirlenir ve likiditenin tespiti aşamasında gösterge olarak kullanılırlar. Aşağıda stok yaklaşımında kullanılan çeşitli oranlar verilmiştir (Çolak, 2001:198);

Krediler Toplamı/Toplam Mevduat

Krediler Toplamı/Toplam Aktifler

Yabancı Kaynaklar/Toplam Aktifler
 Menkul Kıymetler Cüzdanı/Toplam Aktifler
 Hazır Değerler²/Toplam Aktifler
 Hazır Değerler + Menkul Kıymetler Cüzdanı/Toplam Aktifler
 Hazır Değerler + Menkul Kıymetler Cüzdanı /Kısa Vadeli Borçlar
 Hazır Değerler/Vadesiz Mevduat+Kısa Vadeli Diğer Borçlar+Ödeme
 Emirleri

İlk iki oranın yüksek olması, bankanın kredi portföyünün fazla olduğu veya bankanın vadesiz mevduatlarının bir kısmını da aktiflerini finanse etmek için kullandığını göstermektedir. Bu durum likiditenin düşük olduğunun göstergesidir. Kasa, hazine bonosu, tahviller ve vadesi yaklaşan menkul değerlerin aktifler içindeki oranının fazlalığı ise likiditenin yeterli ve yüksek olduğunu gösterir.

Kullanılan rasyolar temelde, olası nakit akışı değişimleri ışığında bankaların sahip oldukları kaynakların yeterliliğini ortaya koymaktadır ve bu rasyolar bankalar tarafından çeşitlendirilebilir. Bankanın likidite pozisyonun belirlenebilmesi, bu rasyoların birlikte değerlendirilmesi rasyonel politikaların ortaya konulması açısından önemlidir. Ancak stok akımı yaklaşımı kendi başına, likiditenin belirlenmesinde yetersizdir. Çünkü bu yaklaşım nakit giriş ve çıkışlarını göz önüne almamaktadır.

3.1.1.2.3. Vade Yapısı Yaklaşımı

Vade yapısı³ yaklaşımında bankalar, sahip oldukları fonların vadelerini göz önünde bulundurarak likidite ihtiyacını belirlerler. Öncelikli olarak bankalar, sahip oldukları mevduat ve diğer fonları, tahmin edilen olası mevduat çekilmelerine göre bir ayrıma tabi tutarlar. Vade yapısı yaklaşımında pasifler özelliklerine göre üç kategoriye ayrılır (Rose, 1996:344):

² Kasa+ MB + Diğer Bankalar

³ Vade yapısı yaklaşımı Rose (1996)'da "the structure of funds approach" olarak açıklanmaktadır.

- **Sıcak Para (Hot money):** Bu kategoride bulunan fonlar, faiz oranlarına çok duyarlı, nispeten kısa vadeli ve istikrarı en az olan fonlardır. Bu tür fonlar hızlı bir şekilde ve tamamıyla bankadan çekilebileceğinden, likidite düzeyi yüksek tutulması gereken fonlardır. Bu tür fonlarda % 100'e kadar likit pozisyon alınması doğru olacaktır.
- **İstikrarlı Mevduatlar (Stable deposits):** Bu kategorideki fonlarda büyük, ama nadiren tamamıyla mevduat çekilmeleri olabilir. İstikrarlı mevduatların sahipleri genelde, bankayla kredi ilişkisi de olabilen, yüksek miktarda mevduata sahip şirketlerdir. Bu tür fonların tamamıyla çekilmesi az görülen bir durum olduğu için, bankaların bu fonlar için % 30-40 arasında nakit likit bulundurmaları yeterli olacaktır.
- **Çekirdek Mevduat (Core Deposits⁴):** Bu kategorideki mevduatlar, diğer mevduatlara nazaran öngörülebilir ve dalgalanmaları az olan mevduatlardır. Çekirdek mevduatlar vadeleri uzun ve düzenli tasarruf mevduatlarıdır. Çekirdek mevduatların değişkenlikleri düşük olduğu için bankaların bu fonlar için % 5-10 oranında likit aktif bulundurmaları yeterli olacaktır. (Johson, 1994:25-26)

Krediler açısından, bankaların olası kredi taleplerini karşılayabilmesi için yeterli likiditeye sahip olması önemlidir. Kredi müşterileri, aldıkları bu fonları kısa bir zaman içinde harcarlar ve fonlar diğer bankalara akar. Kredi müşterileri bankaya yeni mevduat getirdikleri ve bankanın birincil faiz ve ücret geliri kaynağı oldukları için, bankalar 'iyi' kredileri geri çevirmek istemezler.

Vade yapısı yaklaşımında, yukarıda bahsedilen mevduat ve kredi likit ihtiyaçlarının birleştirilmesiyle, bankanın toplam likidite ihtiyacı belirlenebilir. Ayrıca likidite yöneticileri, bankalarının karşılaşılabileceği en kötü ve en iyi

⁴ Johson (1994) çekirdek mevduatı 'core deposits' olarak, Rose (1996) ise 'stable funds' olarak isimlendirmektedir.

durumlar için yapacakları tahminleri de likidite ihtiyaçlarını belirlemede kullanabilirler (Rose, 1996:344-346). Ayrıca vade yapısı yaklaşımının belli bir zaman dilimi içinde, anlık bir görüntü verdiğini unutulmadan sınıflandırma çalışması sürekli güncelleştirilmelidir (Aydın, 1993:66).

3.1.1.2.4. Likidite Endeksi Yaklaşımı

Likidite endeksi⁵, vade profili yaklaşımındaki gibi aktif ve pasiflerin kalan vadeleri göz önünde alınarak, belirli gruplara ayrılıp ve her vade grubu için bir ağırlık verilerek türetilmektedir. Likidite endeksinde, ağırlıklı pasifler toplamının, ağırlık aktifler toplamına oranı arasında mantıksal bir ilişki gösterilmeye çalışılmaktadır (Çolak, 2001:197).

Likidite endeksinin 1'den küçük olması, bankanın pasiflerinin aktiflerine göre kısa vadeli olduğunu göstermektedir. Endeksin 1'den büyük olması ise, bankanın pasiflerinin aktiflerine göre uzun vadeli olduğunu göstermektedir. Böyle bir durum bankanın uzun vadeli pasifleriyle aktiflerini fonladığını gösterir. İdeal bir likidite pozisyonu için endeksin 1'e yaklaşması gerekmektedir. Likidite endeksi temelde aktif ve pasifler arasındaki vade uyumunu göstermektedir. Bu yüzden likidite endeksinin tek başına kullanımıyla sağlıklı bir likidite ölçüsü elde edilemez.

3.1.2. Faiz Oranı Riski ve Yönetimi

Faiz oranı riski doğası gereği spekülative bir finansal risktir ve finansal kurumların tümü faiz oranı riski ile karşı karşıyadırlar. Faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmalar, bankaların gelir ve maliyetlerini, aktif ve pasiflerinin değerlerini, bilançodaki pozisyonlarını etkilemektedir. Bu yüzden ticari bir işletme olarak bankaların maksimum kârı elde edebilmeleri, getiri ve risk arasında kuracakları dengeye bağlıdır.

⁵ Rose (1996) 'liquidity indicator' olarak açıklanmaktadır. Türkçe literatürde ise 'likidite endeksi' olarak geçmektedir.

Faiz oranı riski, bankalarda yıllarca öncelikli yönetim arasında yer alsa da, faiz oranı duyarlılığı 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başında, finansal kurumların öncelikli yönetimi arasına girmiştir. 1980'ler ve 1990'ların başında özellikle faiz marjlarının daralmasıyla ortaya çıkan sıkı rekabet ve ekonomik şartlar sonucu, faiz oranlarındaki dalgalanmaların artmasıyla bankalar, faiz marjlarında ve gelirlerinde istikrar için faiz oranı duyarlılığı yönetimini aktif ve pasiflerinin değerindeki değişimleri kapsayacak şekilde genişletmişlerdir (Hempel ve diğerleri, 1994:575-576).

Faiz oranı riski yönetimi, bankaların faiz oranlarındaki ters (adverse) değişimler sonucunda maruz kalabilecekleri riski azaltmak için, çok çeşitli politika ve tekniklerden oluşmaktadır. Bankaların faiz oranlarındaki değişimler sonucunda karşılaşılabilecekleri riskler, yeniden fiyatlama riski (repricing risk), getiri eğrisi riski (yield curve risk), temel oran riski (basis risk), opsiyon (seçimlilik) riski (optionality risk) olarak sıralanabilir.

Yeniden fiyatlama riski, bankaların bilançosunu oluşturan aktif ve pasiflerle, bilanço dışı enstrümanlara uygulanan faiz oranlarının yeniden fiyatlanması ile sabit faiz oranlı kaynaklara uygulanan faiz oranlarının farklı zamanlarda olmasından dolayı bankaların karşı karşıya oldukları risktir. Yeniden fiyatlama riski bankacılığın doğasından kaynaklanan bir risktir. Faiz oranlarındaki çeşitlilik, beklenilmeyen dalgalanmaların da etkisiyle bankaların hem gelirlerini hem de sahip oldukları kaynakların ekonomik değerini etkileyebilmektedir. Bankaların yaşayabilecekleri riskin boyutu ise aktif-pasiflerin mevcut yapısının yeni oluşan ekonomik ortama göre değiştirilebilmesi ve alternatif pozisyonların alınabilmesine bağlıdır. Özellikle faiz oranlarındaki istikrarın az olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bankalar için yeniden fiyatlama riski, faiz oranlarındaki sık dalgalanmalar nedeniyle önemli boyutlarda olabilmektedir.

Yeniden fiyatlamada yapılabilecek hatalar, bankaların getiri eğrilerinin eğim ve şeklini değiştirmesi nedeniyle, getiri eğrisi riski ile karşı karşıya

kalabilmektedirler. Getiri eğrisi riski, faiz oranlarındaki beklenilmeyen dalgalanmalar nedeniyle, bankaların gelir ve ekonomik değerindeki ters etki nedeniyle oluşmaktadır (Greuning ve Bratanovic, 2000:178). Örneğin, vadesi iki yıl olan bir pozisyonu faiz oranı dalgalanmalarına karşı korumak (hedging) için altı ay vadeli bir pozisyona gidildiğinde, getiri eğrisi dikleşiyorsa uzun pozisyonun ekonomik değeri azalacak, bankalar için zarar oluşabilecektir (Yavuz, 2002:25).

Temel oran riski yeniden fiyatlama sürecinde, bankaların yükümlülüklerine uyguladıkları faiz oranlarıyla, aktiflerinin getirilerini tayin eden faiz oranı arasındaki mükemmel olmayan korelasyondan kaynaklanan risktir. Faiz oranlarında meydana gelebilecek değişiklik, bankaya olan nakit akımında kaymalara neden olacak ve bankaların aktif-pasiflerinden elde edecekleri getirinin değişmesine neden olacaktır (Greuning ve Bratanovic, 2000:178). Örneğin bankaların, mevduatlarına ödedikleri faiz oranıyla, bu mevduatlarla aldıkları hazine bonosu cüzdanının getirisini belirleyen faiz oranının aynı miktarda değişmemesi, bir zararın meydana gelmesine neden olabilecektir.

Opsiyon (seçimlik) riski, bankaların aktif-pasifleri ile finansal anlaşmalar nedeniyle, muhatap oldukları kişi veya kurumların kullanabilecekleri seçim hakkından dolayı ortaya çıkan risktir. Seçim hakları şu şekilde sıralanabilir;

- Bankaların müşterileri almış oldukları kredileri, kredi anlaşmasında belirlenmiş olan vadeden önce geri ödeme hakkına sahip olabilir.
- Mevduat yatıran müşteriler, mevduatlarını banka ile yaptıkları anlaşmada kabul etmiş oldukları vadeden önce çekebilme hakkına sahip olabilirler.
- Bankanın finansal anlaşma yaptığı bir müşterisi, anlaşmada belirtilen herhangi bir opsiyonu kullanma hakkına sahip olabilir.

Yukarıda belirtilen seçimlik hakların kullanılıp kullanılmayacağına önceden bilinmemesi, bankanın bilançosunun da hangi yönde etkilenebileceğinin tahmin edememesine neden olmaktadır. Opsiyon riski genelde bankaların aleyhinde sonuçlara neden olan bir risk türüdür (Yavuz, 2002:25)

Faiz oranlarında meydana gelecek değişimlerin bir taraftan bankaların kazançlarını (earnings), diğer taraftan ise kaynaklarının ekonomik değerini etkilemesi iki farklı ama bütünleyici risk belirleme yaklaşımının; kazanç (earnings perspective) ve ekonomik değer yaklaşımının (economic value perspective) gelişmesine neden olmuştur. Kazançlar açısından risk yönetimi, faiz oranlarındaki değişikliğin kazançlar üzerindeki etkisini değerlendirirken, ekonomik değer açısından risk yönetiminde banka kaynaklarının faiz oranlarındaki dalgalanmalara olan duyarlılıklarını değerlendirmektedir. Ekonomik değer yaklaşımı kazanç yaklaşımına nazaran, faiz oranlarındaki değişikliklerin uzun dönemde etkilerini, daha kapsamlı olarak değerlendirilmesini sağlar. Ancak ekonomik değer yaklaşımının belirlenmesinde birçok varsayım kullanıldığı için, alınan kararların doğruluğu varsayımların doğruluğuna ve gerçekliğine bağlıdır (Greuning ve Bratanovic, 2000:179).

Aktif-pasif yönetiminin faiz oranı riski açısından temel hedefi, kârını oluşabilecek faiz oranı dalgalanmalarından koruyarak arttırmak ve istikrarlı hale getirebilmektir. Net faiz marjı (NFM), bankanın kârını arttırabilmesi ve istikrarlı hale getirmesini değerlendirmede önemli bir göstergedir. Banka yönetimlerinin amaçlarına ulaşabilmeleri için, özellikle bankanın portföyünde bulunan faize duyarlı aktif ve pasif kalemler üzerine yoğunlaşmaları gerekmektedir. NFM aşağıdaki denklemle hesaplanabilir;

$$NFM^6 = \frac{\text{Faiz Gelirleri} - \text{Faiz Maliyetleri}}{\text{Toplam Getirili Aktifler}}$$

NFM, hükümetlerin faiz üzerindeki politikaları, piyasa yapısı, yüksek oranlı enflasyon, finansal serbestlik, makro değişkenler, finansal yenilikler, vergilendirme, fiyat dışı mekanizmaların, kamunun bankacılık sektöründeki ağırlığı ve sektöre giriş çıkış gibi değişkenlere bağlı olarak belirlenmektedir (Kaya, 2001:2). Bankaların fon kaynak maliyetlerinin, kredi ve menkul kıymetlerden elde edilen gelirlerinden daha hızlı artması, NFM'yi azaltmaktadır. Faiz oranlarının düştüğü, kredi ve menkul kıymetlerden elde edilen gelirlerinde fon kaynak maliyetlerinden daha hızlı düştüğü bir durumda da NFM daralmaktadır. Banka yöneticileri mevcut şartları değerlendirerek, faiz oranlarındaki değişikliklerin fon kaynak maliyetlerinin artmasını engelleyecek yolları bulmak zorundadır. (Rose, 1996:227-228)

Faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmaların sebepleri içsel (endogenous) ve dışsal (exogenous) olmak üzere, iki grupta incelenebilir. Dışsal faktörler arasında, dönemsel tasarruf ve kredi taleplerindeki değişimler, para ve maliye politikaları vardır. Bankaların dışsal faktörler üzerinde kontrolü son derece azdır. İçsel faktörler arasında ise bankaların mevcut aktif-pasifleri, kredilerin kalite ve vadeleri, elde edilen kaynakların maliyet ve vadeleri yer almaktadır. Bankalar arasında faiz oranı duyarlılığının yönetimindeki performansın farklı olması ve faiz oranlarındaki geniş ve hızlı dalgalanmalar, bankaların faiz oranı riskini yönetmek için çeşitli teknikler geliştirmesine neden olmuştur (Hempel ve diğerleri, 1994:584). Aşağıda bu teknikler incelenecektir.

⁶ Net faiz marjı ayrıca dönem başı ve dönem sonu olarak iki farklı şekilde de hesaplanmaktadır. Bu iki faiz marjı arasında fark olabilmektedir. Bu farkın en önemli nedeni ise tahsili gecikmiş alacaklar gösterilmektedir (Kaya, 2001:1-2). Dönem Başı Net Faiz Marjı = kredi faiz oranı – mevduat faiz oranı, Dönem Sonu Net Faiz Marjı = faiz gelirleri – faiz giderleri.

3.1.2.1. Gap Analizi

Gap analizinde⁷ bankalar, sahip oldukları aktif ve pasifleri faize olan duyarlılıklarına göre sınıflandırmaktadırlar. Faize duyarlı aktif ve pasifler, kısa dönemde (1 yıla kadar) yeniden fiyatlanabilen, getirili aktifler ve faiz ödenen pasiflerden oluşmaktadır. Faize duyarlı aktifler arasında hazine bonoları, repo, kısa dönemli menkul kıymetler, diğer para piyasası araçları, değişken faizli krediler ve taksitli kredi ödemeleri sayılabilir. Faize duyarlı pasifler arasında ise, kısa dönemli mevduatlar, mevduat sertifikaları, MB kredileri, para piyasası mevduat hesapları sayılabilir. Faize duyarsız aktif ve pasifler ise, kısa dönemde yeniden fiyatlanamayan ve faiz oranlarındaki değişimlerden etkilenmeyen, getirili aktif ve faiz ödemeli pasiflerden oluşmaktadır. Faize duyarsız aktifler uzun dönemli ve sabit faizli krediler, yatırım menkul kıymetleri, nakitler ve sabit sermayeden oluşurken, faize duyarsız pasifler ise vadesiz mevduat, uzun dönemli mevduat sertifikaları, uzun vadeli para piyasası sertifikaları ve özkaynaklardan oluşmaktadır (Blythe, 1983:16).

Gap analizinde aktif ve pasifler faize olan duyarlılıklarına göre bir bütün olarak ele alınmışlardır. Yapılan tanımda aktif ve pasiflerin bir yıla kadar yeniden fiyatlanabilenlerin faize duyarlı oldukları belirtilmiştir. Bununla birlikte bu süre zarfında aktif ve pasiflerin yeniden fiyatlama süreleri farklı olabilmektedir. Böyle bir durumun NFM'ye etkisi, vade sepeti boşluğunun belirlenmesiyle bulunabilir⁸.

Bankalar göze alabilecekleri risklere göre farklı gap stratejileri uygulayabilirler. Atak bir gap stratejisi uygulayacak banka, öncelikli olarak faiz oranlarındaki olası değişimleri doğru olarak tahmin etmeli ve faiz oranlarındaki değişimlerden kârlı çıkabilmek için faize duyarlı aktif ve pasifleri de tahminleri doğrultusunda ağırlıklandırmalıdır. Faiz oranlarının artmasının beklendiği bir durumda, portföy pozitif gap boşluğuna göre ayarlanmalı, uzun

⁷ Gap, faize duyarlı aktif ve pasifler arasındaki farkı ifade etmektedir. Gap'ın hesaplanması ve örnekleri için bakınız Johnson (1994), Rose (1996), Hempel ve Diğerleri (1994)

⁸ Vade sepeti boşluğu yönteminin örneği için bakınız Öçal ve Çolak (1999).

dönemli aktifler kısa döneme dönüştürülmeye çalışılmalı, pasiflerin vadesi ise uzatılmaya çalışılmalıdır. Böylelikle faiz oranlarının artmasının fon kaynaklarının maliyetine olan etkisi azaltılmış ve elde edilecek faiz gelirleri ve NFM de artırılmış olacaktır. Faiz oranlarının düşmesi bekleniyorsa, portföy negatif gap boşluğuna göre ayarlanmalıdır. Uzun dönemli ve sabit faiz aktiflerin portföy içindeki payının artırılıp, kısa dönemli ve değişken faizli aktiflerin payı azaltılabilir veya uzun dönemli pasifler kısa döneme dönüştürülmeye çalışabilir. Savunmacı gap stratejisi uygulamasında ise banka, faiz oranlarında meydana gelecek dalgalanmaların kârlılığı azaltmasını önlemeye çalışmaktadır. Atak gap stratejisinde amaç net faiz gelirlerinin artırılmasıyken, savunmacı gap stratejisinde amaç net faiz gelirlerindeki değişkenliği (volatility) azaltmaktır. Savunmacı bir strateji uygulayan banka, portföyündeki faize duyarlı aktif ve pasifleri dengede tutmaya çalışacaktır. Böyle bir durumda ise, faiz oranları arttığında bankanın faiz gelir ve maliyetleri aynı oranda artacağından, net faiz geliri ve dolayısıyla NFM değişmeyecektir (Fraser ve diğerleri, 1996:193-194). *

Gap analizi uygulamada bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Öncelikli olarak gap yönetiminin başarısı bankaların gelecekteki faiz oranları için yaptıkları tahminlerin gerçekleşmesine bağlıdır. Bankaların pasiflerinin büyük bir kısmı kısa dönemlidir ve pasiflere ödenen faiz oranları, genellikle daha uzun vadesi olan aktiflerinden elde ettikleri faiz oranlarından daha hızlı artmaktadır. Ayrıca yeniden fiyatlanacak aktif ve pasiflerin hangi kıstaslara göre değerlendirileceği kolaylıkla belirlenememektedir. Diğer bir problem ise, faize hassas aktif ve pasiflerin planlama süreçlerinin de kesin bir kıstası olmamasıdır. Genelde banka yönetimleri faiz oranlarındaki değişimler karşısında maruz kalacakları riskleri belirlerken farklı uzunlukta planlama sürelerini kullanmaktadırlar. Gap analizine yönelik son eleştiri ise, faize duyarlı aktif-pasiflerin sadece gelir riskiyle ilgilenmesi, fiyat riskini göz ardı etmesidir (Rose, 1996:237).

3.1.2.2. Süre (Duration) Analizi

Süre analizi, finansal bir varlığın ortalama vadesinin, gelir getirici aktiflerde veya pasiflerdeki nakit akımları (cashflow) dikkate alınarak ölçülmesi olarak tanımlanabilir. Bankalar bilançolarında yer alan aktif ve pasifleri ayrı birer portföy olarak değerlendirip, bunlar için ayrı ayrı süreler hesaplayabilirler. Süre analizi, bazı finansal varlıkların nakit akımlarının (özellikle menkul kıymetlerin) vade tarihinden önce de gerçekleşeceğini ortaya koyarak, vade kavramına alternatif olarak ortaya çıkmıştır⁹.

Banka yönetimleri süreyi yönetmek için faiz oranı beklentilerini göz önüne alarak, mevcut aktif-pasiflerinin sürelerini değiştireceklerdir. Faiz oranlarının artmasının beklendiği bir durumda bankalar, negatif süreye sahip olabilmek için süreyi daha küçük aktiflere yatırım yapacak ve pasiflerinin süreyi uzatmaya çalışacaktır. Faiz oranları düşmesi bekleniyorsa, bu durumda yukarıdaki işlemin tersine süreyi daha büyük aktiflere yatırım yapacak ve pasiflerin sürelerini kısaltmaya çalışacaktır. Süre analizinin bankalar için önemli diğer bir özelliği de, faiz oranlarında meydana gelecek değişimlere karşılık, finansal varlıkların piyasa değerlerinde ortaya çıkan değişikliği de göstermesidir.

3.1.2.2.1. Süre Farkı (Duration Gap)

Süre farkı analizinde bankalar, aktif ve pasiflerinin ortalama sürelerini hesaplayıp, faiz oranlarındaki değişikliklerin aktif ve pasiflerinin piyasa değeri (yani bankanın net değeri) üzerindeki etkilerini öngörebilmektedirler¹⁰.

Aktif ve pasiflerin sürelerinin eşitlendiği bir durumda faiz oranlarındaki olası değişimler, bankanın aktif ve pasiflerinin piyasa değerini aşağı/yukarı aynı oranda etkileyecektir. Böyle bir durumda ise bankalar, piyasa değerlerini koruyabileceklerdir. Faiz oranı riski yönetiminde aktif bir politika uygulayan

⁹ Süre (Duration) analizi ilk defa 1938 yılında Macaulay tarafından yapılmıştır. Sürenin hesaplanması ve örnekleri için bakınız Rose (1996), Koch (1995), Hempel ve diğerleri (1994).

¹⁰ Süre farkının hesaplanması ve örnekleri için bakınız Hempel ve Diğerleri (1994).

bankalar faiz oranlarındaki değişime göre süre farklarını değiştirebilirler. Örnek olarak, faiz oranlarının artması bekleniyorsa, aktiflerin süresini azaltarak veya pasiflerin süresini arttırarak, pozitif süre farkından negatif süre farkına geçebilirler. Faiz oranı riski yönetiminde öncelikli olarak riskten korunmaya yönelik bir politika izlenmesi durumunda ise bankalar, süre farkları sıfır olarak muhafaza etmek isteyeceklerdir.

Süre farkı aktif-pasif yöneticilerine faiz oranı riski için faydalı bir bakış açısı sağlarken çeşitli sakıncaları da içinde barındırmaktadır. Örnek olarak, faiz oranı riskini azaltan veya yok eden politikalar, değişik vadelerdeki menkul kıymetlerin hepsinin faiz oranının aynı oranda (azalması veya artması) değişmesi halinde etkin olabilecektir. Fakat gerçekte böyle olmamaktadır. Örneğin, faiz oranlarının arttığı bir dönemde kısa dönem faiz oranları, uzun dönem faiz oranlarından daha fazla artarken, faiz oranlarının azaldığı bir dönemde kısa dönem faiz oranları, uzun dönem faiz oranlarında daha fazla düşmektedir. Aktif ve pasiflerin süre farklarının oldukça büyük olması da, faiz oranlarındaki değişimin etkilerini açıklamada süre farkını sağlam bir temelden uzaklaştırabilmektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:201-203).

3.1.2.2.2. Dışbükeylik (Convexity)

Dışbükeylik faiz oranlarında değişimler sonucu portföy net değerindeki lineer olmayan değişiklikler olarak tanımlanabilir (Hempel ve diğerleri, 1994:605). Dışbükeylik faiz oranlarındaki hareketlerin süreyi nasıl etkilediğini ortaya koymakta ve yüksek faiz oranlarındaki değişimin aktiflerin piyasa değerini, düşük faiz oranlarındaki değişimden daha fazla etkilediğini ifade etmektedir. Dışbükeyliğin üç temel nedeni bulunmaktadır. Birinci neden, piyasa değeri ile iskonto oranı arasındaki ilişkinin lineer olmamasıdır. Bugünkü değer hesaplanmasında iskonto faktörü vardır¹¹. İkinci neden ise iskonto varlığı nedeniyle dışbükeylik, nakit akımlarının tarihine göre şekillenmektedir. Bir başka deyişle duyarlılık, piyasa değerinin gelecek nakit akımlarıyla ağırlıklandırılmış durumunu göstermektedir. Üçüncü neden ise

¹¹ $(1+i)^t$ formülü bu ilişkinin matematiksel gösterimini ifade etmektedir.

opsiyonların varlığıdır. Opsiyon zarar ettiğinde (out-of-the-money) duyarlılık düşük olurken, opsiyon kâr ettiğinde (in-the-money) duyarlılık 1'e yakındır. Bu yüzden piyasa değeri veya faiz oranı profili opsiyondan oldukça farklıdır¹².

3.1.2.3. Simülasyon Modeli

Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler ve bu gelişmelerin aktif-pasif analizindeki gelişmelerle birlikte kullanılması, simülasyon modelinin aktif-pasif yönetiminde ve kontrolünde uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Simülasyon modeli faiz oranı riskini ölçen diğer yöntemlerin statik yapısını değiştirmiştir. Bu modelle birlikte faiz oranı riskinin değerlendirilmesinde, analizin yapıldığı zamana kadar ortaya çıkan gelişmeler değil, faiz oranlarındaki hareketler ve çeşitli banka stratejileri için varsayımlar yapılarak, bankaların bilançolarını ve gelir durumlarını değerlendirmede alternatif senaryolar üretilmeye başlanmıştır.

Simülasyon modeli başlangıçta özellikle maliyeti ve işlem karmaşıklığı nedeniyle sadece büyük bankalar tarafından kullanılmıştır. Zamanla bilgisayar maliyetlerindeki azalma ve küçük bankaların işlemlerindeki karmaşıklığın büyümesi, simülasyon modelini bütün bankalar tarafından kullanılır hale getirmiştir (Fraser ve diğerleri, 1996:208). Simülasyon modelinin etkin ve verimli çalışmasında, modelin matematiksel bağlantılarının iyi kurulmuş olması, ayrıca mevcut bilgi analizlerinin ve tahminlerinde doğru olarak yapılması gereklidir. Model üzerinde çalışan kişilerin yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olması da, piyasanın durumu ve geleceğinin öngörülebilmesi açısından önemlidir (Kılınç, 1991:61). Simülasyon modellerinin büyük bir kısmı, faiz oranlarındaki değişimler, getiri eğrisinin şekli, aktif-pasiflerin fiyatlama stratejileri ile hacim, miktar ve karışımları için ortaya konan varsayımlara göre yapılmaktadır. Yapılan alternatif varsayımların anlamı ise, çeşitli koşullar altında, gap, süre analizi, süre farkının, gelir ve bilanço

¹² Matematiksel olarak konveksite sonuçları durasyondaki gibidir. Bakınız Bakınız Bessis (2002)

durumlarının da içinde olduğu, değişik senaryoların ortaya konulabilmesidir (Fraser ve diğerleri, 1996:208).

3.1.3. Kredi Riski ve Yönetimi

Kredi riski, özelliği itibariyle bankacılığın doğasından kaynaklanan bir risktir ve banka müşterilerinin almış oldukları kredileri geri ödememeleri veya zamanında ödeyememelerinden kaynaklanmaktadır. Geçmiş bankaların kuruluşuyla özdeşleşmiş olan kredi riski, diğer riskler göz önüne alındığında, yapısı itibariyle önceden ölçülemeyen ve ölçülmesi için kesin modeller geliştirilemeyen bir risktir. Bu özelliğinin altında yatan neden ise, verilmiş olan kredilerden hangilerinin, ne oranda geri ödenmeme riskine sahip olduğunun kesin bir öngörüsünün yapılamamasıdır¹³.

Kredi riski genel olarak bankaların, özkaynak ve borçlarının marjinal maliyetlerinin artmasına neden olarak, fon maliyetini arttırmaktadır. Bu yüzden kredi riskinin yönetimi için bankaların, kredilendirme işleminde bir takım temel prensiplere sahip olmaları gerekmektedir. Kredi riskinin bankacılığın doğasından kaynaklanıyor olması, bankaların kredi riski yönetiminde deneyimlerini arttırmıştır (Heffernan, 1996:182). Ancak bu geniş deneyimlere rağmen, kredi kalitesi, banka iflaslarında en önemli neden olarak günümüze kadar önemini koruya gelmiştir¹⁴. Bankacılık kesiminde yaşanan bu iflaslar, kredilendirme sürecinde aşağıda sayılan konularda hatalar yapıldığını göstermiştir;

1. Kredi politikalarının olmayışı ve uygulamadaki dikkatsizlikler,
2. Kredi vadelenendirilmesindeki genişlik ve kredi standartlarının olmaması,
3. Kredi verilen endüstrilerinin analizinin tam olarak yapılamaması,
4. Krediler üzerindeki konsantrasyonun güvenilir olmaması,
5. Krediler üzerinde çalışan personellerin kontrolünün zayıflığı,

¹³ Piyasalardaki asimetrik bilginin varlığı nedeniyle.

¹⁴ 1987 ve 1992 yılları arasında ABD bankacılık sistemindeki, yılda 200 bankanın iflas nedeni düşük kredi kalitesidir.

6. Kredilerdeki büyümenin bankanın kontrol edebileceğinden fazla olması,
7. Kredi problemlerinin ortaya çıkarılmasındaki zayıf sistem,
8. Kredi alan müşterilerin nakit ihtiyaçlarının tam belirlenememesi,
9. Piyasa koşullarına göre yapılmayan kredilendirme,
10. Teminatlara aşırı güven ve kredi müşterilerinin durumlarındaki değişimlere göre teminatlardaki yeniden değerlendirmenin eksikliği,
11. Aktif sınıflandırmasının yapılmaması,

Bankaların kredi riskini kontrol edebilmeleri, her şeyden önce iyi belirlenmiş yönetim stratejilerine bağlıdır. Bunun için ise yönetim kadrolarının yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaları ve bankanın piyasadaki yerine göre önceliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Banka yöneticileri önceliklerine göre, izleyecekleri aktif (yüksek riskle yüksek getiri) veya pasif (düşük riskle istikrarlı getiri) politikaları belirleyebilirler (Hempel ve diğerleri, 1996:370-371, Mcnaughton ve Clayton, 1992:38). Bankaların kredi riski yönetim stratejilerini oluştururken, müşterilerin seçimi, kredilerin limitlendirilmesi ve kredilerin çeşitlendirilmesi üzerindeki değerlendirme ve analizlerin doğru yapılması hayati bir konudur. Bu kriterler alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.1.3.1. Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi

Bankaların kredi risklerini minimize etmeleri, öncelikli olarak kredi taleplerinin değerlendirilmesi aşamasında edinecekleri doğru bilgilere dayanmaktadır. Müşterilerin almış oldukları kredileri zamanında geri ödemeleri bu bilgilerle doğru orantılı olacaktır. Bankalar, kredi taleplerini 6 K (6 C's of credit; character, capacity, capital, collateral, conditions, and compliance) kriterine göre değerlendirerek, kredi taleplerini kabul veya reddedebilirler.

Karakterin (character) kredi değerlendirme sürecindeki etkisi, kredi talep edenlerin ticari ahlak, sorumluluk, dürüstlük ve tutarlılığa sahip olup olmadıkları tespit edilmeye ve geri ödeme konusundaki samimiyetlerinin

belirlenmeye çalışılmasıdır. Karakter analizi 6 K kriterlerinden en önemli olanıdır (Fraser ve diğerleri, 1996:571). Bu yüzden bankaların kredi talep edenlerin amacı ve geri ödeme konusundaki niyetleri hakkında emin olmaları gerekmektedir. Ayrıca kredi talebinin amacı ile bankanın mevcut kredi politikasının tutarlı olması da önemlidir. Banka yöneticilerinin kredi talep eden müşterilerinin krediyi planlandığı gibi kullanmasını izlemesi, kredi anlaşmasında belirlendiği gibi geri ödeyebilmesi konusunda şüpheleri varsa, kredi taleplerini geri çevirmesi gerekmektedir (Rose, 1996:549). Müşterilerin karakterinin değerlendirilmesinde, müşterinin dürüstlüğü ve ticari ahlakının yanı sıra, zekaları, personel disiplinleri, yönetim yetenekleri ve içgüdüleri de önemlidir. Kredi müşterilerinin daha önceki kredi ilişkileri çerçevesinde, geri ödemelerini zamanında veya geç yapmaları, geri ödeme istekliliğinin belirlenmesinde önemli bir kıstastır (Hempel ve diğerleri, 1994:397). Müşteri karakterindeki değerlendirmede diğer bir önemli husus ise, müşterilerin faaliyet alanlarındaki bilgi ve becerileridir. Firmaların çalıştıkları alanda tecrübeli ve bilgili yönetici ve elemanlarının olması, firmanın faaliyeti esnasında doğru kararlar almasını da etkileyeceğinden, kredinin geri ödenme sürecine katkıda bulunacaktır.

Kapasite (capacity), kredi müşterilerinin yapmış oldukları sözleşmelerde belirtilen finansal yükümlülükleri karşılayabilme kabiliyetini değerlendirmektedir. Kapasite değerlendirilmesinde, kredi talebinin kabul edilme aşamasından önce, firmanın muhtemel finansal durumu ve koşulları analiz edilmektedir. Kapasite değerlendirilmesindeki temel amaç firmaların yeterli geri ödeme gücüne sahip olup olmadıklarının belirlenmesi olduğundan, geçmişteki nakit akımları ile gelecekteki muhtemel nakit akımlarının yeterliliğinin belirlenmesi şarttır (Fraser ve diğerleri, 1996:575). Kapasite değerlendirilmesinde, müşterinin toplam kâr marjı, net kâr marjı, getiri yeterliliği, likidite göstergeleri ve firmanın finansal kaldıraç oranı ayrı ayrı hesaplanarak, kredilendirme sürecinde kullanılmaktadır.

Kapital değeriendirilmesi, müşteriilerin kredi geri ödeme sürecinde yeterli özkaynağa sahip olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Özkaynaklar bir yandan firmaların sahip oldukları aktifler ile pasifler arasındaki farkı ifade ederken, diğer yandan firmanın defter değerini de göstermektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:583). Müşterilerin kredi geri ödemesinde kullanabilecekleri üç kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birincisi satış veya gelirlerden elde edilen nakit akımları, ikincisi aktiflerin satışından veya likit aktiflerden nakit akımları, son olarak ise borç ve sermaye menkul kıymetleri çıkartarak sağlanan fonlardan elde edilen nakit akımlarıdır. Bankaların kredi geri ödemelerindeki tercihleri ise birinci (satış veya gelirlerden sağlanan nakit akımları) seçenektir. Bu durumun başlıca nedeni ise aktiflerin satış sürecinde yaşanabilecek aksaklıklardır. Nakit akımlarındaki aksaklıklar müşterilerin durumunun kötüleştiğinin ve kredi geri ödemesindeki olası sorunların göstergesi olarak nitelendirilmektedir.

Teminatların (collateral) değerinin belirlenmesinde, müşterinin kredi geri ödemesi için yeterli net değerinin veya yeterli aktif kalitesine sahip olup olmadığı değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Teminatlar bankalar açısından ikincil geri ödeme kaynaklarıdır. Bu yüzden banka açısından teminatların kolayca nakde çevrilebilmesi önemlidir¹⁵ (Rose, 1996:551). Ayrıca kredi oranları değişmese bile, teminatların değerinde meydana gelecek değişimler karşısında bankaların, kredi kayıplarını azaltabilmek için teminat miktarlarını arttırmaları gerekebilir. Teminatlar maddi olarak verilebildikleri gibi, kişi kefaleti ile de verilebilmektedir. Kişi veya firma kefaleti ile verilen teminatlarda, kişi veya firmaların piyasadaki durumları ve güvenilirlikleri ön plana çıkmaktadır. Teminatların kredi geri ödemesinde ikincil önemde bir kaynak olmasının üç nedeni vardır. Bunlardan ilki teminatların nakde çevrilmesi sürecinde ortaya çıkan işlem maliyetleridir. Bankalar verilen teminatlar için bir taraftan personel istihdam ederken, diğer taraftan da resmi

¹⁵ Örneğin müşterilerinin aktiflerinin teknolojik olarak eskimiş olması, bir taraftan teminat olarak gösterilen bu aktiflerin değerini azaltırken, diğer taraftan nakde dönüştürülmesi durumunda sorunlara neden olabilir. Ayrıca teminatlar hakkında kesin ve çerçevesi belirlenmiş yasaların bulunması, bankalar için teminatın nakde dönüştürülmesinde önemlidir.

maliyetlere katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu yüzden teminatların değerinin kredi ödemelerinin üzerinde olmasına dikkat edilmelidir. İkinci neden, banka iflas kanunlarına göre teminatların nakde çevrilmesinin zaman almasıdır. Nakde çevrilme sürecinde geçen zamanda ise, teminatların değeri azalabilmektedir. Bu yüzden bankaların teminatları kabul ederken, bu durumu engellemek için, teminatların değerini resmi olarak ve açıkça belirlemeleri ve kısa zamanda, kolayca satılabilme özelliklerini göz önüne almaları gerekmektedir. Üçüncü neden ise, bankanın teminatlara el koyması halinde, firmaların kendilerini kurtarma fırsatlarından yoksun bırakılmalarıdır. Böyle bir durumda bankalar, bu firmaların yönetimi için yeni yöneticiler bulmak veya satış işlemine kadar eski personeli istihdam etmek zorunda kalabilirler (Koch, 1995:667-668).

Koşullar (Conditions), müşterilerin geçmiş iş veya endüstri trendlerinin ve ekonomik koşulların değişiminin kredi geri ödemesini nasıl etkileyebileceğinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bankaların kredi müşterilerinin faaliyetinde bulundukları alan ve ekonominin koşulları hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları, kredilendirme sürecinde doğru kararlara ulaşmalarını sağlayacaktır. Rekabetin yoğun ve kârların az olduğu bir sektördeki faaliyette bulunan bir firmanın geri ödeme riski ile rekabetin az ve kârların çok olduğu bir sektördeki geri ödeme riski doğal olarak aynı olmayacağından kredilendirme süreçleri de farklı olacaktır.

Kredilendirme sürecinde son faktör olan zorunluluklar (compliance), kredilendirme sürecinde, yasalar ve düzenlemelerin bankaların kredi verme kararlarındaki kısıtlamaları ve düzenlemeleri ifade etmektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:584). Bankalar, yasalarda ve düzenlemelerde ortaya çıkabilecek değişmelerin de müşteriler üzerindeki olası ters etkisini değerlendirip, ortaya çıkan yeni kredi talepleri ile banka ve düzenleyici otoritelerinin kredi kalite standartlarını arasındaki farklılıkları belirleyerek, kredilendirme sürecinde gerekli tedbirleri alabilirler (Rose, 1996:551).

3.1.3.2. Kredilerin Limitlendirilmesi

Bankalar sahip oldukları veri ters seçim potansiyelini göz önünde bulundurarak, kredilendirmeye sadece kredi oranı ile yapmazlar. Bunun yanında belirli kredi çeşitlerini, belirli müşteriler için sınırlayabilirler. Perakende piyasalarda bankalar bir kredi oranını belirleyip, kişi ve küçük firmaların ödünç alacakları kredi miktarlarını bazı kriterlere (firmanın değeri gibi) göre sınırlamaktadırlar. Bununla birlikte bankalar, büyük firmalar hakkında bağımsız kurumlardan elde edilebilecekleri finansal performans raporları ışığında, her firma için farklı kredi oranları (risk primleri) ve kredi limitleri de belirleyebilmektedirler (Heffernan,1996:182).

3.1.3.3. Kredilerin Çeşitlendirilmesi

Kredilerin çeşitlendirilmesi, bankaların muhtemel kredi riskini dağıtabilmesi anlamına gelmektedir. Özellikle 1980'li yıllardaki tecrübeler, küçük ve yöresel bankaların tek veya belirli sektörlere verdikleri kredilerle iflasa sürüklenmelerinin daha kolay olabileceğini göstermiştir.

Banka kredilendirme talebini değerlendirme aşamasındaki kıstaslarına uyan müşterilerin de kredi taleplerini çeşitli nedenlerle geri çevirebilmektedir. Banka kredi portföyünü çeşitlendirmek için, mevcut kredi talebinin, bankanın portföyündeki verilen kredilerle aynı endüstri alanında olması nedeniyle de geri çevirebilir. Ancak böyle bir imkan belli bir bölgede ve dar bir endüstri çevresinde çalışan küçük bankalar için kolay görünmemektedir. Bu durumda olan küçük bankalar kredi çeşitlendirmesi için faaliyet alanını genişleterek veya menkul kıymet yatırımlarıyla portföylerini çeşitlendirebilirler. Kredilerde çeşitlendirme imkanı, bankaların getiri oranları negatif korelasyonlu olan aktiflerini de belirleyebilmelerini sağlamakta, (Heffernan, 1996:183) böylelikle bir kredide ortaya çıkan geri ödeme riski, diğer kredide aynı sorun nedeniyle geri ödeme riski yaratmamaktadır. Kredi riskinin minimize edilmesinde çeşitlendirmenin yanında, yeni ödünç piyasaları da kredi çeşitlendirmesinde alternatif sağlayacağından, bankanın kredi portföyünün riskini azaltabilmektedir. Bankaların belirli sektörler yanında, belirli firmalara ve bu

firmaların ortaklıklarına verecekleri krediler kredi riskinin yükselmesine neden olabilmektedir. Ayrıca fon kaynaklarının büyük bir kısmını çok sayıda küçük tasarruf sahibinden toplayan bankaların tek bir firma ve bu firmanın ortaklıklarına yapacağı kredilendirme, bankanın finansal piyasadaki güvenilirliğini de zedeleyebilmektedir.

Bankalar kredi riskinden korunmak için, değişken veya sabit faizli krediler verebilmektedir. Özellikle faiz oranlarındaki dalgalanmaların fazla olduğu gelişmekte olan ülkelerde, değişken faizli krediler daha fazla kullanılabilmektedir. Değişken faizli krediler aracılığıyla bankalar faiz oranlarındaki değişikliklerden uğrayacakları kayıpları müşterilerini yansıtabilmektedirler. Faiz oranlarının yükseldiği dönemlerde, değişken faizli kredilerin uygulamasında müşteri karakteri analizinin önemi de artmaktadır. Ayrıca yüksek ve değişken faizli kredi talep eden firmaların finansal sorunlarından ötürü bu kredi şartlarını kabul edebileceği unutulmamalıdır. Çünkü finansal yapısı güçlü firmalar, böyle bir ekonomik ortamda daha çok kendi kaynaklarına yönelmektedirler.

Bankaların uyguladıkları kredi politikaları, aynı zamanda bankanın mevcut likiditesi, risk-getiri ve diğer rasyolarının yer aldığı aktif yönetimlerinin, özünü de göstermektedir. Mevcut mevduat ve sermaye düzeyleri, kredi/mevduat ve sermaye/aktifler oranları bankaların kredi limitlerini belirleyecektir. Ayrıca bankaların izledikleri aktif (aggressive) veya pasif (defensive) kredi politikaları da bu limitler üzerinde etkilidir. Her ne kadar yüksek getiri, yüksek risk anlamına gelse de, bu durum aynı zamanda rekabetçi bir piyasada etkin bir politikanın uygulandığını, sürekli izleme sisteminin olduğu ve risklerin kontrol edildiğini de gösterebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarındaki hızlı değişimler ve dalgalanmalar kredi yöneticilerinin mevcut koşulları hızlı ve doğru bir şekilde değerlendirip, bankanın kredi politikasını yönlendirebilmesini gerektirmektedir (Bascom, 1997:101-106).

3.1.4. Döviz Kuru Riski ve Yönetimi

Döviz kuru riski veya diğer bir deyişle kur riskinin finansal piyasalar ve finansal kurumlar için önemi, Bretton-Woods sisteminin yıkılmasının ardından döviz kurlarındaki dalgalanma limitlerinin kaldırılması sonucunda, kur risklerinin önemli boyutlara ulaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Global olarak döviz kuru işlemlerinin miktar ve hacimlerindeki büyümenin uluslararası ticaret ve sermaye akımlarındaki büyümeden fazla olması, döviz kurlarındaki değişkenliği arttırarak kur risklerini yükseltmiştir. (Greuning ve Bratanovic, 2000:212) Küreselleşme süreci ve finansal liberalleşme politikalarıyla birlikte artan sermaye akımları, bir taraftan spekülatif işlemleri arttırmış, diğer taraftan da finansal kurumların döviz piyasasındaki değişmelere duyarlı aktif-pasif yapılarını etkilemiştir. Özellikle döviz kuru riskinin yönetimindeki ve denetimindeki yetersizlikler ise, finansal krizlerin derinleşmesin de önemli nedenlerden biri olmuştur (Delikanlı, 1999:7).

Döviz kuru riski genel olarak, bankaların sahip oldukları dövizli aktifler ve pasiflerinin, döviz kurlarındaki değişimler nedeniyle, değerinde meydana gelebilecek kâr veya zarar olarak tanımlanabilir. Döviz kuru riskinin belirlenebilmesi için, öncelikle sahip olunan döviz pozisyonunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bankaların döviz pozisyonları bir bütün olarak aktifleri, pasifleri, sermaye ve bilançolarındaki döviz miktarıyla ilgilidir. Mevcut döviz pozisyonları yerel veya yabancı müşterileriyle yapılan işlemler, uluslararası ticaret aktiviteleri ve uluslararası piyasalardaki finansal araç kullanımıyla değişebilmektedir. Ayrıca bu döviz pozisyonları faiz oranı riski, nakit akımları, likit döviz kuru riski gibi çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir.

Döviz pozisyonunu, mevcut döviz varlık ve yükümlükleri arasındaki fark belirlemektedir. Döviz varlıklarının döviz yükümlülüklerini aşması durumuna uzun veya artı pozisyon, döviz yükümlülüklerinin döviz varlıklarını aşması durumuna kısa veya eksi pozisyon denilmektedir. Döviz varlıklarının döviz yükümlülüklerine eşit olması durumunda ise sıfır veya dengeli döviz pozisyonu denir. Bankaların döviz kuru riskleri, döviz pozisyonlarına (kısa,

uzun veya sıfır) göre değişmektedir. Uzun pozisyona sahip olan bir banka, kurlardaki bir artış sonucunda kazanç elde ederken, kurlardaki azalma sonucunda ise zarar edecektir. Kısa pozisyona sahip olması halinde ise, kurlardaki artıştan zarar ederken, kurlardaki azalışın kazanç elde edecektir. Genel olarak finansal kurumların döviz kuru riskini önleyebilmeleri için döviz borç ve alacaklarını döviz cinsi, tutar ve vade olarak birbirine eşitlemeleri gerekmektedir (Mcnaughton ve Clayton, 1992: 26).

Döviz piyasalarında iki işlem türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, alım-satımın veya sözleşmenin yapıldığı gün ile dövizin nakit olarak veya hesaba aktarıldığı gün arasında en fazla iki gün olan spot (vadesiz) işlemler, diğeri ise sözleşme günü ile dövizin teslim günü arasında ikiden fazla (genelde işlemlerin 2 günden 1 yıla kadar yapıldığı, ancak 5 yıla kadar da yapılabilen) iş günü olan vadeli (forward) işlemlerdir. Bankalar gerek müşteri ihtiyaçlarına yönelik olarak ihracat ve ithalatta işlemlerinde, gerekse kendi kur risklerine yönelik hedging işlemleri veya arbitraj ve spekülasyon işlemleriyle kâr elde etmek için, forward işlemler yapabilmektedirler (Kaval, 2000:254-256).

Genel olarak döviz kuru riskinden kaynaklanan üç temel risk söz konusudur. Bu riskler, işlem (transaction) riski, ekonomik (economic or business) risk ve çevirme (translation or revaluation) riskidir. İşlem riski, bankanın ulusal para dışındaki yabancı paralarla yapmış olduğu ödeme ve tahsilatların, vadelerine kadar geçen süre zarfında ortaya çıkan döviz kuru değişikliklerinden ötürü, dövizin değerinde ortaya çıkabilecek kayıp olarak tanımlanabilir. Döviz kurundaki değişiklikler yalnızca kâr ve zarar rakamlarını etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda bankanın nakit giriş ve çıkışını da etkileyeceğinden, bu durum bankanın likidite pozisyonunu da etkileyecektir. Ekonomik risk, döviz kurlarındaki değişikliğin işletmelerin ekonomik pozisyonuna (değerine) etkisi olarak tanımlanabilir. Bu yüzden ekonomik risk, döviz kurlarındaki olası değişikliklerin, gelecekteki nakit akımlarını etkileme riski olarak da görülebilir. Ekonomik risk, döviz kurlarındaki değişmelerin bir taraftan bankaların cari değerleri üzerindeki etkisini değerlendirirken, diğer

tarafından da gelecekteki nakit akımlarına etkisini de ortaya koymakta, bu yönüyle de işlem ve çevirme risklerinden ayrılmaktadır. Çevirme riski, bankaların sahip oldukları döviz pozisyonlarının yerel paraya çevrilmesi durumunda bilançoda ortaya çıkan değişimler olarak tanımlanabilir. Bankaların döviz olarak bulundurdıkları varlık ve yükümlülükler döviz kurundaki değişimler nedeniyle bilançodaki önceden hesaplanan kâr/zarar durumunu tersi yönde değiştirebilmektedir (Greuning ve Bratanovic, 2000:212-213). Bankaların karşı karşıya oldukları döviz kuru riski, döviz pozisyonlarına bağlıdır.

3.1.4.1. Net Açık Döviz Pozisyonu

Bankalar, uluslararası piyasada gerek kendi nam ve hesaplarına, gerekse müşterilerinin çeşitli işlem ve hesapları dolayısıyla faaliyette bulunmaktadır. Bu durum yukarıda genel hatlarıyla açıklandığı gibi bankaları, döviz kurlarındaki değişim ve dalgalanmalardan kaynaklanan kazanç ve kayıplarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bankalar mevcut durumlarını, döviz kurundaki beklentilerini ve ekonominin genel durumunu ve yönünü göz önünde bulundurarak belirlemektedirler.

Bankaların net açık pozisyonlarını belirlemede önemli bir etkende, kur sistemidir. Kur sistemleri arasında sabit, ayarlanabilir sabit ve esnek döviz kuru sistemi bulunmaktadır. Sabit döviz kurunun uygulandığı finansal piyasalarda, döviz kurunun milli para karşısındaki değeri sabitlendiği ve döviz kurundaki olası değişiklikler de önceden tahmin edilebildiği için, bankalar açık pozisyonlarını belirlemede hassas davranmayabilmektedirler. Bununla birlikte sabit döviz kuru sisteminde, döviz kurlarındaki değişiklikler, devalüasyon ve revelüasyon operasyonlarıyla büyük oranlarda olabileceğinden, bankaların bilançolarındaki döviz cinsinden yapmaları gereken ödemeler ile döviz rezervlerinin üzerindeki hassasiyetin önemi artmaktadır. Döviz cinsinden yapılan ödemeler ile döviz rezervleri arasındaki dengesizlik, MB'nin döviz kurunu daha fazla sabit tutmayacağı olasılığını gösterebilir. Bankalar sabit kur rejiminde döviz kurlarındaki değişiklikleri, yapacakları ödemeleri ve

rezervlerini satın alma gücü paritesine göre belirleyebilirler. Ancak döviz kurlarındaki değişiklik, tamamen politik bir karara dayandığından, bankalar tahmin ettikleri ihtiyaçların miktarını belirleyebilseler de, döviz kurlarındaki olası değişikliğin zamanını belirleyemezler. Böyle bir durumda ise banka yöneticileri uzun döviz pozisyonunda, nakit akımlarını maksimize etmeye çalışabilmektedirler.

Diğer yandan bankalar gerek döviz kurlarının bir alt ve üst sınır içinde dalgalanmaya bırakıldığı ayarlanabilir sabit kur sisteminde, gerekse döviz kurundaki dalgalanmaların tamamen piyasa şartlarına bırakıldığı esnek kur sisteminde, döviz pozisyonu yönetiminde daha aktif bir politika belirlemek zorundadırlar. Bu politikalar bankadan bankaya değişebilmekle birlikte, gecelik ve gündeşi pozisyonlar ile gap limitleri, genel olarak belirlenebilir. Açık döviz pozisyon limitleri kısa ve uzun pozisyonlar göz önünde bulundurularak, bankanın kredi kabul mekanizmasıyla birleştirilebilir. Ayrıca bankaların döviz işlemlerindeki yönetim sorumluluğu ve göze alınan risk limitlerinin de kesin olarak belirlenmesi gerekmektedir (Bascom, 1997:60-62).

Özellikle 1970'li yıllardan sonra döviz kurlarındaki dalgalanmaların artması, bir çok ülkenin açık pozisyona belirli limitler uygulamasına neden olmuştur¹⁶. Bazı ülkelerde bütün bankalar için, döviz pozisyon limitleri uygulanırken, bazı ülkelerde uygulanan limitler, bankaların risk yönetim kalitelerine ve piyasadaki yerlerine göre farklı farklı da uygulanmıştır. Ayrıca devalüasyon veya revelüasyon gibi beklentilerin olduğu bir ortamda MB'ler, bankaların sahip olacakları döviz pozisyonunu da sınırlayabilmişlerdir. Örneğin devalüasyon beklentisinin olduğu bir ortamda, MB'ler kısa döviz pozisyonlarını sınırlayabilmektedirler. Bununla birlikte özellikle döviz kurlarının istikrarlı olduğu piyasalarda ise, döviz pozisyon limitleri üzerindeki

¹⁶ Ülkemizde döviz varlık ve yükümlülükleri ile net genel pozisyonlar aynı tanımlanarak, bankaların sahip olabilecekleri net açık pozisyonları sınırlandırılmıştır. Döviz varlıkları, yurt dışı şubeler de dahil tüm yabancı para aktif hesaplar ile vadeli döviz alımlarının toplamıdır. Döviz yükümlülükleri, yurt dışı şubeler de dahil tüm yabancı para hesapları ve vadeli döviz satımları toplamıdır. Net genel pozisyon ise, döviz varlıkları ile döviz yükümlülüklerinin TL karşılıkları arasındaki fark olarak tanımlanmış ve bu farkın 5.8.1999 tarihinde itibaren bankaların sermaye tabanına oranı % 20 olarak belirlenmiştir (Öçal ve Çolak, 1999:120).

sınırlamalar genişletilmekte veya tamamen ortadan kaldırılabilir (Greuning ve Bratanovic, 2000:216). Bankaların ülkenin mevcut ekonomik koşullarına göre, kendilerinin de döviz pozisyon limitlerini ve önceliklerini belirlemeleri önemlidir. Özellikle döviz kuru dalgalanmalarının istikrarlı olmadığı ve hükümet müdahalelerinin de yaşandığı bir piyasada, öncelikli olarak elde edecekleri getirilerdeki azalmayı önlemeye çalışarak, sermaye ve aktiflerini, meydana gelebilecek zararlardan korumaya çalışmalıdırlar (Bascom, 1997:63-64).

3.1.4.2. Döviz Pozisyonları ve Korunma Stratejileri

Bankalar sahip oldukları döviz varlık ve yükümlülükleri için ayrı ayrı döviz riskiyle karşı karşıyadırlar. Bu yüzden döviz pozisyonlarının tespiti bankalara riske maruz kaldıkları döviz miktarını, aktif ve pasiflerindeki döviz cinsinden değerlerin vade farklılıklarını ve döviz cinsinden aktif-pasif büyüklüklerini göstermesi bakımından önemlidir. Döviz cinsinden aktif ve pasiflerin ayrı ayrı toplamı brüt döviz pozisyonunu verirken, aktif ve pasiflerin birlikte toplamı ise net döviz pozisyonunu vermektedir. Bankalar bilançolarında farklı vadelerde ve çeşitli döviz değerlerine sahiptirler. Brüt ve net döviz pozisyonları, her ne kadar dövizler bazında ayrıntılı bilgi verse de, bankaların bir döviz cinsinden uzun pozisyona sahipken diğer bir döviz cinsinden kısa pozisyona sahip olmaları nedeniyle, toplam döviz pozisyonunu tam olarak belirleyemez. Bu durum mevcut dövizlerin kendi içindeki pozisyonlarının hesaplanıp bir paydada toplanmalarıyla aşılabilir. Bunun için iki yöntem kullanılmaktadır. İlk yöntem bilançoda yer alan döviz pozisyonlarının belirli bir paraya dönüştürülmesi, ikinci yöntem ise bilançodaki her döviz türünün milli para karşılığındaki brüt pozisyonun hesaplanmasıdır.

Bankaların bilançolarındaki her bir döviz türünün milli para karşılığındaki brüt pozisyonun hesaplanması tekil döviz pozisyonunu vermektedir ki, sonuçta bilançodaki döviz cinsi miktarı kadar tekil döviz pozisyonu ortaya çıkmaktadır. Bankanın tekil pozisyonlarının toplamı ise,

toplam döviz pozisyonunu vermektedir. Döviz kurlarında ortaya çıkabilecek olası değişiklikler, öncelikli olarak tekil döviz pozisyonunu değiştirir, ona bağlı olarak değişen toplam döviz pozisyonu da bankanın elde edeceği kâr/zararı belirler. Bankanın söz konusu döviz kuru riskini ortadan kaldırması, her bir döviz cinsi için ayrı ayrı hesaplanmış olan tekil döviz pozisyonlarının kendi içlerindeki pozisyonun eşit (sıfır) olmasına bağlıdır. Bununla birlikte tekil döviz pozisyonunun hesaplanmasında vade farklılıkları göz ardı edilmiştir. Bu yüzden kur riski ancak, bilançodaki farklı vadelerdeki döviz cinsinden aktif ve pasiflerin miktar ve vade olarak eşitlenmesiyle ortadan kaldırılabilir. Eşit vadeye sahip dövizli aktif ve pasiflerin birlikte değerlendirilmesi ise, günlük döviz pozisyonlarını vermektedir. Günlük döviz pozisyonunun yalnız bir döviz ve onun vadesi için hazırlanması günlük tekil pozisyonu, ayrı ayrı dövizlerden hesaplanan günlük tekil pozisyonların toplamı da günlük toplam döviz pozisyonunu vermektedir.

Döviz kuru riski yönetimi, bankaların maruz kalabilecekleri ve ileri de üstlenebilecekleri döviz kuru riskini, yönetim prosedürünü ve riskin nasıl yönetileceğini belirlemesi açısından, bankaların yeterli döviz kapasitesine sahip olup olmadığının belirlenmesinde önemli bir rolü vardır. Ayrıca bankaların döviz kuru için sermaye yeterliliğini belirlemelerinde, kamu otoritesinin tutumu, uygulanan ekonomik politikalar, piyasa, aktif genişliği, sermaye tabanı, döviz müşterisi hacmi, elemanlarının tecrübeleri de önemlidir.

Bankaların döviz kuru riskini yönetimlerinin temel belirleyicisi, uygulanmakta olan döviz kuru riskini limitlendiren ve ülkeden ülkeye değişebilen resmi politikalar, uygulanan politikalar, olası döviz kuru değişmelerinin değişkenliğini ve bankaların karşı karşıya kaldıkları risk anlayışının ve profilinin düzenli olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Döviz kuru riskinin sınırlandırılmasında bankaların risk yönetim profillerinin göstergesi olabilmesi itibarıyla, sahip oldukları sermaye yeterlilikleri, likidite

durumları, kredi kaliteleri, piyasa riski ve faiz oranı riskleri de değerlendirilebilir (Greuning ve Bratanovic, 2000:225).

Döviz kuru riski yönetiminde uygulanacak stratejiler, öncelikli olarak bankaların risk yönetimlerinde uyguladıkları atak veya pasif yönetimler ışığında belirlenecektir. Döviz kurlarının tahmini konusunda gerekli bilgi ve teknik donanıma sahip, bilançoda yer alan her bir döviz için pozisyonlarını belirlemiş ve mevcut pozisyonları değiştirebilecek nitelikteki işlemleri de analiz eden bankalar, kur riski yönetiminde atak bir politika uygulayabilirler. Atak yönetim uygulayan bankalar, döviz kuru tahminleri ışığında döviz pozisyonlarını uzun veya kısa olarak ayarlayarak, kur değişimlerinden kâr elde etmeye çalışacaklardır. Pasif bir yönetim anlayışına sahip olan bankalar ise döviz pozisyonlarını, bilançodaki her bir döviz cinsini vade, miktar ve tutar olarak eşitleyerek, dengeli (sıfır) tutmaya çalışacaklardır.

Döviz kuru riskinin yönetimi faiz oranı riski ve likidite riskinde olduğu gibi gap analizi üzerine kurulabilir. Bunun için bankaların döviz cinsinden aktif ve pasifleri arasındaki vade dengesizlikleri hesaplanır. Yapılan hesaplama bankanın mevcut durumunu ve beklediği döviz kuru değişimlerini, faiz oranlarını ve risk-getiri durumunu ortaya koyarak, üstlenilecek riskin kabul edilir olup olmadığını değerlendirmede bir kıstas olacak, bankanın içinde bulunduğu şartları ve faaliyetleri değerlendirmede kullanılabilecektir (Greuning ve Bratanovic, 2000:224-225).

Döviz kuru riskinin yönetimini etkileyen diğer önemli etken ise, korunmanın maliyetidir. Bankalar döviz kurlarında ortaya çıkabilecek dalgalanmalardan kaynaklanan kur risklerinin, korunma maliyetlerinin altında olduğu durumlarda korunma için önlem almayacaklardır. Döviz riskinden korunma stratejileri; tam korunma, korunmadan vazgeçme ve esnek korunma stratejisi olmak üzere üç başlık altında incelenebilir (Yıldız, 1988).

Tam korunma stratejisinin temel varsayımı, döviz kurlarındaki değişimlerden kaynaklanan zararların, her zaman korunma maliyetinin

üzerinde olacağıdır. Bununla birlikte döviz kurlarının gelecekte alacağı değerlerin tahmininin tam olarak yapılamaması, bankaları spekülâtif işlemlere yönelteceğinden piyasadaki güvenilirliklerini zedeleyecektir. Bu öngörüler ışığında tam korunma stratejisini uygulayan bankalar, bilançolarında yer alan her döviz cinsini vade, miktar ve tutar olarak eşitleyerek, tekil ve toplam pozisyonlarını ayrı ayrı denkleştirme yoluna gideceklerdir.

Korunmadan vazgeçme stratejisinin temel varsayımı ise, döviz kurlarındaki dalgalanmalardan kaynaklanan zararların, her zaman korunma maliyetinin altında olacağıdır. Bu stratejiyi uygulayan bankalar risk yönetiminde atak bir politika izleyenlerdir. Ancak bir taraftan finansal piyasalardaki değişken kur sistemi, diğer taraftan bilançolardaki döviz cinsinden varlık ve yükümlülüklerin önemli bir yer tutması, korunmadan vazgeçme stratejisini uygulayan bankaları büyük bir riskle karşı karşıya bırakabilmektedir. Döviz kurlarının sabit olduğu sabit kur sistemi ile belli bir aralıkta dalgalanmasına izin verilen ayarlanabilir sabit kur sisteminin uygulandığı piyasalarda, korunmadan vazgeçme stratejisinin uygulanması daha rasyoneldir.

Esnek korunma stratejisi, tam korunma ve korunmadan vazgeçme stratejilerinin birleşimi olarak değerlendirilebilir. Bu stratejiyle bankalar açık pozisyon tutarlarının büyüklüğü, döviz kurlarının alacağı değerler için yapılan tahminler ve karşılaşılabilecek korunma maliyetlerine göre bir strateji belirleyeceklerdir. Özellikle döviz kurlarındaki değişikliklerin sabit veya sınırlı olduğu, sabit ve ayarlanabilir sabit kur sistemlerinde esnek korunma stratejisinin uygulama alanı bulması daha kolaydır. Ancak özellikle piyasaların istikrarlı olmadığı ve döviz kurlarındaki dalgalanmaların sık ve büyük olması esnek korunma stratejisinin de uygulama alanını sınırlandırabilmektedir.

3.1.5. Sermaye Yeterliliği Riski ve Yönetimi

1980 ve 1990 yıllarda yaşanan ve birçok finansal kurumun iflası ile sonuçlanan finansal krizlerde, banka ve diğer finansal kurumlar ile düzenleyicilerin krizlerin temelinde yattığını düşündükleri en önemli etkenlerden biri de sermaye yeterliliği olmuştur. Düzenleyici kurumlar mevduat sahiplerini, sigorta fonlarını (mevduat sigortalarını) korumak ve finansal kurumların üstlenmiş oldukları riskleri azaltmak için sermaye yeterliliklerini artırma üzerinde dururlarken, bankalar yüksek sermaye yeterliliğinin finansal kaldıraç oranını azaltması, aktiflerin büyümesini engellemesi, finans piyasalarındaki rekabet ve birleşmeler (consolidation) nedeniyle, düşük sermaye yeterliliklerini tercih etmekteydiler.

Bankalar için sermaye, risk ve getiri arasındaki trade-off'da önemli bir rol oynamaktadır. Sermayeyi arttırmak bir taraftan getirilerdeki değişkenliği azaltmakta, büyüme fırsatlarını sınırlamakta ve banka iflaslarının olasılığını azaltmaktayken, diğer taraftan sermayenin maliyeti borçlanmanın maliyetinden fazla olduğu için beklenen getiriye azaltmaktadır. Özellikle aktif-pasif sürecindeki kararlar temel alındığında, bankalar için önemli olan nokta, optimal sermaye miktarının saptanması olmaktadır (Koch, 1995:387). Sermaye yeterliliği üzerine yapılan çalışmalarda, finansal kurumlarda sermaye yeterliliğinin ne olması gerektiği konusunda kesin bir yargıya varılamamıştır. Bu durumun nedenleri olarak, finansal kurumların faaliyette oldukları piyasaların farklılığı, kamu otoritelerinin piyasa üzerindeki kontrolü, finansal kurumların aktif-pasiflerinin vade, miktar ve yapılarının çeşitliliği, ayrıca bu kurumların hacmi, faaliyet alanları ve yöneticilerinin tecrübelerindeki farklılıklar sayılabilir. Bu sorunlar bankalar için sermaye yeterliliklerinin ülkeden ülkeye, hatta aynı ülke içindeki bankalar arasında bile farklı olabileceğini göstermektedir. Bankalar için sermayenin önemi, istikrarı sağlaması ve olası kayıpları önleyerek mevduat sahipleri ve diğer kredi verenlerin likidite gereksinimlerinin korunması olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme itibarıyla sermayenin sürekli olması, getiriye karşılık zorunlu

sabit masraflara maruz kalmaması, mevduat sahipleri ve kredi verenlerin haklarını resmi olarak koruması gibi, 3 önemli özelliğe sahip olması gerekmektedir.

Sermaye yeterliliğinin belirlenmesindeki güçlükler bir yana, sermayenin yukarıdaki özellikleri de göz önüne alındığında, sermaye yeterliliğinin banka ve bankacılık sistemi açısından çeşitli yararları bulunmaktadır. Sermaye yeterliliğinin genel olarak faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Bascom, 1997:223);

- 1- kamuoyunun bireysel bankalar ve bankacılık sistemine güven duymasını,
- 2- banka faaliyetlerinin hacim ve çeşidini arttırması,
- 3- olası kayıpların artmasını engellemesi
- 4- riskin banka sahipleri, mevduat ve kredi verenler ile vergi ödeyenler arasındaki dağılımını gerçekleştirmesi,
- 5- ekonomik şartların değiştiği zamanlarda, bankaların kredi arzlarını devam ettirmelerini sağlaması.

Bankalarının bilanço yapıları ve ekonomik fonksiyonları, diğer işletmelerle karşılaştırıldığında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar; bankaların finansal kaldıraça sahip olmaları, bilançodaki aktiflerin toplam aktifler içindeki payının daha düşük olması, bankaların likidite gereksinimlerinin daha yüksek olması, aktiflerin büyük kısmının finansal varlıklardan oluşması, ayrıca yüksek faiz riski içermeleri, bankaların hizmet yoğun faaliyet göstermeleri, üretim fonksiyonlarının farklı olması, bankaların faaliyetlerinin daha yoğun ve sık denetim ve gözetim sistemine sahip olmaları olarak sayılabilir (Keskin, 1992:18-19). Bankaların bilanço ve ekonomik fonksiyonlarının diğer işletmelerden farklı olması, bilançolarındaki sermaye miktarlarının da farklılığını beraberinde getirmektedir. bankalar dışındaki işletmelerde sermaye miktarı % 40-60 arasında değişirken, bankalarda bu oran % 10'un altında seyretmektedir. Bu durum olası aktif kayıpları karşısında bankaların, sermayelerinin daha çabuk etkilenerek, ödeme

güçlükleri ve iflaslarla karşı karşıya kalabileceklerini göstermektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:370). Mevcut sorunlar bankaların daha fazla sermayeye sahip olmasını gerektiren çeşitli faktörleri de göstermektedir. Özellikle bankaların aktiflerinin piyasa değerinin, faiz oranlarındaki değişimler nedeniyle daha değişken olması ve fon kaynaklarının büyük bir kısmının talep edildiğinde ödenmesi gereken kısa dönemli borçlar olması, sermaye yeterliliğinin önemini ortaya çıkarmaktadır (Koch, 1995:402).

1980-90'larda bankacılık kesimindeki iflaslar sermaye yeterliliğinin yeniden değerlendirmesi gereğini de ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler sermayenin tek başına olası sorunları gidermede yeterli olmadığını ortaya çıkarmış ve düzenleyiciler likiditenin de sağlanması gerekliliği üzerinde fikir birliğine varmışlardır. Sermaye olası kredi kayıplarında tampon işlevini görmektedir. Kredi geri ödemelerinin yapılmaması, bankalara olan nakit akımlarını (inflow) azaltmakta, bankalardan dışarıya nakit akımları (outflow) ise, geniş ölçüde bu durumdan etkilenmemektedir. Sermaye bankaların yeni kaynaklara yönelmelerini kolaylaştırarak nakit akımlarını (cashflow) dengeleyebilmektedir. Özellikle rekabetçi finansal piyasalarda sermaye, banka sahiplerini, bankaya borç verenleri ve vergi mükelleflerini beklenmedik ve olası kayıplara karşı korumaktadır. Bu bakımdan sermayenin olası kayıpları karşılayabilecek düzeyde olmasının önemi büyüktür. Birçok ülkede yürürlükte olan mevduat sigortası uygulamaları, yaşanabilecek sistematik veya büyük bankaların iflaslarının bankaların sahip oldukları sermayenin olası kayıpları önlemede yetersiz bırakabilmektedir. Böyle durumlarda olası kayıpların, kamu kaynaklarıyla karşılanması gerekeceğinden, kayıpların vergi ödeyenler üzerine yüklediği sosyal maliyetler de ortaya çıkabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler göz önüne alındığında banka yöneticileri, sermaye yeterlilikleri için uygun ve doğru bir ölçüm yöntemi bulamayabilmektedirler. Uygun yöntemlerin bulunamaması ise, bir taraftan piyasada fiyatların farklılaşmasına ve kaynakların rasyonel olarak dağıtılamamasına neden olmakta, diğer taraftan rekabetçi finansal

piyasalarda sermaye yeterliliği içinde olan ve fon kaynağına ihtiyaç duyan bankaların daha yüksek oranlarda borçlanmalarına neden olabilmektedir. Sermaye yeterliliği bir yandan piyasa farklılıklarının azalmasına, diğer yandan banka yönetimlerinde piyasa disiplinin sağlanmasına da katkı sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için sermaye yeterliliğinin yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Banka iflaslarının olasılığını düşürür.
- Bankanın aşırı risk alma güdüsünü azaltır.
- Sigorta fonları ile vergi mükellefleri arasında tampon olur.
- Kredi kayıplarının ihtimalini azaltır.
- Bankaya uzun dönemli rekabet gücü sağlar.

Sermaye yeterliliği bankaların güvenliği ve hacmi için önemli olmakla birlikte, tek başına yeterli değildir. Banka sahiplerinin de güçlü bir yönetim ve piyasa disiplini için gerekli adımları atmaları, bankaya yeterli sermayeyi sağlayıp, iflas ve aşırı risk gibi durumları önlemek için çeşitli kıstasları sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca bankaların sermayeyi açık bir şekilde tanımlayarak, yeterli sermayeyi bilançodaki aktifleri ile bilanço içi ve bilanço dışı işlemlerin büyüklük ve risklerini ayrı ayrı belirlemeleri gerekmektedir (Bascom, 1997:223-224). Bankaların performansları, yönetim kaliteleri, gelecekle ilgili beklentileri ve bu beklentilerin çeşitli projeksiyonlara göre duyarlılıklarının değerlendirilmesi de sermaye yeterliliğinde kullanılabilecek kıstaslardır.

1980'lerin sonuna kadar banka düzenleyicilerinin uygulamış oldukları sermaye standartları, bankaların her birinin sahip oldukları riskten bağımsızdı. Bankaların aktif kaliteleri, likidite riskleri ve faiz oranı riskleri de sermaye standartlarının belirlenmesinde kullanılmıyordu. Banka düzenleyicileri aşırı risk alan bankaların minimum sermaye miktarını arttırabiliyordu, ancak bu durum bankaların riskli kredilerin tahsisinden sonra gerçekleşmekteydi. Haziran 1988 yılında, dünyadaki bankacılık sisteminin işleyişini ve denetimini geliştirmek, bankacılık sisteminin istikrarını ve

güvenliğini sağlamak, ülkeler arasındaki uygulama farklılıklarını ve bu uygulama farklılıklardan doğan eşitsizlikleri ve rekabet olumsuzluklarını azaltacak homojen bir sermaye yeterliliği ölçütünün belirlenebilmesi için, 12 sanayileşmiş ülkenin bankacılık düzenleme kurumların temsilcilerinden oluşan Basel Bankacılık Denetim Komitesi kurulmuş ve risk ağırlıklı sermaye yeterliliği oranları uygulanmaya başlanmıştır (Koch, 1995:389).

Risk ağırlıklı sermaye yeterliliğinin belirlenmesinde, banka sermayesi ana sermaye (Tier 1) ve katkı sermaye (Tier 2) olarak iki kategoride değerlendirilmektedir¹⁷ (Fraser ve diğerleri, 1996: 375). 1995 yılında Basel Komitesi sermaye yeterliliğinin belirlenmesinde, bu iki farklı sermaye kategorisine ek olarak, bankaların piyasa riskini de göz önünde bulunduran üçüncü sermaye şeklini (Tier 3) uygulamaya başlamıştır. Bu sermaye (Tier 3), bankaların döviz kuru ve mallardan (commodities) kaynaklanan, vadeleri iki yıl veya daha fazla olan, faiz ve ödemeleri için provizyon ayrılmayan işlemleri için, piyasa risklerini içermektedir. Bankaların katkı sermaye ve 'Tier 3' sermayelerinin toplamı ana sermayeden küçük olması gerekmektedir. Ayrıca sermaye yeterliliğinin sağlanabilmesi için, katkı sermaye ve 'Tier 3', ana sermayenin % 250'si ile sınırlanabilir (Greuning ve Bratanovic, 2000:109-110).

Risk ağırlıklı sermaye standartlarının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, sermaye oranlarının belirlenmesinde, bilanço dışı aktiviteler de hesaba dahil edilmiş, geleneksel sermaye standartları ve aktif risk profili de geliştirilmiştir. Risk ağırlıklı sermaye standardı bir takım eksiklikleri ve

¹⁷ Ana sermaye için risk ağırlıklı aktifler için %4, toplam aktifler için %3, ana ve katkı sermaye için risk ağırlıklı aktiflerin %8 minimum sermaye ayrılması kararlaştırılmıştır. Ülkemizde ana sermaye ödenmiş sermaye, yeniden değerlendirilme sonucundaki değer artışı, kanunî yedek akçeler, ihtiyari yedek akçeler, muhtemel zararlar karşılığı ve üç aylık hesap özetlerindeki dönem kârı ile geçmiş yıllar kârından karşılıklardan oluşmaktadır. Katkı sermaye ise, krediler serbest karşılığı, sabit kıymet yeniden değerlendirme fonu, iştirakler ve kuruluşlar sabit kıymet yeniden değerlendirme karşılığı ile sermaye benzeri alınan kredilerden oluşmaktadır. Ayrıca katkı sermaye hesabında yer alan iştirakler ve kuruluşların sabit kıymet yeniden değerlendirme karşılıklarının % 75'i hesaba dahil edilirken, krediler serbest karşılıklarının risk ağırlıklı varlıklar ve yükümlülükler toplamının % 2'sini aşan kısmı hesaplama dahil edilmemektedir (Öçal ve Çolak, 1996:121).

yararları da beraberinde getirmektedir (Bascom, 1997: 229). Eksiklikler arasında; kredi riski üzerine yoğunlaşılması, ancak faiz oranı, likidite ve kur risklerinin üzerinde gereği kadar durulmaması, aynı aktif sınıfındaki kredi risklerinin farklılıkları da göz ardı edilmesi sayılabilir. Mevcut eksikliklerine rağmen risk ağırlıklı sermaye standardının, sermaye yeterliliğinin belirlenmesinde ve bankaların yönetim ve düzenlenmelerinde çeşitli katkıları da yadsınamaz. Bu katkılar arasında ise, bankaların sermaye kalitelerinin güçlendirilmesi, risk ağırlığı farklı olan değişik aktif sınıfları için farklı sermaye yeterliliğine imkan vermesi, sistematik olarak bilanço dışı aktiviteleri de sermaye yeterliliğinin belirlenmesinde değerlendirmesi ve uluslararası boyutta sermaye tanımı ve minimum standardı belirlemeye yardımcı olması sayılabilir.

3.1.6. Piyasa Riski ve Yönetimi

Piyasa riski, bankaların bilanço içi ve bilanço dışı aktivitelerinin piyasa fiyatlarında beklenilmeyen fiyat hareketlerinden kaynaklanan kayıplar olarak değerlendirilebilir. Piyasadaki fiyat hareketlerinin temel nedenlerinden biri, yüksek kâr amacıyla yapılan spekülatif işlemlerdir. Diğer neden ise, finansal piyasalardaki gelişmelerin ve yeni finansal araçların bankalara potansiyel yüksek kazanç yollarını açması sebebiyle, bankaların yapmış oldukları, yüksek risk de taşıyabilen işlemlerin çeşitlenmesidir. Piyasa riski, bankaları özkaynak, mal, para ve döviz fiyatlarındaki değişimlerden kaynaklanan, özkaynak pozisyon riski, mal riski, faiz oranı ve döviz kuru riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu temel risklerin yanı sıra bankalar, portföylerinde bulunan opsiyon, futures vb. türev ürünleri dolayısıyla da piyasa riskine maruz kalabilmektedirler. Ayrıca, bankaların faaliyette oldukları piyasalarda emekli sandıkları, sigorta şirketleri ve yatırım fonlarını değerlendiren yatırımcı kurumlar, geniş ölçekteki yatırım ve ticaret işlemleriyle piyasa fiyatlarını aşağıya veya yukarıya doğru yüksek miktarda etkileyerek de piyasa riskini arttırabilmektedirler.

Piyasa riskinin belirlenebilmesi için, bankaların faaliyette oldukları ekonominin, iş yaptıkları sektörlerin, ayrıca sahip oldukları menkul kıymetler ile para piyasalarının analizlerinin banka içindeki finans ve ekonomi uzmanları ile, banka dışındaki piyasa ve endüstri uzmanlarına yaptırılıp, ekonominin nitelik, nicelik ve projeksiyonlarının analizinin yapılması gerekmektedir. Bankanın faaliyet hacmine göre çalıştığı uzmanların sayısı ve sorumluluklarının çerçevesinin belirlenmesi de önemlidir. Piyasa riskinin yönetiminde göz önünde bulundurulması gereken temel faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Greuning ve Bratanovic, 2000:191-194);

- piyasa belirleme (marking to market),
- pozisyon limitleri (position limits),
- yoğunlaşma (concentrations),
- yeni piyasalardaki faaliyetlerin sınırlandırılması (limits to new market presence),
- kredi riskinin değerlendirilmesi (credit risk assessment),
- kayıt tutma (record-keeping).

Finansal piyasalardaki yatırım ve işlem faaliyetlerindeki artışlar ile piyasalarda ortaya çıkabilen yüksek miktarlarda değişkenlikler bankaları, sahip oldukları bilanço içi ve bilanço dışı aktiviteler ile yatırım ve ticaret portföylerinden dolayı karşı karşıya oldukları piyasa risklerinin, zamanında ve tam olarak belirlenmesini gerektirmektedir. Piyasa riskinin belirlenmesinde kullanılan basit yöntemde, faaliyette olunan her piyasa kendi içinde değerlendirilmektedir. Kapsamlı yöntemlerde ise, piyasalar arasındaki ilişki ve bir piyasada oluşan hareketlenmenin diğerlerini ne yönde etkileyebileceği değerlendirilmektedir¹⁸. Faiz oranı, döviz kuru, özkaynak ve mal fiyatlarındaki değişimlerden kaynaklanan piyasa riskinin belirlenmesi aşamasında, bankanın faiz oranı riski, döviz kuru riski, özkaynak pozisyon riski, mal pozisyonu riski ve türev ürünlerin riski ayrı ayrı hesaplanabilir.

¹⁸ Piyasa riski hesaplamaları için bakınız Greuning ve Bratanovic, (2000), Duman (2000)

3.1.7.FAİZ ORANI RİSKİ VE DÖVİZ KURU RİSKİNİN YÖNETİMİNDE KULLANILAN HEDGING YÖNTEMLERİ

Hedging (koruma) kavramı faiz oranı, döviz kuru ve fiyatlarda gelecekte ortaya çıkabilecek değişimlerden kaynaklanan kayıpların riskini azaltmak veya ortadan kaldırmak için kullanılan korunma yöntemleri olarak tanımlanabilir. 1972 yılında Bretten Woods Sistemi'nin yıkılmasıyla birlikte döviz kurlarındaki dalgalanmaların artması bankaları döviz kuru riski ile karşı karşıya bırakmıştır. 1970'li yılların sonunda ise, faiz oranlarındaki değişikliklerin artması faiz oranı riskinin yönetiminin önemini arttırmıştır. Bu gelişmeler hedging yöntemlerinin, bir başka deyişle türev ürünlerinin bankaların aktif-pasif yönetimlerinde, döviz kuru ve faiz oranlarındaki olası değişimlerden kaynaklanan kayıpları önlemede kullanımını geliştirmiştir. Hedging mekanizması ile gelecekte oluşması tahmin edilen bir fiyat bugünden saptanarak, gelecekteki nakit giriş (inflow) ve çıkışları (outflow) garanti altına alınmaktadır. Bankalar gelecekteki nakit akımlarını bugünden belirlenmiş döviz kuru veya faiz oranıyla sabitleyerek, hem kendilerinin hem de müşterilerinin aktif-pasiflerini riskten korumakta ve nakit akımlarında ortaya çıkacak riskleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadırlar.

Hedging mekanizmasında kullanılan türev ürünler bir taraftan riskten korunmayı sağlarken, diğer taraftan spekülatif işlemler için kullanılabilir. Türev ürünleri riskten koruyucu özelliklerinin yanında, döviz veya faiz oranlarındaki dalgalanmalardan kaynaklanan lehte gelişmelerde sağlayabilmektedirler.

3.1.7.1. Futures (Gelecek) Kontratları

Futures kontratı, belirli miktardaki bir finansal aracın, gelecekteki belirlenmiş bir tarihte, belirlenmiş bir fiyat üzerinden alım-satımına yönelik yapılan sözleşmelerdir. Satıcı gelecekteki bir tarihte, belirlenmiş miktardaki finansal aracı sözleşmede belirtilen fiyattan satmayı taahhüt etmekte ve satıcının pozisyonu uzun (long) pozisyon olarak adlandırılmaktadır. Alıcı ise

belirli miktardaki finansal aracı gelecekteki bir tarihte sözleşmede belirlenmiş fiyattan almayı taahhüt etmekte ve alıcının pozisyonu ise kısa (short) olarak adlandırılmaktadır. Futures kontratlarının değeri işlemi yapılan malın nakit ve spot piyasalardaki değerine bağlıdır. Kontratın değeri spot piyasa fiyatı ile kontrat büyüklüğü çarpılarak bulunur. Fiyatlama ve finansal aracın teslimi aynı anda yapılmaktadır¹⁹.

Futures kontratları arasında kısa ve uzun dönemli çeşitli finansal araçlar bulunmaktadır. Hazine bonoları, tahviller, borç senetleri, mevduat sertifikaları (CDs) ve Eurodollar bu araçlar arasında sayılabilir. Futures kontratları arasında farklı türde finansal araçlar olsa da özellikleri itibariyle, bu finansal araçların ortak yönleri de bulunmaktadır. Bu ortak yönlerin ilki, kontratlardaki finansal araçların miktarlarında ve teslim tarihlerindeki standarttır. İkinci ortak özellik takas odasının kontratı yapan her iki tarafı birbiriyle ilişkiye girmeden yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamasıdır. Üçüncü ortak özellik takas odasında işlem gören futures kontratlarıyla işlem yapmak isteyen taraflar aracı kurumlarda hesap açtırarak bu hesaba, güvence niteliğinde nakit veya menkul kıymet olarak bir depozit (margin) yatırmaktadırlar. Dördüncü ve son ortak özellik ise, futures kontratlarında kâr-zarar günlük olarak hesaplanarak işlem yapanların hesabına geçirilmektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:222-223).

Faiz futures kontratları, para piyasası mevduat hesapları veya faiz getirili finansal araçların, önceden belirlenmiş, gelecekteki bir tarihte ve sözleşmede belirlenmiş faiz oranından değişimini sağlamaktadırlar. Bankaların faize duyarlı pozisyonlarını hedginglemesi 7 aşamada gerçekleşmektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:227-228);

1. toplam faiz riskinin belirlenmesi,
2. futures kontratının seçilmesi,

¹⁹ Futures piyasaları özellikleri itibariyle organize piyasalardır. Futures piyasasında işlem yapanlar, spekülâtörler, hedging yapanlar (hedger) ve arbitrajcılar olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız Fraser ve Diğerleri (1996).

3. futures kontratlarının sayısının belirlenmesi²⁰ ,
4. hedging'in vadesinin belirlenmesi,
5. hedging yapılması,
6. yapılan hedging'in izlenmesi ve gerektiğinde hedging pozisyonunun bozulması,
7. yapılan hedging'in bankanın içsel risk yönetim politikasınca onaylanması.

Faiz futures kontratları kısa, orta ve uzun vadeli faiz getirisi olan finansal araçlar üzerinden yapılmaktadır. Faiz futures kontratları arasında en yaygın olanlar; hazine bonosu, tahvil ve borçlanma senetleri, mevduat sertifikaları (CDs) ve Eurodollar mevduatları sayılabilir. Futures kontratlarından kaynaklanan en önemli risk, finansal aracın nakit piyasa faiz oranı ve gelecekteki faiz oranı arasındaki farkı gösteren basis risktir. Bununla birlikte nakit piyasalarda basis riski faiz oranı riskinden daha azdır, dolayısıyla da yapılan faiz futures kontratı, bankanın karşı karşıya olduğu risk baskısını azaltacaktır. Mevcut ve gelecekteki faiz oranları eş zamanlı ve mükemmel bir uyum göstermezler, bu nedenle gelecekteki faiz oranları,

3.1.7.2. Forward (Vadeli) Kontratları

Forward kontratı, gelecekte bir tarihte teslimi yapılacak herhangi bir malın, vade, miktar ve fiyatının sözleşmeye taraf olanlar tarafından, sözleşmenin yapıldığı gün belirlenerek taahhüt altına alındığı sözleşmelerdir. Forward kontratına konu olan finansal aracın vade sonunda oluşan fiyatı kontratta belirlenen fiyatından yüksekse, alıcı taraf kâr ederken, eğer oluşan fiyat kontrat fiyatından düşükse satıcı taraf kâr etmektedir.

Forward kontratlarının iki temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yapılan anlaşmaya uymama riskinin sözleşmeyi yapan her iki taraf için de söz konusu olması, ikincisi ise kontrat değerinin vadede ortaya çıkması, vadeye kadar hiçbir ödememe yapılmamasıdır. Forward işlemleri kişisel özellik taşımakta ve genellikle bankaların ihracatçı, ithalatçı ve dış yatırımcılar ile yaptığı sözleşmelerden oluşmaktadır. Bu yüzden forward ürünlerini, organize olmayan tezgah üstü piyasalarda işlem görmektedir. Forward kontratların maliyetleri alım ve satım arasındaki farktan kaynaklanmakta olup kâr ya da zarar sözleşmenin itfa tarihinde ortaya çıkmaktadır.

Faiz forward kontratları, kontratta belirlenen anaparaya, kontratın başlayacağı vadeli bir tarih ile kontratta belirtilen tarihten sonra ne kadar süre geçerli olacağı ve kontratın işleyeceği zaman aralığında geçerli olacak faiz oranının önceden belirlendiği sözleşmelerdir. Forward faiz kontratlarında ana para el değiştirmemekte, sadece uygulanan faiz oranı işleme konu olmaktadır. Kontrat alıcısı gelecekteki olası faiz artışına karşı, satıcısı ise olası faiz düşüşüne karşı korunmayı amaçlamaktadırlar. Bankalar bilançolarındaki faize duyarlı aktif ve pasiflerin vade boşluklarına göre faiz forward kontratları olarak faiz baskısını azaltabilirler. Bankaların toplam vade boşluklarıyla birlikte vadeler sepeti boşluk ölçümü ile tespit edilen, yeniden fiyatlama aralığına göre faiz forward kontratlarını almaları, faiz baskısının azaltılmasında daha rasyonel olacaktır.

Forward kontratına konu olan döviz kurları spot döviz kurlarından farklı olarak belirlenmektedir. Spot döviz kurları piyasada oluşan arz ve talebe göre belirlenirken, forward döviz kurları piyasadaki arz-talebe göre değil, spot kurlara eklenen/çıkarılan primlerle, sözleşmeye taraf olanlarca belirlenmektedir. Döviz forwardları düz (outright) forward ve swap işlemleri olarak iki türde yapılmaktadır. Düz forward, kur riskinden korunmak isteyen şirketler tarafından, belirli miktardaki dövizin, gelecekteki bir tarihte alınması veya satılmasına yönelik olarak yapılmaktadır. Swap forwardlarda ise bir dövizin vadeli alım (satım) işlemi, aynı anda ve aynı miktardaki döviz için yapılan bir diğer satım (alım) işlemi ile tersine çevrililmektedir (Kırdaloğlu ve Saklar, 1990:54). Düz forwardlar daha çok döviz kuru riskinden korunmak isteyen şirketler tarafından yapılırken, swap forwardları bankaların döviz pozisyonlarındaki farklılığı denkleştirmek için kullanılmaktadır.

3.1.7.3. Swap Kontratları

Özellikle faiz ve döviz fiyatlarındaki artan dalgalanmalardan kaynaklanan riski minimize etmek için kullanılan swap kontratları, özellikle 1980'lerden sonra finansal piyasalarda geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Swap kontratı, anlaşmaya taraf olan birimler arasında belirli nakit akımlarının, belirli süre ve koşullar altında değişimine olanak sağlayan sözleşmeler olarak tanımlanabilir.

Swap işlemlerinin diğer hedging tekniklerine göre, görece olarak bazı avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlar arasında, birbirinden farklı sermaye piyasalarını birleştirerek mali piyasalardaki yapısal ve kurumsal farklılıklardan yararlanma imkanı sağlaması, işlemlerin yapılma kolaylıkları, swap işlemlerindeki esnekliğin karışık nakit akımlarının yönetilmesini sağlaması, piyasalar arasında entegrasyonu geliştirerek kredi yeterliliği düşük olan işletme veya kurumlara piyasalara girebilme imkanı vermesi, bilanço üzerinde doğrudan bir etki yaratmadan bilanço dışı finansman

sağlayabilmesi, işletme veya kurumlara faiz ve döviz risklerini kendi yapıları doğrultusunda yönlendirebilme imkanı sağlaması sayılabilir (Kırım, 1990:30).

Faiz oranı swap'ı, farklı faiz oranı riskine sahip kişilerin faiz ödeme yükümlülüklerini bir aracı kurum vasıtasıyla, sözleşmede belirlenmiş bir faiz ödeyerek değiştirmeleri olarak tanımlanabilir. Faiz swap'ında ana para el değiştirmemekte, sadece faiz ödemeleri el değiştirmektedir. Faiz swap'ı, herhangi bir finansman kaynağından kredi almış işletmeleri, kredi faizlerinin ödeme şeklini değiştirerek almış oldukları kredinin faizini (maliyetini) azaltma imkanı vermektedir.

Bilançosundaki uzun dönemli sabit aktifini kısa dönemli değişken oranlı pasifle fonlayan bir işletme ile, bilançosunda kısa dönemli değişken oranlı aktifini uzun dönemli sabit oranlı pasifle fonlayan diğer bir işletme, farklı faiz oranı riski baskısıyla karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla faiz oranlarındaki düşüş ve artışlarda iki işletmenin karşılaşacağı faiz oranı riski farklı olacaktır. Faiz swap'ı ise her iki işletmenin mevcut durumlarından yarar sağlamalarına imkan sağlayacaktır. İlk işletme uzun dönemli değişken faizli pasiflerini, sabit faizli pasiflerle finanse ederek, diğer işletme ise sabitli faizli pasifini değişken faizli pasifle finanse ederek faiz oranı risklerini azaltabileceklerdir (Fraser ve diğerleri, 1996:236-238).

Swap piyasalarının dayanağı, swap işlemi taraflarının belirli faiz piyasalarından farklı borçlanma yeteneğine sahip olmasıdır. Gerçekten de işletmelerin sahip oldukları finansal yapıları, borçlanabilecekleri faiz oranlarını etkilemektedir. Finansal yapısı güçlü olan işletmeler daha düşük faiz oranlarından borçlanabilirken, finansal yapıları zayıf olan işletmeler daha yüksek faiz oranlarından borçlanabilmektedirler. Faiz swap'ı ile işletmeler rekabet üstünlüklerini takas etmekte, böylelikle her iki taraf da piyasadaki temin ettikleri faiz oranlarından daha uygun faiz oranları elde edebilmektedirler²¹.

²¹ Örnek için bakınız Fraser ve diğerleri (1996)

Faiz swaplarının dezavantajları olarak (Hempel ve diğeri, 1994:615); faiz swap işlemleri değiştirilememesi (irreversible), swap işlemlerinin yapılmasında resmi maliyetler ve broker'ların işleme dahil olması nedeniyle yüksek işlem maliyetlerinin söz konusu olması, yüksek işlem maliyetlerinin telafi edilebilmesi amacıyla, yüksek miktartlı olarak yapılan swap işlemlerinden küçük bankaların yararlanamamaları, swap işlemine taraf olanların getiri eğrilerinde yüksek miktartlı farklılıklar, swap taraflarından birinin yeterli faiz marjı elde edememesine neden olabilmeleri, swap işlemleri tamamıyla risksiz olmaması, sayılabilir. Bankalar faiz swap işlemiyle kredi ve fiyat riski ile karşı karşıyadırlar. Kredi riski faiz swap'ı sözleşmesi taraflarının yükümlülüklerini yerine getirememesinden kaynaklanmaktadır. Bankalar bu riske karşı korunmak için olası ödeme güçlüğü varsayımından yola çıkarak, sözleşmedeki belirlenen ana para üzerinden sabit bir oranı (%3-4 gibi) karşılık olarak ayırabilmektedirler. Fiyat riski ise, faiz oranındaki olası değişimler sonucunda oluşmaktadır. Fiyat riskinin kontrolünde en uygun yöntem giriş-çıkışların eşleştirilmesidir.

Döviz swapları, farklı döviz cinsleri üzerinden fakat spot kur üzerinden birbirine eşit/eşdeğer miktarda ve her biri sabit faiz üzerinden anlaşmaya varılmış, anapara borçlanmasına olanak sağlayan sözleşmeler olarak tanımlanabilir. Döviz swap'ı işlemlerindeki temel amaç, swap sözleşmesi taraflarının farklı döviz ve mali piyasalardan borçlanma kabiliyetlerini kullanarak, kendilerine borçlanma olanağı yaratmak veya cazip faiz oranları elde etmektedir (Kırdaloğlu ve Saklar, 1990:54). Döviz swapları tarafların döviz vadelerini kısaltmak veya uzatmak amacıyla yapılmaktadır. Döviz swap işlemleri kısa vadeli (düz) ve uzun vadeli (klasik) swap işlemleri olarak iki farklı şekilde yapılabilmektedir. Bunlardan kısa vadeli swap işlemlerinde bir peşin işlem ile bir vadeli işlem den kombinasyon oluşturulmaktadır. Bu işlem ile belirli bir miktarda döviz peşin satın alınırken, aynı zamanda aynı müşteriye vadeli satılmaktadır. Kısa vadeli swap işlemleri özellikle mevcut dövizlerini elden çıkarmak isteyen ve kısa süreli yatırım yapmayı düşünen

yatırımcılar için caziptir. Vadeli döviz swap işlemlerinde spot ve vadeli kur olarak iki kur bulunmaktadır. Vadeli kur spot kurdan düşük olabileceği gibi yüksek de olabilmektedir. Eğer vadeli kur peşin kurdan yüksekse primli kur uygulanmakta, yapılan işlemede 'Repor' denilmektedir. Tersi durumda ise, yani vadeli kur peşin kurdan düşükse iskontolu kur uygulanıyor demektir ve burada yapılan işleme ise 'Depor' denilmektedir. Bu oranlar Avrupa piyasalarında uygulanan swap oranlarıdır. Döviz swaplarında geçerli olan kurlara uygulanan prim veya iskontoların belirleyicisi ise ağırlıklı olarak paraların faiz oranları arasındaki farkla açıklanabilmektedir. Uzun vadeli swap işlemlerinde ise, faiz swaplarındaki gibi farklı dövizler üzerinden borçlanan kişiler dövizlerini bir banka aracılığıyla belli bir süre için değiştirirler. Uzun vadeli swap işlemini kısa vadeli swap işleminden ayıran temel nokta ise, birden fazla faiz ödeme döneminin olmasıdır (Kaval, 2000:275-278).

3.1.7.4. Opsiyon Kontratları

Opsiyon kontratı, bir prim karşılığında belirli bir malı veya finansal aracı, belirli bir fiyattan ve gelecekte belirlenmiş bir tarihte satın alma veya satma hakkı (yükümlülük değil) veren anlaşmalar olarak tanımlanabilir. Opsiyon kontratları döviz kuru, faiz oranı, menkul kıymet, altın ve gümüş gibi değerlerle, alım opsiyonu (call option) ve satım opsiyonu (put option) olarak iki türlü yapılmaktadır. Alım opsiyonu (call option) alıcıya (buyer) belirli bir aktifi, belirlenmiş bir fiyattan (exercise veya strike price), belirlenen tarihe kadar satın alma hakkı (yükümlülük değil), satıcıya (writer veya seller) ise, benzer şekilde belirlenen aktifi belirlenen fiyattan alma hakkı vermektedir. Opsiyonda söz konusu hak için alıcı ve satıcı, opsiyon piyasasında belirlenmiş bir ücreti (call premium) öderler.

Satım opsiyonu (put option) alıcıya (buyer) belirli bir malı, belirli bir fiyattan ve gelecekte belirlenmiş bir tarihe kadar satma hakkı verirken, satıcıya (seller) ise yine sözleşmede belirlenmiş şartlarda malı satın alma

yükümlülüğü vermektedir (Fraser ve diğerleri, 1996:230). Herhangi bir zamanda opsiyon sözleşmesinde belirlenen malın piyasa fiyatı, opsiyon fiyatının üzerinde, altında veya piyasa fiyatına eşit olabilir, yapılan fiyat karşılaştırması opsiyonun değerini belirlemektedir. Alım opsiyonu alıcısı, piyasa fiyatının sözleşmede belirlenen fiyatın üzerinde olması durumunda, opsiyonu kullanarak sözleşmedeki malı, önceden belirlenmiş fiyatın üzerinde satacaktır. Böyle bir durumdaki kârlı opsiyona "in the money" denilmektedir. Satım opsiyonunda sözleşmede belirlenen fiyatın malın piyasa fiyatının altında olması durumunda, alıcı belirlenen malı piyasa fiyatının altında bir fiyattan alarak kâr etmiş olacaktır. Opsiyon alıcısı sözleşmedeki belirlenmiş malın piyasa fiyatının sözleşmede belirlenen fiyatın altında olması durumunda opsiyonu kullanmayabilir. Bunun gibi kârlı olmayan opsiyonlara "out of the money" denilmektedir. Opsiyon sözleşmesindeki malın piyasa fiyatının sözleşme fiyatına eşit olduğu durumdaki opsiyona ise "at the money" denilmektedir (Koch, 1995:324).

Opsiyon sözleşmeleri futures sözleşmeler gibi standart sözleşmeler olup, organize olarak değişimleri yapılmaktadır. Ayrıca sözleşmelerin yerine getirilmesi, takas merkezi (market clearing corporation) tarafından garanti altına alınmıştır. Opsiyon sözleşmelerinde alıcıların kayıpları, opsiyon için ödedikleri primle (premium) ile sınırlandırılmış olup, alıcılar belirli bir depozit (margin) ödemek zorunda değildirler, ancak alım ve satım opsiyonu satıcıları ise depozit pozisyonunu (margin positions) korumak zorundadır (Fraser ve diğerleri, 1996:230).

Faiz opsiyonu sözleşmeleri, bir finansal aracın belirli bir faiz oranından ya da belirli bir fiyat üzerinden satın alma ya da satma imkanı veren anlaşmalar olarak tanımlanabilir. Bankalar faiz opsiyonu sözleşmeleriyle bir taraftan maruz kalacakları faiz riskine ortadan kaldırabilmekte, diğer taraftan da kâr potansiyeline sahip olmaktadır. Ayrıca faiz oranı opsiyonu hem hedging ve spekülasyon amacıyla kullanılmakta, hem de değişken faizli finansal araçların verimini arttırabilmektedir (Kırdaloğlu ve Saklar, 1990:52).

Finansal piyasalarda mevduat ve kredi opsiyonları, futures opsiyonları ve faiz tavanları (caps)-faiz tabanları (floors)-faiz kuşakları (collars) olmak üzere üç temel faiz opsiyonu kullanılmaktadır. Mevduat ve kredi opsiyonları, opsiyon sözleşmesini satın alana belirli bir vade, belirli varsayımsal anaparayı, sözleşmenin yapıldığı andan veya gelecekte bir tarihten itibaren bir süre zarfında belirli bir faiz oranı ile borçlanma ya da borç verme hakkını vermektedir. Opsiyon sahibi bu hakkı kullanıp kullanmamakta özgürdür. Uygulamada opsiyon sözleşmesinde belirtilmiş faiz oranı, kullanım fiyatıyla kullanma günündeki referans bir faiz oranıyla karşılaştırılır ve arada opsiyon sahibinin lehinde bir fark olması durumunda, bu fark telafi ödemesi olarak opsiyon sahibine ödenmektedir.

Futures opsiyonları bir taraftan gelecekteki olası fiyat değişimlerinin yol açabileceği kayıplara bir alt sınır getirmekte, diğer taraftan futures sözleşmelerindeki alıcı lehine olabilecek değişikliklerden yararlanma olanağını da korumaktadır. Örneğin negatif gap pozisyonunda olası faiz oranlarının artışıyla alım opsiyonu faiz geliri azalabilecek olan bir banka, futures alım opsiyonu satarak faiz oranı riskini azaltabilir. Faiz oranları düştüğünde futures kontratların fiyatları da düşecektir. Ancak futures alım opsiyonunun daha yüksek fiyattan satarak negatif gap pozisyonundan kaynaklanan kayıpları telafi edebilir/azaltabilir. Pozitif gap pozisyonu olan bir banka ise, alım opsiyonu satın alarak bir önceki durumun tersine kayıplarının kısmen veya tam olarak telafi edebilir.

Üçüncü opsiyon çeşidi ise, faiz tavanları (caps), faiz tabanları (floors) ve faiz kuşakları' (collars)dır. Faiz tavanı (cap) faiz oranlarındaki olası artışa karşı değişken faizli borç sahibinin maruz kalacağı faiz riskini azaltmaktadır. Faiz oranı tavanı bir dizi faiz oranı alım opsiyonundan oluşur. Faiz oranı alım opsiyonu satın alan bir banka, faiz oranlarında ortaya çıkacak bir artış sonrasında, sözleşmede belirlenen faiz tavanının üzerindeki faiz maliyetini alım opsiyonu satandan (writer) tahsil edebilecektir. Faiz tabanı (floor) sözleşmesi bir dizi faiz oranı satım opsiyonundan oluşmakta ve faiz oranlarındaki olası

düşüşlere karşı satım opsiyonu alan bankanın maruz kalacağı riske, bir limit getirmektedir. Faiz oranlarındaki olası düşüşlerde faiz oranı satım opsiyonu satın alan bankaya, opsiyonu satan (writer) tarafından faiz oranlarındaki düşüş düzeyi kadar bir ödeme yapılacaktır (Fraser ve diğerleri, 1996:234). Faiz kuşaklarında (collars) ise faiz tavan ve taban oranları birlikte belirlenmektedir. Faiz kuşağı satıcısı, belli bir prim karşılığında sözleşmede belirlenen süre içinde faiz oranlarının belirlenen tavan ve taban oranını aşmayacağını taahhüt eder. Böylece piyasadaki faiz oranı belirlenen tavan ve taban oranını geçtiğinde, collars satıcısı aradaki farkı alıcıya öder. Piyasa faiz oranı tavan ve taban oranlarının arasında ise borçlu piyasa faiz oranında ödeme yapar. Özellikle faiz oranlarındaki belirsizlikler ile değişikliklerin sık yaşandığı bir ekonomik ortamda faiz kuşakları, bankalar tarafından faiz oranı riskinden korunmak için sıkça kullanılabilmektedir (Rose, 1996:276).

Bankalar faiz opsiyonlarını hem satın alıp (buy) hem de satabilirler (writer). Ancak genelde alım ve satım opsiyonlarını satın alma, satmaya tercih edilmektedir. Bunun temel nedeni ise, opsiyon satıcısının (writers) faiz oranlarındaki olası hareketlerden kaynaklanabilecek potansiyel kârının satın alanın ödediği primle sınırlıyken, olası kayıplarının daha büyük olmasıdır (Rose, 1996: 266).

Döviz opsiyonu, belirli miktardaki bir döviz cinsinin, üzerinde önceden anlaşılmış bir kur üzerinden, gelecekteki bir tarihte opsiyon sahibine verilmesine veya alınmasına olanak sağlayan sözleşmelerdir. Döviz opsiyonlarının borsada işlem görenleri spot dövizler ve döviz futures kontratları üzerine opsiyon yazılan kontratlardır. Spot döviz opsiyonlarıyla, opsiyon sahibine kontratta belirlenen miktarda spot döviz teslim edilir veya alınır. Futures kontrat opsiyonlarında ise, opsiyon sahibine satın aldığı kontrat tutarı kadar futures kontrat teslim edilmektedir.

Döviz kuru riskinin yönetiminde döviz opsiyonlarının futures ve forward kontratlarıyla karşılaştırıldığında bazı yararları vardır. Döviz opsiyonlarında döviz riskinin ödenen prim (premium) miktarıyla sınırlı olması, bir taraftan risk

karşısında korunma olanağı sağlamakta, diğer taraftan yapılan işlemler risk yönetiminde esnekliğini arttırmaktadır ve ayrıca potansiyel kâr olasılığı da bulunmaktadır (Kırdaloğlu ve Saklar, 1990:55). Bankalar bilançolarındaki her bir döviz cinsi için açık pozisyonlarını hesaplayarak veya toplam döviz pozisyonlarına göre yapacakları opsiyon işlemleriyle kur risklerini azaltabilirler. Ayrıca döviz fiyatlarının düşmesini bekleyen bankalar satış opsiyonu alarak, döviz fiyatlarının yükselmesini bekleyen bankalar ise alım opsiyonu alarak döviz kuru riskinden korunmaya çalışabilirler (Kaval, 2000:292).

3.2. ENFLASYONUN BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yüksek enflasyon bir belirsizlik kaynağı –dolayısıyla maliyetli bir olgu– olması nedeniyle, ülkelerin çözmesi gereken bir sorun olarak görülmüştür. Enflasyonun finansal piyasalar üzerindeki en önemli etkisi ise, kaynakların etkin olarak dağıtılması sürecinde ortaya çıkmaktadır. Boyd, Levine ve Smith (2001) yaptıkları çalışmada, düşük oranlı (% 1-3) enflasyonun kaynak dağılımı ve finansal piyasalar üzerinde olumsuz etkilerinin bulunmadığını, özellikle belirli bir eşiğin (% 15) üzerindeki enflasyon oranlarının kredi piyasalarındaki etkileri nedeniyle, finansal piyasaların performansı üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır (Boyd ve diğerleri, 2001:222).

Enflasyonun literatürde kabul edilen en yaygın tanımı, ortalama fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve hissedilebilir artışlardır ve yıllık yüzde olarak ifade edilmektedir.²² Enflasyonun yüksek ve uzun süreli yaşandığı ekonomilerde kurumsal yapılar da enflasyona uyum sağlamakta, enflasyona yönelik korunma güdüsünün harekete geçirdiği indeksleme mekanizmaları, enflasyonun reel etkilerini önemsiz hale getirmektedir. Bununla birlikte tam olarak indekslenmiş ekonomilerde bile öngörülen enflasyonun ayakkabı derisi

²² Diğer bir deyişle enflasyon, paranın değerinde meydana gelen azalmadır.

maliyeti, menü maliyeti ve vergi sisteminin yapısından kaynaklanan harcama azaltıcı etkisi²³ (Telatar, 2003:43) ortaya çıkabilmektedir. Enflasyon oranının öngörülemediği durumlarda ise refah kayıpları en yüksek düzeye ulaşmaktadır.

Enflasyonu bankacılık sektörü için önemli kılan en temel olgu, bankaların sabit tutarlı, nominal değerli finansal araçlarla çalışmalarıdır. Nominal değerli finansal araçlar bankaların aktif ve pasiflerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bankaların finans piyasalarındaki rolleri itibarıyla, nominal değerli aktifleri nominal değerli pasiflerinden²⁴ büyüktür. Bu durum faiz oranlarındaki olası değişikliklerden, pasiflerin aktiflerden daha önce etkilenmesine neden olmaktadır (Santoni, 1986:15-19). Sonuçta ise bankalar, enflasyonun neden olduğu satın alma gücü riskiyle karşı karşıya kalmakta ve bu sorunu fon kullanımlarına (nominal faiz oranlarına) enflasyon beklentilerini²⁵ de yansıtarak çözmeye çalışmaktadırlar. Beklenen enflasyondaki artış nominal faiz oranlarını arttıracığından, vade sonundaki nominal değerler de artmaktadır.

Bu bağlamda getiri eğrisi (yield curve) farklı menkul kıymetlerin getirilerini karşılaştırmak, faiz oranlarını kıyaslamak ve getiri eğrisi sapmalarını belirlemek için kullanılabilir. Yine bu amaçla kullanılan yapısal modeller, modellenmiş değişkenlerle belirsiz ve zaman tutarsız girdiler arasındaki yansıma ilişkileri sebebiyle genellikle başarısız olmaktadır. Hiç

²³ Ayakkabı derisi maliyeti, nakit olarak tutulan paranın faiz getirisinin olmadığı durumlarda, nominal faiz oranında enflasyona bağlı olarak meydana gelen artışın likit balans tutmanın maliyetini artırması sonucunda, para talebinin sosyal olarak optimal düzeyin altına düşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Menü maliyeti, fiyatların ve dolayısıyla fiyat listelerini değiştirme zorunluluğunun firmalara yüklediği maliyettir. Harcama azaltıcı etki ise, vergi dillimlerinin enflasyona göre uyarlanmadığı ekonomilerde artan oranlı vergilemenin reel vergi oranında neden olduğu artışın harcamaları azaltmasıyla ekonomik büyümeye zarar vermesi durumudur. Ayrıca enflasyonunun sosyal boyutlu maliyetleri de söz konusudur. (Bakınız Telatar, 2003)

²⁴ Nominal aktifler bankaların toplam aktif miktarından, maddi sabit kıymetler (premises) ile iştirak ve kuruluşlardaki paylarından oluşan aktiflerin çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Nominal pasifler ise sabit tutarlı nakit akımına sahip ve dolayısıyla enflasyonun satın alma gücünü azaltabildiği (toplam mevduat, borç sözleşmeleri vb.) pasiflerden oluşmaktadır.

²⁵ $i = r + \pi^* + (r)(\pi^*)$,

i = nominal faiz oranı, r = dönem başı reel faiz oranı, π^* beklenen enflasyon oranı, Ayrıntılı bilgi için bakınız Fisher (1965)

şüphesiz başka bir yöntemle doğrulanırsa her bir tahminin güvenilirliği artar. Ancak diğer yöntemlerle karşılaştırıldığında getiri eğrisinin üstünlüğü verilerin gerçek zamanlı bulunabilmesi ve birçok makro ekonomik değişkende olduğu gibi daha sonra revizyona tabi olmamasıdır. Nominal getiri eğrisini ex ante reel faiz oranı ve fiyat düzeyindeki beklenen değişmeyi gösterecek biçimde ayrıştırdıktan sonra enflasyon beklentilerini modellemek mümkündür²⁶ (Kotlan:2). Normal getiri eğrisi, uzun dönem faiz oranlarının, yatırımcıların uzun dönem bonoları için yüksek enflasyon primi istemeleri nedeniyle, kısa dönem faiz oranlarından daha yüksek olduğu durum olarak adlandırılmaktadır. Getiri eğrisinin şeklindeki bir değişiklik 'twist' diye adlandırılır ve bazı bonoların faiz oranlarının diğer bonolardan farklı bir şekilde değiştiği anlamına gelmektedir. Likit olma faktörü ve bahsedilen menkul kıymetin dalgalanan stoklarının mevcudiyeti önemli bir gösterge olabilir. Kısa ve uzun dönem faiz oranları arasında küçük veya gözardı edilebilir bir fark, faiz oranları yüksek enflasyon beklentileri ve sıkı para politikası nedeniyle yükseldiğinde iktisadi çevrim sonrasında ortaya çıkar. Bu durum yüzeysel-sığ veya düz getiri eğrisi olarak adlandırılır ve daha yüksek kısa dönem faiz oranları, sıkı para politikası nedeniyle daha az para bulunabildiğini ve iktisadi çevrim sonrasında da daha yüksek enflasyon beklentisini yansıtır. Kısa ve uzun dönem faiz oranlarındaki fark büyük olduğunda getiri eğrisi dik olarak adlandırılır ki, bu da kredi ve paranın ekonomide hazır bir biçimde mevcut olması anlamına gelen gevşek para

²⁶ Getiri eğrisi, gelecekteki faiz oranlarını beklentiler teorisi yardımıyla öngörebilmektedir. Pür beklentiler teorisi uzun dönem getirilerinin, uzun dönemli finansal aracın vadesine kadar gerçekleşen kısa dönem getirilerinin kombinasyonudur. Bu durum matematiksel olarak;

$$R_{t,n} = \frac{1}{k} \sum_{i=0}^{k-1} E_t R_{t+mi,m}; k = \frac{n}{m} \text{ şeklinde ifade edilebilir.}$$

$R_{t,n}$ = Uzun dönem hazine bonosunun getirisi, t = zaman, n = Vadeye kadarki dönemler

$E_t R_{t+mi,m}$ = Kısa dönem bonolardan beklenen aritmetik ortalama getiriler, E_t = t zamanındaki beklentiler,

m = kısa dönem bonoların vadesi, k = katsayı (integer).

Gelecek faiz oranlarının cari getiri eğrisinde ifade edilmesi zımni forward oranı (implicit forward rate) olarak adlandırılır ve aşağıdaki denklemlerle ifade edilir.

$$F(t,t+n,t+m+n) \equiv \frac{(m+n) * R(t,t+m+n) - n * R(t,t+n)}{M}$$

$F(t,t+n,t+m+n)$ = Zımni forward oranı, $t+n$ ile $t+m+n$ dönemi için verilecek bir kredinin t zamanında teklif edilen oranı. Bakınız Kotlan.

politikasını yansıtır. Bu durum genellikle, büyümedeki bir resesyon veya düşüşten sonra ülkenin para otoriteleri ekonomiyi uyarmaya çalıştıklarında, iktisadi çevrimin başlarında gelişir. Düşük kısa dönem faiz oranları paraya kolay ulaşılabildiğini ve düşük veya düşen enflasyonu yansıtır (Nath, 2002:2).

Gerçekleşen enflasyon bankaların enflasyon beklentileriyle örtüştüğü durumda bankaların satın alma gücünde herhangi bir değişiklik olmazken, gerçekleşen enflasyonun bankaların enflasyon beklentilerinin üzerinde gerçekleşmesi satın alma gücünde azalmaya neden olmaktadır. Böyle bir ortamda ise bankalar iki tür tepki gösterebilmektedirler (Çilli, 1994:9). Birinci tepki, varlıklarının değerini enflasyondan koruyabilmek için enflasyondan etkilenme olasılığı daha düşük olan yabancı paralara endekslemektir. İkinci tepki ise faiz riskinden korunmak için fon kullanımlarının genellikle çok kısa vadelerde oluşmasına neden olmaktadır.

Literatürde enflasyonun nakit akışlarına etkisinin nötr olduğu yönündeki çalışmalar, iki temel varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımlar; bütün fiyatların enflasyon oranı kadar artacağı ve enflasyonun reel gelirleri etkilemeyeceğidir. Ancak sabit gelirli kesim ekonominin önemli bir oranını temsil ettiğinde ve aynı zamanda enflasyon yüksek olduğu durumlarda, enflasyonun satın alma gücü açısından nötr olacağı varsayımı gerçeği yansıtan bir varsayım olmaktan çıkmaktadır. Böyle bir ortamda, enflasyon sabit gelirli kesimin reel gelirlerini önemli miktarda düşüreceği için, üretilecek mal ve hizmetlere olan talepte bir düşüş olmasını kabul eden bir analizin yapılması gerekmektedir. Bu koşullar altında, enflasyonun nakit akışları üzerindeki etkisi nötr olmaktan çıkacak ve yatırımların Net Bugünkü Değerlerini²⁷ düşürücü bir niteliği de olacaktır (Tarhan, 2003:29).

Beklenen enflasyondaki artış nominal faiz oranlarını da –risk primlerinin eklenmesiyle- arttırmaktadır. Bu durum ise bankaların kaynaklarını uzun vadeli üretken yatırımlardan kısa vadeli üretken olmayan

²⁷ Firmalar yatırım kararlarını gelecekteki nakit akımlarının net bugünkü değerini bulup, bu değeri yatırım için bugün bulunması gereken fonla karşılaştırarak yapmaktadırlar.

yatırımlara kaydırmasına (Telatar, 2003:43) ve bankaların aktif kalitelerinin bozulmasına neden olmaktadır.

Gerçekleşen enflasyon beklenen enflasyon oranını aştığında (öngörülemeyen enflasyon) fiyatlar genel düzeyi beklenmedik oranda artmakta ve sonuçta aktif-pasiflerin reel değeri düşmektedir. Böyle bir durumda bankalar, finansal piyasalarda nominal finansal araçlar itibariyle net kredi verici pozisyonunda olduklarından, gerçekleşen ve beklenen enflasyon oranları arasındaki fark kadar değer kaybedeceklerdir. Beklenen enflasyon oranındaki artış bankaları, niteliksel olarak, öngörülemeyen enflasyondaki gibi etkilemektedir. Örneğin beklenen enflasyon, ilk yıl için % 5, ikinci yıl için % 10 ise, iki yıllık enflasyon oranı ortalama % 7,2 olacağından iki yıl vadeli kredinin yıllık faiz oranı % 5'den fazla olacaktır (Santoni, 1986:17-21).

Enflasyon, bankaların kısa dönemli olası fon giriş-çıkışlarının olumsuz etkilerini gidermek amacıyla tuttıkları atıl rezervlerin alternatif maliyetini de arttırmaktadır (Çilli, 1994: 8). Bu yüzden enflasyon oranının yüksek olduğu ekonomilerde bankalar minimum miktarda atıl rezerv bulundurmaya çalışmaktadırlar. Ancak özellikle bir bütün olarak bankaların hepsinin aynı davranışı sergilemesi, özellikle kısa vadeli faiz oranlarında dalgalanmaların sıklaşmasına ve likidite dengesinin nakit çıkışları lehine bozulmasına sebep olarak bir yandan likidite risklerinin artmasına, diğer yandan da bankacılık sektöründeki istikrarın bozulmasına neden olmaktadır.

Yüksek enflasyona sahip ekonomilerde, nominal faiz oranlarına eklenen risk primi ve enflasyon beklentileriyle, nominal faiz oranları yüksek düzeylere çıkmakta ve bu durum firmaların borçlanma maliyetlerini²⁸

²⁸ Fon kaynak maliyetini etkileyen en önemli unsurlardan biride zorunlu karşılıklardır. Zorunlu karşılıkların faiz getirisine sahip olmamaları veya piyasa faiz oranlarının altında faiz getirisine sahip olmaları, bankaları munzam karşılıklar için ayırdıkları miktarlardan elde edecekleri faiz getirisinden mahrum bırakmaktadır. Bankaların faaliyette oldukları piyasada bankacılık ve bankacılık dışı araçlar arasında yüksek rekabet varsa, karşılık ayırma maliyetini bankalar üstlenirken, tersi durumda sözkonusu maliyeti mevduat ve kredi müşterilerine yansıtmaktadır. Ayrıca bankalar fon kaynakları olarak karşılık ayırması gerekmeyen (ülkemizde varlığa dayalı menkul kıymet, banka bonusu, döviz kredisi kullanma gibi) kaynaklara başvurabilmektedir (Tecirli, 1997:19). Fon kaynak maliyetini etkileyen diğer

arttırmaktadır. Sonuçta ise yüksek faiz oranları ve borçlanma maliyetleri, bankaların kredi riskini yükseltip²⁹, kredilerin geri ödenmeme³⁰ olasılığını arttırmaktadır. Bankalar geri ödenmeyen krediler için karşılık ayırmak ve ayırdıkları karşılıkları da net faiz gelirlerinden düşmek zorunda oldukları için, bu durum bankaların elde ettikleri kârlarda azalmalar ortaya çıkarmaktadır (Eken, 1994:33-34).

Özellikle sürekli ve yüksek enflasyonun birlikte yaşandığı piyasalarda, bankaların en tipik özelliği rekabeti, ürün çeşitlendirmesiyle değil, fiyat (faiz oranı) düzeyinde yapmalarıdır. Böyle bir yapılanma ise, bankacılık sektöründeki geleneksel risklerin yanında önemli ölçüde sistematik riskin de sektör tarafından taşınmasına neden olmaktadır (Çolak ve Yiğidim, 2001:39-40). Bankaların bu risk karşısında sergileyecekleri tavır ise, kamu kesiminin izlediği finansman politikasına göre şekillenmektedir.

Enflasyon bankaların faiz dışı giderlerini de yükseltmektedir. Enflasyonist bir ortamda kurumsal yapılar enflasyona uyum sağladığından, bankaların personel, teknoloji gibi harcamaları nominal olarak artmaktadır. Bu durumda ise bankalar faiz dışı giderlerindeki artışı gidermek amacıyla faiz dışı gelirlerini³¹ arttırmaya çalışmaktadırlar. Ancak bir taraftan faiz dışı gelirlerin artırılmasının zaman alması, diğer taraftan piyasadaki rekabet faiz dışı gelirlerin, faiz dışı giderler kadar artırılabilmesini engellemektedir.

unsurlar olarak ise; kamu borçlanma gereğinin yüksek olmasının da etkisiyle ortaya çıkan yüksek faiz oranları, hükümetlerin uyguladığı makro ekonomik politikalara olan güvensizlik sonucunda risk priminin yükselmesi, bankacılık sektöründe özellikle % 100 mevduat sigortası gibi haksız rekabet yaratan asimetrik unsurların etkisi (Çolak, 2002:196) ve mevduatın vade yapısı sayılabilir.

²⁹ Faiz oranındaki artışın yarattığı ters seçim ve ahlaki çöküntü etkileri nedeniyle, geri ödeme olasılığı, belirli bir faiz oranı düzeyinin ötesinde, faiz oranındaki artıştan daha fazla düşmektedir.

³⁰ Firmalar GSMH büyüdüğü müddetçe ciddi problemlerle karşılaşmayabilirler. Ancak, özellikle resesyon dönemlerinde, firmaların gelirleri ve dolayısıyla karları azalacağından kredilerin geri ödenmeme olasılığı da artmaktadır. Ayrıca geri ödeme olasılığının kendisi yüklenen faiz oranı ile negatif ilişkili olması nedeniyle, kredi faiz oranı arttıkça, geri ödeme olasılığı düşme eğiliminde olacaktır.

³¹ Komisyon, teminat, garantilerden sağlanan gelirler, vb. gelirler faiz dışı gelirlere verilebilecek örnekler arasındadır.

Sonuçta ise bankalar, faiz dışı giderler ile faiz dışı gelirler arasındaki fark kadar zarar edebilmektedirler.

Enflasyon bankaların temel riskleri olan likidite riski, kredi riski, faiz oranı ve döviz kuru risklerini arttırdığından, bir taraftan bankaların sermaye yeterliliklerini dolayısıyla ayırmak zorunda oldukları karşılıkları³² arttırmakta ve kredi hacimlerini daraltmakta, diğer taraftan ise özkaynaklardaki artışların genelde nominal olmasına neden olarak, bankaların iflas olasılığını arttırmaktadır.

³² Yüksek zorunlu rezerv oranlarını parasal artışı sınırlayan bir para politikasını, ülkeler arası karşılaştırmalar parasal artış veya enflasyon ile banka rezerv oranının pozitif olarak ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, ilgili dönem enflasyon oranı ile rezerv oranı arasında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, pozitif ilişki içinde olduğunu gösteren bulgular bulunmaktadır (Fry, 1998: 8). Diğer bir deyişle enflasyon vergisini kullanan ülkelerin daha yüksek vergi oranları ile daha yüksek zorunlu rezerv oranları uyguladıkları söylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

4.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ

Türkiye’de bankacılık sektörü genel olarak finansal piyasalar içinde büyük bir ağırlığa sahip olagelmıştır. Bankacılık sektörünün bugün içinde bulunduğu durumun ve gelecekteki sorunların olası çözümleri için sektörün oluşumundan başlayarak incelemek, bir taraftan sektörün süregelen sorunlarının tespiti, diğer taraftan mevcut sorunlara gelecekle ilgili anlamlı çözüm önerileri verebileceği için, öncelikli olarak 1980 yılına kadar Türk Bankacılık Sektörü’ndeki gelişmeler özetlendikten sonra, 1980 yılından sonraki gelişmeler ayrıntılı olarak değerlendirilip sorunlar tespit edilmeye çalışılacak, ayrıca aktif-pasif yönetimi de sektörün gelişimi içinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.1.1. 1923-1980 Dönemi

Cumhuriyetin ilanından sonraki Türk Bankacılık Sektörünün gelişimi 1923-1932 ulusal bankalar dönemi, 1933-1944 özel amaçlı devlet bankalarının kurulduğu dönem, 1945-1960 özel bankaların geliştiği dönem ve 1960-1980 planlı dönem olarak incelenebilir.

1923 yılında Türk Bankacılık Sektörü’nde belirlenebildiği kadarıyla 22’si ulusal, 13’ü de yabancı olmak üzere 35 banka faaliyet göstermekteydi. Özellikle mevduat açısından ulusal ve yabancı bankaların piyasadaki payları eşit olsa da, kredi piyasasında ve dış ticaretin finansmanında yabancı bankaların ağırlığı bulunmaktaydı (Akgüç, 1987:15-16). Ülkede sanayi ve ticaret hayatının canlandırılabilmesinde, piyasadaki kredi yetersizliğinin giderilmesi ve kredi piyasasındaki yabancı egemenliğinin azaltılması temel sorunlar olarak görülmekteydi.

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde bankacılık sektörünün ekonomik kalkınma için ne kadar önemli bir sektör olduğu, ulusal bankacılığın kurulamaması halinde ekonominin yabancı sermaye baskısı altında kalacağı ve özel sektörde yeterli sermaye birikiminin olmaması nedeniyle de devletin bankacılık sektöründeki oluşumlara katkıda bulunması gereği (TOBB, 1996:9) üzerinde fikir birliği sağlanmıştır. İzmir İktisat Kongre'sinde bir ana ticaret bankasının kurulması ve buna bağlı olarak özel ticari bankalardan oluşan ticari banka sisteminin oluşturulması, sanayi kesimine kredi sağlamak için bir sanayi bankasının kurularak, bu bankaya devletin ve diğer özel bankaların iştirakinin sağlanması kararları alınmıştır (Ertuğrul ve Zaim, 1996:12-13).

Cumhuriyet hükümetlerinin bankacılık sektörüyle ilgili üzerinde önemle durdukları konuların başında Ziraat Bankası'nın güçlendirilmesi ve tarım kredilerinin yeterli düzeye yükseltilmesi bulunmaktaydı. Bu çerçevede 1924 yılındaki Bütçe Kanunu ile bankanın gelişimi için önemli adımlar atılmış ve banka devlet kuruluşu olmaktan çıkarılarak 30 milyon TL sermaye ile anonim şirket haline dönüştürülerek, bankanın tarımsal kredilerin yanı sıra her türlü bankacılık faaliyeti yapabilmesine de olanak sağlanmıştır.

1924 yılında Cumhuriyet döneminin ilk özel sermayeli bankası olan İş Bankası kurulmuştur. Bankanın 1 milyon TL'lik itibari sermayesinin 250 bin TL'lik kısmı Atatürk tarafından ödenmiş, 160 bin TL'lik kısmı da pay senetlerinin satışından sağlanmış (Bolay, 1991:54) ve böylelikle ilk yılın sonunda 410 bin TL'lik ödenmiş sermayeye ulaşılmıştır. Bankanın ana sözleşmesinde faaliyet alanı; her türlü bankacılık işlemleri ve tarım, sanayi, madencilik, enerji üretim ve dağıtımı, bayındırlık işleri, sigortacılık, nakliyecilik, turizm ve ihracat alanlarında teşebbüs kurmak veya kuruluşuna katılmak ve her türlü sınai ve ticari işlemleri yapmak, olarak belirlenmiştir.

1925 yılında özellikle sanayi ve madencilik sektörlerini, sunulacak kredi imkanları ve yeni şirketler kurup işletmek yoluyla, geliştirerek ulusal sanayiye desteklemek için Türkiye Sınai ve Maadin Bankası kurulmuş, daha sonra bankanın fabrika kurma, işletme ve iştiraklerde bulunma gibi faaliyetlerinin bankacılıkla bağdaşmayacağı, ayrıca bankacılık için riskler de doğuracağı tespitiyle bankanın işletmecilik ve sanayi sektörüne kredi verme işleri birbirinden ayrılarak, sadece sanayi kesimine kredi verme işlevi verilerek Türkiye Sanayi Kredi Bankası'na devredilmiştir (Akgüç, 1987:22-24).

1927 yılında ise ülkenin imarı, inşaat sektörüne kredi imkanı ve taşınmaz mallardan oluşan servete bir akıcılık kazandırmak amaçlarıyla Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. 1946 yılında banka aktif-pasifleriyle birlikte Türkiye Emlak Kredi Bankası'na devredilmiştir.

1923-1932 yılları arasında ulusal sermayeli ve faaliyet alanı geniş bankaların yanı sıra, çok sayıda tek şubeli yerel banka kurulmuştur. Kuruluş amaçları kendi bölgelerindeki tüccarların kredi ihtiyaçlarını karşılamak olan yerel bankalar, bir taraftan 1929 ekonomik krizinin etkileri, diğer taraftan ulusal bankaların şube bankacılığını geliştirmesiyle büyük bir çoğunluğu teker teker kapanmıştır.

1930'lu yıllarda banka iflaslarının en önemli nedeni, bankaların kredi müşterilerinin gerek kötü hasat yılları, gerekse ürün fiyatlarının düşmesi nedeniyle aldıkları kredileri geri ödeyememeleridir (Asomedy, 2001:40). Özellikle yerel bankaların verdikleri kredilerin büyük bir çoğunlukla tarım sektöründe toplanması, yerel bankaların iflaslarında önemli bir etken olmuştur. Ayrıca özel bankaların devlet bankalarından daha yüksek faizli kredi kullandırması da kredilerin geri ödemelerini olumsuz etkilemiştir.

1929 Ekonomik Bunalımının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri ve özellikle para stoğunun politika enstrümanı¹ olarak kullanılabilmesi ihtiyacı, ulusal bir emisyon bankasının zorunluluğunu gündeme getirmiştir (Ertuğrul ve Zaim, 1996:15). 1930 yılında 1715 sayılı kanun ile TCMB kurulmuştur. Bankanın görevleri arasında; iskonto oranını tespit etmek, para piyasasını ve tedavülünü düzenlemek, Hazine'nin işlerini yürütmek ve hükümetle eşgüdüm halinde TL'nin istikrarıyla ilgili bütün kararları almak bulunmaktadır. MB 15 milyon TL sermaye ile faaliyete başlamış, 1931 yılında bankaya sermayesinin % 40'ı oranında hazine bonolarını iskonto etme, karşılığında da sermaye ve ihtiyatlarının tutarı kadar avans verme yetkisi verilmiştir. Ayrıca 1938 yılında yapılan değişiklikle de MB'ye kamu iktisadi teşebbüslerinin hazine kefaletine haiz bonolarını iskonto ederek karşılığında avans verme yetkisi verilmiştir (Bolay, 1991:56).

1923-1932 döneminde ulusal bankacılık sektörü önemli gelişmeler göstermiş ve piyasadaki yabancı bankaların ağırlığı önemli oranda azalmıştır. 1923 yılında tasarruf mevduatının % 59,7'si ulusal bankalara, % 40,3'ü yabancı bankalara aitken, 1932 yılında ulusal bankaların payı % 94,6'ya çıkmış, yabancı bankaların payı ise % 5,4'e düşmüştür. Ülkede önemli olan bir diğer gelişme ise, gerek tasarruf mevduatı ve toplam mevduat, gerekse de mudi sayısındaki artışlar, ekonominin parasallaşma sürecine girdiğini göstermektedir (Artun, 1983:45).

1929 Dünya Bunalımının ekonomi üzerinde olumsuz etkileri olmuş, Türkiye aleyhine dönen dış ticaret hadleri dolayısıyla önemli miktarlarda ödemeler bilançosu açıkları oluşmuş ve TL değer kaybetmiştir. Sonuçta ise bir taraftan ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, diğer taraftan özel sektörün yeterli sermaye birikimine sahip olmaması nedeniyle özel sektör teşvikiyle sanayileşme politikası terk edilerek, kamu iktisadi girişimleri öncülüğündeki sanayileşme politikasına geçilmiştir (TBB, 1998:5).

¹ Emisyon hacmi 1930'lara kadar Osmanlı'dan devralınan seviyede kaldığından para stoğu bir politika aracı olarak kullanılmamaktaydı .

1933-1944 döneminde devlet eliyle, sermaye birikiminde eksikleri bulunan sanayi ve ticaret sektörlerinin gelişimine katkıda bulunmak, alt yapı çalışmalarını gerçekleştirebilmek ve ülkenin kalkınma atılımı için gerekli sanayi tesislerini kurmak ve işletmek üzere, 5 büyük kamu bankası² kurulmuştur.

1933 yılında bankacılıkla ilgili önemli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Tefeciliğin önlenmesine yönelik olarak Ödünç Para Verme İşleri Kanunu yürürlüğe konmuş ve kanunla ödünç para verme işlerinde alınacak ve verilecek faiz oranlarını belirlenmiştir (Ertuğrul ve Zaim, 1996:19-20). Diğer bir kanuni düzenleme ise 2243 sayılı "Mevduatı Koruma Kanunu"dur. Mevduatı Koruma Kanununda mevduatın denetlenmesi-korunması, banka sahibinin hukuki niteliği, kredi sınırı ve bankaların denetlenmesine ilişkin hükümlere yer verilmiştir. 1933 yılında Merkez Bankası bankaların kredi hacimlerini sınırlayan özkaynak sorunlarını gidermek için sermayesi 4 milyon TL'nin üzerinde olan bankaların reeskont oranlarını % 8'den % 5,5'a düşürmüştür (Asomedy, 2001:40). Ayrıca 1936 yılında 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile, bankaların mevduatlarının % 15'ini³ Devlet İç Borçlanma Senetleri veya aynı derecede faiz getiren diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiş ve böylelikle de kamu yatırımları için düşük maliyetli finansman kaynağı sağlanmaya çalışılmıştır (TBB, 1998:6).

1933-1945 döneminde, özellikle II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle, banka ve banka şubesi sayısında azalmalar olmuştur. 1932 yılında sektördeki banka sayısı 60, şube sayısı 483 iken, 1945 yılında banka sayısı 40'a, şube sayısı ise 411'e düşmüştür.

² Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937) ve Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938)

³ Bu oran 1942 yılında % 20'ye çıkarılarak tamamının DİBS olarak tutulma zorunluluğu getirilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayan 1945-1960 döneminde, ekonomik alandaki canlanma bankacılık sektörünü olumlu olarak etkilemiştir. Bu dönemde uygulanan ekonomi politikasını üç temel etken etkilemiştir (Akgüç, 1987:38). Birinci etken iç ekonomik etkindir ve özellikle ticaret ve tarımla uğraşan özel kesimin savaş yıllarındaki kıtlıklar ve hızlı enflasyon nedeniyle varlıklarını güçlendirerek sermaye birikimlerini hızlandırmasını ifade etmektedir. İkinci etken dış etkindir ve savaş sonrası dönemde batı ülkeleri ile yakın ekonomik ve politik ilişkiler sonucunda uluslararası piyasa ve kuruluşlardan kredi almak olanaklarının artmasına dayanmaktadır. Üçüncü etken ise iç politik etkindir ve tek partili dönemden çok partili döneme geçişin etkilerini içermektedir.

Bu dönemde genel olarak, özel sektör öncelikli, piyasa ekonomisine dayanan bir politika benimsenmiş olsa da, özellikle sulama, enerji, ulaştırma, çimento, şeker, dokuma, kauçuk, demir-çelik sanayilerindeki devlet yatırımları, tarımsal üretimdeki artışlar ve dış yardımlarla finanse edilerek, 1953 yılına kadar devam etmiştir. 1953 yılından sonra ise tarım ekimine açılacak toprak sınırlarına gelinmesi, ayrıca kötü hasat yıllarının birbirini izlemesiyle, yatırımlardaki finansman sorunları MB kaynaklarına başvurularak giderilmeye çalışılmıştır. Mevduat munzam karşılıkları % 20 olarak uygulanmaya devam edilmiş, bu karşılıkların MB Amortisman ve Kredi Sandığı Hesabı'na nakit yatırılması ve yatırılan karşılıklara % 3-4 oranında faiz ödemesi uygulamasına geçilmiştir (TBB, 1993:7).

II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomideki canlanma, dışarıdan alınan bağış ve yardımlarla fon kaynakları artan kamunun ulaşım ve tarımı geliştirici, destekleyici politikalar uygulaması üretimin artmasına neden olmuştur. Ekonomide yaşanan canlanma ve hızlı büyümeyle birlikte tarım, ticaret ve sanayi sektörlerinde yatırımlar ve banka kredi miktarları artmış ve

bankacılık sektörü özel sektör⁴ için cazip hale getirmiştir. Özellikle inşaat sektörü ve dış ticaretteki gelişmeler, ülkede üretimi arttırmış, bankalarda bir taraftan daha fazla kredi vermeye, diğer taraftan daha riskli yatırımlara yönelmişlerdir. Ancak ülkedeki üretimin tüketim malları ağırlıklı yapılması, ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılığın sürmesi nedeniyle dış ticaret açıkları büyümüştür. Uygulanmakta olan sabit kur rejimi ve enflasyon TL'nin aşırı değerli olarak kalmasına neden olmuş, sonuçta ithalat artarken ihracat azalmış ve üretimde belli oranlarda durgunluklar ortaya çıkmıştır.

1945-1960 dönemi faiz oranlarının sabit olduğu ve mevzuatla düzenlendiği, dövizli işlemlerinin Merkez Bankası'nın tekelinde olduğu, bankacılık işlemlerinden alınan komisyonların hükümet tarafından belirlendiği bir dönemdir. Böyle bir ortamda bankaların rekabet edeceği tek alan mevduat toplama faaliyetleri olmuş, sonuçta banka şube sayısı hızla artmıştır. Büyük bankaların şube sayısındaki⁵ hızlı artışlar bölge bankalarının tasfiyesine neden olarak bankacılık sektöründeki oligopolistik yapının derinleşmesine neden olmuştur (Ertuğrul ve Zaim, 1996:22).

Özellikle 1950'li yılların ilk yarısından sonra enflasyona dayalı genişleme politikaları ve dış ödemeler açıkları ekonomik istikrarı etkileyecek düzeylere çıkmıştır. 1956 yılında enflasyon % 39'a çıkmış ve milli gelir önemli oranda azalmıştır. Ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla 1957 yılında Türkiye ile IMF, ABD ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı arasında bir ekonomik istikrar paketinin hazırlanması konusunda anlaşılmıştır. 1958 yılında Türkiye'ye yeni kredi verilmesi ve birikmiş borçların ertelenmesinin kabul edildiği, 4 Ağustos İstikrar Kararları uygulanmaya başlanmıştır. İstikrar tedbirleriyle iç dengeyi sağlamaya yönelik olarak harcamaların kısılarak enflasyonun denetim altına alınması ve dış ekonomik dengenin sağlanması için de resmi Dolar kuru 2,80 kuruştan 9 TL'ye çıkarılması kararları alınmıştır.

⁴ 1944-1960 döneminde, aralarında bugüne kadar faaliyetlerine devam ettiren, Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) gibi büyük bankalarından olduğu 3'ü özel yasa ile olmak üzere toplam 30 banka kurulmuştur.

⁵ 1945 yılında 411 olan toplam banka şubesi sayısı, 1960 yılı sonunda 1795'e yükselmiştir.

1958 istikrar tedbirlerinden en çok etkilenen sektörlerin başında bankacılık sektörü olmuş ve 1959-1962 yılları arasında 11 banka iflas etmiş ve iki bankada birleştirilerek devletleştirilmiştir. İflas eden bankalar özellikle küçük çaplı ve yerel nitelikli bankalar olmuştur. Bu bankaların iflas nedenleri arasında, açılan kredilerin ekonomik durgunluk nedeniyle tahsil edilememesi mevduat girişlerinin yavaşlaması ve güven problemi sayılabilir (Asomedy, 2001:41-42). 1960 yılında bankacılık sektörüne güveni yeniden sağlamak için MB nezdinde Bankalar Tasfiye Fonu kurularak, tasarruf sahiplerinin hakları güvence altına alınması amaçlanmıştır. Kurulan fona bankaların yıl sonu bilançolarındaki tasarruf ve ticaret mevduat toplamalarının % 0,05 oranındaki miktarı yatırma zorunluluğu getirilmiştir. Böylelikle haklarında tedrici tasfiye kararı verilen bankaların açıkları bu fonla karşılanması, Tasfiye Fonu'ndaki fonların yetersiz olduğu durumda da MB'nin fona ödün vermesi öngörülmüştür.

1960-1980 döneminde ithal ikameci sanayi politikası uygulanmıştır. Ülke ekonomisinde geliştirilmeye çalışılan sektörleri korumak amacıyla dışa kapalı bir ekonomi politikasıyla, faiz oranları ve döviz kurları gibi temel fiyatlar dünya piyasalarından farklı olarak hükümet tarafından belirlenmiştir. Bankacılık sektöründeki rekabeti ve bankaların topladıkları mevduatları kontrol edebilmek amacıyla sektöre olabilecek girişler sınırlandırılmış⁶, böylelikle belli bankalarda toplanan fonların kalkınma planları çerçevesinde kullanılması amaçlanmıştır.

Planlı dönemde bankaların orta vadeli kredi miktarlarını arttırmak amacıyla, 1961 yılından sonra orta vadeli kredilere uygulanan faiz oranları diğer kredilerden daha yüksek olarak belirlenmiş, 1970 yılından sonra ise bankaların kendi kaynaklarından öncelikli sektör yatırımları için verecekleri kredilere karşılık gelen mevduat için normalden daha düşük munzam karşılık ayırma imkanı sağlanmış, reeskont oranları farklılaştırılmış, ayrıca bankaların

⁶ Bu dönemde 5'i kalkınma 2'si ticari olmak üzere toplam 7 banka kurulmuştur.

toplam kredilerinin % 10'u⁷ oranında orta vadeli kredi vermeleri, zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca bankaların öncelikli sektörde yatırım yapan kendi iştiraklerine kredi vermelerini özendirecek düzenlemeler de yapılmıştır. Bankalar başlangıçta orta vadede kredi açmaları gereken oranları tutturabilmek için MB'den orta vadeli reeskont kredisinden elde ettikleri kaynakları kullanmışlar, ancak 1976 yılından sonra bu kaynaklar bankaların vermeleri gereken % 20 oranının hesaplanmasında dikkate alınmaması uygulaması getirilmiştir. Orta vadeli kredilere karşılık gelen mevduat için ayrılan munzam karşılık oranının düşük, kredilere uygulanan faiz oranının yüksek olması, bankalara orta vadeli kredi vererek faiz gelirlerini artırma imkanı vermiştir (TBB, 1998:10-11). Dönem başı olan 1960'da özel bankaların faizlerden elde ettikleri gelirler 34 milyon Dolar iken, 1969'da bu oran 156 milyon dolara yükselmiş, 1970'de 109 milyon Dolar'a düştükten sonra tekrar yükselme eğilimine girerek 1979'da 902 milyon dolara ulaşmıştır.

Planlı dönemde uygulanan politikaların önemli etkilerinden biri de holding bankacılığının⁸ gelişimi olmuştur. Özellikle 1970'li yılların başında holdingleşme, bu tür oluşumlara sağlanan ekonomik avantajlar ve piyasadaki rekabet koşulları nedeniyle artmış, ve buna bağlı olarak holding bankacılığı hızlı bir gelişme göstermiştir. Holding bankacılığını gelişme sürecindeki önemli nedenler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Akgüç, 1987:61);

- Kalkınma politikaları sonucunda hızla büyüyen ve finansman ihtiyacı artan firma ve grupların varlığı,
- Daha az öz kaynakla daha geniş bir kaynağı denetim altına alarak holdingleşmenin piramit etkisinden yararlanabilmek,
- Finansal piyasalardaki fon akımlarını denetim altına alabilmek,

⁷ Söz konusu oran 1976 yılından sonra kaynakları 1 milyar TL'nin üzerinde olan bankalar için % 20'ye çıkarılmıştır.

⁸ Holding bankacılığı, bir bankanın yönetim ve denetiminin bir holding kuruluşuna ait olmasını ifade etmektedir.

- Kamuoyunda banka sahibi olmanın sağladığı itibarı holding kuruluşlarına yansıtabilmek,
- Olası mali bunalımlarda holdinge bağlı kuruluşlara fon sağlayabilmeyi güvence altına alma,
- Piyasadaki diğer holdinglerle rekabeti sürdürebilmek.

1961-1980 döneminde kalkınmaya yönelik yatırımların orta ve uzun vadeli finansmanında, bütçeden yapılan transferler, kamu harcamaları, özel tasarruflardan sağlanan kaynakların yanı sıra, MB kredilerine de başvurulmuştur. Özellikle kamu kesiminin reel kaynak sağlama ve bu kaynakları arttırabilmek için başvurduğu MB kredileri büyük ölçüde emisyonla sağlanmış, sonuçta ise enflasyonist süreç hızlanmıştır (TBB, 1998:10).

Bu dönemde bankacılık sektörüne girişteki kısıtlamalar ve uygulanan ekonomik politikalar, sektörde önceki dönemde olduğu gibi şubeleşmeyi arttırmıştır. 1960 yılında 1759 olan toplam banka şube sayısı 1980 yılında 5975'e çıkmıştır. Dönem içinde toplam mevduat % 83 oranında artmıştır. Toplam mevduat içinde tasarruf mevduatının payı azalmış, buna karşılık ticari mevduatın payı artmıştır. Toplam mevduat içinde özel bankaların payı, kamu bankalarından fazla olmasına karşın, dönem boyunca toplam krediler içinde kamu sektörü daha fazla paya sahip olmuştur.

4.1.2. 1980 Sonrası Dönem

1980 öncesi dönemde Türk Bankacılık Sektörü faiz oranlarının kamu tarafından belirlendiği, kaynak maliyetinin kârlılık açısından bir sorun yaratmadığı, finansal piyasalarda bankacılık sektörüyle rekabet edecek aracı ve araçların olmaması ve piyasaların girişin sınırlandığı, dolayısıyla rekabetten uzak bir pasif yapıda faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bu ortam içinde bankalar aktif yönetimi olarak kredilendirme, pasif yönetimi olarak ise mevduat toplamayla ilgileniyorlardı (Gonca, 1991:52). Özellikle negatif faiz uygulaması bankaların sadece mevduat toplamayla, diğer bir deyişle pasif

yönetimiyle ilgilenmelerine neden oluyordu⁹. Uygulanan politikalar çerçevesinde bankaların rekabet edeceği tek alan mevduat toplama faaliyeti olduğu için, 1980 öncesi dönem şube bankacılığının hızla gelişimine neden olmuştur. Ancak özellikle 1973 yılından sonra uluslararası piyasalarda yaşanan ekonomik bunalımların da etkisiyle, enflasyon oranlarındaki hızlı artış bir taraftan maliyetlerin artmasına neden olurken, diğer taraftan mevduat toplama ve kredilendirme sürecinde ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sektördeki gözetim ve denetim eksiklikleri, sermaye yeterliliklerinin gelişimini olumsuz etkilemiş ve aktif kalitesinin bozulmasını da engelleyememiştir (Çelebican, 1998:205-206)

1980 yılıyla birlikte Türkiye ekonomisi yapısal bir dönüşüm içine girmiştir. Bu süreçte, ekonominin serbest piyasa ekonomisi kurullarına göre yapılanması yönünde önemli adımlar atılmış, ithal ikameci sanayileşme modeli terk edilerek, ihracata yönelik sanayileşme modeli benimsenmiştir¹⁰. 24 Ocak Kararları ile uygulanmaya başlanan finansal politikalarla birlikte, faiz oranları serbest bırakılmış, ayrıca bankacılık sektörü dışa açılmış ve sektöre yeni bankaların girişini de kolaylaştıran rekabetçi bir piyasa oluşturulmaya yönelik adımlar atılmıştır. Ancak söz konusu gelişmelerin, ekonomik yapıdaki aksaklıklar nedeniyle¹¹, piyasadaki olumlu etkileri çok sınırlı olmuştur. 24

⁹ Enflasyonun altında seyreden kredi faiz oranları, genellikle kredilerin geri ödenmesinde çok büyük bir sorun yaratmıyordu.

¹⁰ 1980 öncesi dönemde öncelikli sektörlerde düşük faiz oranlarında verilen idari olarak belirlenmiş ve kısıtlanmış (rationed) kredi politikaları ile birlikte giden faiz oranlarına tavan getirme politikaları bir taraftan finansal derinleşmeyi engellemiş, diğer taraftan da ekonomik büyümeyi hızlandıracak önemli bir etki setinin zayıflamasına yol açmıştır.

¹¹ Leite ve Sundararajan (1990) göre finansal liberalizasyonun ve faiz oranı liberalizasyonunun başansı, ekonomideki bazı temel sorunların giderilmiş olmasına ve ekonominin değişime hazır hale gelmesi için gerekli önlemlerin alınmış olmasına bağlıdır. Söz konusu koşullar ve önlemler şöyle sıralanabilir: (i) bankacılık sektörünün rekabet koşullarına hazırlanması amacıyla yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Rekabeti geliştirmeye yönelik politika değişiklikleri olmaksızın, faiz oranı liberalizasyonu faiz oranlarının düzeyinde, yapısında ve duyarlılığında önemli çarpıklıklar yaratabilecektir, (ii) para ve bankalararası para piyasalarının güçlendirilmesi ve para politikası enstrümanlarının etkinliğinin artırılması yönünde önlemler alınmalıdır, (iii) piyasa koşullarında belirlenen kredi ve mevduat faiz oranlarının para politikasındaki değişikliklere ve uluslararası faiz oranları ile döviz kurlarındaki gelişmelere hızla tepki veriyor olması gerekmektedir, (iv) bankacılık sisteminin faiz oranı rekabetine dayanabilecek ölçüde güçlü olması gerekmektedir, (v) üretken olmayan mal stoklama veya ekonomik açıdan sağlam olmayan projelerin finanse

Ocak Kararlarının bankacılık sektöründe yarattığı değişimler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Akgüç, 1992:67-68, Çelebican, 1998:207-213, Çolak, 2001:80);

- faizlerin serbest bırakılarak, mevduata pozitif faiz verilmesine başlanmış,
- yeni ulusal bankalarla birlikte, yabancı bankaların da kuruluşuna veya Türkiye’de şube açmasına izin verilmiş,
- Türk bankacılık sisteminin dışa açılmasına izin verilmiş, böylelikle ulusal bankalar da yabancı ülkelerde yeni temsilcilikler ve şubeler açabilmiş,
- kambiyo rejimi değiştirilerek, bankaların döviz işlemlerini yapabilmeleri sağlanmış,
- bankacılık sektöründe yeni finansal araçların gelişimine imkan verilmiş ve sektördeki otomasyon ve mekanizasyon geliştirilmiş,
- bankaların uluslararası standartlara uygun olarak yapılanmalarına yönelik düzenlemeler.

1 Temmuz 1980’den sonra kredi ve mevduat faizlerinin büyük ölçüde serbest bırakılmasıyla birlikte, kredi ve mevduat faizleri önemli oranlarda artmıştır. Uzun yıllar rekabet olmayan bir piyasada faaliyet gösteren bankacılık sektörü pozitif faiz ile yüksek faiz kavramlarını birbirine karıştırmış, özellikle de 1980’den önce ulaşamadıkları iddihar halindeki tasarrufları kendilerine çekebilmek için, yüksek faiz oranlarıyla çalışmışlardır. Böyle bir ortamda, herhangi bir yasal düzenlemeye sahip olmayan bankerlerinde¹² piyasadaki fon kaynakları için bankalarla rekabete girmesi faiz oranlarındaki artışı hızlandırmış, ayrıca hamiline yazılı mevduat sertifikaları uygulamalarıyla bazı bankaların açığa satış yapması sektörde ciddi sorunlara

edilmesinden kaçınmak için, beklenen reel faiz oranlarının pozitif olması gerekmektedir, (vi) kamu sektörünün finansal piyasalara bağımlılığının büyük ölçüde mali dengesizlikler sonucu ortaya çıkmış olması halinde, kamu borcuna faiz ödeme koşulları, faiz reformu önünde bir engel haline gelebilmektedir. Dolayısıyla, faiz oranı liberalizasyonunun kamunun finansal pozisyonunda iyileşme ile birarada gitmesi gerekmektedir. Ancak borçlanma koşullarının idare edilebilir düzeylere indirilmesinden sonra, hükümetin anlamlı bir faiz oranı politikasına girişmesi mümkün olacaktır.

¹² Bu dönemde ortaya çıkan banker yapıları ve faaliyetleri için bakınız Asomedia (2001).

neden olmuştur (Çolak, 2001:80). Ortaya çıkan krizin maliyeti sadece mudilerin piyasadan kaçışını önlemek için kullanılan kaynaklar açısından yüksek olmamış, aynı zamanda bankerlerin davranışlarının piyasalarda yarattığı güvensizlik, para piyasalarının gelişiminde bankalar dışındaki kurumların dışlanmasına ve bankaların finansal piyasalardaki hakimiyetinin devam etmesine neden olmuştur (Denizer ve Diğerleri, 2000:7).

Bankacılık sektörüne giriş üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasıyla sektöre giren küçük ölçekli bankaların fon kaynakları üzerindeki rekabeti de faiz oranları üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Sonuçta fon kaynak ve kullanım maliyetleri artmış ve sistemde tahsili gecikmiş alacaklar büyümüştür.

Piyasada faiz oranlarında meydana gelen artışlar ile tasarrufların banka ve bankerlere yönelmesi, sanayi ve ticaret firmalarının ürettikleri veya aracılık ettikleri malları satamaz hale gelmelerine neden olarak stoklama maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Piyasada bir taraftan tüketimin daralması, diğer taraftan stoklama maliyetlerinin önemli ölçüde artmasıyla bu firmalar daha yüksek faizlerle kredi kullanmışlardır. Sonuçta firmalar aldıkları borcu geri ödeyememeye başlayınca donuk krediler problemi büyük bir sorun haline gelmeye başlamıştır (Aksoy, 1998:283-284).

Yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda 1 Ocak 1983 tarihinde faizlerin serbestçe belirlenmesi uygulamasına son verilerek faiz oranları idari bir fiyat olarak belirlenmeye başlanmıştır. Bu durum ortaya çıkan gelişmelerin bankaların mali yapılarının bozulmasına engel olamamış ve 1983-1984 yıllarında altı¹³ ulusal bankanın faaliyetine son verilmiştir.

1980-1990 yılları arasında bankacılık sektörüne yönelik yapılan yasal düzenlemelerin en önemlisi 1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu'dur.

¹³ 1983 yılında Hisarbank, İstanbul Bankası ve Ortadoğu İktisat Bankası Ziraat Bankası'na devredilmiş, İşçi Kredi Basının faaliyeti durdurulmuş, 1984 yılında ise Emniyet Sandığı Ziraat Bankası'na devredilirken Türkiye Bağcılar Bankası ise kapatılmıştır.

Belirtilen kanunla bankaların özkaynaklarının arttırılması, açacaklara kredilere genel ve özel sınırlar getirilmesi, yapılacak işlem, kayıt ve hesap düzenlerine, başka teşebbüslerin sermayelerine iştirak etmeleri gibi konularda, yeni düzenlemeler yapılmıştır. Mali yapıları zayıflayan bankaların güçlendirilmesine yönelik olarak, kanunda belirtilen önlemleri alma yetkisi gözetim ve denetim makamlarına verilmiştir (Çelebican, 1998:213). Ayrıca bu kanunla birlikte (TBB, 1998:12), uluslararası denetim ve gözetim sistemi ile uluslararası bankacılık standartları sisteme tanıtılmış, tek düzen hesap planı uygulamasına geçilmiş, bilançolar dış denetime tabi tutulmuş, mevduat sigorta fonu kurulmuş ve donuk kredilere daha gerçekçi karşılık uygulamasına geçilmiştir. 1986 yılında temel işlevi, bankacılık sektöründeki fonların kullanım etkinliğini arttırmak olan İnterbank (Bankalararası Para Piyasası) kurulmuştur. Bankalararası para piyasası kısa vadeli nakit fazlalılığı olan bankalara bir gecelik ya da 1,2,3,4 haftalık ve 90 güne kadar kırık vadeli borç vererek faiz geliri elde etme, kısa dönemli nakit ihtiyacı olan bankalara uzun vadeli varlıklarını elden çıkarmak zorunda kalmadan kaynak sağlayabilme imkanı vermiştir. Bankalararası para piyasası bankaların bilançolarındaki aktif-pasiflerinin vade yapısını daha etkin düzenleme imkanı vermiş, ayrıca MB'nin de bankacılık sektörünü daha etkin gözlemleyebilme olanağı sağlamıştır (Çelebican, 1998:211). 1987 yılında MB para politikası aracı olarak açık piyasa işlemlerini yapmaya başlamış, 1989 yılında ise döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır.

24.Ocak Kararları sonrasında dış ticaretin önemi artmış, yurt içinde yabancı bankaların sayısı artarken, ulusal bankalar da gelişen finansal piyasaların etkisiyle yurtdışında şube açmaya başlamışlardır. Bu durum ulusal bankaların yurtdışından kaynak edinme kabiliyetini, daha kolay sendikasyon kredisi imkanını arttırarak, bankaların uluslararası piyasalarla olan ilişki ve etkileşimini de arttırmıştır. Ayrıca kambiyo rejimindeki

serbestleşmeler¹⁴ bankaların uluslararası finansal piyasalarla olan işlem kabiliyetini yükseltmiştir.

1990'lı yıllarda döviz işlemleri ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte, bankalar için yurtdışından borçlanmayla sağlanan fon kaynakları, mevduat yanında, önemi artan bir kaynak haline gelmiştir (TBB, 1998:12). 1990'lı yıllarda döviz tevdiat hesapları da hızlı bir şekilde gelişmiştir. 1981 yılında mevduatın yalnız % 1'i döviz tevdiat hesabından oluşurken, 1991 yılında mevduatın % 32'si döviz tevdiat hesabından oluşmaktaydı. Bankaların ve mudilerin döviz tevdiat hesaplarındaki artışın en önemli nedeni ise, sürekli ve yüksek enflasyon ortamının bir sonucu olarak yerli paranın yabancı paralarla ikamesi olgusu olmuştur. Yüksek faiz-yüksek enflasyon ortamında hızla büyüyen bütçe açıklarının önemli bir bölümünün iç borçlanmayla karşılanması mali kaynaklara olan talebi arttırmış, bankalar döviz cinsinden fon kaynakları sağlayarak, devlet iç borçlanma senetlerine yatırım yapmışlardır¹⁵. Piyasadaki bu süreçte, bankalar fon yönetimi ve hazine işlemlerine ağırlık vermişler, yapılan işlemleri kolaylaştırmak için elektronik bir ortamda TL ödemeleri için EFT, döviz ödemeleri için SWIFT sistemini kullanarak bankalararası işlemleri kolaylaştırmışlardır. Sonuçta bankalar reel ekonominin finansmanından uzaklaşarak devletin ve tüketicinin finansmanına yönelmişlerdir.

Kısa vadeli sermaye girişlerindeki artışlar ve piyasadaki gelişmeler, 1990 yılında MB'nin piyasada istikrarı sağlamak ve ekonomide uzun dönemli öngörünün oluşabilmesine yönelik olarak, parasal hedefleri önceden piyasaya duyuran para programını uygulamasına ve bu politikada kararlılık

¹⁴ İlk düzenleme Haziran 1982 yılında 48 bankadan 43'üne döviz pozisyonu tutma yetkisi verilmiş, daha sonra 7 Temmuz 1984'de TPKK hakkında 30 sayılı karar, 3 Ağustos 1989'da TPKK 30 sayılı karar ve 22 Mart 1990'da Türk Lirası'nın konvertibl olmasıyla birlikte süreç tamamlanarak kambiyo rejimi tamamen serbestleştirilmiştir.

¹⁵ Bankaların döviz cinsinden fon kaynaklarıyla üstelendikleri kur riski (r_o) ve fon kaynaklarına ödedikleri faizin (r_i) toplamı (F_i), yurtiçi kaynak maliyetinden (D_i) düşük, yani $F_i = r_o + r_i$ ve $F_i < D_i$ ise bankalar döviz kaynaklarına yöneleceklerdir.

göstereceğini ilan etmesine neden olmuştur. Açıklanan para programında, MB'nin iç yükümlülüklerinin ve aktif kalemlerinin içinde yer alan Hazine'ye verdiği avansların denetim altına alınması ve bununla birlikte de MB'nin bilanço büyüklüğünün de kontrol edilmesi amaçlanmıştır. Uygulanan program başlangıçta başarıyla yürütülmüş, ancak Ağustos 1990'da başlayan Körfez Krizi programda önemli sapmalara neden olmuştur (Asomedia, 2001:48). Körfez Savaşı'yla birlikte piyasalardan önemli ölçüde TL ve döviz çıkışı olmuş, yapılan seçimler de genişletici para politikalarını gündeme getirerek para programının başarısız olmasına neden olmuş, ayrıca MB kaynakları da bütçe açıklarını kapatmak için tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Bankalar ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle likidite sıkıntısı içerisine girmişler ve mali yapıları bozulmuştur. Döviz kurlarındaki artışın, faiz ve enflasyon oranlarındaki artıştan düşük olması, TL'nin değerlenmesine ve bankaların uluslararası piyasalardan yüksek maliyetli fonları, açık pozisyonlarını alabildiğince açmak pahasına, borçlanarak yüksek faizli ama risksiz devlet iç borçlanma senetlerinde kullanmalarına neden olmuştur.

Türkiye'de bankacılık sektörünün etkin bir aktif-pasif yönetimi gösterememesinin en önemli nedenlerinden biri devletin finansal piyasalardan fon talep edici pozisyonunun, 1986'lı yıllardan sonra kesintilerle de olsa süreklilik göstermesi olmuştur¹⁶. Bankalarda yüksek getirili ama risksiz devlet iç borçlanma senetlerinin piyasadaki en önemli alıcısı olmuşlardır¹⁷.

Kamu kesiminin finansal piyasalardan direkt fon talebinin yanında, munzam karşılıklar da finansman kaynağı olarak kullanılmıştır. Munzam karşılıklar politikası dönemsel ve oransal olarak farklılaşsa da, umumi disponibilitenin genellikle DİBS olarak tutulması zorunluluğu uygulanmıştır. Uygulanan karşılıklar politikası bankaların kaynak maliyetlerini arttırdığından,

¹⁶ 1986 yılında % 3,7 olan KKBG, 1990 %7,4'e, 2001 yılında ise (tahmini olarak) % 16.4'e kadar çıkmıştır.

¹⁷ Bu durum Tablo 8'de de açıkça görülebilmektedir.

bankacılık sektörünün bilançolarındaki yabancı para cinsinden pasifleri ağırlık kazanmış ve sektörün döviz kuru riskinin, net genel pozisyon açığı tebliğleriyle yabancı para cinsinden pasifleri sınırlandırılmasına rağmen, artmasına neden olmuştur (Çolak, 2001:84).

1993 yılında yüksek faiz oranları nedeniyle iptal edilen Hazine ihaleleri¹⁸, piyasadaki likidite oranlarını yükseltmiş, artan likidite de dövizde yönelmiş ve döviz kurları hızla artmıştır. Bu arada Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesiyle bankalar yüksek oranlı açık pozisyonlarını kapatmak için likitlerini dövizde yöneltmişlerdir. Faiz oranlarının yüksekliği nedeniyle MB'nın açık piyasa işlemleriyle likidite fazlasını piyasadan çekmemesi, MB'nı döviz satımına yöneltmiştir. Dövizdeki talebin kırılamaması 26 Ocak 1994'de %13,6 oranında devalüasyona gidilmesine neden olmuştur. Devalüasyonun da döviz talebini kıramaması Nisan ayında ikinci bir devalüasyona gidilmesine neden olmuştur. Bu arada dövizde olan talebi kırmak için faiz oranları artırılmış, Ocak ayında ortalama % 110 olan Bankalararası para piyasasındaki gecelik faiz oranları Şubat'ta % 200, Mart'ta % 400'e ve 5 Nisan öncesinde de % 1000'e kadar çıkmıştır. Yaşanan gelişmelere mevduat sahiplerinin bankalardan mevduatlarını çekmek için hücum etmeleri de eklenince, likidite sıkıntısı çeken bankalar (Marmarabank, TYT Bank ve İmpexbank) sistem dışına çıkarılmıştır. Bozulan ekonomik dengeleri yeniden kurabilmek amacıyla "5 Nisan Kararları" adıyla anılan istikrar programı kararları alınmış ve döviz kurlarının serbest bırakılmasıyla TL piyasada % 65 oranında değer kaybına uğramıştır. 5 Nisan Kararları'yla birlikte MB döviz kurlarını, zorunlu döviz efektif devir ve satışları en yüksek olan, 10 bankanın Döviz İnterbank'ında saat 15.00'deki döviz satış kurlarını esas alarak günlük olarak belirlemeye başlamıştır. Piyasada bankacılık sektörüne güveni yeniden tesis edebilmek amacıyla tasarruf mevduatlarının tümü mevduat sigortası kapsamına alınmıştır. Ayrıca disponibilibite oranları tekrar belirlenerek Hazine'nin avans kullanma miktarı sınırlandırılmıştır (Asomedy, 2001:48-

¹⁸ Hazine ihalelerinin iptal edilmesi finansman kaynağı olarak kamuyu MB'nın kısa vadeli avanslarına, ayrıca, 1994 Ocak ayında kaldırılan, DİBS'lerden elde edilen gelirlerden stopaj vergisi almaya yöneltmiştir.

49). 1994 yılında yaşanan kriz sonucunda, bankaların dolar bazındaki toplam varlıkları yaklaşık olarak % 28 oranında azalarak 51,6 milyar dolara gerilemiştir. Özkaynaklar ise 6,6 milyar dolardan 4,3 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 1: Bankacılık Sektöründe Toplam Aktiflerin Gelişimi (Milyar \$)

	1980	1985	1990	1993	1994
Ticaret Bankaları	17,0	25,6	53,1	67,3	48,3
Kamu	8,2	12,9	25,9	26,7	20,8
Özel	8,2	11,8	25,2	37,9	25,8
Yabancı	0,5	1,0	2,0	2,7	1,6
Kalk. ve Yat. Bank.	1,7	1,4	5,1	5,2	4,3
Toplam	18,7	27,0	58,2	72,5	52,6

Kaynak: TBB

1994 yılı sonunda açık pozisyonları 800 milyon dolara düşen bankalar 1995 yılının başından itibaren uluslararası piyasalardan yeniden borçlanarak açık pozisyonlarını büyötmeye başlamışlardır. 1995 yılının başında bankaların açık pozisyonlarını kontrol etmek için, döviz pozisyonları ile sermaye tabanı arasında yeni bir tanım geliştirilerek, döviz pozisyonu sermaye tabanın % 50'si ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca aynı dönemde likidite oranları da yeniden düzenlenerek, TL ve döviz mevduatları için % 3 oranında dispoñibilite getirilmiş, mevduat dışı TL kaynakları için % 1, döviz kaynakları içinde % 3 ilave dispoñibilite yükümlölüğü uygulanmaya başlanmıştır.

1995 yılından sonra ekonomideki olumlu gelişmeler bankacılık sektörünü de olumlu yönde etkilemiş, yükselen reel faizler TL cinsinden yatırım araçlarını cazip hale getirmiştir. Ancak, para ikamesi yavaşlamış olsa da tersine dönmemiştir. Yatırımcılar çok kısa vadeli finansal araçlara, bankacılık sektöründeki mevduatın önemli bir kısmı vadesiz veya çok kısa vadeli mevduata, özellikle de günlük vadeli, çok yüksek faizli repoya yönelmiştir (TBB, 1998:14). Ayrıca faiz oranlarının TL'nin değer kaybını

önemsiz hale getirecek düzeyde olması ve yüksek kamu borçlanma gereği nedeniyle bankalar, yurtdışı fon kaynaklarından ve gecelik (O/N) piyasadan borçlanarak devlet tahvili alımına yönelmişlerdir. Böylece açık pozisyonlar, döviz kuru riskini arttırmak pahasına, artırılmıştır (Erzan ve Diğerleri, 2001:14).

1995 yılında ekonomide gerçekleşen yüksek reel büyüme, pozitif reel faiz oranlarına bağlı olarak TL cinsinden varlıklara olan talebin yüksek kalması, ekonomik birimlerin döviz talebinin yavaş da olsa azalması, faiz oranlarının nominal olarak hızla düşmesi ve TL'nin reel olarak değer kazanması gibi gelişmeler, 1996 yılında bankacılık sektörünün büyüme performansını olumlu yönde etkilemiştir. Özellikle reel faiz oranlarının yüksek olması sektörün topladığı mevduat miktarının artmasını sağlamış, reel olarak hızla büyüyen kredilerin toplam aktifleri içindeki payı yükselmiştir. Döviz ve/veya dövize endekli krediler TL kredilerine oranla daha hızlı büyümüştür. Ayrıca repo işlemleri yoluyla aktif yapısında sağlanan değişme de, kredi hacminin büyütülmesi yönünde kullanılmıştır. Bankaların fon kaynaklarının vade yapısı, çok kısa vadede toplandığı için verilen krediler de kısa vadelerde toplanmış, buna karşılık aktiflerde önemli bir payı olan kamu menkul kıymetlerinin vadeleri uzamıştır.

1996 yılında bankaların ayırmak zorunda oldukları kanuni karşılıklar yeniden düzenlenmiş, mevduat munzam karşılık oranı, TL mevduat için %1 düşürülerek %8'e, DTH içinse %2 oranında düşürülerek %11'e düşürülmüştür. Disponibilite oranı da TL mevduatlar için %3'den %6'ya yükseltilirken, döviz cinsinden mevduatlar için %3 oranı değiştirilmemiştir. Mevduat dışı TL kaynaklara uygulanan disponibilite oranı %14'e yükseltilmiş, döviz cinsinden kaynaklara uygulanan oranda (%14) değişiklik yapılmamıştır (TBB, 1997:32-33).

1996 yılında bankacılık sektörünün özkaynakları reel olarak % 16 artarak 251 trilyon TL'den 541 trilyon TL'ye çıkmış, ancak yedek akçeler ve değerlendirme fonlarındaki artışın yavaşlaması ve birikmiş zararların etkisiyle

özkaynaklardaki artış sınırlı kalmıştır. Sektörün reel kârı yaklaşık % 31 oranında artarak, 1.7 milyar dolardan 2,4 milyar dolara çıkmıştır. Faiz geliri 15 milyar dolardan, 19 milyar dolara, faiz gideri ise 11 milyar dolardan 13 milyar dolara çıkmış, net faiz marjı 4 milyar dolardan 6 milyar dolara yükselmiştir. Takipteki krediler ise 803 milyon dolardan 708 milyon dolara düşmüştür.

Ekonomide son iki yılda yaşanan olumlu gelişmeler 1997 yılının ilk yarısına kadar devam etmiştir. Ancak 1997 yılının ikinci yarısında Tayland'da başlayan ve kısa sürede Asya ülkelerine yayılan kriz hem doğrudan, hem de dolaylı olarak Türkiye ekonomisini etkilemiş, krizin bankacılık sektöründeki makro büyüklükleri etkisi ise daha çok 1998 yılında ortaya çıkmıştır. Uluslararası piyasada yaşanan olumsuz gelişmeler bir taraftan borçlanmanın maliyetini arttırmış, diğer taraftan vadeleri kısaltmıştır. Bu durum bankacılık sektöründe yılın ikinci yarısında özellikle repo işlemlerinin artmasına neden olmuştur.

Özellikle 1994 yılında % 100 mevduat sigortası uygulamasıyla bozulan rekabet ortamının etkileri bu dönemde görülmüş, sektörde piyasadan fon kaynağı sağlayamayan küçük ölçekli bankalar, mevduata yüksek oranlarda faizler vererek kaynak edinme yoluna gitmişlerdir. Küçük ölçekli bankaların fon kaynağı bulabilmek için uyguladıkları bu riskli politika, 1997 yılında sektördeki yoğunlaşmanın azalmasına neden olmuştur.

Tablo 2:1994-1997 Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%)

	1994	1995	1996	1997
İlk Beş Banka				
Aktif	50	48	46	44
Toplam Mevduat	56	53	52	47
Toplam Krediler	48	50	46	46
İlk On Banka				
Aktif	73	71	49	67
Toplam Mevduat	82	73	72	71
Toplam Krediler	76	75	72	72

Kaynak: TBB

Enflasyon oranlarının yüksek seviyelerde gerçekleşmesi beklentileri olumsuz etkilemiş ve faiz oranları yıl içinde yükselen bir seyir izlemiştir. Olumsuz beklentiler ve faiz oranlarının artması TL portföy tercihleri içinde repo işlemlerini önemli ölçüde yükseltmiş ve bu durum bankaların maliyetlerini de arttırmıştır. Artan maliyetler nedeniyle de özellikle yılın ikinci yarısında bankalar için yurtdışı kaynaklar önemini korumuş ve açık pozisyonlar da 2.5 milyar dolardan 4.9 milyar dolara yükselmiştir. Menkul kıymet işlemlerinin banka dışına çıkarılmasına bağlı olarak, sermaye piyasası işlem gelirleri bankaların gelir giderleri içinde önemli ölçüde azalmış ve bu nedenlerle de faiz dışı gelirler azalmıştır.

1997 yılında sektörün ortalama aktif kârlılığı % 3,9'dan % 3,4'e, özkaynak kârlılığı ise % 14'den % 54'e gerilemiştir. Ortalama özkaynak kârlılığı enflasyonun gerisinde kalmaya devam etmiştir (TBB, 1997:32). Ayrıca bankacılık sektörünün kaynak maliyetini etkileyen munzam karşılık ve disponibilita, yurtdışından sağlanan kaynaklar üzerinden alınan % 4 kaynak kullanımı destekleme fonu kesintisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi ve kambiyo gider vergisi gibi yükler, vergi gelirlerinde düşüşe neden olacağı gerekçesiyle indirilmediği için, kaynak maliyetlerinin sektör üzerindeki olumsuz etkileri devam etmiştir.

Türkiye ekonomisi 1998 yılına yeni hükümetle değişen politikalar, Asya krizinin de etkisiyle ortaya çıkan belirsizliklerin neden olduğu yükselen faiz oranları, enflasyondaki artışın devam ettiği ve yüksek düzeydeki kronik enflasyonun düşürülmesi için ekonomik programın tartışıldığı bir ortamda girmiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen yılın ilk yarısında yüksek bir büyüme performansı ortaya çıkmış, ancak özellikle Mayıs ayında ortaya çıkan Rusya krizi ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemiş, yılın ikinci yarısında toplam talepte beklenenin üzerinde hızlı bir düşüş olmuştur. Özel sektörde sabit sermaye yatırımları gerilerken, tüketim yaklaşık olarak aynı kalmış, kamuda ise hem sabit sermaye yatırımları, hem de tüketim harcamaları artmıştır. Bu

durum kamunun tasarruf açığının büyümesine neden olmuş, özel kesimde ise tasarruf fazlası ortaya çıkmış, ancak bu tasarruf fazlası bankacılık kesiminden çok, spekülâtif faaliyetlere yönelmiştir.

Faiz oranlarında yılın ilk yarısına kadar süren düşme, yerini Temmuz ayının sonlarından itibaren hızlı bir yükselişe bırakmıştır. Faiz oranlarının yükselmesinde uluslararası piyasalardaki olumsuzlukların yanı sıra; bankaların forward işlemlerini ve döviz pozisyonlarını sınırlayan düzenleme, menkul kıymetlerin vergilendirilmesinde yapılan değişiklikler ve geriye yönelik uygulamalar ile bankalararası mevduata ve repo işlemlerine getirilen stopajın yerli yatırımcıları tedirgin etmesi, sayılabilir (Keskin, 1999:28). Yükselen reel faizler TL mevduatın payında artışa neden olmuş, 1997'de % 30 olan TL mevduatın pasifler içindeki payı 1998'de % 32'ye çıkmış, bunun yanında yabancı para mevduatın payı ise % 35'den % 33'e düşmüştür. Kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise % 7 düşerek % 38'e gerilemiştir. Sektörde 1998 yılında kredi hacmindeki daralmanın yanı sıra kredi performansında da kötüleşme ortaya çıkmış, takipteki krediler dolar bazından % 219 artarak 3.240 milyon dolara, karşılıklar sonrası takipteki krediler ise % 322 artarak 1.805 milyon dolara çıkmıştır. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranı da %2,4'ten %7,2'ye yükselmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak sektörün ortalama aktif kârlılığı da % 3,4'ten % 7,2'ye gerilemiştir.

Tablo 3: 1997-1998 Yıllarında TBS'de Çeşitli Göstergeler (%)

	TL Mevduat / Toplam Pasifler	DTH / Toplam Pasifler	Krediler / Toplam Aktifler	Takipteki Krediler / Toplam Krediler
1997	30	35	45	2,4
1998	32	33	38	7,2

Kaynak: TBB

1998 yılında bir taraftan yüksek seviyelerde bulunan enflasyon diğer taraftan kamu borçlanma gereğinin artması, yurtiçi faiz oranlarını da yükseltmiştir. Finansal piyasaların yüksek fon talebini karşılayamaması, reel faiz oranlarını % 30'lara kadar yükseltmiştir. Bu durum kamu bankalarının

görev zararlarının rekor düzeylere çıkmasına neden olarak, özellikle mali durumu zayıf bankaların nakit akımlarının ve dolayısıyla likiditelerinin bozulmasına sebep olmuştur. Nakit akımı ve likiditesi bozulan bankalar yılın ikinci yarısından itibaren MB'den yüksek miktar ve maliyette likit sağlamak zorunda kalmışlardır (Keskin, 2000:11).

1998 yılında da kamunun bankacılık sektörünün kaynak maliyeti üzerindeki etkisi artmaya devam etmiştir. 1996 ve 1997 yıllarında kamu kaynak maliyetini % 7 düzeylerinde etkilerken, bu oran 1998 yılında % 8'e yükselmiştir (Eroğlu, 2001:6).

1998 yılının meydana gelen Rusya krizi ve alınan seçim kararının neden olduğu belirsizlik ortamı, yaşanan sermaye çıkışının etkisiyle finansal piyasalardaki faiz oranlarının hızla artması ve dış talepteki daralmanın da etkisiyle talep ve üretimde yılın son çeyreğinde hızlı bir daralma başlamıştır. Bu olumsuz gelişmelere 1999 yılının başındaki Brezilya krizinin de eklenmesi 1999 yılının özellikle ilk iki çeyreğini önemli oranda etkilemiştir. Sonuçta bir yandan piyasadaki reel kesim ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki olumsuz etkilenmiş, diğer yandan bankaların yurtdışı kaynak imkanları azalmış ve faizler yükselmeye devam etmiştir. Artan kaynak maliyetiyle de sektörün kârları olumsuz yönde etkilenmiştir. 1999 yılının ortasına doğru ekonomide başlayan düzelme eğilimi Marmara Depremi ile yeniden bozulmuştur (Kaya, 2001:10-11).

Yeni hükümetin 1999 yılının Haziran ayında kurulmasıyla birlikte, Bankalar Kanunun yasa tasarısı yeniden gündeme alınmış, aynı ay içinde kanunda yapılan değişikliklerle yasalamıştır. Aralık ayında IMF ve Dünya Bankası ile yapılan program görüşmelerinde öngörülen düzenlemeleri de içerecek şekilde yeniden şekillendirilmiştir. Basel Komitesi tavsiyeleri ve Avrupa Birliği ilkelerine uygun hale getirilen yeni bankacılık mevzuatı ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)' na tam bağımsızlık sağlanarak, bankaların kurulma faaliyetlerinin düzenlenmesi ve

denetlenmesiyle denetim sonuçlarının karara bağlanmasıdaki yetkiler Kurul'a verilmiştir. Kredi tanımı iştirakleri de kapsayacak şekilde genişletilerek, grup kredi-öz kaynak ilişkisi daraltılmış ve mali bünyesi bozulan bankalara ilişkin karar sürecinin hızlandırılması konularında yeni değişiklikler yapılmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından Egebank, Esbank, Türkiye Tütüncüler Bankası-Yaşarbank, Sümerbank ve Yurtbank'tan oluşan 5 ticaret bankasının yönetimi fona devredilmiş ve ayrıca Birleşik Yatırım Bankasının faaliyetine de son verilmiştir. Daha sonra ise Bank Ekspres, Interbank ve Türkbank ile fondaki banka sayısı 8'e yükselmiştir. Fona devredilen bankaların bilançoları daha gerçekçi hale gelmesi ile bankacılık sisteminin bilanço büyüklüğü, aktif kalitesi ve kârlılık performansında önemli değişimlere neden olmuştur (Keskin, 2000:11-12).

Yıl içinde bankacılık sektörünü etkileyen diğer önemli düzenlemeler olarak; yabancı para net pozisyon/sermaye tabanı rasyosunun %30'dan %20'ye düşürülmesi, karşılık kararnamesinde yer alan genel kredi oranının nakdi kredilerde %1'den %0,5'e, gayri nakdi kredilerde ise %0,2'den %0,1'e düşürülmesi sayılabilir. Karşılık Kararnamesiyle 2000 yılıyla birlikte uygulanmak üzere, krediler ve diğer alacaklar başlangıçta geri ödenebilirliklerine ve borçluların kredi değerliliklerine göre gruplandırılmış ve teminat ilişkilerine göre karşılığa tabi tutulması düzenlenmiştir. Ayrıca munzam karşılık oranı %8'den %6'ya düşürülmüş, buna karşılık mevduat üzerinden umumi disonibilite olarak %2 oranında serbest tevdiat alınması kararlaştırılmıştır.

1999 yılında bankacılık sisteminin aktif büyüklüğü 1998'e göre %96 büyümüş ve 72 katrilyon TL'ye, dolar bazında ise %14 oranında büyüyerek 133,5 milyar dolara yükselmiştir. Özellikle nazım hesaplarda muhasebeleştirilen repo işlemlerinin yeniden artmaya başlaması ve fona alınan bankaların daha gerçekçi bilanço yayınlamaları aktif büyüklüğünü etkilemiştir. 1999 yılında bilanço büyüklüğünün GSMH'a oranı %69'dan %92'ye yükselmiştir.

Kamu kesimi borçlanma gereğinin artmaya devam etmesinin de etkisiyle sektörün döviz açık pozisyonu 8,4 milyar dolardan 13,2 milyar dolara çıkmıştır. 1998 yılındaki kredilerde yaşanan kötüleşme 1999'da da devam etmiş ve toplam kredi hacmi daralmıştır. Kredilerden elde edilen faiz gelirleri %9 azalırken, takipteki kredilerdeki artış devam etmiştir. Karşılıklar öncesi takipteki kredilerin toplam aktiflere oranı %2,7'den %3,2'ye, donuk aktiflerin toplam aktiflere oranı ise %7,9'dan %9,4'e yükselmiştir. Ayrıca kaynak maliyeti içinde kamu sektörünün payı da %8'den %10'a yükselmiştir (Eroğlu, 2001:6). Karşılık sonrası net faiz gelirleri dolar bazında %32 oranında azalırken, faiz giderleri %30 artmış ve faiz gelirlerindeki artış %17 olarak gerçekleşmiştir.

1999 yılının Aralık ayında yıllardır süren kronik enflasyonu düşürebilmek amacıyla IMF ile stand-by anlaşması yapılmıştır. İmzalanan stand-by anlaşmasıyla, MB TL'yi 1 \$ + 0,77 EURO'dan oluşan kur sepetiyle ilişkilendirerek, sepetteki artışı da yıllık % 20 ile sınırlandırmıştır. Ayrıca net iç varlıklarda diğer bir çıpa olarak belirlenmiştir. Bu durum MB'yi para arzını genişletmede net dış varlıklara bağımlı hale getirmiştir. Uygulanmaya başlanılan programla birlikte, döviz kurunun para kurulu benzeri uygulamalar ile sabit hale getirilmesi, ayrıca kamu iç borçlanma gereğinin de artması bankaların sendikasyon kredileri ile yurtdışından borçlanıp kamu kağıtlarına yatırım yapmasına neden olmuştur. Yaşanan gelişmeler bankaların, fon kaynaklarını kısa vadeli ve döviz cinsinden, fon kullanımlarını da uzun vadeli ve TL cinsinden oluşturma eğilimine girmelerine neden olmuştur (BDDK, 2000:11).

IMF ile yapılan anlaşma gereği düzenlenen yasalarla birlikte piyasada oluşan güven ortamı, faiz oranlarında önemli düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. 1999 yılında ortalama % 106 olan Hazine iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı 2000 yılı Ocak ayında % 37 seviyesine kadar gerilerken, Aralık ayı sonlarında bankalararası para piyasasındaki TL gecelik faiz oranı % 69,75-70 düzeyinden Ocak ayının ilk haftasında %20-28 aralığına, ikinci piyasadaki

%105-150 olan faiz oranı aralığı %25-40 aralığına düşmüştür (Asomedy, 2001:54). Faiz oranlarında ortaya çıkan hızlı düşüş enflasyonla mücadele programında önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Düşen faiz oranları bankaları, özellikle tüketici kredilerine yönelmiş ve bu durum tüketicinin hızla artmasına neden olmuştur. Tüketim harcamalarına bağlı olarak talepte yaşanan canlanma, yatırımlarda yeterli artışı beraberinde getiremediğinden enflasyonda beklenen düşüş yavaşlamıştır. Talepte yaşanan artış ithalatı beklenenden daha fazla arttırmış, ihracatı ise daraltmıştır. Sonuçta bir taraftan faizlerin düşmesi, diğer taraftan cari işlemler açığının artması döviz talebinde artışa neden olmuştur (Ongun, 2001:14). Bütün bu gelişmelere 2000 yılı içinde BDDK'nın bankacılık sektörüne yönelik yeniden yapılandırma için bazı önlemleri alması da eklenince, bankalar açık pozisyonlarını hızla kapatma telaşına düşmüşlerdir. Bankaların döviz alabilmek amacıyla portföylerini daha likit hale getirmeye çalışmaları, bunun yanında MB'nin net iç varlıkları sabit tutmaya çalışması piyasalarda TL sıkışıklığına neden olmuş (Asomedy, 2001:54) ve Temmuz-Ağustos döneminden %10 seviyelerine gerilemiş olan kısa vadeli faiz oranları yeniden yükselmeye başlamıştır. Sektörün genel olarak, likidite, faiz oranı ve kur risklerine karşı duyarlılığının arttığı bir dönemde, faiz oranlarındaki artış eğilimi, özellikle yabancı yatırımcıların uygulanan programın sürdürülebilirliği üzerindeki endişelerini arttırmıştır (BDDK, 2000:11)

Ortaya çıkan gelişmeler sonucunda piyasalarda devalüasyon beklentileri artmış, yabancı yatırımcılar ve bankalar ellerindeki devlet iç borçlanma senetlerini satarak yurtdışına sermaye çıkarmaya başlamışlardır. Bu arada portföylerinde büyük miktarda devlet iç borçlanma senedi bulunduran ve bu senetleri genellikle gecelik repo işlemleriyle finanse etmeye çalışan küçük bankaların riskleri önemli oranda artmıştır. Sistemik bir krize neden olan bu gelişmelerle iki hafta içinde MB'nin resmi rezervleri 5,5 milyar dolar azalırken, 22 Kasım günü gecelik repo faizleri %250'ye kadar yükselmiştir. MB'nin programa sadık kalarak net iç varlıklardan piyasayı fonlamaması krizi daha da derinleştirmiştir. 1,5 katrilyon TL likidite

sağlandığında ise hem program hedeflerinden sapmış, hem de sağlanan likidite krizini önlemeye yeterli olmamıştır. Derinleşerek devam eden kriz Aralık 2000'de gecelik faizlerin % 2000'lere kadar çıkmasına neden olmuş, sonuçta piyasadan karşılayamayacağı kadar yüksek faiz oranlarından borçlanan bankalara BDDK tarafından el konulmuştur.

Kasım ayında yaşanan kriz sonucunda, Kasım ve Aralık aylarında bir dizi önlem alınarak, yapısal reformların hızlandırılması kararlaştırılmış ve yürütülmekte olan stand-by anlaşması 7,5 milyar dolarlık Ek Rezerv Kolaylığı Kredisi ile desteklenmiştir (BDDK, 2000:12). Ancak ekonominin yeni bir kriz veya şoka karşı direnci önemli ölçüde azalmıştır. Yaşanan kriz bankacılık sektörünün varlıklarını düşürmüş, aynı zamanda da reel sektör finansman ve geri ödeme sıkıntısına girmiştir. Sonuçta ise kur politikasının daha fazla sürdürülmesine imkan kalmamıştır (Ongun, 2001:5).

2000 yılı boyunca uygulanan program sonucunda aktifler sabit getirili ve uzun vadeli bir yapıda, buna karşılık pasifler kısa vadeli yapıda oluşturulmuş, sektörde vade uyumsuzluğu artmıştır. Ortaya çıkan vade uyumsuzluğu ise bankacılık sektörünü likidite ve faiz oranı riskine duyarlı hale getirmiştir. Kasım 2000'de yaşanan likidite sıkışıklığı ve faiz oranlarındaki aşırı artışlar sektörde ciddi kayıpları beraberinde getirmiştir. Enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanan döviz kuru uygulaması devalüasyon riskini azalttığından, bu gelişme sektörü döviz cinsinden borçlanıp TL olarak borç verme yönünde teşvik etmiştir. Ocak 2000'de 3,616 milyon dolar olan yabancı para net genel pozisyon açığı Aralık 2000'de 5,444 milyon dolara yükselmiştir. Fona devredilen bankalar bu hesaplamadan çıkarıldığında ise açık 1.444 milyon dolara gerilemektedir (BDDDK, 2001:28-29).

2000 yılı sonunda bankacılık sisteminin toplam aktif büyüklüğü dolar bazında % 16 oranında artmış, toplam aktiflerin GSMH'a oranı ise % 92'den % 82'ye düşmüştür. Toplam mevduatın pasif kaynakları içindeki payı % 66 olurken, mevduatın vade yapısında önemli bir değişiklik olmamış, vade çok

kısa sürelerde yoğunlaşmıştır. Sektör bilançosunda repo hacmi de yaşanan gelişmelerin etkisiyle büyümüştür. Mevduat dışı kaynakların bilançodaki payı ise yurtdışı kaynakların artmasının etkisiyle yükselmiş, sektörün açık pozisyonu 13 milyar dolardan 17 milyar dolara çıkmıştır.

Toplam krediler % 27 oranında büyüyerek 51 milyar dolara çıkarken, kredilerin toplam aktiflere oranı % 3 artarak % 33 olmuştur. Ekonomik krizin de etkisiyle karşılık öncesi tahsili gecikmiş alacakların toplam kredilere oranı %10,7'den %11,5'e, toplam aktiflere oranı da %3,2'den %3,7'ye yükselmiştir. Sektördeki kârlılık fona devredilen bankaların zararlarının da etkisiyle düşmüştür. Özkaynakların toplam aktiflere oranı %7,3 olarak gerçekleşirken, özel sermayeli ticaret bankaların bu oran %13,9 olarak gerçekleşmiştir. Mevduat güvencesi bu yılda sürmüş, ancak kapsamı yılın ikinci yarısından itibaren daraltılmıştır. Yılın son aylarında ise mevduat dışı kaynaklar da güvence kapsamına alınmıştır (Keskin, 2001:15-16).

2000 Kasım ayında yaşanan kriz bir para/likidite krizi olarak değerlendirilebilir (Çolak ve Ardor, 2002:169). Bankacılık sektörünün krizde öncü rol oynamasının temel nedenleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- iktisat politikalarının süreksizliği ve çözüm üretememesi
- bankaların pasiflerinin yabancı para ağırlıklı olması,
- kredi plasmanına ters seçimin egemen olması,
- hazine'nin DİBS'ne dayalı borç yönetim politikası,
- bankaların aktif kalitesinin bozukluğu,
- bankacılık sektöründe finansal serbestleşmeyi yerleştirmeye yönelik yasal altyapının kurulamaması.

Bankacılık sektöründeki bu sorunlar 2001 yılında da genel olarak önemini korumuştur. Ayrıca 19 Şubat 2001 yılında yaşanan siyasal gerginlik piyasadaki spekülasyon hareketlerinin artmasına neden olarak, yeni bir döviz krizine neden olmuştur. 21 Şubat 2001'de faiz oranlarının % 6200'e kadar çıkması bile dövize olan talebi kıramamış, sonuçta 21 Şubat'ta sabit kur

uygulaması bir yana bırakılarak kur dalgalanmaya bırakılmıştır (Ongun, 2001:5).

Şubat 2001 krizi IMF desteğindeki programın bankacılık sektöründeki yapılandırma programının maliyetlerini önemli miktarlarda arttırmıştır. Tablo 4'te fonda bulunan bankalara aktarılan kaynak tutarları gösterilmektedir (Çolak ve Ardor, 2002:170-172).

Tablo 4: Fon Bankalarına Aktarılan Kaynak Miktarı (Trilyon TL)

Banka Adı	Özel Tertip Devlet Tahvili (4)	Sermaye	Mevduat	Toplam Kaynak Aktarımı	Yüzde Dağılımı
Demirbank	3.144	275	0	3.419	19.0
Etibank(1)	4.933	175	692	5.800	32.2
İktisat Bankası	2.126	30	0	2.156	12.0
Tarişbank	0	55	0	55	0.3
Sitebank	0	9	25	34	0.2
Bayındırbank	0	30	0	30	0.2
Kentbank	0	50	0	50	0.3
EGS Bank	0	87	0	87	0.5
T.Ticaret Bank.	354	101	0	455	2.5
Bank Ekspres (2)	89	0	141	230	1.3
Sümerbank (3)	4.890	133	665	5.688	31.6
Genel Toplam	15.536	946	1.523	18.006	100.0

Kaynak: Çolak (2001)

Şubat 2001 krizinden sonra IMF'e yeni bir niyet mektubu verilerek, 15 Mayıs 2001 tarihiyle birlikte "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" (GEGP) uygulanmaya başlamıştır. Yeni programın uygulanmasına kadar geçen sürede, sektördeki sorunlar büyümeye devam etmiş, döviz kurunda yüksek oranlı artışlar, tüketim ve yatırım harcamalarında keskin düşüşler, kredi hacminde önemli daralmalarla birlikte, piyasada fiyatın belirlenememesi ve dış kaynak imkanlarının da daralması ekonomi üzerinde olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Döviz kurundaki hızlı artışlar sonucunda sektörün döviz açık pozisyonu büyümüş, açığın kapatılması ise yurtiçi piyasalarda döviz baskısını önemli boyutlara çıkararak, birçok bankayı zor duruma sokmuştur.

Uygulanmaya başlanan GEGP çerçevesinde bankacılık sektöründe istikrarı sağlamaya yönelik olarak, bankaların sermaye yeterliliği katsayısının güçlendirilmesi, standart sermaye yeterliliği rasyosuna ulaşamayan bankaların Fon'a devredilmesi veya bir başka banka ile birleşmeye teşvik edilmesi gibi kararlar alınmıştır. Alınan bu kararlar çerçevesinde, vergi yasasında değişiklik yapılarak birleşen bankalara vergi avantajları getirilmesi, kamu bankalarının özelleştirilmesi, özelleştirilemeyecek olanların da bir banka ile birleştirilmesi, ayrıca kamu bankaları ortak yönetim kurulu oluşturulması ve kamu bankalarının görev zararlarının ortadan kaldırılması ve TMSF'deki bankaların sermaye yapılarının güçlendirilerek, satışının kolaylaştırılması yönünde uygulamalara geçilmesi kararlaştırılmıştır (Çolak ve Ardor, 2002:190). Bu çerçevede BDDK'nın izlediği TMSF kapsamına alma, birleşme ve devralma politikasıyla birlikte sektörde ortaya çıkan durum tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5:1999-2002 (Nisan) Döneminde Bankacılık Sektöründeki Değişiklikler

Fona Alınan Bankalar	İlgili Tarih	2001 Yılı sonu Durumu
Türk Ticaret Bankası A.Ş.	06.11.1997	Bankacılık yapma ve mevduat kabul etme lisansı 01.07.2001 tarihi itibarıyla iptal edilmiştir.
Bank Expres A.Ş.	12.12.1998	30.06.2001'de Tekfen Grubuna satıldı.
Interbank	07.01.1999	15.06.2001'de Etibank bünyesinde birleştirildi.
Yurtbank A.Ş.	22.12.1999	26.01.2001'de Sümerbank ile birleştirildi.
Egebank A.Ş.	" "	" "
Sümerbank A.Ş.	" "	10.08.2001'de birleştirmiş Sümerbank Oyak Grubu'na satıldı.
Esbank	" "	15.06.2001'de Etibank bünyesinde birleştirildi.
Yaşarbank A.Ş.	" "	26.01.2001'de Sümerbank ile birleştirildi.
Bank Kapital T.A.Ş.	27.10.2000	" "
Etibank A.Ş.	" "	28.12.2001 bankanın faaliyet izni kaldırıldı.
Demirbank T.A.Ş.	06.12.2000	20.09.2001'de HSBC'ye satıldı
Ulusal Bank T.A.Ş.	27.02.2001	Sümerbank çatısı altında birleştirildi.
İktisat Bankası T.A.Ş.	15.03.2001	17.03.2001'de bankanın faaliyet izni kaldırıldı.
Sitebank A.Ş.	09.07.2001	16.01.2002'de Nova Bank'a satıldı.
Milli Aydın Bankası A.Ş.	" "	TMSF'ye alınmıştır. Ancak, BDDK tarafından Banka'nın yönetimi eski ortaklarına iade edildi.
Kentbank A.Ş.	" "	28.12.2001'de bankanın faaliyet izni kaldırıldı.
Bayındırbank A.Ş.	" "	TMSF'de
EGS Bank A.Ş.	" "	18.01.2002'de Bayındırbank A.Ş. ile birleştirilmiştir.
Toprakbank A.Ş.	30.11.2001	TMSF'de (Satışa çıkarılmıştır.)
Pamukbank	19.06.2002	Danıştay tarafından Fona devreilişine ilişkin olarak yürütmeyi durdurma kararı verilmiş olup hukuki süreç devam etmektedir.
Faaliyet İzni kaldırılan Bankalar		
Kıbrıs Kredi Bankası Ltd.	28.09.2000	
Park Yatırım Bankası A.Ş.	06.12.2000	
Okan Yatırım Bankası A.Ş.	09.07.2001	
Atlas Yatırım Bankası A.Ş.	" "	
Rabobank A.Ş.	02.04.2002	
Banka Birleşme, Devir ve Satın Almaları		
Birleşik Türk Körfez Bankası A.Ş.		Osmanlı Bankası T.A.Ş. ile birleştirilmiştir.
T. Erilak Bankası A.Ş.		T.C. Ziraat Bankası A.Ş.'ye devredildi.
Tekfen Yat. Ve Finansman Bankası A.Ş.		Bank Expres A.Ş.'ye devredilerek, Tekfen Bank A.Ş. oldu.
The Chase Manhattan Bank ve Morgan Guaranty Trust Company		Yeni banka "JP Morgan Chase Company" adı altında birleşti. Birleşme yıl sonunda tamamlanmıştır.
Osmanlı Bankası A.Ş.		T. Garanti Bankası A.Ş. ile birleştirilmiştir.
Sinai Yatırım Bankası A.Ş.	27.03.2002	Türkiye Sinai Kalkınma Bankası ile birleşmiştir.
Faaliyete Yeni Başlayan Bankalar		
Credit Suisse Boston	1999	
JP Morgan Bank	1999	
Nurol Yatırım Bankası	1999	
Toprak Yatırım Bankası	1999	
Çalık Yatırım Bankası	1999	
Süzer Yatırım Bankası	1999	
Atlas Yatırım Bankası	1999	09.07.2001'de kapatıldı.
GSD Yatırım Bankası	1999	

Kaynak: BDDK (2002), Çolak ve Ardor (2002)

GEGP çerçevesinde uygulanmaya başlanan “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” (BSYYP) çerçevesinde, TMSF fonundaki bankalara uygulanan politikalar ve aktarılan kaynakların yanında, kamu bankalarının da finansal açıdan yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak Mayıs 2001’de kısa vadeli borçlanmaların azaltılması için Hazine tarafından kamu bankalarına yıl içerisinde 23 katrilyon TL tutarında değişken faizli menkul kıymet verilmiştir. Ayrıca görev zararları ile bu zararlara tahakkuk etmiş faiz oranları da tasfiye edilerek bilançolarının küçültülmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. (BDDK, 2002:29).

2001 yılında ekonomide yaşanan daralma, enflasyon ve döviz kurlarına yönelik belirsizliklerin devam etmesi, bir taraftan bankaların fonlama maliyetlerini arttırırken diğer taraftan bilançoların aktif-pasif kalemlerinde çok kısa vadeli işlemlerin payını arttırmıştır. Ortaya çıkan bu gelişmeler bankaların uzun vadeli fon yaratma kabiliyetlerini daha çok azaltırken, kredi tercihlerinde kamu kesimine ağırlık vermeye devam etmesine de neden olmuştur. (BDDK, 2001:6) Yıl içinde kur ve faiz risklerinin sınırlandırılması, devir ve birleşmelerde önemli gelişmeler sağlanması ve bankaların sermaye yapılarını güçlendirmelerine rağmen, ekonomideki durgunluğun beklenenden daha derin olması ve uzun sürmesi, bankaların temel büyüklükleri ve yapılarındaki toparlanma sürecini yavaşlatmıştır. Sektörün toplam aktifleri dolar bazında %28,5 azalarak 10,8 milyar dolara gerilemiştir.

Özellikle uygun koşullardaki DİBS’lere bağlı olarak bankaların bilançolarındaki likit aktifler ve menkul değerler artarken, krediler azalmıştır. Reel sektörde yaşanan olumsuz gelişmelerin de etkisiyle mevduat azalmış, aynı zamanda mevcut vade yapısı da kısalmış ve döviz cinsinden mevduatların toplam mevduat içindeki payı artmıştır. Toplam aktifler içinde kredilerin payı %8 düşerek %25’e gerilemiş, duran aktiflerin payı yatırım portföyü de dahil olmak üzere bağlı menkul değerlerdeki artış ve bu kıymetlerin değerlendirmesine yönelik düzenlemelerle, %19 oranında artarak %34’e yükselmiştir. Ayrıca kamu bankalarının görev zararlarının kapatılması

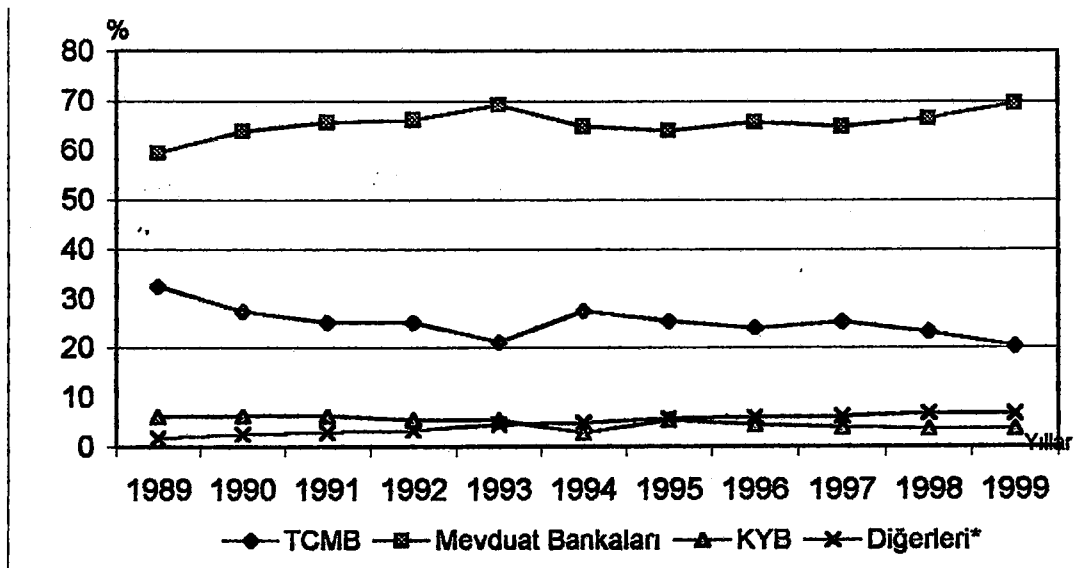
için verilen kamu kağıtlarının etkisiyle diğer aktifler önemli oranlarda düşmüştür. (TBB, 2002:8).

2001 yılında bankaların, bir taraftan mevduatlarda meydana gelen azalma, diğer taraftan, yaşanan krizlerin etkisiyle, yurtdışı fon kaynaklarının azalması, maliyetlerinin de artmasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen bankalar, sermaye yapılarını güçlendirmeye yönelik olarak adımlar da atmışlardır. Yıl sonu toplam kâr hariç özkaynakların toplam aktiflere oranı %1 artarak %6'ya, toplam kâr dahil edildiğinde ise %0,3 artarak %7,2'ye yükselmiştir. Toplam kârla birlikte özkaynaklar %66 artarak 11,9 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir.

4.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TEMEL SORUNLARI

Türk Bankacılık Sektörü, alternatif finansal araçların ve araçların yeterince gelişmemesi nedeniyle finansal sistem içinde baskın bir yapıya sahiptir. Aşağıdaki Şekil 2'de finansal piyasadaki araçların sistem içinde paylarının gelişimi incelendiğinde bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2: Finansal Sistem İçinde Finansal Araçların Payı (%)

Kaynak:HM, Türk Mali Sisteminin Ekonomik Göstergeleri.

* Diğerleri: Özel Finans Kuruluşları, Sigorta Kuruluşları, Leasing Kuruluşları, Factoring Kuruluşları, Aracı Kurumlar.

Bankacılık sektörünün finansal sistem içindeki önemi ekonomiyle karşılıklı etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Bu yüzden bankalar bir yandan makroekonomik gelişmelerden etkilenirken, diğer yandan sektörün gelişimi de ekonominin bütününe etkileyebilmektedir. Bu çerçevede sektörün sorunları; yüksek oranlı ve kronik enflasyon, yüksek kamu kesimi açıkları ve bu açıkların finansman şekli, yüksek kaynak maliyeti, sermaye yetersizliği, kredi ve mevduatların yetersizliği, oligopolistik piyasa yapısı ve rekabet eşitsizliği, para ikamesi ve açık pozisyonlarındaki artış, son olarak da donuk / batık krediler sorunu, olarak sayılabilir.

4.2.1. Yüksek Oranlı ve Kronik Enflasyon

Türkiye’de yıllardır yaşanan yüksek enflasyon ve enflasyon oranlarındaki yüksek değişkenlik, ekonomide döviz kurları, faiz oranları ve enflasyon konusunda belirsizliklere neden olarak, bankaların özellikle döviz kuru ve faiz oranı gibi temel risklerini sürekli hale getirmiştir. Yüksek düzeylerde seyreden enflasyon oranları bankaların özellikle nakite dayanan özvarlıklarını etkilemektedir.

Yaşanan yüksek enflasyon bankaların fon kaynak ve kullanımlarını özellikle vade ve miktar olarak etkileye gelmiştir. Yüksek enflasyon oranları ve TL’nin aşırı değerli olması fon kaynaklarının çok kısa vadelerde toplanmasına neden olarak, sektörün uzun vadelerle reel sektörü kredilendirme olanaklarını da zorlaştırmıştır. Sonuçta ise bankaların fon kullanımları, özellikle kısa vadeli veya kırık vadeli DİBS’ler veya bankalararası para piyasasına plase edilen, kısa vadeli kredilerden oluşmuştur. Piyasada vade yapısının kısılmasına bağlı olarak faiz riski artarken, mevduatın yaklaşık % 60’ının DTH’lardan oluşması da kambiyo riskini arttırmıştır.

Yüksek enflasyon nedeniyle bankaların nominal kârları artmış görülmesine rağmen, reel anlamda kârlar azalabilmekte ve buna bağlı olarak da özkaynakların reel değeri düşebilmektedir. Özkaynakların yüksek enflasyon döneminde nakit girişi sağlamayan yeniden değerlendirme değer artış

fonuyla yapay olarak artması, özkaynakların kendi içindeki dağılımını da bozmuştur (Babuşçu ve Diğerleri, 2000:41).

Tablo 6: Özkaynakların Dağılımı ve Kâr

Dönem	Özkaynaklar	Ödenmiş Sermaye	Yedek Akçeler	Değerleme Fonları	Zarar	Kâr
1959-1964	483	401	87	0	6	45
1965-1970	644	544	120	0	21	66
1971-1975	923	783	219	0	79	99
1976-1980	1.017	960	331	0	274	232
1981-1985	1.595	1.163	527	0	95	418
1986-1990	3.000	1.775	587	725	87	958
1991-1997	4.516	2.817	722	1.394	418	1.907

Kaynak: TBB, 40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi 1958-97, s.48

Enflasyon bankaların faiz ve faiz dışı giderlerinin yükselmesine neden olmuştur. Mevduata verilen yüksek faiz, faiz giderlerini, işletme giderlerindeki artış ise faiz dışı giderleri arttırmıştır. Ancak yüksek enflasyon ortamında elde edilen yüksek kârlar, bankaların faiz ve faiz dışı giderleri önemsememelerine neden olmuştur. Mevcut şartlar sistemi yeni bankalar için çekici hale getirirken, şubeleşme eğiliminin de süreklilik göstermesine neden olmuştur.

Tablo 7: 1975-2000 Yılları Arası Toplam Banka ve Şube Sayılarının Gelişimi

YILLAR	Toplam Banka Sayısı	Şube Sayısı	Yıl İçinde Açılan Şube Sayısı	Artış Oranı
1980	44	5975	206	3.6
1985	51	6292	66	1.1
1990	67	6584	(33)	(0.5)
1991	66	6501	(83)	(1.3)
1992	69	6228	(273)	(4.2)
1993	70	6250	22	0.4
1994	67	6126	(124)	(2.0)
1995	68	6261	135	2.2
1996	69	6463	202	3.2
1997	72	6840	377	5.8
1998	75	7391	551	8.0
1999	81	7712	321	4.3
2000	79	7858	146	1.9

Kaynak: TBB

Bankalar enflasyon oranlarındaki değişmelerden kısa dönemde bazı kârlar elde edebilmişlerdir. Özellikle enflasyonda ve faiz oranlarındaki dalgalanmaların gerileme döneminde, bankalar kısa süreli kârlar elde etmişlerdir. Yüksek enflasyon ve yüksek kamu borçlanma gereğinin aynı anda birlikte yaşanması, bankaların enflasyondan kâr elde etmelerinin en önemli nedeni olmuştur.

4.2.2. Yüksek Kamu Açıkları ve Finansman Şekli

Türkiye’de 1980’den sonra ve özellikle 1990’dan sonra devam eden yüksek ve kronik enflasyonun en önemli nedenlerinden biri kamu borçlanma gereğinin hem yüksek olması hem de süreklilik göstermesidir. Kamunun fon talep edici olarak piyasadaki varlığı ve faiz oranlarının piyasalarda artan rekabet ile artması, bankaların kaynak bulma olanaklarını da etkilemiştir. Kamu kesiminin nakit dengesi için borçlanma yöntemine ağırlık vermesi, finansal piyasa içinde en önemli paya sahip olan bankalara yönelmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum iç borcun alıcılara göre dağılımını gösteren Tablo 8’de açıkça görülmektedir.

Tablo 8: 1987 - 2001 Yılları Arasında İç Borcun Alıcılara Göre Dağılımı

Alıcı	Bankalar		Resmi Kuruluşlar		Özel Sektör		Tas.Sahipleri		Toplam
Yıllar	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar
1987	4.661	77.7	1.088	18.1	242	4.0	9.9	0.2	6.000
Bono	3.016	76.3	762	19.3	173	4.4	4.5	0.1	3.955
Tahvil	1.645	80.4	326	15.9	69	3.4	5.4	0.3	2.045
1988	8.804	90.5	594	6.7	249	2.8	4.2	0.0	8.931
Bono	4.686	91.6	287	5.6	139	2.7	3.2	0.1	5.115
Tahvil	3.398	89.0	307	8.1	110	2.9	1.0	0.0	3.815
1989	14.990	90.2	1.066	6.4	562	3.4	0.0	0.0	16.618
Bono	6.779	88.8	539	7.1	317	4.1	0.0	0.0	7.634
Tahvil	8.211	91.4	527	5.9	245	2.7	0.0	0.0	8.983
1990	17.963	85.9	2.700	12.9	238	1.1	0.0	0.0	20.901
Bono	7.877	93.3	435	5.2	130	1.5	0.0	0.0	8.443
Tahvil	10.086	81.0	2.264	18.2	108	0.9	0.0	0.0	12.458
1991	42.470	92.8	1.451	3.2	1.867	4.1	0.0	0.0	45.787
Bono	31.400	91.6	1.208	3.5	1.670	4.9	0.0	0.0	34.277
Tahvil	11.070	96.2	243	2.1	197	1.7	0.0	0.0	11.510
1992	118.341	79.1	20.929	14.0	5.493	4.0	4.477	3.0	149.689
Bono	65.488	86.3	1.042	1.4	5.007	6.6	4.390	5.8	75.926
Tahvil	52.853	71.7	19.887	27.0	936	1.3	87	0.1	73.763
1993	256.918	77.8	20.021	6.1	8.885	2.7	44.210	13.4	330.033
Bono	129.266	72.2	1.501	0.8	5.439	3.0	42.945	24.0	179.151
Tahvil	127.651	84.6	18.520	12.3	3.446	2.3	1.265	0.8	150.882
1994	601.453	71.5	82.544	9.8	22.446	2.7	134.957	16.0	841.400
Bono	437.583	68.5	44.535	7.0	21.949	3.4	134.610	21.1	638.678
Tahvil	163.869	80.8	38.009	18.7	497	0.2	347	0.2	202.722
1995	1.359.560	81.6	147.387	8.8	59.168	3.6	99.389	6.0	1.665.503
Bono	1.066.381	82.1	83.330	6.4	49.530	3.8	99.389	7.7	1.298.630
Tahvil	293.179	79.9	64.057	17.5	9.638	2.6	0.0	0.0	366.873
1996	3.902.227	84.4	458.464	9.9	132.033	2.9	132.697	2.9	4.625.421
Bono	2.871.852	82.9	330.983	9.6	128.950	3.7	132.668	3.8	3.464.452
Tahvil	1.030.375	88.8	127.481	11.0	3.083	0.3	29	0.0	1.160.969
1997	5.599.994	89.5	450.095	7.2	206.819	3.3	4.054	0.1	6.259.961
Bono	2.668.158	86.3	266.240	8.7	136.135	4.4	3.867	0.1	3.074.000
Tahvil	2.931.836	92.0	183.855	5.8	69.683	2.2	187	0.0	3.185.561
1998	12.377.480	86.8	1.142.759	8.0	554.368	3.9	179.717	1.3	14.254.323
Bono	8.311.407	87.1	781.438	8.2	451.605	4.7	1.810	0.0	9.546.260
Tahvil	4.066.073	86.4	361.321	7.7	102.762	2.2	177.907	3.8	4.708.063
1999	22.945.201	85.3	3.013.707	11.2	566.200	2.1	361.297	1.3	26.886.405
Bono	6.219.141	90.7	364.971	5.3	214.569	3.1	59.955	0.9	6.858.635
Tahvil	16.726.060	83.5	2.648.736	13.2	351.632	1.8	301.342	1.5	20.027.770
2000	24.636.819	75.9	6.593.039	20.3	1.238.450	3.8	238	0.0	32.468.546
Bono	5.043.858	87.2	241.900	4.2	496.817	8.6	108	0.0	5.782.683
Tahvil	19.592.961	73.4	6.351.139	23.8	741.632	2.8	130	0.0	26.685.862
2001*	104.148.813	77.7	25.706.846	19.2	1.867.716	1.4	2.259.327	1.7	133.982.702
Bono	21.125.431	73.7	4.097.677	14.3	1.711.357	6.0	1.724.069	6.0	28.658.534
Tahvil	83.023.382	78.8	21.609.169	20.5	156.359	0.1	535.258	0.5	105.324.168

Kaynak: HM, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Hazine İstatistikleri 1980-1998 ve Maliye Bakanlığı, 2001 Yıllık Ekonomik Rapor.

* Ağustos sonu itibariyle

Kamu açıklarının büyüklüğü ekonomide belirsizlikleri de beraberinde getirmiş, fiyatlar genel düzeyi, faiz oranları ve döviz kurları gibi temel göstergelerin yönünü tayin etmek nispeten kolay olsa da, ortaya çıkacak

değişimin oransal boyutlarını öngörmek zorlaşmıştır. Yaşanan belirsizlikler ise bankaların ,asimetrik bilgiden kaynaklanan yanlış seçim riskini, kredi alanlarında ise ahlaki çöküntü riskini arttırmıştır.

4.2.3. Yüksek Kaynak Maliyeti

Ekonomide yüksek enflasyon ve yüksek kamu borçlanma gereğinin yanında TL'nin aşırı değerlendiği bir ortamda, özellikle yurtiçi kaynakların daha maliyetli olmasının da etkisiyle, bankalar yurtdışı kaynaklara yönelmişlerdir. Ancak bu durum sektördeki açık pozisyonları artırarak, bankaların kambiyo riskine süreklilik kazandırmıştır. Ayrıca, kamu finansmanı için DİBS'ler de disponibl değer sayılmış ve toplam disponibilite oranı yüksek tutularak bankalar kamuya sürekli finansman sağlamaya yönlendirilmiş, bu durum ise bankaların maliyetlerini arttırmıştır. Eroğlu (2001)'in bankacılık sektörünün kaynak maliyetleri üzerine yaptığı çalışmada, 1996'da bankaların kaynak maliyeti içinde kamu payı % 7,2'den 2000 yılına kadar sürekli artarak % 21,9'a kadar yükseldiği bulunmuştur.

Tablo 9: Özel Sermayeli Bankaların Kaynak Maliyeti

	1996	1997	1998	1999	2000
Makroekonomik Koşulların Etkisi	88.6	89.0	87.4	86.7	70.5
Faiz ve Kur Farkı Gideri	88.6	89.0	87.4	86.7	70.5
Kamu Kesimi Müdahalesinin Etkisi	7.2	7.1	8.0	10.0	21.9
Disponibilite (Net)	0.3	0.9	0.9	3.4	10.3
Munzam Karşılık	6.5	5.8	6.7	6.2	11.1
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu	0.1	0.1	0.1	0.1	0.3
Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	0.2	0.2	0.2	0.2	0.1
BDDK Payı	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1

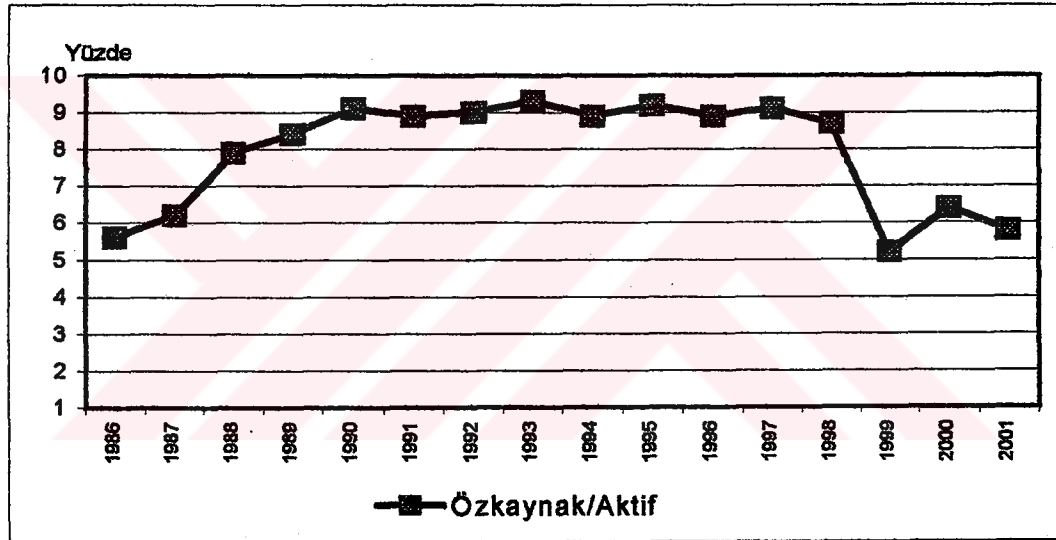
Kaynak: Eroğlu (2001), Türk Bankacılık Sisteminde Kaynak Maliyeti, s.4.

4.2.4. Sermaye Yetersizlikleri

Ekonomide yaşanan enflasyonist ortam ve özkaynaklardaki yapay artışlar, bankaların üstlendikleri riskleri arttırmıştır. Son yıllarda yaşanan bankacılık krizleri özkaynakların bankaların hayatiyetinde ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Ancak özkaynakların toplam aktifler içindeki

gelişimi sermaye yeterliliğinin bankacılık sistemi tarafından yeterince önemsenmediğini göstermektedir (Şekil 3). 1999 yılında özkaynaklardaki önemli azalışın nedeni devredilen bankalarla birlikte Fon'daki 7 bankanın yüksek miktardaki zararlarıdır. 2000 yılında özkaynaklar reel olarak % 36 artmıştır. Bu artışın nedeni ise Aralık 2000'de TMSF bankalarına zararlarını karşılamak için verilen DİBS yedek akçeler hesabında izlenmesinden kaynaklanmıştır (Toprak ve Demir, 2001:3).

Şekil 3: Bankacılık Sektörü Özkaynak/Aktif Oranı (%)

Kaynak: Toprak ve Demir 2001: 4

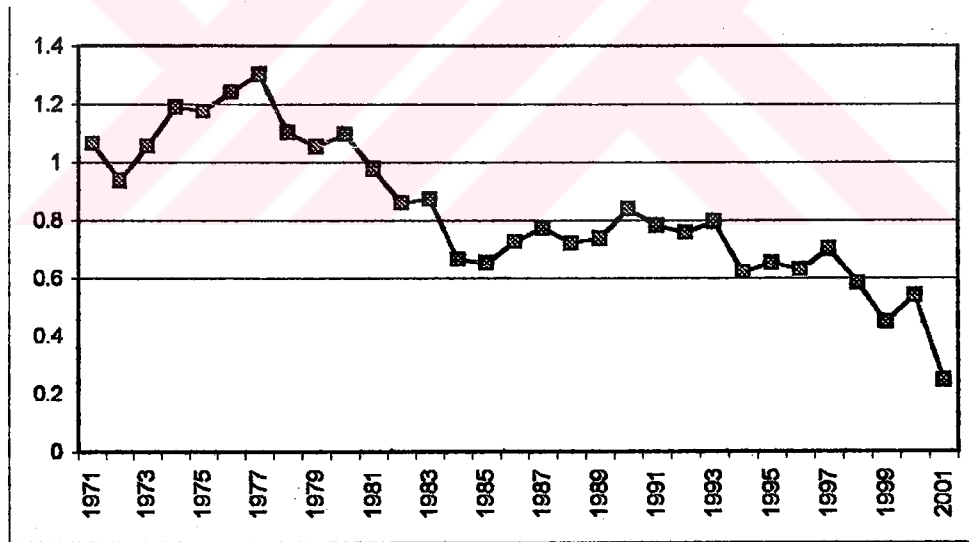
4.2.5. Kredi ve Mevduatların Yetersizliği

Türkiye'de mevduatların yetersizliğinin temel nedeni tasarruf yetersizliğinden değil, mevcut tasarrufların bankacılık sektörüne yönelmesi konusundaki yetersizlikten kaynaklanmaktadır (Toprak ve Demir, 2001:5). 1980'lerden günümüze uygulanan döviz kuru politikaları ve enflasyonist ortam mevduatın yapısını da etkilemiş, DTH'ların toplam mevduat içindeki payı hızla artmıştır. Ayrıca kamu kesiminin finansal piyasalardaki fon talep edici rolü de, tasarrufların mevduata yönelmesini etkilemekte, faiz oranlarının yüksek seviyelerde oluşmasına sebep olmaktadır. 1980'lerde finansal serbestleşme ile ortaya çıkan banka krizleri ve 1990'lı yıllardaki bankacılık

krizleri de, sektöre olan güveni zedelemiştir. Bu güveni yeniden sağlamak amacıyla 1994 yılında mevduata % 100 sigorta uygulanmaya başlanmıştır. Ancak böyle bir uygulama da mevduat toplama konusundaki sıkıntıları istenilen oranda azaltmamış, bunun yanında sistemi küçük bankalar için cazip hale getirmiştir.

Yüksek enflasyon sonucunda kaynak maliyetlerinin artması, fon kaynak ve kullanımının genellikle çok kısa vadede toplanması, yüksek kamu iç borçlanma gereği ve buna bağlı olarak faiz oranlarının sürekli yüksek düzeyde seyretmesi, kaynak maliyetlerini artırırken, mevduatların krediye dönüşme oranı da uzun dönemde sürekli azalmıştır. Bu durum finansal piyasayla reel sektör arasındaki bağın da kopmasına neden olmuştur.

Şekil 4: Mevduatın Krediye Dönüşme Oranı

Kaynak: TCMB Yıllık Raporları

Şekil 4'de mevduatın krediye dönüşme oranları incelendiğinde, bankacılık sektörünün finansal piyasa içindeki görevini yerine getiremediği söylenebilir. Gelişen süreç içinde sektör, ekonomide gerekli gelişimi sağlayacak reel sektörü finanse etme işlevini yitirerek, bir taraftan kamunun diğer taraftan banka sahiplerinin iştirak ve ortaklıklarının finansmanına yönelmiştir.

4.2.6. Oligopolistik Yapı ve Rekabet Eşitsizliği

Türk bankacılık sektörünün 1923'ten bu yana izlenen ekonomik politikaların bir sonucu olarak oligopolistik yapısı güçlenmiştir. Bankacılık sektöründe bir tarafta az sayıda büyük banka yer alırken, diğer tarafta ise çok sayıda küçük banka bulunmaktadır. Bu ikili yapı sektörde rekabetin artmasını engellemektedir. Ayrıca 1994 yılında mevduatın tamamına getirilen devlet garantisi de piyasada rekabeti bozmuştur. Yüksek faiz oranları ve yüksek kamu borçlanma gereğinin olduğu bir ortamda, yüksek kârlar elde etmek amacıyla piyasaya giren küçük bankalar, piyasa faiz oranlarının üzerinde faizlerle mevduat toplayarak, riskleri yüksek kredilere yönelmişlerdir. Yüksek faizli ve riskli kredilerin dönüş oranının düşmesi ise bu duruma ek olarak, bankacılık sektörünü sistematik krize açık hale getirmiştir.

Tablo10: Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma

	Toplam Aktifler			Toplam Mevduat			Toplam krediler		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001	1999	2000	2001
İlk beş banka*	46	48	56	50	51	55	42	42	49
İlk on banka*	68	69	80	69	72	80	73	71	82

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Işık ve Hassan'ın (2002) yaptığı çalışmada, Türk Bankacılık Sektörü'ndeki oligopolistik yapının bankacılık sektöründe yönetimleri etkinsizleştirdiği ortaya konmuştur. Çolak ve Kılıçkaplan'ın (2000) bankacılık sektöründe ölçek ekonomileri üzerine yaptıkları çalışmada, küçük bankaların daha etkin çalıştığı, ancak büyük bankaların rekabetçi koşullarına uyum gösteremediklerini sonucuna ulaşılırken, Işık ve Hassan'ın (2002) çalışma sonuçları, küçük bankaların kırsal bölgelerde büyük bankalarla rekabet etmezken, özellikle şehirlerde rekabet ettiklerini göstermektedir. Sektörde rekabeti etkileyen en önemli faktörlerden biri ise mevduat sigortası uygulamasıdır.

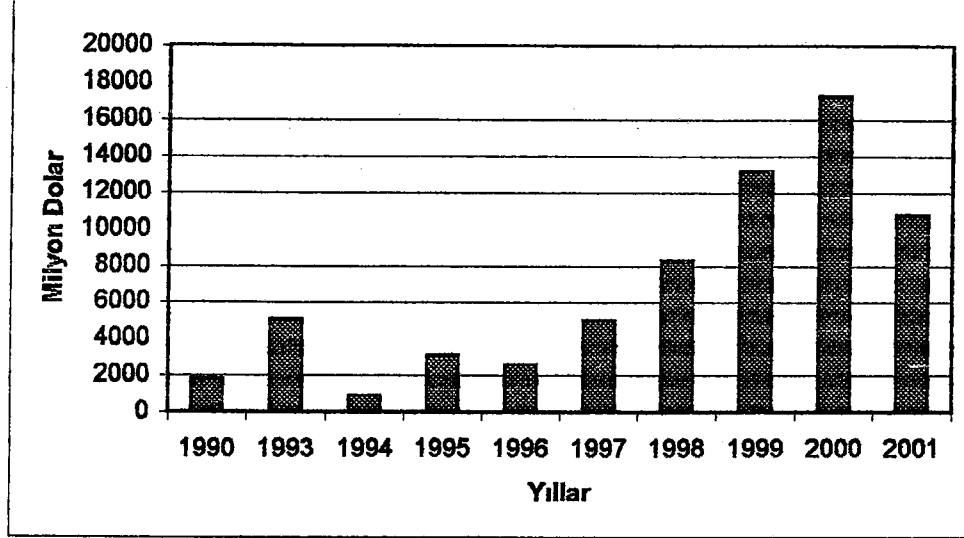
Sistemdeki rekabeti olumsuz etkileyen bir diğer yapı da, kamu bankalarının bankacılık sektöründeki ağırlıklarıdır. Kamu bankalarının yoğun

olarak hükümetlerin müdahalesine maruz kalması, görev zararlarının önemli boyutlara ulaşması ve kâr maksimizasyonuna dayanmayan politikaları, sektördeki rekabeti bozmaktadır. Bu olumsuz yapının 2001 yılında uygulanmaya başlayan bankacılık sistemi yeniden yapılandırma programıyla ortadan kaldırılmasına yönelik olarak, kamu bankalarının küçültülmesi ve görev zararlarının ortadan kaldırılması için kararlar alınmıştır.

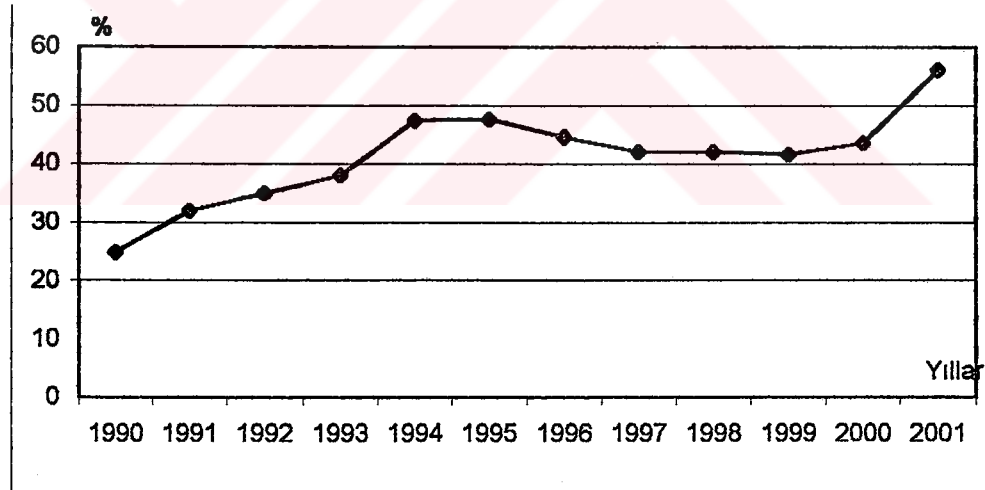
Finansal piyasada rekabeti bankalar aleyhine etkileyen diğer bir oluşum da özel finans kurumlarıdır. Bu tür kurumlar, faaliyetleri bankalarla benzer olmasına rağmen, bankacılık sistemi dışında tanımlanmaları nedeniyle bankalara uygulanan kısıtlamalardan etkilenmemektedirler. Sonuçta ise fırsat eşitliği özel finans kurumları lehine bozulmaktadır.

4.2.7. Para İkamesi ve Açık Pozisyon Artışı

1980'li yıllardan bu yana uygulanan politikalar Türkiye'de para ikamesi sürecini hızlandırmıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda toplam mevduat içinde DTH'ların gelişimi de bu tespiti desteklemektedir. Tasarruf sahipleri yaşanan ekonomik belirsizliklerden korunabilmek amacıyla DTH'lara yönelirken, bankalar da düşük kur-yüksek faiz politikalarından yararlanmak amacıyla yurtdışı fon kaynaklarına yönelerek, elde ettikleri kredileri TL'ye çevirip kamunun finansmanında kullanmışlardır. Bu gelişmeler sektörün açık pozisyonlarının ve mevduatlar içinde döviz tevdiat hesaplarının her gün biraz daha artmasına neden olmuştur. Kamu politikalarının da bankacılık sektöründeki bu eğilimi desteklemesi açık pozisyonlardaki artışla birlikte, bankaların üstlendikleri risklerin süreklilik kazanmasına sebep olmuştur. Bu durum aşağıdaki şekil 5 ve 6'da da açıkça görülmektedir.

Şekil 5: Sektör Döviz Açık Pozisyonu

Kaynak: Akgüç 2001: 78

Şekil 6: Döviz Tevdiat Hesaplarının Toplam Mevduat İçindeki Oranı (%)

Kaynak: TCMB Yıllık Raporlar

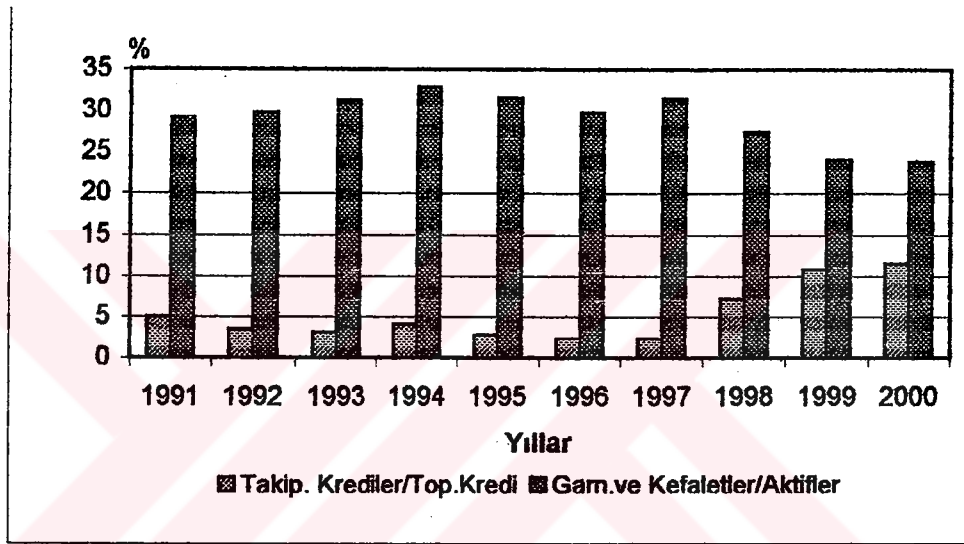
4.2.8. Donuk / Batık Krediler Sorunu

Banka kredilerinin donuk/batık¹⁹ hale gelmesinin nedenleri olarak; firmaların mali yapılarının yeterince analiz edilmeden ya da analiz sonuçlarının olumsuz olmasına rağmen kredilendirilmesi, risk doğurabilecek

¹⁹ Donuk kredi, karşılığı bulunan, ancak anaparanın yanısıra faizleri de tahsil edilemeyen kredidir. Batık kredi ise, karşılığı, teminatı bulunmayan ve anaparanın yanısıra faizlerin de tahsilinin olanaksız olduğu kredidir.

nitelikteki kredilerin takibinin zamanında yapılamaması, kredi kullanan firmaların likidite ve işletme sermayesi yetersizliği içine düşmesi, yabancı kaynak/özkaynak dengesinin bozulması, son olarak da firmaların kâr oranlarının ve krediler karşılığında alınan garanti ve kefaletlerin (Şekil.7) düşmesi sayılabilir.

Şekil.7. Takipteki Krediler ve Garanti-Kefaletlerin Gelişimi

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Bankacılık kesiminin genelinde batık kredilerin/toplam aktifler oranı yıllık % 100'ün üzerinde arttığı görülmektedir. 1998'de TSMF'deki bankaların batık kredi/toplam aktif oranı % 10,8 iken, bir yıl sonra % 260,2'lere çıkması bu sorunun önemli bir göstergesidir. Batık kredilerin her geçen gün artması maliyetleri artırdığından, bu durum bankaların fon kaynak ve kullanımlarını olumsuz olarak etkilemektedir. TBS'de 2000-2001 yıllarındaki takipteki kredilerin gelişimi Tablo 11'de verilmektedir.

Tablo 11: 2000-2001 Yıllarında Takipteki Kredilerin Gelişimi

	Milyon dolar		Toplam kredilere oranı (Yüzde)	
	2000	2001	2000	2001
Takipteki krediler	4.526	4.822	10,2	18,3
Kamu bankaları	1.567	2.454	12,5	48,0
Özel bankalar	862	1.037	4,0	6,8
Fon bankaları	1.963	1.153	74,3	327,7
Yabancı bankalar	46	72	3,6	8,1
Kalkınma ve yat. ban.	88	107	2,7	3,9

Kaynak: TBB

Özellikle bankacılık sektörüne girişin cazip olması ve sektördeki bankaların büyük holding veya belirli ailelere ait olması, batık kredi sorunun sektördeki uygulanan politikalarla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Mevcut sorunlar ışığında BDDK bankacılık sektöründe çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında (Gürsel, 1999:25); bankaların dolaylı kredi ilişkisi içinde bulundukları gerçek veya tüzel kişilerin tümüne açacağı krediyi banka özkaynaklarının %75'inden %50'sine indirmeleri, bir bankanın gerçek ya da tüzel bir kişiye özkaynaklarının %25'inden fazla kredi veremeyecekleri, bankaların Kurul tarafından zarara uğratıldıklarının görülmesi halinde TSMF'na devredilebilecekleri, bankaları zor duruma sokan yöneticilere 2 yıldan 4 yıla kadar ağır hapis ve 2 milyardan 5 milyar Liraya kadar para cezası verilmesi sayılabilir²⁰.

²⁰ Ayrıca 19.11.2000 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmelikte banka sahibi olabilmek için yer alan kriterler arasında, batan banka, banker, sigorta şirketi ile para ve sermaye piyasalarında faaliyet gösteren kurumlarda doğrudan veya dolaylı % 10 veya daha fazla bir oranda pay sahibi olmadığına ilişkin beyan ve vergi borcunun bulunmadığını ispatlayan belge istenmeye başlanmıştır.

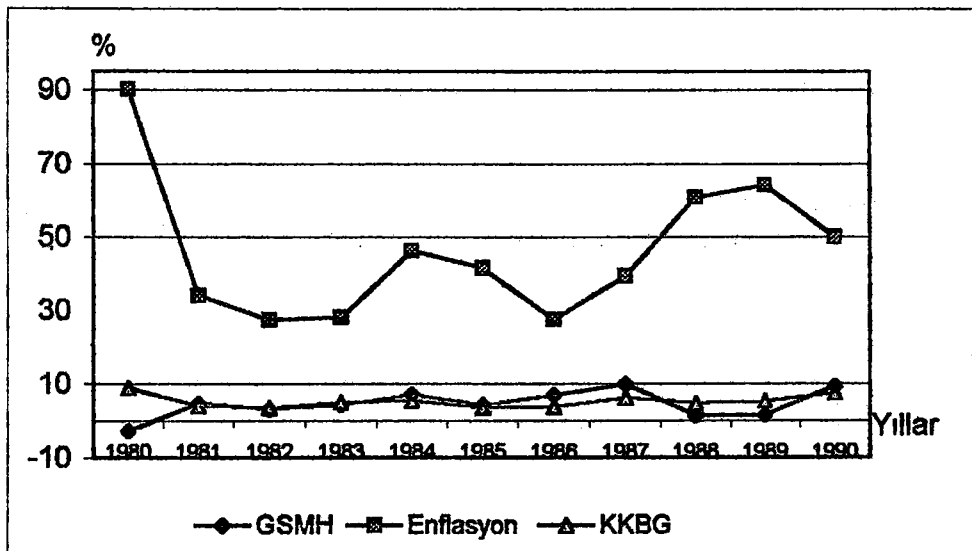
BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜK ENFLASYON SÜRECİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

5.1. 1980-2000 DÖNEMİNDE TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN GELİŞİMİ

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllara önemli yapısal değişimlerle birlikte girmiştir. 1970'li yılların sonunda yaşanan borç krizi ve yüksek enflasyon oranı, ayrıca uluslararası finansal piyasalardaki liberalizasyon yönündeki gelişmeler, yapısal dönüşümün temel belirleyicileri olmuştur. Ortaya çıkan gelişmeler sonucunda ithal ikameci kalkınma stratejisinden ihracata yönelik kalkınma stratejisine geçilmiş ve finansal piyasalarda liberalizasyona gidilmiştir. 1980'li yıllar ülke ekonomisinde önceki yıllara nazaran daha istikrarlı yıllar olmuştur(Akyüz ve Boratav, 2002:17).

Şekil 8: 1980-1990 Yılları Arasındaki Bazı Makroekonomik Göstergeler

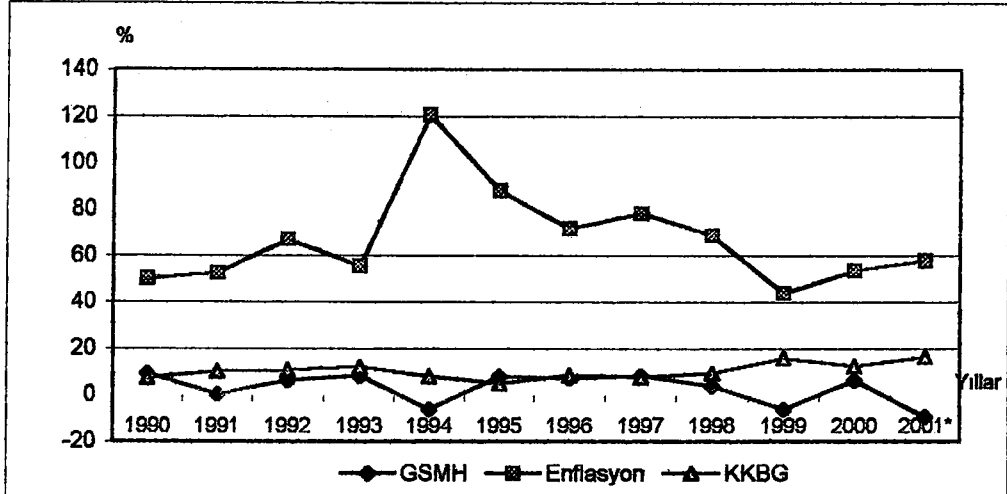

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2002)

1980-1983 döneminde uygulanan ekonomik politikalar sonucunda piyasada arz-talep dengesi sağlanmış, ödemeler bilançosu açıkları küçülmüş, ayrıca döviz darboğazından çıkılarak dış ödemeler rahatlamış ve enflasyonda gerilemeler yaşanmıştır. Ancak bütün bu olumlu gelişmelere rağmen GSMH büyüme oranları ise düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. 1984-1987 yılları arasında ise, genişleyici para ve maliye politikalarının da etkisiyle, büyüme oranları yükselmiş ve ortalama olarak % 6.1 olarak gerçekleşirken, KKBG'deki artışlar da GSMH'daki artışların altında seyretmiştir.

1987 yılından sonra makroekonomik dengesizlikler artmaya başlamıştır. Enflasyon oranları artmış ve GSMH'daki büyüme oranları ise azalmıştır. Bu durumun en önemli nedenleri ise özellikle 1980'li yılların sonunda kamunun yaptığı alt yapı yatırımlarının hızla artması, bunun yanında doğrudan üretken yatırımların azalması, ve TL'nin konvertibilitesiyle birlikte artan dolarizasyon ve uygulanan para ve maliye politikalarıdır. Ortaya çıkan gelişmeler sonucunda kamunun borç yükü artmış, borçlanma politikaları da faiz oranlarını arttırarak özel kesimin reel yatırımlarını azaltmıştır.

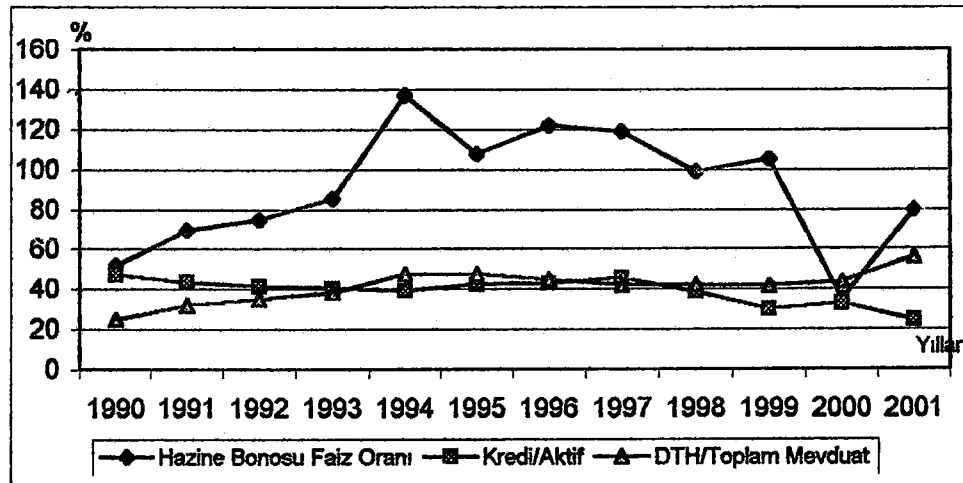
1990'lı yıllar ve 2000 yılının başları ise ülke ekonomisinde istikrarsızlıkların ve krizlerin yaşandığı yıllar olmuştur.

Şekil 9: 1990 - 2001 Yılları Arasındaki Bazı Makroekonomik Göstergeler

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2002)

* 2001 yılı için KKBG tahmini olarak verilmiştir.

1990'lı yıllarda yaşanan makroekonomik gelişmeler bir taraftan kamu kesiminin finansal piyasalardan fon talebini artırarak faiz oranlarının yüksek seviyelerde gerçekleşmesini beraberinde getirmiş, diğer taraftan da finans piyasası ile reel kesim arasındaki bağı zayıflatmıştır. Ayrıca TL'nin konvertibilitesiyle birlikte, yüksek enflasyon ve yaşanan istikrarsızlıklar nedeniyle de, döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduat içindeki payını artırmıştır.

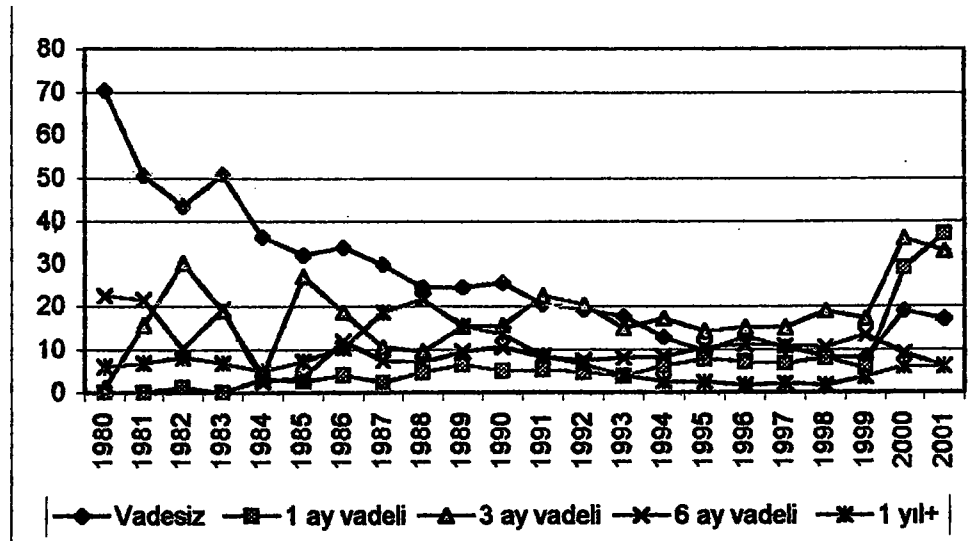
Şekil 10: 1990-2000 Yılları Arasında Çeşitli Göstergeler

Kaynak: TCMB ve TBB yayınlarından derlenmiştir.

1990-2001 yılları arasında, sermaye akımlarının da etkisiyle, finans piyasası faiz oranları ve döviz kurları, uluslararası sermaye akımlarındaki dalgalanmalara paralel bir seyir izlemiş, bu durum finansal istikrarsızlık, iktisadi faaliyetlerde ve büyüme oranlarında iniş-çıkışlara da yansımıştır. Söz konusu dönemde GSYİH ortalama % 3 artarken, standart sapması bu oranın iki katı olarak gerçekleşmiştir (Akyüz ve Boratav, 2002:20). Ortaya çıkan makroekonomik istikrarsızlıklar sabit sermaye birikiminde sert dalgalanmalara da neden olarak, ekonominin uzun dönem büyüme potansiyelini de olumsuz olarak etkilemiştir.

Makroekonomik istikrarsızlıklar finansal piyasayı ve bankacılık sektörünü de olumsuz yönde etkilemiştir. Enflasyon oranlarının ve kamunun finans piyasasındaki fon talebinin sürekli artması, bankaların kredilerinin toplam aktifler içindeki miktarını azaltırken, vadelerini de kısaltmıştır. Bu 1990'lı yılların sonunda bankacılık sektörü ile reel kesim arasındaki bağın kopmasına neden olmuştur. Makroekonomik ortam bankaları olduğu gibi, fon arz edenleri de etkilemiş, vadesiz mevduatlar hızla azalırken, vadeli mevduatların çok büyük bir kısmı da 6 ay gibi kısa bir vadede yoğunlaşmıştır.

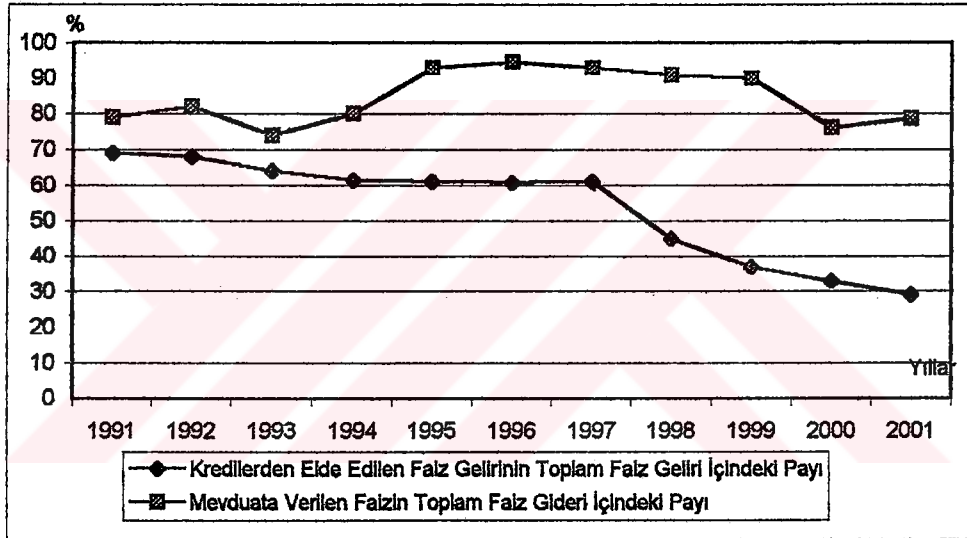
Şekil 11: Mevduatın Vadeye Göre Dağılımı (%)

Kaynak: TCMB

Bankacılık sektörüne yönelik düzenlemeler de bankaların piyasadaki davranışlarını etkilemiştir. Özellikle mevduat sigortası uygulamasının başlamasıyla (1994) mevduata ödenen faiz giderlerinin toplam faiz giderleri içindeki payı artmış ve geçmiş yıllara oranlar yüksek seviyelerde seyretmesine neden olmuştur. Ayrıca toplam faiz gelirleri içinde kredilerden elde edilen faiz gelirleri azalırken, menkul değerlerden elde edilen faiz gelirleri genelde aynı düzeylerde seyretmiştir.

Şekil 12: Temel Faiz Gelir - Giderlerinin Gelişimi (%)

Kaynak: Kredilerden elde edilen faiz gelirlerinin toplam faiz geliri içindeki payı ve mevduata verilen faizin toplam faiz gideri içindeki payı TCMB Üç Aylık Bültenlerinden hesaplanmıştır.

5.2. DÜŞÜK ENFLASYON SÜRECİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE AKTİF PASİF YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

1980'li ve özellikle 1990'lı yıllardan sonra yüksek enflasyon ve yüksek kamu kesimi borçlanma gereğinin yaşandığı bir ekonomik ortamda faaliyet gösteren bankaların bilançoları ve aktif-pasif yönetimleri bu ortamın etkisiyle şekillenir hale gelmiştir. Yüksek enflasyon ortamına uyum sağlayan aktif-pasif yönetimleriyle bankalar, genel olarak üstlenebilecekleri düzeyin üzerinde risk almayı bir politika olarak uygulamışlardır.

Mevcut ekonomik ortam ve uygulanan yasal düzenlemeler bankaları, aktif kalitelerini kötüleştirmek pahasına, yüksek getirili ve yüksek likiditeye sahip devlet iç borçlanma senetlerine yönelterek, kredilerin toplam aktifler içindeki payını düşürmüştür. Bunun yanında, özellikle yurtdışı fon kaynaklarının ve diğer yabancı para cinsinden pasiflerin önemini arttırarak açık pozisyonları ve bu pozisyonların artması ile de sistemde üstlenilen döviz kuru riskini sürekli hale getirmiştir. Enflasyon ortamı nedeniyle reel faiz oranlarının yüksek düzeyde pozitif olması, yurt dışı-yurt içi faiz oranı farklılığını yurt içi faiz oranları lehine değiştirmiş ve bunun sonucunda ortaya çıkan sermaye girişleri o kadar yüksek bir düzeye gelmiştir ki, söz konusu politika bankacılık sektöründe ve ekonomideki istikrarsızlıkların önemli nedenlerinden biri olmuştur. Böylelikle bankalar aktif-pasif yönetimlerini enflasyon oranı ile döviz kuru arasındaki geniş marjdan yararlanma üzerine kurmuşlardır. Böylelikle Türk Bankacılık Sektörü, diğer ülke bankalarından farklı olarak, yüksek getiriye karşılık düşük riskle çalışabilmişlerdir (Çolak ve Yiğidim, 2001:40-46).

Enflasyona bağlı olarak bankaların fon kaynak ve kullanımları ağırlıklı olarak kısa vadede toplanmış, bankalar fon kullanımlarında bir taraftan yüksek getirili ve risksiz devlet iç borçlarının ağırlıklı olduğu menkul değerler hesaplarına, diğer taraftan repo işlemlerine yönelmişlerdir. Makroekonomik ortam içinde özkaynak tutmanın maliyeti de arttığından, bankaların sermaye yapıları zayıflamış, özkaynaklardaki artışlar genellikle yeniden değerlendirme fonundan sağlanan yapay artışlarla sınırlı kalmıştır.

Yüksek enflasyon, yüksek kamu kesimi borçlanma gereği ve mevduat sigortası gibi yasal düzenlemeler, bankaların piyasadaki rekabeti faiz oranı üzerinden yapmasına neden olmuştur. Özellikle küçük bankalar, piyasadan yeterli fon toplayabilmek için, yüksek faiz oranlarıyla borçlanarak üstlenebileceklerinin üzerinde bir riskle çalışmayı sürdürmüşlerdir. Bu durum ise sektörde şubeleşmenin öneminin süreklilik göstermesine neden olmuştur. Demirgüç-Kunt ve Huizinga (1999) mevduat toplama maliyetinin yüksek

olduğu ortamda, şubeleşmeye yönelen bankaların kârlarının da azaldığını tespit etmişlerdir. Kaynak maliyetlerinin yüksek olması sektördeki bankaların büyük bir çoğunluğunun yasal yükümlülükler dışında nakit kaynak bulundurmamalarına neden olarak, likidite riskini önemli boyutlara getirmiş (Babuşçu ve Diğerleri, 2000:44) likidite sorunları da yaşanan krizlerde en önemli faktörlerden biri olmuştur.

Türk Bankacılık Sektörü'nün işleyişinde dışsal değişkenlerin baskısı her zaman belirleyiciliğini korumuştur. Sektörün içinde bulunduğu ortam içinde dışsal değişkenlerden, enflasyon oranının düşmeye başlayacağı ve kamu kesimi borçlanma gereğinin azalacağı bir süreç olarak kabul edebileceğimiz düşük enflasyon sürecinde bankaların, aktif-pasif ve risk yönetimlerini değiştirmek zorunda kalmaları söz konusu olacaktır.

Bu çerçevede düşük enflasyon sürecinin yaşandığı Brezilya, Meksika, İsrail, Arjantin gibi ülkelerde ortaya çıkan gelişmeler, Türk Bankacılık Sektörü için de bir gösterge olabilecektir. Bu ülkelerde düşük enflasyon sürecinde bankacılık sektöründe gözlenen önemli gelişmeler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Babuşçu ve Diğerleri, 2000:44):

- enflasyon nedeniyle elde edilen gelir ve yapılan giderlerde azalma,
- toplam aktifler içindeki kredi payında artış,
- bankacılık yeniden yapılandırma programlarının da etkisiyle banka sayısında azalma,
- sektörde yabancı bankaların payının artması.

Enflasyonun düşmesi nedeniyle bankacılık sektöründe enflasyondan elde edilen gelirlerin azalacağı konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Ancak enflasyonun düşmesinin bankaların kârlılığında azalmaya neden olacağı yönünde literatürde farklı çalışmalar bulunmaktadır. Demirgüç-Kunt ve Huizinga (1999), 1988-1995 yılları arasında 80 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada, yüksek enflasyonlu ülkelerdeki bankaların elde ettiği kârın düşük enflasyonlu ülkelere göre iki kat daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Ancak düşük

enflasyon ortamında faaliyet gösteren bankaların elde edecekleri kârlar ile düşük enflasyon sürecinde elde edecekleri kârların farklı olacağı söylenebilir. Rijckeghem (1999) Türkiye üzerine yaptığı çalışmada ise, enflasyonun düşüş sürecinde bankaların finansal aracılık faaliyetlerinin hızla artmasıyla, nominal faizlerdeki düşüşün, kısa vadeli borçlanıp uzun vadeli fon kullanımının bir sonucu olarak, bankaların faiz gelirlerinden ziyade fonlama maliyetini düşüreceğini ve böylelikle de kârlarını arttıracakları sonucuna ulaşmıştır¹. Mishkin (1996b) ise Meksika'da faiz oranlarındaki düşüş sonucunda, banka ve banka dışı finansal araçların aracılık faaliyetlerinin kredilerde patlamayla arttığını, ancak piyasadaki asimetric bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü nedeniyle bankaların finansal yapılarının bozulduğunu ve piyasadaki finansal kırılganlığın da arttığını belirtmektedir.

Bankaların bilançosunda bulunan aktiflerin ortalama vadesinin pasiflerin ortalama vadesinden daha uzun olduğu göz önüne alındığında, düşük enflasyon sürecinde bankaların faiz gelirlerinin faiz giderlerinden daha fazla artması söz konusu olabilecektir. Türk bankacılık sektöründeki asimetric bilginin varlığı ve önemi dikkate alındığında, düşük enflasyon sürecinde bankaların kârlarının nasıl etkileneceği, kredilendirme politikalarındaki etkinliğe, mevduat sigortası gibi uygulamalara ve risk yönetimlerine bağlı olarak değişiklik de gösterebilecektir. Sistemde uygulanan mevduat sigortası politikası, bu süreçte, bankaların bir taraftan rekabet alanını² diğer taraftan risk derecelerini etkileyerek, kârlılığı önemli oranda belirleyebilecektir. Düşük enflasyon süreci, cari faiz ve enflasyon oranlarının beklenen faiz ve enflasyon oranlarından düşük olduğu durumu ifade ettiğinden, bu süreçte sektörde rekabet artsa da, kredilerden elde edilen faiz gelirlerinin mevduata verilen faiz

¹ Rijckeghem (1999) yaptığı çalışmada bankaların kârlarının kaynağı olarak iç borç stoğunu değil, iç borç stoğunun açık pozisyonlardan fonlanan kısmını göstererek, iç borç stoğundaki düşüşün kârlılık üzerinde doğrudan negatif etkisi olmayacağını belirtmektedir.

² Burada bahsedilen rekabet alanları, faiz veya ürün farklılaştırması-çeşitlendirmesidir. Ürün farklılaştırılmasında piyasa mevcut bir finansal araç reklam vb. yollarla farklılaştırılırken, ürün çeşitlendirilmesinde piyasaya yeni finansal araçlar girmektedir.

giderlerinden daha yüksek olması³ nedeniyle, bankaların faiz gelirlerinin faiz giderlerinden daha fazla artmasına neden olarak, kârlılık olumlu olarak etkilenebilecektir. Ayrıca rekabetin artması bankacılık sektöründe yönetimlerin daha profesyonel çalışmalarını ve risk izleme ve derecelendirme faaliyetlerinin de etkinleşmesine de neden olabilecektir.

Düşük enflasyon sürecinde bankaların kârlılığını etkileyebilecek bir diğer önemli faktör faiz dışı gelir ve giderlerin gelişimine bağlı olacaktır. Bankacılık sektöründe etkin işlemeyen rekabet ortamına bağlı olarak, teknolojik ve operasyonel gelişmenin yanında şubeleşme de önemini korumuştur. Bu durum bankaların faaliyet giderlerini arttırmış, ancak enflasyonla birlikte kâr oranlarının (nominal olarak) yüksek olması bankaların bu giderleri düşürmek için etkin politikalar geliştirmesini engellemiştir. Bankaların düşük enflasyon sürecinde faaliyet giderleri üzerine eğilmeleri, bu çerçevede diğer bankalarla ortak bankacılık noktaları ve ATM kullanımları gibi faaliyetlere gitmeleri, bankaların faaliyet giderlerinde önemli azalmalara neden olabilecektir.

Düşük enflasyon süreciyle birlikte bankaların kaynak maliyetleri içinde zorunlu karşılıklar gibi kanuni düzenlemelerden kaynaklanan maliyetlerin payı artacaktır. 2000 yılında, faiz oranlarında yaşanan düşmenin de etkisiyle kaynak maliyetleri azalan bankaların, fon maliyetleri içinde kamunun payı bir önceki yıla göre yaklaşık % 120 artmıştır.

Düşük enflasyon sürecinde piyasadaki yabancı bankaların sayısı ve faaliyetleri artacaktır. Bu durum yüksek sermaye yeterliliklerine ve profesyonel yönetimlere sahip olan yabancı bankalarla ulusal bankalar arasındaki rekabeti etkileyerek, rekabet için gerekli özelliklere sahip olmayan, özellikle küçük ölçekli, bankaların piyasadan çekilmelerine veya daha yüksek

³ Düşük enflasyon sürecinde bankaların, özellikle kamu kesimi borçlanma gereğindeki düşüşe bağlı olarak düşmesi beklenen hazine bonosunun faiz oranı nedeniyle, kredilerin toplam aktifler içindeki payının ve vadesinin artması söz konusu olabilecektir.

faizlerle mevduat toplamalarına neden olabilecektir. Ayrıca çok çeşitli finansal ürün ve teknolojik altyapıya sahip olan yabancı bankalar ulusal bankaların faaliyet giderlerinin artmasına da neden olabilecektir. Genel olarak bu süreçte bankaların hayatta kalmasını sağlayabilecek temel belirleyiciler olarak, yoğunlaşan rekabet⁴, ayarlanabilir maliyet yapısı ve yeterli risk yönetim kabiliyeti sayılabilir (Akçay, 2001:47).

Düşük enflasyon sürecinde bankaların şimdiye kadar uyguladıkları aktif-pasif yönetimlerinin bir taraftan yapısı değişirken, diğer taraftan da, oluşacak yeni ekonomik ortamın da etkisiyle, alacakları riskler ve risk yönetimleri de değişeceğinden bilanço yapıları etkilenecektir. Bu çerçevede düşük enflasyon sürecinde bankaların temel risklerinin ve bu risklerin yönetimlerinin nasıl değişebileceği incelenecektir.

5.2.1. Düşük Enflasyon Sürecinin Likidite Ve Risk Yönetimleri Üzerindeki Olası Etkileri

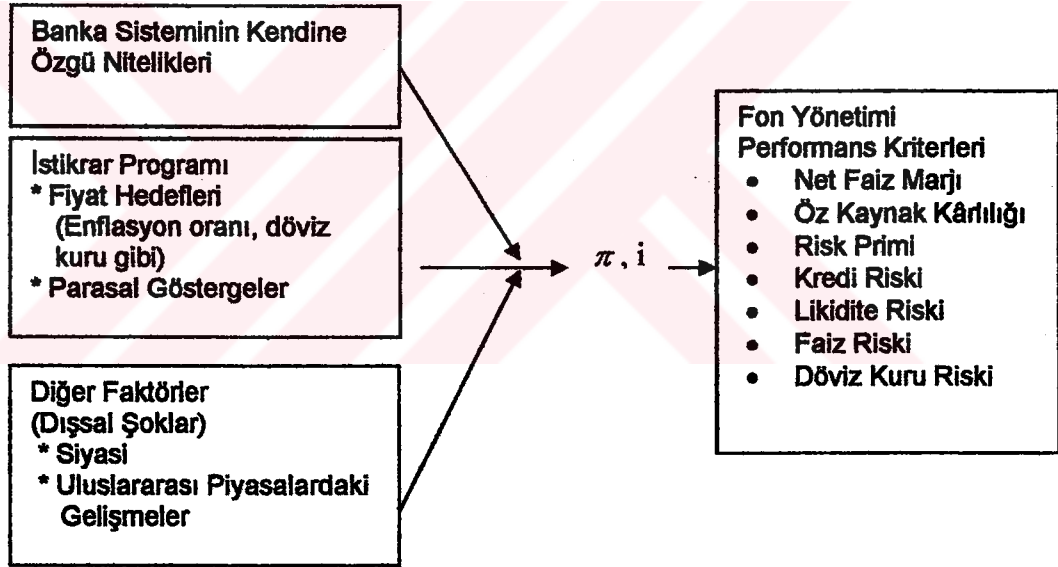
Türk bankacılık sektörü aktif-pasif yönetiminde, mevcut ekonomik ortam ve uygulanan politikalar sonucunda, önemli boyutlara ulaşan döviz kuru, faiz oranı ve likidite riski ile çalışmıştır. Mevduat sigortası uygulamasıyla birlikte özellikle yeterli fon kaynağı olmayan küçük bankalar piyasadan yüksek faiz oranlarıyla borçlanmışlardır. Yüksek faiz ödeyerek kısa vadeli fon toplamalarına rağmen, aktif yönetimleri menkul kıymetler hesabındaki devlet iç borçlanma senetleri üzerine kurulmuş olan bankalar, mevcut ekonomik koşulların da etkisiyle, yüksek getiriye karşılık risksiz olarak çalışabilmişlerdir⁵. Kredilerin toplam aktifler içindeki payının düşüklüğünün yanı sıra, piyasadaki bankaların önemli bir bölümünün büyük holding veya belirli ailelere ait olması nedeniyle, bu bankaların kendi sahiplerinin iştirak

⁴ Mevduat sigortası gibi uygulamaların rekabeti olumsuz olarak etkileyeceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

⁵ Özellikle bankaların bilançolarındaki menkul değer hesaplarının yüksek payı nedeniyle, bankalar yüksek getiri ve risksiz bir yapıya sahip hazine bono ve tahvilleriyle, genelde, kârı çalışabilmişlerdir. Ancak krediler göz önüne alındığında sektördeki geri ödenmeyen kredilerin arttığı, bu durumda kredi risklerini arttırdığı da bir gerçektir.

veya ortaklıklarını fonlar hale gelmesi, sistemde risk yönetiminin gelişimini olumsuz olarak etkilemiştir. Ayrıca bankaların kârlarındaki artışın (nominal) enflasyondan daha yüksek gerçekleşmesi de piyasada etkin ve verimli risk yönetimleri ile risk izleme kurumlarının gelişmesini engellemiştir. Düşük enflasyon süreci taşıdığı belirsizlik⁶ nedeniyle risklerin boyutunu büyütebilecek ve gelişen sürece uygun likidite ve risk yönetimi uygulamayan bankalar sistemin dışına çıkmasına da neden olabilecektir. Bu süreçte oluşacak likidite yönetiminin etkileşimi aşağıdaki şemalar aracılığıyla gösterilebilir (Çolak ve Yiğidim, 2001:42-46).

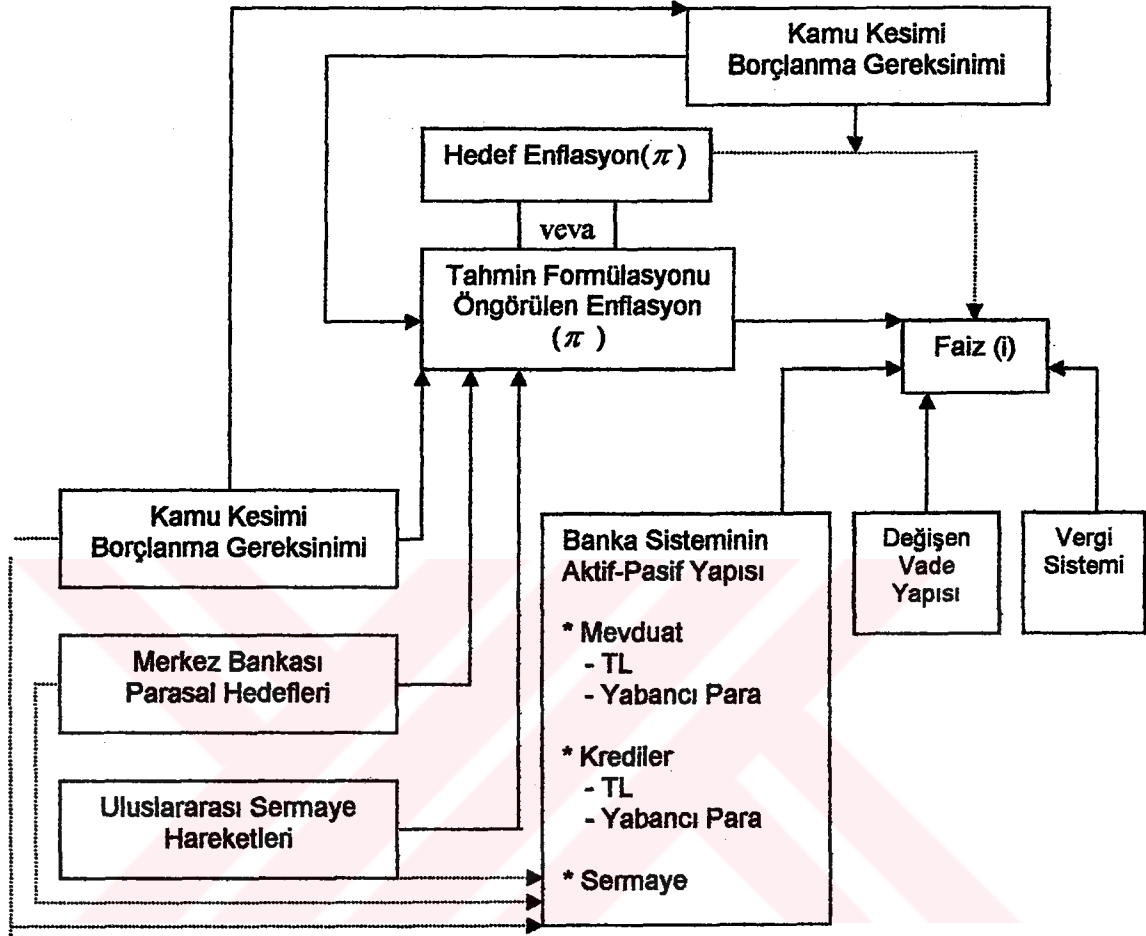
Şekil 13.A: Düşük enflasyon sürecinde likidite yönetiminin etkileşimi

Kaynak: Çolak ve Yiğidim (2001) s.44.

⁶ Enflasyonun ne kadar düşeceği, düşüşün hangi oranlarda seyredeceği ve düşüşün sürekli olup olmayacağı gibi belirsizlikler kastedilmektedir.

Şekil 13.B: Düşük enflasyon sürecinde likidite yönetiminin etkileşimi

Kaynak: Çolak ve Yiğidim (2001) s.45.

Bankalar için emniyet ve güvenilirliğin sağlanmasındaki en temel olgu olan likiditenin, düşük enflasyon sürecinde önemi artacaktır. Yüksek enflasyon ortamında, kamu kesimi borçlanma gereksiniminin yüksek olmasına bağlı olarak yüksek likidite ve yüksek getiri ile çalışabilmişlerdir. Bu durum bankaların ikincil rezervleri arasında yer alan hazine bonosu ve devlet tahvillerinin aktif kalemleri içindeki payının yüksek olmasının da temel nedeni olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra hızla gelişen bireysel bankacılık hizmetleri de bankaların likidite yönetimlerini olumlu etkilemiştir. Bireysel bankacılık hizmetleriyle bankalar bir taraftan kullandıkları fonlardan faiz geliri elde ederken, diğer taraftan da komisyon gelirleri elde edebilmişlerdir (Çolak, 2001:106).

Düşük enflasyon süreciyle birlikte bilançodaki aktif-pasiflerin ağırlığı ve vade yapılarındaki değişimin likidite yönetimlerinin önemini arttırması beklenebilir. Beklenen enflasyon oranı ve faiz oranı, cari enflasyon ve faiz oranından daha düşük olacağı için, bankalar fon kaynaklarını kısa vadede, fon kullanımlarını ise uzun vadede yapılandırmaya çalışacaklardır. Bu durum özellikle yeterli sermayeye sahip olmayan bankaları, olası mevduat ve kredi çekilmelerinde likidite yetersizlikleriyle karşı karşıya bırakabilecektir.

5.2.1.1. Likidite Riski ve Yönetimi Üzerinde Olası Etkiler

Likidite riskini, bankaların likidite yetersizliği sonucunda olası mevduat çekilmelerini ve kredi taleplerini karşılayamadığı durum olarak tanımlamıştık. Düşük enflasyon sürecinde bankaların fon kaynakları ve kullanımları arasındaki vade uyumsuzlukları artacaktır. Özellikle hazine bono ve tahvillerinin faiz oranlarında meydana gelecek düşme ile, toplam aktifler içinde menkul kıymet hesaplarının payı azalırken kredilerin payı artacaktır⁷ (Babuşçu ve Diğerleri, 2000:45). Bu durum ise yıllardır aktif kaynaklı likidite riskiyle çalışan bankaları pasif kaynaklı likidite riski ile karşı karşıya bırakacaktır (Çolak ve Yiğidim, 2001:49).

2000 yılında faiz oranlarında düşme ile yaşanan gelişme de bu konuyu destekler yönde olmuştur. Faiz oranlarındaki hızlı düşüşle birlikte sektörün nakit değerler, bankalar ve menkul kıymetler hesabından oluşan likit veya likite yakın varlıklarının ortalama toplam aktifler içindeki payı %41'den %34,8'e düşerken, kredilerin -özellikle tüketici kredilerindeki hızlı artışla birlikte- toplam aktifler içindeki payı %20,5'den %30,5'e yükselmiştir. Ayrıca kredilerin vade yapısı da uzamış, uzun vadeli kredilerin toplam krediler içindeki payı %26'dan %32'ye yükselmiştir (BDDK, 2001:31-41).

⁷ Banka ödöncü kanalı çerçevesinde ele alındığında bu durum, enflasyondaki düşüş sürecinde kredilerin toplam aktiflerinde payındaki artışa bağlı olarak, merkez bankasının uygulayacağı politikalara bankaların ve dolayısıyla reel sektörün daha duyarlı olabilecekleri şeklinde değerlendirilebilir.

2000 yılındaki faiz oranı düşüşünün banka ve mevduat sahiplerinin beklentilerini farklı etkilediği söylenebilir. Bankalar enflasyon ve faiz oranlarındaki düşüşün devam edeceğini düşünerek bilançolarındaki aktiflerini hızla yeniden yapılandırırken, mevduat sahipleri, faiz oranlarındaki hızlı düşüşün de etkisiyle, hem TL mevduatlarını yeterince (sadece %7 artmıştır) arttırmamış, hem de uygulanan döviz kuru politikasına rağmen döviz tevdiat hesaplarını (%2,3 azalmıştır) TL mevduatlarına dönüştürmemişlerdir.

Düşük enflasyon sürecinde reel faizler yüksek risk primi nedeniyle yüksek olarak da gerçekleşebilir. Özellikle anti-enflasyonist programların uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde, enflasyon oranında beklenenden daha fazla düşüşler, reel faizlerin yükselmesine neden olabilmektedir. Böyle bir gelişme ise bankaların müşterilerinin bilançolarını olumsuz etkileyerek bankalara nakit akımını bozabilir (Mishkin, 1996b:2), ve bu şekilde bankaların likidite risklerinin artmasına neden olabilir.

Fon kullanımını uzun vadeli olarak yapılandıran bankaların fon kaynaklarına ulaşması da (piyasadaki belirsizlik, ertelenen tüketim harcamalarının faizlerin düşmesiyle birlikte artması ve buna bağlı olarak azalabilecek tasarrufların da etkisiyle) önemli sorunlardan biri olabilecektir. Ayrıca böyle bir ortamda olası mevduat çekilmeleri ve kredi taleplerinin de artabileceği göz önüne alındığında likidite riski daha da büyüyecektir. İkincil rezervlerin bilanço içindeki payının hangi oranlarda azalacağı, likit olmayan aktiflerin işlem görebileceği ikincil piyasaların da olmaması nedeniyle, likidite yetersizliklerinin çözümünde belirleyici olabilecektir. Bu çerçevede bankaların vade uyumsuzluğunu azaltmada bir araç olarak menkul kıymetleştirmenin (securitization) önemli bir rol üstlenebileceği (Alper ve Diğerleri, 2001:6) söylenebilir.

5.2.1.2. Faiz Oranı Riski ve Net Faiz Marjı Üzerindeki Olası Etkiler

Faiz oranı riski, bankaların hem gelir ve maliyetlerini hem de aktif-pasiflerinin değerlerini ve dolayısıyla da bilançodaki pozisyonlarını etkilediğinden, düşük enflasyon sürecinde önemi artacaktır. Bankaların mevduata verdikleri faiz ile kredilere uyguladıkları faiz oranı arasındaki fark, mark-up fiyatlamasının bir sonucudur. Düşük enflasyon sürecinde oluşacak faiz oranının doğal faiz oranına yakın olması, yüksek enflasyon ortamında uygulanan risk priminin yok olmasının ve yıllardır referans faiz oranı olarak kabul edilen hazine bonosu faiz oranının bu işlevini iskonto penceresi faiz oranına devrettiğinin göstergesi olacaktır (Çolak ve Yiğidim, 2001:43). Bu durum bankacılık sektörü ve bir bütün olarak finansal sistemin olağan görünüm aldığıının göstergesi olarak da kabul edilebilir.

Türk bankacılık sektörü yıllardır yüksek faiz marjlarıyla çalışmaktadır. Ancak düşük enflasyon süreci faiz marjlarını daraltacağı için, piyasada rekabet artacaktır. Ayrıca piyasada cari faiz gelir ve giderlerinde ani değişimler veya kısa ve uzun vadede sıra dışı faiz oranı hareketleri, bankaların net faiz gelirlerini önemli ölçüde etkileyebilecektir (English, 2001:70).

Düşük enflasyon sürecinde, cari enflasyon ve nominal faiz oranı beklenen enflasyon ve reel faiz oranından yüksek olduğundan, nominal faiz oranları ve buna bağlı olarak da reel faiz oranları düşecektir⁸. Böyle bir durumda ise bankaların bekledikleri enflasyon oranının gerçekleşip gerçekleşmeyeceği önem kazanacaktır. Düşük enflasyon sürecinin istikrarlı olarak devam etmesi bu süreçte bankaları olumlu etkileyeceği söylenebilir. Gerçekleşen enflasyon oranının bankaların bekledikleri enflasyon oranından yüksek olması durumunda, fiyatlar genel düzeyinde öngörülmeven artışların ortaya çıkması, bankaların nominal aktif-pasiflerinin değerinde bu artışlarla

⁸ Bakınız Fisher (1965)

orantılı olarak azalmaya neden olacaktır (Santoni, 1987:17). Böyle bir gelişme sonucunda, düşük enflasyon sürecinde fon kaynaklarını kısa vadede fon kullanımlarını ise uzun vadede toplayan bankaların, fon kaynaklarının faiz oranları artarken fon kullanımlarının faiz oranları değişmeyeceğinden, yeniden fiyatlama riskiyle karşı karşıya kalabileceklerdir⁹. Gerçekleşen enflasyon oranı beklenen enflasyondan çok daha küçük olursa, bu sefer gerçekleşen reel faiz oranları artacağından, kredi müşterilerinin bilançoları olumsuz etkilenebilecek, kredi ve faiz ödemelerini aksatmalarına veya ödeyememelerine neden olabilecektir. Ayrıca faiz oranlarındaki değişikliğin neden olacağı iktisadi değerdeki hızlı bir azalma, nakit sağlama işlemleri devam edebilse de, bankaların iflasını önleyemeyecektir (English, 2002:67).

Düşük enflasyon sürecinde bankalar fon kaynağı olarak mevduat toplamada güçlüklerle karşılaşabileceklerdir. Böyle bir durumda bir yandan piyasadaki kamu bankaları diğer yandan yeterli sermayeye sahip olmayan küçük bankalar, mevduata verdikleri faizlerle rekabet ederek, faiz oranı risklerini arttırabilirler. Mevduat sahipleri mevduatın tamamının sigorta kapsamında olduğu bir piyasada bankaların üstlenecekleri faiz riskini önemsemeyeceklerinden (Mishkin, 1996b:8), piyasada faiz oranı olması gerekenin üzerinde oluşabilir, dolayısıyla faiz oranı riskleri artabilir. Faiz oranlarının belirlediği net faiz marjlarındaki değişimler banka kârlılığındaki belirsizliğin nedeni olduğundan, net faiz gelirlerindeki gelişmeler de olası banka iflaslarının önemli sebeplerinden biri olabilecektir.

Düşük enflasyon sürecinde mevduat sigortası uygulamasının devam etmesi, piyasadaki faiz oranı rekabetini devam ettirebileceğinden özellikle küçük bankaları üstlenebileceklerinden daha fazla risk almaya teşvik edebilecektir. Sistemde artan risklerle faaliyetlerini devam ettiremeyecek

⁹ Birçok ülkede banka aktif-pasiflerinde görülen yeniden fiyatlama dönemleri konusunda veri noksanlığı bulunmaktadır. Ayrıca mevduat ve kredi fiyatlandırılması araştırmalarında da yeterli enformasyonu sağlayabilmek zordur. Aktif veya pasiflerdeki ortalama gelirin piyasa faiz oranlarına duyarlı olup olmadığına bağlı olarak yeniden fiyatlama riski değişecektir (English, 2002:67-69)

duruma gelen bankaların ise bir taraftan finansal piyasalara yansıyacak maliyetleri artacak, diğer taraftan topluma yansıyacak sosyal maliyetleri de artabilecektir.

Düşük enflasyon sürecinde bankaların kredi müşterileri yapacakları kredi sözleşmelerinde, gelecekteki faiz oranlarının düşeceği beklentisiyle, çeşitli opsiyonlar talep edebilirler. Bu opsiyonlar kredi faiz oranlarının oluşacak faiz oranlarına göre değiştirilmesi olabileceği gibi kredinin vadesinden önce geri ödenebilmesini de içerebilir. Bankaların müşterilerine verdikleri opsiyon haklarının kullanılması bir taraftan bankaların getirilerini etkilerken, diğer taraftan gelecekteki nakit akımlarını etkileyerek üstlenecekleri faiz oranı ve likidite risklerini arttırabilir. Ayrıca mevduat sahiplerinin de faiz oranlarındaki düşme eğilimine bağlı olarak mevduatlarını vadeden önce çekmeleri bankaların aktiflerini değerinin altında satmak zorunda bırakabilir. Müşterilerin borçlarını önceden ödeme veya mevduatlarını düşük veya sıfır maliyetle çekme imkanları ve benzer müşterilerin kararları piyasa faiz oranlarındaki değişimlere yönelik olarak aktif-pasiflerin ortalama fiyatlandırılmasını etkileyecektir¹⁰ (English, 2002:69).

5.2.1.3. Kredi Riski ve Yönetimi Üzerindeki Olası Etkiler

Bankacılık sektöründe düşük enflasyon süreciyle birlikte en önemli gelişme reel sektörle bankalar arasındaki bağın kurulması olacaktır. Özellikle hazine bono ve tahvillerinin faiz oranlarında meydana gelecek düşüşle birlikte menkul kıymetler hesabının cazibesini yitirmesi, bankaların aktif kalemlerinin yapısını değiştirecektir¹¹. Faiz oranlarında ortaya çıkacak düşüşler

¹⁰ Ayrıca faiz oranı ve diğer sözleşme koşulları değiştikçe, ödünç alıcıların davranışı da muhtemelen değişecektir. Örneğin, faiz oranının yükselmesi başarılı olan projelerin getirilerini düşürmektedir. Dolayısıyla, faiz oranlarındaki yükselişler düşük riskli, dolayısıyla düşük riskli projelerden uzaklaşılmasına, bunun yanında yüksek getirili ve yüksek riskli projelere yönelmesine yol açarak bankaların üstlendikleri riskleri arttırabilecektir.

¹¹ 2000 yılında hazine bonolarının faiz oranlarındaki düşmeye bağlı olarak menkul değerlerin aktifler içindeki %17,19'dan %11,50'ye düşerken, kredilerin aktifler içindeki payı %30,11'den %32,81'e yükselmiştir.

bilançodaki menkul kıymetlerin getirisini azaltacağından, bankaların aktiflerini reel sektörle ilişkilendirerek, riskle getiri arasındaki ilişkiyi yeniden kurmalarına neden olacaktır. Beklenen enflasyon ve faiz oranının cari enflasyon ve faiz oranından düşük olduğu bir ortamda bankalar fon kullanımlarını uzun vadeli kredilerden oluşturmak isteyeceklerdir. Ayrıca düşük enflasyon sürecinde yaşanacak istikrar reel sektörün, 1980'lerden bu yana yüksek enflasyonun yarattığı istikrarsızlık ve belirsizlik ortamı ve yüksek reel faizler nedeniyle ertelediği, yatırımlarını da arttırabilecektir.

Bankaların bilançolarındaki kredi hacminde beklenen büyük miktarda genişlemeler¹², düşük enflasyon sürecinde karşılaşılabilecekleri kredi riskinin ve yönetiminin önemini arttıracaktır. Piyasadaki asimetrik bilginin varlığı ve büyüklüğü kredi riskini etkileyen en önemli faktörlerden birisi olacaktır. Düşük enflasyon sürecinde (düşük enflasyon ortamına göre) bankaların kredi müşterilerinin risk profilinin yüksek olacağı söylenebilir. Ayrıca kredi hacminde ortaya çıkabilecek büyük artışlar bankaların, ekonomideki olası daralma dönemlerinde tahsili gecikmiş alacaklarının da hızla artmasına neden olabilecektir (İnan, 2000:92). Beklenen enflasyonun ve faiz oranının cari enflasyon ve faiz oranından düşük olduğu bir ortamda, yüksek faizlerle kredi almak isteyen müşterilerin yatırım kararlarının da yüksek risk-yüksek getiri üzerine kurulması ihtimalinin¹³ göz önünde bulundurulması önemli

¹² Ülkemizde reel sektörün finansal kaldıraç gücü düşük, dinamik ve, özellikle işgücü piyasalarındaki esnek yapının bir sonucu olarak, esnektir. Dolayısıyla bankaların reel sektör içine kredi genişlemesi yoluyla nüfuz etmeleri oldukça kolaydır (Akçay, 2001:47). Ayrıca Türkiye'de özel sektör kredileri enflasyon oranlarının yüksek olduğu ülkelere (%40'ın üzerinde) göre 1997 rakamlarıyla GSYİH'nin %17 oranında daha az olması da düşük enflasyon sürecinde kredilerin büyüme potansiyelini göstermektedir (Rijckeghem, 1999:13).

¹³ Faiz oranlarının yanlış seçim boyutu, farklı ödünç alıcıların kredilerin geri ödenmesi konusunda farklı olasılıklara sahip olmasının bir sonucudur. Banka açısından beklenen getiri, kredi faiz oranı ile kredinin geri ödenme olasılığının çarpımına eşittir. Dolayısıyla, bankalar geri ödeme olasılığı daha yüksek alıcıları tesbit edebilmek isteyeceklerdir. Kredi piyasasında "iyi" alıcıların belirlenmesi güçtür ve bankanın bir çeşit gözetim araçlarından (screening devices) yararlanmasını gerektirmektedir. Bir bireyin ödemeye razı olduğu faiz oranı bir gözetim aracı olarak hareket edebilir. Örneğin, ortalama olarak daha yüksek faiz oranlarını ödemeye razı olan alıcılar daha yüksek risk taşıyabilirler. Yüksek faiz oranlarından borçlanmaya istekli olunması, söz konusu alıcıların krediyi geri ödeme olasılıklarının düşük olduğunu bilmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Faiz oranı yükseldikçe, ödünç alımlarını arttıran alıcıların ortalama "riskliliği" muhtemelen bankanın kârlarını düşürecektir (Stiglitz ve Weiss, 1981: 393)

olacaktır. Böyle bir öngörü, faiz oranlarında düşüşün beklendiği bir ortamda, rasyonel yatırım kararlarının ya firmaların özkaynakları yoluyla gerçekleştirileceği, ya da faiz oranlarının düşmesinin bekleneceği üzerine kurulabilir.

Türk bankacılık sektöründe bankaların önemli bir kısmının büyük holding ve ailelere ait olması, bankaların kredilerini genellikle kendi grup ve ortaklıklarına yönlendirmelerine ve böylelikle de sektörde kredi riski ve yönetiminin yeterince gelişmemesine neden olmuştur. Bu gelişme küçük ve orta ölçekli işletmeleri büyük oranda kendi kaynaklarıyla sınırlandırarak, ekonomideki önemli paylarına rağmen, kredilerden yararlanamamalarına¹⁴ neden olmuştur. Düşük enflasyon sürecinde genişleyen kredi hacminin öncelikli hedefi olacağı tahmin edilen küçük ve orta ölçekli firmalar hakkında bankaların kredilendirme sürecinde yeterli bilgiye ulaşmaları ve firmaların mevcut ekonomik koşullarını ve yatırım alanlarını analizi, kredi geri ödemelerinin aksamaması bakımından önem kazanacaktır. Ayrıca enflasyon oranlarında düşüşlerle birlikte bankacılık sektörünün uluslararası piyasalarla ilişki ve rekabeti de artacaktır. Bu rekabet bankaların ürünlerinde fiyatın yanında, ürün hacminin, kalitesinin ve vadesinin de öneminin artmasına neden olabilecektir.

Düşük enflasyon sürecinde piyasada risk seven yatırımcıların sayısı ve kredi talepleri, kredi faiz oranlarının yüksek olmasına neden olarak kötü borçlunun, iyi borçluyu piyasadan kovmasına neden olabilir¹⁵. Bankaların bu dönemde kredi taleplerini değerlendirmedeki başarıları kredi geri ödemelerine yansımayaacaktır. Dolayısıyla risk yönetimlerindeki başarılar ön plana çıkabilecektir. Bu nedenle bankaların krediyi hangi vadeyle verecekleri, kredi müşterilerinin mali ve finansal durumu, yatırımı yapacağı sektörün

¹⁴ Türkiye'de küçük ve orta ölçekli işletmelerin, toplam işletmeler içindeki payı 1999 verilerine göre % 99,2'iken, toplam kredilerden aldıkları pay sadece % 4'tür.

¹⁵ Bu risk yüksek enflasyon oranlarında daha fazladır. Düşük enflasyon sürecinde ise yüksek enflasyon ortamından daha az da olsun, düşük enflasyon oranlarının yaşandığı ortama göre kredi riskinin yüksek olması beklenebilir.

gelişimi, sektördeki rekabet gibi faktörleri de değerlendirmesi gerekecektir. Ayrıca bankaların kredilerindeki çeşitlendirme politikaları da bankanın faaliyetlerini devam ettirebilmesi bakımından önemli olacaktır. Kredi portföyündeki çeşitlendirmenin yapılmaması, bankanın ekonomideki beklenmeyen gelişmelerden daha fazla etkilenmesini de beraberinde getirecektir¹⁶.

2000 yılında faiz oranlarındaki düşüşün özellikle tüketici kredilerinde önemli artışlara neden olması da göz önüne alındığında, düşük enflasyon sürecinde reel sektör kredilerinin yanında, bireysel kredilerde de önemli artışlar söz konusu olabilecektir. Bireysel kredilerin önemli bir özelliği, bankaların bu tür fon kullanımlarının karşılığında menkul kıymetleştirme yoluyla yeni kaynaklar sağlayabilmesidir. Dolayısıyla 1994 krizi ile uygulamada işlevini kaybeden Varlığa Dayalı Menkul Kıymet uygulaması düşük enflasyon sürecinde bankalar için önemli bir kaynak olabilir (Çolak ve Yiğidim, 2000:62-63).

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra tüketici kredileri bankalar için, yüksek getirili ve risksiz bir fon kullanımı olmuştur (Çolak, 2001:93). Tüketici kredileri toplam krediler içinde küçük bir paya sahip olsa da, bankaların ekonomideki gelişmelere, özellikle ekonominin genişleme dönemlerinde, tüketici kredileri kanalıyla daha çabuk uyum sağladıkları söylenebilir. Ancak, düşük enflasyon sürecinde tüketici kredileri de bir takım riskler getirebilir. Ortaya çıkabilecek en önemli risk ise enflasyonu düşürmek için izlenen politikaların özellikle reel ücretleri de düşürmeyi içerip-içermediğidir. Eğer uygulanan politikalar reel ücretlerde de düşmeye neden oluyorsa, tüketici kredilerinin geri ödemeleri etkilenebilir ve bankaların nakit akımları da bozulabilir. Dolayısıyla düşük enflasyon sürecinde tüketici kredi taleplerinin değerlendirilmesinde ve kredilerin geri ödemelerinde, reel ücret düzeylerinin de sürekli izlenmesinin

¹⁶ Özellikle 1980'li yıllarda banka iflaslarının en önemli nedenlerinden birinin kredi çeşitlendirmesinin yapılmaması olduğu bu durumun temel bir göstergesidir.

tüketici kredilerinin geri ödenme süreçleri hakkında önemli katkıları olabilecektir.

Türk bankacılık sektörü krediler için profesyonel risk izleme ve derecelendirme kurumlarının eksikliğini düşük enflasyon sürecinde daha yoğun hissedecektir. Tek tek bankalar için risk izleme ve derecelendirme departmanlarının kurulması ve çalıştırılması çok maliyetli bir iş olacağından, piyasada bu faaliyetler için gerekli bilgi ve teknik elemanlara sahip profesyonel kurumların varlığı, bankaların hem kredi risklerini izlemelerini kolaylaştırabilir, hem de faiz ve faiz dışı giderleri üzerindeki aşırı baskıları önleyebilir.

5.2.1.4. Döviz Kuru Riski Üzerine Olası Etkiler

Bankacılık sektöründe açık pozisyonla çalışılması olağan bir görünüm almıştır. Bu durum döviz kuru riskinin önemini her zaman korumuş olmakla birlikte, yüksek enflasyon oranı ve döviz kuru artış oranı arasındaki geniş marj bankaların açık pozisyonla ve döviz kuru riskiyle çalışmalarını teşvik etmiştir. Ancak düşük enflasyon sürecinde enflasyon ve döviz kuru riski arasındaki marjın daralmasıyla birlikte, bankaların döviz kuru riskini, risk ile getiri arasındaki ilişkiyi etkin olarak belirleyerek yönetmeleri gerekecektir. Bu çerçevede bankalar, olası sorunlu kredileri tespit edebilmeye yönelik mikro yaklaşımla, beklenen döviz kuru ve faiz oranını içeren makro yaklaşımdan oluşan bir erken uyarı sistemini, üstlendikleri risklerin taşınabilir olup olmadığını belirlemek için kullanabilirler (Çolak ve Yiğidim, 2001:47-48).

Düşük enflasyon süreciyle birlikte bankaların, özellikle hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranlarının da düşmesiyle, açık pozisyonları azaltması beklenebilir. Ancak düşük enflasyon sürecinde uygulanan politikaların bankaların temel davranışları üzerindeki etkisi de önemli bir etken olacaktır. Örneğin 17 Haziran 2001 tarihinde Hazine'nin döviz üzerinden yaptığı borç swap'ı bankaların, döviz kuru riskini Hazine'ye

aktarmalarına neden olarak, döviz kurunda meydana gelecek olası artışlardan yararlanabilmek için açık pozisyonlarla çalışmaya devam etmişlerdir (Akçay, 2001:46).

Düşük enflasyon sürecinde yaşanan olumlu gelişmelerle bankaların yurtdışı piyasalardan sağlayacakları fon kaynaklarının önemini korumasına bağlı olarak, olası istikrarsızlıklar hızlı ve büyük miktarlarda kısa vadeli sermayenin çıkışına neden olarak, açık pozisyonla çalışmayı sürdüren bankaları büyük oranda döviz kuru riskiyle karşı karşıya bırakabilir. 1990'lı yıllardan itibaren finansal piyasalara kısa vadeli sermaye akımları artmış, kısa vadeli sermayenin ekonomik gelişmedeki olası olumsuzluklarda ülkeden hızlı çıkışıyla da döviz kurları önemli oranda etkilenmiştir. Ayrıca düşük enflasyon sürecinde henüz piyasalarda gelişmiş finansal araçlar olarak kullanılmayan türev ürünlerin, döviz kuru riskinden korunmak için gelecekte kullanımının önemi artabilecektir.

5.2.1.5. Sermaye Yeterliliği Riski ve Yönetimi Üzerindeki Olası Etkiler

Bankaların özkaynaklarında, yeniden değerlendirme fonundaki artış oranının etkisiyle, meydana gelen yapay artışlar düşük enflasyon sürecinde azalacak, bankacılık sektöründeki sermaye yetersizlikleri daha da belirgin hale gelecektir. Ayrıca yüksek enflasyon döneminde kaynakların önemli bir bölümünü menkul kıymetler hesapları ve repo işlemlerinde kullanabilen bankalar, düşük enflasyon süreciyle kredilendirme faaliyetlerinde karşılaşacakları yasal sınırlamaların etkisiyle sermaye yeterliliklerini arttırmak zorunda kalacaklardır (Babuşçu ve Diğerleri:2000:45). Özellikle yetersiz sermayeye sahip bankalarda ahlaki çöküntünün yüksek olduğu ve dolayısıyla bu yapıdaki bankaların üstlenebileceklerinden daha fazla risk alabilecekleri (Mishkin, 1996b:12) göz önüne alındığında, bankaların varlıklarını sürdürebilmeleri ve sistemin bir bütün olarak emniyet-güvenirliliği için

sermaye yeterliliklerinin sağlanması, düşük enflasyon sürecinde hayati bir konu olacaktır.

Enflasyon ve faiz oranlarındaki düşüşün fon kaynağı toplama üzerindeki olası olumsuz etkileri nedeniyle özkaynaklar, bankaların sektör içindeki rekabetinde önemli pasif kaynaklarından biri olacaktır. Özellikle yeterli fon kaynağına sahip olmayan küçük bankaların böyle bir süreçte rekabeti faiz oranı üzerinden yapmaları ise, piyasada faiz oranlarının olması gerekenin üzerinde belirlenmesine neden olarak, sektörde oluşabilecek krizlerin etkilerinin büyümesine neden olabilecektir.

Düşük enflasyon sürecinde fon kaynak maliyeti içinde önemli bir yeri olan zorunlu karşılıklar gibi kamudan kaynaklanan maliyetlerin kaldırılarak, karşılık uygulaması yerine özkaynakların artırılmasına yönelik teşvik ve düzenlemelerin yapılması bir taraftan sermaye yeterliliklerinin artmasına, diğer taraftan bankaların fon kaynak maliyetlerinin azalmasına neden olarak bankaların elde edeceği kârları olumlu etkileyebilecektir. Ayrıca böyle bir düzenleme ile sermaye yapıları güçlenen bankaların, etkin rekabet politikaları geliştirmeleri de mümkün olabilecektir.

5.3. 1987-2001 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE NET FAİZ GELİRİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Net faiz geliri, bankaların toplam faiz gelirlerinden toplam faiz giderleri arasındaki farkı ifade etmektedir. Genel olarak bankaların fon kaynaklarının fon kullanımlarından daha önce yeniden fiyatlanması nedeniyle, enflasyon oranlarındaki artışlar bankaların toplam faiz giderlerinin toplam faiz gelirlerinden daha fazla artmasına neden olmaktadır. Enflasyon oranlarındaki düşüşler ise toplam faiz gelirleri faiz giderlerinden daha fazla artmaktadır. Enflasyon oranlarındaki düşüş süreci olarak ele alınan düşük enflasyon sürecinde de bankaların, aktiflerinin ortalama vadesi pasiflerin ortalama

vadesinden daha uzun olduğundan, toplam faiz gelirleri toplam faiz giderlerinden daha fazla artabilecektir. Düşük enflasyon sürecinde cari faiz oranı daha yüksek olacağı için bankalar, fon kullanımlarını uzun vadede, fon kaynaklarını ise kısa vadede yapılandırarak, bir taraftan faiz oranlarındaki yaşanacak düşüşle pasiflerini daha düşük oranlarda yenileyebilecek, diğer taraftan da, fon kullanımlarını uzun vade ve yüksek faiz oranı ile yapılandırdığından, faiz geliri yüksek oranlarda kalabilecektir. Düşük enflasyon sürecinde aracılık hizmetlerinin de artması bankaları olumlu olarak etkileyecektir (Rijckeghem, 1999), ancak finansal piyasadaki asimetric bilgi probleminin önemi bankaların finansal kırılganlığını arttırabileceğinden (Mishkin, 1996b), sektördeki risk yönetimlerindeki performanslar ön plana çıkacaktır.

5.3.1. Çalışmada Kullanılan Yöntemler

Çalışmada enflasyon ile net faiz geliri arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile belirlenmeye çalışılacaktır. Granger nedensellik testinin yapılabilmesi için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bunun için öncelikle değişkenlerin durağan olup olmadıkları belirlenmeye çalışılacaktır. Durağan olmayan serilerin eş bütünleşme testiyle aralarında uzun dönemli ilişkinin bulunup bulunmadığı belirlenecek ve net faiz gelir ile enflasyon arasındaki ilişki Granger nedensellik testiyle açıklanacaktır.

5.3.1.1. Durağanlık Testleri

Ekonometrik olarak anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan seriler olması gerekmektedir. Logaritmaları alınmış değişkenlerin grafikleri incelendiğinde belirli bir yöne doğru giden eğilim gösterdikleri ortaya çıkmaktadır. Böyle bir eğilim ise kullanılan değişkenlerin durağan olmadıkları anlamını gelmektedir. Durağan olmayan serilerin varyansı zamana bağlı olarak değişir ve zaman sonsuza gittikçe varyans da sonsuza gitmektedir. Söz konusu serilerin diğer bir özelliği, herhangi bir

şoktan sonra değişkenlerin yeniden döndükleri ortalama bir uzun-dönem ortalama değerine sahip olmamalarıdır.

GSMH ve faiz oranları gibi ekonomik değişkenlerin bir şok sonrasında dönecekleri uzun-dönem eğilime sahip olmaları veya tesadüfi bir yürüyüş (random walk) izlemeleri iki açıdan önemlidir; birincisi, tesadüfi bir yürüyüş izleyen değişkenler arasında yapılacak bir regresyon, gerçeğe uymayan (sahte) (spurious) sonuçlar vermektedir. İkincisi ise GSMH gibi bir değişken tesadüfi yürüyüş izlediğinde, petrol fiyatlarında artış gibi, geçici bir şokun etkileri sürekli hale gelmektedir (Pindyck ve Rubinfeld, 1991:480).

Zaman serileri deterministik ve stokastik bir trendin varlığı nedeniyle durağan olmayabilirler. Seriler trendden arındırılarak (detrending) durağanlaştırılabilirler. Trendi çıkarıldıktan sonra durağan olan seriler ise 'trend-durağan' seriler denilmektedir. Ancak serilerin durağan hale getirilmesi için trendden arındırılması yeterli olmayabilir. Böyle seriler birinci farkları alınarak durağanlaştırılabilirler. Farkları alınarak durağan hale gelen serilere ise 'fark-durağan' seriler (difference stationary) denilmektedir.

Ekonomik zaman serilerinin çoğunun tesadüfi yürüyüş izlediğini veya en azından tesadüfi nitelikte bir kısma sahip olduğunu dair çalışmaların büyük bölümünde Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen birim-kök testleri kullanılmaktadır. Aşağıda modeli incelersek;

$$y_t = a_1 y_{t-1} + \varepsilon_t \dots \dots \dots (5.1)$$

(5.1) denkleminin her iki tarafından y_{t-1} 'i çıkarılırsa,

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + \varepsilon_t \dots \dots \dots (5.2)$$

elde edilir. Denklemden $\gamma = a_1 - 1$ olmaktadır. Buradan $a_1 = 1$ hipotez testinin $\gamma = 0$ hipotez testine eşdeğer olduğu görülmektedir (Enders, 1995:221). Dickey-Fuller birim kökün varlığını test etmek için (5.2) denklemi de sahip olmak üzere üç farklı regresyon denklemini kullanmaktadır:

$$\Delta y_t = a_0 + \gamma y_{t-1} + \varepsilon_t \dots\dots\dots(5.3)$$

$$\Delta y_t = a_0 + \gamma y_{t-1} + a_2 t + \varepsilon_t \dots\dots\dots(5.4)$$

(5.2), (5.3) ve (5.4) numaralı regresyon denklemleri arasındaki fark a_0 ve $a_2 t$ deterministik terimleridir. (5.2) denkleminde pür random walk modeli verilirken, (5.3) denkleminde sabit bir terim (a_0) eklenmekte, (5.4) denkleminde sabit ve doğrusal trend ($a_2 t$) birlikte kullanılmaktadır.

Yukarıda verilen üç denklemdaki y_t serilerinin durağan olup olmadıkları γ parametresine bağlıdır. $\gamma = 0$ olması (y_t) serisinin birim kök içerdiğini, bir başka deyişle durağan olmadığını göstermektedir. Dickey-Fuller testi, sözkonusu denklemlerin EKKY ile tahmin edilerek γ 'nın tahmin değeri ile ilgili standart hatanın bulunmasını kapsamaktadır. Test sonucunda bulunan t-istatistiği Dickey-Fuller tablosundaki değerler ile karşılaştırılarak $\gamma = 0$ boş hipotezi test edilir.

Dickey-Fuller, katsayıların ortak hipotez testlerini yapmak için üç ilave F-istatistiği (ϕ_1 , ϕ_2 ve ϕ_3) ortaya koymaktadırlar. Bu duruma göre (5.3) denklemi istatistiği kullanılarak $\gamma = 0 \Rightarrow a_0 = 0$ hipotezi test edilirken; (5.4) denklemi için $a_0 = \gamma = a_2 = 0$ ortak hipotezi ϕ_2 istatistiği ve $\gamma = a_2 = 0$ ortak hipotezi ϕ_3 istatistiği kullanılarak test edilmektedir.

ϕ_1 , ϕ_2 ve ϕ_3 istatistikleri basit F-testleriyle aynı şekilde oluşturulmaktadır:

$$\phi_1 = \frac{[HKT(kısıtlanmış) - HKT(kısıtlanmamış)]r}{HKT(kısıtlanmamış)(T - K)}$$

burada HKT (kısıtlanmış ve HKT kısıtlanmamış) ifadeleri sırasıyla kısıtlanmış ve kısıtlanmamış modellerden elde edilen hata kareler toplamını

verirken; r kısıtlama sayısını, T kullanılabilir gözlem sayısını ve k ise kısıtlanmamış modelde tahmin edilen parametre sayısını göstermektedir.

Test edilen boş hipotez, verilerin kısıtlanmış model tarafından yaratıldığı, yani serinin tamamen hata terimleri tarafından belirlendiğidir. Alternatif hipotez ise, verilerin kısıtlanmamış model tarafından yaratıldığıdır. Kısıtlama bağlayıcı değilse HKT (kısıtlanmış), HKT (kısıtlanmamış)'a yakın olacak, böylece ϕ_1 küçük olacaktır. Yüksek ϕ_1 değerleri kısıtlamanın bağlayıcı olduğunu göstermekte, böyle bir durumda ise boş hipotez reddedilmektedir. ϕ_1 için hesaplanan değer Dickey-Fuller tablosundaki değerden küçükse, kısıtlanmış model kabul edilebilir. Bu durumun anlamı, kısıtlamanın bağlayıcı olmadığı şeklindeki boş hipotezin reddedilemeyeceğidir. Eğer hesaplanan ϕ_1 değeri tablo değerinden büyük ise, boş hipotez reddedilir ve kısıtlamanın bağlayıcı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Zaman serilerinin büyük bir kısmı birinci dereceden otoregreseif süreçler değildir. Daha yüksek derecen denklemleri test etmek için ise "genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) " testi geliştirilmiştir. Buna göre;

$$\Delta y_t = a_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \dots \dots \dots (5.5)$$

$$\text{denklemden } \gamma = [1 - \sum_{i=1}^p \varepsilon_i] \text{ ve } \beta_i = \sum_{j=1}^p a_j \text{ olmaktadır.}$$

Dickey-Fuller testleri hata terimlerinin bağımsız ve sabit varyanslı olduğu varsayımına dayanmaktadır. (5.5) denklemi genişletici kısmını gösteren ifadesinin kaç gecikmeyi kapsayacağı hata terimleri arasında otokorelasyonun derecesi gösteren Durbin-Watson test istatistiğiyle belirlenmektedir. Kabul edilebilir Durbin-Watson değeri elde edilene kadar gecikme ilave edilmeye devam edilerek, hata terimleri arasında ilişkinin ortadan kalktığı gecikme sayısı tespit edilir. Söz konusu süreçte $\gamma = 0$ hipotezi test edilerek, serinin durağan olup olmadığı belirlenir.

5.3.1.2. Eş (Ortak) Bütünleşme Testi

Eş bütünleşme, modelde kullanılan değişkenlerin durağan olmaması durumunda, klasik regresyon analizinin yanıltıcı sonuçları verebileceği düşüncesinden hareketle, Engle-Granger (1987) tarafından geliştirilen Aşamalı Tahmin Yöntemi'ne alternatif olarak, Johansen (1988) tarafından geliştirilmiştir.

Eş bütünleşmiş değişkenlerin temel özelliklerinden biri, değişkenlerin zaman içindeki izledikleri yolun uzun dönem dengedeki sapmalardan etkilenmesidir. Johansen tarafından önerilen yaklaşımın kullanılmasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, kullanılan değişkenler için eş bütünleşme vektörlerinin maksimum sayısını belirlemek, ikincisi ise, eş bütünleşme vektörünün ve sözkonusu parametrelerin en çok olabilirlik tahminlerini elde edebilmektir (Holden ve Thompson, 1992). Buna göre;

$$Y_t = A_1 Y_{t-1} + \dots + A_k Y_{t-k} + \phi D_t + u_t \dots\dots\dots(5.6)$$

$$t = 1, 2, 3, \dots$$

A = katsayıları ($N \times N$) boyutlu matris

Y_t = ($N \times 1$) boyutlu vektör

D_t = deterministik kukla değişkenleri

$Y_t \sim I(1)$ olursa,

$$\Delta Y_t = B_1 Y_{t-1} + B_2 \Delta Y_{t-1} + \dots + B_k \Delta Y_{t-k} + \phi D_t + u_t \dots\dots\dots(5.7)$$

$$B_1 = -I + \sum_{i=1}^k A_i \text{ ve } B_j = \sum_{i=j}^k A_i \quad j=2, 3, \dots, k,$$

Denklemden k gecikme sayısını göstermektedir. Hata terimleri arasındaki otokorelasyonu giderecek gecikme sayıları belirlenir. $B_1 = \alpha\beta'$ 'yi ifade eder ve uzun dönemde tepki matrisini göstermektedir. α ($N \times r$) ve β ($r \times N$) boyutludur. N değişken sayısı, r ise eş bütünleşme vektör sayısını ifade eder. β matrisi eş bütünleşme ilişkileri katsayı matrisidir. α matrisinin

elemanları her bir eş bütünleşme vektörünün parametrelerine ait ağırlıkları vermektedir.

ΔY_t 'nin, ΔY_{t-1} , ..., ΔY_{t-k+1} değişkenleri yönünden regresyonları tahmin edilerek, her bir denklem için hata vektörü (R_{0t}) elde edilir. Her t dönemi için R_{0t} 'in N elemanı bulunmaktadır. Y_t 'nin, ΔY_{t-1} , ..., ΔY_{t-k+1} değişkenleri yönünden regresyonları tahmin edilerek, her bir denklem için hata vektörü (R_{0t}) elde edilir. Her t dönemi için R_{0t} 'in N elemanı bulunmaktadır.

Bulunan R_{0t} ve R_{1t} vektörlerini kullanarak ($N \times N$) boyutlu S_{00} , S_{0k} , S_{k0} ve S_{kk} matrisleri elde edilerek, $|\lambda S_{kk} - S_{k0} S_{00}^{-1} S_{0k}| = 0$ denklemi çözülür. Denkemden λ , yani özdeğerler elde edilir. λ 'ler kullanılarak ortak bütünleşme vektör sayısı (r) olabilirlik oran test istatistiği ile test edilir.

Öz (Eigen) değer istatistiği ; $-T \ln (1-\lambda_i)$

İz (Trace) istatistiği; ; $-T \sum_{i=1}^n \ln (1-\lambda_i)$

$H_0 : r = 0$ (Eş bütünleşme vektörü yoktur.)

$H_A : r + 1$ (Eş bütünleşme vektörü vardır.)

5.3.1.3. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi bugünün geçmişi etkileyemeyeceği fikrine dayanmaktadır. Granger nedenselliği, diğer bilgiler aynı iken X'in geçmiş değerlerinin açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı regresyondan elde edilen Y'nin öngörü değerleri, X'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı durumla karşılaştırıldığında daha başarılı oluyor ise X, Y'nin Granger nedenidir (Charemza and Deadman, 1992:190), şeklinde açıklanabilir. İki olay arasında nedensellik ilişkisinin metrik olarak incelenmesi Granger (1969) tarafından geliştirilmiştir.

İki değişken arasında Granger Nedensellik sınamasının yapılabilmesi için bu değişkenlerin kovaryans-durağan değişkenler olması gerekmektedir. Kovaryans-durağanlık iki değişkenin ortalaması ve varyansının zaman içinde değişmemesi ve kovaryanslarının da eşit zaman aralıklarında aynı olması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda nedensellik sınaması yapılacak değişkenlerin trend ve mevsimlik hareketler gibi deterministik öğeleri içermemesi gerekir. Kovaryans-durağan olduğu varsayılan değişkenler için Granger nedensellik sınaması aşağıdaki iki denklemle yapılabilmektedir;

$$Y_t = \sum_{j=1}^m a_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^q b_j X_{t-j} + U_{t1} \dots \dots \dots (5.8)$$

$$X_t = \sum_{j=1}^r c_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^s d_j X_{t-j} + U_{t2} \dots \dots \dots (5.9)$$

Denklemlerde a,b,c,d tahmin edilecek parametlerin m,q,r,s gecikme dönemlerini U_1 ve U_2 'de içsel bağıntılı olabilecekleri kabul edilen hata terimlerini göstermektedir. (5.8) nolu denklemde Y_t 'nin şimdiki değerlerinin Y_t 'nin geçmiş değerleri ve X_t 'nin önceki değerleriyle ilişkili olduğunu formüle etmektedir. Bu denklemlerin tahmininden sonra;

i) $H_0 : b_1 = b_2 = b_3 = \dots = b_q = 0$ reddedilirse

$H_1 : d_1 = d_2 = d_3 = \dots = d_s = 0$ reddedilemesse

$\Rightarrow$ X değişkeninin Y değişkeninin Granger nedeni olduğu

ii) $H_0 : d_1 = d_2 = d_3 = \dots = d_s = 0$ reddedilir ve

$H_1 : b_1 = b_2 = b_3 = \dots = b_q = 0$ reddedilemesse

$\Rightarrow$ Y değişkeni X değişkeninin Granger nedenidir.

iii) i ve ii 'de ifade edilen her iki H_0 hipotezde reddedilirse X ve Y arasında iki yönlü Granger nedenselliği vardır.

iv) i ve ii 'de ifade edilen her iki H_0 hipotezide reddedilemezse X ve Y arasında Granger nedenselliği yoktur. Bu iki değişken birbirinden bağımsızdır denir.

Sözkonusu hipotezlerin sınanması için (5.8) ve (5.9) denklemlerinden farklı olarak;

$$Y_t = \sum_{j=1}^m a_j Y_{t-j} + V_{t1} \dots \dots \dots (5.10)$$

$$X_t = \sum_{j=1}^r a_j X_{t-j} + V_{t2} \dots \dots \dots (5.11)$$

Bu dört denklemden elde edilecek F istatistiği tablo değerinden büyükse belirlenen önemlilik derecesinde H_0 hipotezi sözkonusu denklem için reddedilir. F istatistiği aşağıdaki denklemle yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$F = \frac{(\sum V_1^2 - \sum U_1^2) / q}{(\sum U_1^2 / n - q - m)}$$

5.3.2. Veri Kümesi

Yapılan çalışmada 1987-2001 yılları arasında mevduat bankalarına ait faiz geliri ve faiz gideri verileri TCMB üç aylık bültenlerinden alınmıştır. Kullanılan veriler üçer aylık olarak alınmıştır. Net faiz gelirleri de bu verilerden üçer aylık olarak hesaplanmıştır. Enflasyon oranları için ise TCMB'nın EVDS sisteminde tüketici fiyat endekslerinden yararlanılmıştır. Tüketici fiyat indeksi olarak 1987=100 GSMH deflatörü kullanılmıştır.

5.3.3. Ampirik Sonuçlar

Çalışmada kullanılan değişkenlerden; logaritması alınmış faiz geliri ve faiz gideri serilerine ilişkin durağanlık testi sonuçları Tablo 11'de verilmektedir. Düzeyde birim kök içeren serilerin farkı alındığında, % 10 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmişlerdir. Faiz geliri ve faiz gideri

serileri arasındaki farkı ifade eden 'net faiz geliri' artış oranı (NFGAO) serisi düzeyde durağan bulunmuştur. Tüketici fiyat indeksi artış oranı cinsinden hesaplanmış olan enflasyon serisi düzeyde durağan bulunmuştur.

Tablo 12: ADF Test Sonuçları

Değişken**	ADF Değeri	Gecikme Sayısı
NFGAO	-7,74*	1
FGDAO	-7,57*	1
FGLAO	-7,47*	1
LFGIDER	-1,87	2
LFGELİR	-2,04	
ENF	-7,68*	0

Not: Gecikme Sayısı Akaike Bilgi Kriteri kullanılarak seçilmiştir.

* % 1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

** Düzeyde Değişken

Birim kök içeren logaritmik faiz gideri ve logaritmik faiz geliri değişkenlerinin uzun dönem ilişkisinin olup olmadığını görmek amacıyla yapılan Johansen ve Juselius (1990) eş bütünleşme test sonuçları Tablo 13'de verilmektedir.

Tablo 13: Johansen – Juselius Maximum Olabilirlik Eşbütünleşme

Testi: faiz gideri_t = a₀ + a₁ faiz geliri_t

Boş Hipotez	Alternatif	m . λ	% 99	Tr	% 99
R = 0	r = 1	13.0962	18.63	13.5239	20.04
R ≤ 1	r = 2	0.4267	6.65	0.4267	6.65

R = eşbütünleyici vektör sayısı

m . λ = maksimum eigen value istatistiği

Tr = trace istatistiği

Test sonuçları iki seri arasında uzun dönem ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bunun anlamı, faiz geliri ve faiz gideri arasındaki farkı gösteren 'net faiz geliri'nin zaman için sabit kalmamasıdır. Söz konusu

değişkenlik analiz döneminde Türkiye ekonomisinde yaşanan yüksek enflasyon ve istikrarsızlık olgularına bağlanabilir.

Çalışmanın ikinci aşamasında, faiz gideri artış oranı ile enflasyon (Tablo 14), faiz geliri artış oranı ile enflasyon (Tablo 15) ve net faiz geliri artış oranı ile enflasyon oranı (Tablo 16) arasındaki nedensellik ilişkileri test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıda verilmektedir.

Tablo 14: Granger Nedensellik Testi 1

	H_0 : Faiz Gideri Artış Oranı Enflasyonun Granger Nedeni Değildir	H_0 : Enflasyon Faiz Gideri Artış Oranının Granger Nedeni Değildir
Bir Gecikme	4.27** (+)	0.00

Not: ** (F İstatistiği) % 5 anlamlılık seviyesini göstermektedir. (+) işareti gecikme katsayısının pozitif olduğunu göstermektedir. Optimal gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriterine göre seçilmiştir.

Tablo 14'de görüldüğü gibi faiz gideri artış oranı bir gecikmede enflasyona Granger anlamda neden olmaktadır.

Tablo 15: Granger Nedensellik Testi 2

	H_0 : Faiz Geliri Artış Oranı Enflasyonun Granger Nedeni Değildir	H_0 : Enflasyon Faiz Geliri Artış Oranının Granger Nedeni Değildir
Dört Gecikme	4.91* (+)	0.07

Not: * (F İstatistiği) % 5 anlamlılık seviyesini göstermektedir. (+) işareti gecikme katsayısının pozitif olduğunu göstermektedir. Optimal gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriterine göre seçilmiştir.

Tablo 15'de görüldüğü gibi, faiz geliri artış oranı enflasyona neden olmaktadır.

Tablo 16 : Granger Nedensellik Testi 3

	H_0 : Net Faiz Geliri Artış Oranı Enflasyonun Granger Nedeni Değildir	H_0 : Enflasyon Net Faiz Geliri Artış Oranının Granger Nedeni Değildir
Beş Gecikme	0.99	3.24*(-)

Not: * (F İstatistiği) % 5 anlamlılık seviyesini göstermektedir. (-) işareti gecikme katsayısının negatif olduğunu göstermektedir. Optimal gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriterine göre seçilmiştir.

Tablo 16'dan görüldüğü gibi enflasyondan, net faiz geliri artış oranına doğru negatif yönde işleyen bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle enflasyon oranlarındaki düşüş net faiz geliri artış oranını artırmaktadır. Bu sonuç düşük enflasyon sürecinde bankaların faiz gelirlerinin faiz giderlerinden daha fazla artacağı öngörüsünü de desteklemektedir.

SONUÇ

Türkiye’de bankalar finansal piyasalarda en önemli finansal araçlar olarak çalışmaktadırlar. Bankaların finansal piyasalar içindeki yeri ve önemi ekonomiyle karşılıklı etkileşimini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de bankaların aktif-pasif yönetimi, bilançoların yapısı ve risk yönetimleri, hem makroekonomik koşullarla, hem de bankacılık sektörünün sahip olduğu bazı karakteristik özelliklerle şekillenmiştir.

1980 yılında ekonomide gerçekleşen yapısal dönüşümle birlikte bankalar aktif-pasif yönetimini birlikte ele almaya başlamışlardır. Bu süreçte ekonomide yaşanan enflasyon, yüksek kamu kesimi borçlanma gereksinimi ve bankaların mülkiyet özellikleri gibi sayılabilecek temel olaylar, bankaların bilanço yapılarının oluşumunda, dolayısıyla da aktif-pasif ve risk yönetimlerinde verilen kararlarda belirleyici olmuştur.

Sürekli enflasyon ve kamu kesimi borçlanma gereksinimi ekonomide yaşanan istikrarsızlıkların en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. İstikrarsız bir makroekonomik yapıda çalışan bankaların aktif yapılarında menkul değer hesapları önemli bir rol oynarken, kredilerin payı zaman içinde sürekli olarak azalmıştır. Pasif yapılarında ise özellikle yabancı para cinsinden fon kaynaklarının önemi artmış ve bunun yanında özkaynaklar sürekli azalmıştır.

1980 yılından günümüze devletin finansal piyasalardan fon talep eden en önemli müşteri olması, bankacılık sektörünü yüksek faiz oranlarıyla kamu finansmanına yönlendirmiştir. Özellikle yüksek enflasyon ve uygulanan makroekonomik politikalar, yeterli sermayeye de sahip olmayan bankaların, piyasadaki faiz oranları üzerinden rekabetini de etkilemiştir. Bankalar yüksek enflasyon ve döviz kuru artış oranı arasındaki geniş marjdan yararlanmak için, pasiflerinde yer alan yabancı para cinsinden fon kaynaklarının bilanço içindeki payını arttırmış, aktiflerinde yer alan yüksek getirili ve risksiz hazine

bono ve tahvillerinin kapsandığı menkul değerler hesabının payı fon kullanımında sürekli önemini korumuştur. Topladıkları fonları yüksek faiz oranlarıyla hazine bonolarına yatıran, özellikle küçük ölçekli, bankalar likidite ihtiyaçlarını daha çok bankalararası para piyasasından yüksek maliyetlerle karşılamışlardır. Yaşanan enflasyon ve döviz cinsinden kaynakların bilançodaki payı, bankaların faiz ve döviz kuru riskini sürekli hale getirmiştir. Ancak bankalar bu risklerin yönetiminde, riskin büyüklüğüne rağmen, etkin politikalar geliştirememişlerdir. Söz konusu gelişmeler genel olarak bankacılık sektörü ve bankaların yapı ve işleyişinin krizlere daha duyarlı hale gelmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

Enflasyon ve piyasada yaşanan istikrarsızlıklar, bankaların bilançolarında kısa vadeli fon kaynak ve kullanımlarını da beraberinde getirmiş, bu duruma bağlı olarak aktif yapılarını sürekli kötüleştirmiştir. Enflasyon oranlarındaki dalgalanmalar bankacılık sektöründeki gelir ve giderlerin de sürekli değişmesine neden olmuştur.

Enflasyon ile bankacılık sektörünün aktif-pasif yönetimi arasındaki ilişkiler incelenirken, iki farklı ortamın birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Birincisi, enflasyonun fiyat istikrarının varlığından söz edilebilecek kadar düşük oranlarda istikrar kazandığı "*düşük enflasyon ortamı*" ve ikincisi enflasyonun yüksek oranlardan düşük oranlara geçiş yaptığı "*düşük enflasyon süreci*"dir. *Düşük enflasyon sürecinde*, bankaların aktif-pasif yönetimleri ve bilançolarında beklenen olası değişiklikler, *düşük enflasyon ortamından* farklı olacaktır. Bunun en önemli nedeni, *düşük enflasyon ortamında*, faiz oranı ve enflasyon oranlarındaki cari ve beklenen oranlar arasındaki farkın daha az olmasıdır. *Düşük enflasyon sürecinde* ise, cari ve beklenen oranlar arasındaki fark daha fazla olacaktır. Dolayısıyla düşük enflasyon sürecinde bankalar enflasyon ve faiz oranlarındaki öngördükleri gelişmeleri göz önüne alarak, bir taraftan fon kaynaklarının vadesini kısaltmaya, diğer taraftan fon kullanımlarının vadesini uzatmaya çalışacaklardır. Fon kaynaklarının daha kısa vadede yoğunlaşmış olması,

faiz giderlerine ilişkin ayarlamaların daha sık yapılmasını sağlayacak; buna karşılık uzun vadede yoğunlaşan fon kullanımları eski ve daha yüksek faiz oranlarına bağlanmış olacağı için, düşük enflasyon sürecinde faiz gelirlerinde bir artış gözlenecektir. Bu sürecin sonucu, faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki farkı gösteren net faiz gelirinin artması olacaktır. Kuşkusuz, bu noktada kredi talep edenlerin enflasyonun düşeceği beklentisi ile yatırım, dolayısıyla kredi taleplerini ertelemeyi tercih edebilecekleri ileri sürülebilir. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinde yüksek enflasyonun yarattığı istikrarsızlık ve belirsizlik ortamının reel sektör yatırımları üzerinde yarattığı olumsuz etki dikkate alınır, düşük enflasyon sürecinde daha önce ertelenmiş yatırımların gerçekleştirilmeye başlanacağı, dolayısıyla kredi taleplerinin artacağı söylenebilir. Ayrıca, Türkiye’de bankaların yüksek reel faiz ile kredi kullandırmasının güç olduğu ve enflasyondaki düşüşe paralel olarak faiz oranlarının da düşeceği bir ortamda ekonomide ortaya çıkan canlanmanın kredi talebinde artışı güçlendireceği belirtilmelidir. Bu konuda belirtilmesi gereken bir diğer konu, istikrarın sağlanması yönündeki eğilimlerin bankaların kullandıkları kredilerin geri ödenme olasılığını artırarak, aktif kalitesinin iyileşmesine katkıda bulunacak olmasıdır.

Düşük enflasyon süreci, ayrıca bu sürecin istikrarlı olarak yaşanması, bankaların faiz gelirlerini faiz giderlerinden daha fazla arttıracaktır. Türkiye’de 1987-2001 dönemi için yaptığımız ekonometrik çalışmanın bulguları bu öngörüye destekler niteliktedir. Elde edilen sonuçlar, faiz geliri artış oranı ve faiz gideri, artış oranından enflasyona doğru işleyen pozitif yönlü Granger nedensellik ilişkisini ortaya koyarken, enflasyondan net faiz geliri artış oranına doğru negatif yönde işleyen Granger nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. Bunun anlamı, enflasyon oranlarında ortaya çıkacak düşüşlerin bankaların net faiz gelirlerini arttırmasının beklenebileceğidir. Dolayısıyla düşük enflasyon sürecinde, ekonomideki istikrarın artmasına da bağlı olarak, kredilerin bankaların toplam aktifleri içindeki payı da yükseleceği için, faiz gelirlerinin faiz giderlerinden daha fazla artması söz konusu olabilecektir. Cari enflasyon ve faiz oranlarının beklenen enflasyon ve faiz oranlarından daha

yüksek olması, fon kaynaklarını kısa vadeli, fon kullanımlarını ise uzun vadeli oluşturacak, bankaları ve bankacılık sektörünü olumlu etkileyecektir. Bununla birlikte, düşük enflasyon sürecinde fon kaynaklarına ulaşmada yaşanabilecek sorunların, özellikle küçük, bankaların mevduat ve kredi faiz oranları üzerinden yapacağı rekabeti etkileyerek, sektördeki bankaların üstlenecekleri riskleri ve getirileri etkileyebileceği de göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur.

Türk Bankacılık Sektörü'nde yer alan bankaların büyük bir çoğunluğu küçük ve yeterli sermayeye sahip olmayan bankalardan oluşmaktadır. Düşük enflasyon sürecinde, açılacak krediler bankaların sahip oldukları kaynaklarla orantılı olduğundan, küçük bankaların yeterli sermayeye sahip olmaları yönünde yapılacak teşvik ve düzenlemeler sektörün gelişimini olumlu etkileyecektir. Bu tür düzenlemelerle, sermaye yapıları güçlendirilen küçük ölçekli bankalar hem piyasadaki rekabeti olumlu olarak etkileyebilecek, hem de düşük enflasyon sürecinde, sektördeki mevcut, oligopolistik yapının daha da çok güçlenmesi de engellenebilecektir.

Düşük enflasyon sürecinde bankacılık sektöründe, özellikle menkul değerler hesaplarının bilanço içindeki payındaki azalmaya da bağlı olarak, kredi hacmi genişleyecektir. Kredi taleplerindeki artışla birlikte, bankaların kredi açacakları sektörleri, bu sektörlerin ekonomi içindeki yeri ve gelecekteki olası gelişmeleri, ayrıca kredi müşterilerinin mali ve finansal analizinin nasıl yapılacağına dair kredi politikalarının belirlenmesi, kredi geri ödemelerini etkileyebilecek temel faktörler arasında yer alacaktır. Bankaların kredi risk ve yönetimdeki performansları ise, faiz gelirlerinin ve dolayısıyla da kârlılıklarının gelişiminde en önemli belirleyicilerden biri olacaktır.

Düşük enflasyon sürecinde, kredi riskini azaltmada önemli bir faktör olarak kabul edilebilecek teminatların bankacılık sektöründeki nakit akımlarının bozulmamasında önemli bir yeri olabileceği düşünülmektedir. Bu süreçte teminatlarla ilgili kesin ve kısa vadede çözüm imkanlarını getiren

yasal düzenlemelerin yapılması, kredilerin geri ödemelerini ve bankaya doğru nakit akımlarını olumlu olarak etkileyebilecektir. Kredi geri ödemelerinin likidite yönetimlerini olumsuz etkilememesi açısından önemi, düşük enflasyon sürecinde fon kullanımlarını uzun vadede, fon kaynaklarını ise kısa vadede toplamaya çalışacak bankaların vade uyumsuzlukları artacağından, belirginleşecektir. Bu süreçte, özellikle, vade uyumsuzluklarının çözümünde, bankacılık sektöründe menkul kıymetleştirme ve mevduat sertifikaları gibi finansal araçların önemi artacak ve kullanımı da yaygınlaşabilecektir.

Yüksek enflasyon ortamında, bankaların mülkiyet sahiplerinin ortaklık ve iştiraklerine yaptıkları kredilendirme faaliyetlerinin de çok olması nedeniyle, piyasada bütün bankaların yararlanabilecekleri profesyonel bir risk izleme kurumunun kurulamamasının eksikliği, düşük enflasyon sürecinde daha fazla hissedilebilecektir. Dolayısıyla düşük enflasyon sürecinde bu tür profesyonel risk izleme ve derecelendirme firmalarının kurulması veya kurulmasının teşvik edilmesi, bir taraftan kredilerin risklerini azaltırken, diğer taraftan da bankaların tek tek yapmaları halinde katlanmaları gereken büyük maliyetlerin de azalmasını sağlayabilecektir.

Ülkemizde bankaların verdikleri krediler için ayırdıkları karşılık oranları, diğer ülkelere oranla, oldukça düşüktür. Düşük enflasyon sürecinde, bankacılık sektörünün sağlıklı ve istikrarlı bir yapıya kavuşması için, krediler için ayrılan karşılıklar yeniden düzenlenebilir. Bu tür karşılıkların ayrılmasında sektördeki, bankaların, krediler için ayrılan karşılıklardan vergi alınmaması, gibi teşviklerle yönlendirilmesi sektörün yeniden yapılanacağı böyle bir dönemde hem kredi riskleri, hem de nakit akımlarındaki sorunları azaltabilecektir. Dolayısıyla krediler için ayrılan karşılıklardan vergi alınmaması gibi düzenlemeler veya çeşitli teşvikler, bankaların faiz gelirlerini olumlu olarak etkilerken, donuk ve batık kredilerin yaşanacak olası olumsuzlukları azaltabilecek/önleyebilecektir.

Son yaşanan bankacılık sektörü krizinde sektöre aktarılan kaynağın 2000 yılı GSMH'sinin yaklaşık % 22'si olduğu göz önüne alındığında, düşük enflasyon sürecinde riskleri azaltabilecek, vergi avantajlarıyla desteklenecek karşılık uygulaması gibi, teşviklerin getireceği maliyetler çok daha küçük oranlarda kalabilir. Ayrıca böyle bir düzenleme ile sektörün yapısı ve işleyişi güçlendirilerek banka iflaslarının olasılığı da düşürülebilir. Yüksek enflasyon ortamında gerekli fon kaynaklarına ulaşmanın maliyetleri arttığı için Türkiye'de bir çok holding ve grup banka sahibi olmuştur. Böyle bir gelişme bankaları, fon kullanımlarını risk-getiri analizi yapmadan, kendi iştiraklerini fonlamaya yöneltmiştir. Düşük enflasyon sürecin sektörün sağlıklı ve istikrarlı yapılabilmesi için banka sahiplerinin üstlenecekleri maliyetler ve sorumluluklar da yeniden değerlendirilmesi, bu bankaların fon kullanımlarını risk-getiri analiziyle yapmaya yönlendirebilir.

Düşük enflasyon sürecinde mevduat sigortası uygulamasında yapılacak yeni düzenlemeler bankaların aşırı risk almalarını engelleyerek, tek tek bankaların ve bir bütün olarak sektörün gelişimini olumlu olarak etkileyebilecektir. Yapılacak düzenlemelerle bankaların üstlendikleri risklerin müşterilerle paylaşılması gibi uygulamalar, bu süreçte, banka müşterilerinin çalışacakları bankaları belirlerken bankaların risklerini de değerlendirmesini sağlayarak, bankaların aşırı riskle çalışmalarını da engelleyebilir.

Türkiye'de uygulanan zorunlu karşılık oranlarının tespit edilmesinde kamu finansmanı da göz önünde bulundurulmuştur. Bu yüzden karşılık oranları, dünyadaki diğer bankacılık sektörlerine göre, sürekli yüksek oranlarda belirlenmiştir. Yüksek karşılıklar bankaların fon maliyetlerini arttırmakta, bu maliyetler de fon kullanımlarına yansıtılmaktadır. Düşük enflasyon sürecinde, özellikle sermaye yeterliliklerinin artırılmasına yönelik uygulanacak teşvik ve düzenlemelere ilaveten, zorunlu karşılık oranlarının düşürülmesi yoluyla kamudan kaynaklanan fon maliyetlerinin azaltılması bir taraftan bankaların kaynak maliyetlerini azaltırken, diğer taraftan piyasada rekabeti arttırarak faiz oranlarını düşürebilecektir. Böyle bir gelişme ise,

piyasada asimetrik bilgi probleminin neden olduğu ters seçim ve ahlaki çöküntü risklerini azaltarak, kötü borçlunun iyi borçluyu piyasadan kovmasını önleyerek, bankaların üstlendikleri risklerin daha düşük oranlarda gerçekleşmesini sağlayabilecektir.

Türk bankacılık sektöründeki kamu bankalarının varlığı, ayrıca kamunun bankacılık sektörüne yasal düzenlemelerle yaptığı müdahaleler bankaların maliyetlerini ve risklerini olumsuz olarak etkilemektedir. Dolayısıyla bankacılık sektöründe kamu bankalarının payının düşürülmesi ve bu bankaların politikalarının rasyonel olmayan politik kararlardan arındırılması, bir bütün olarak bankacılık sektörünün işleyişini de olumlu olarak etkileyecektir. Ayrıca düşük enflasyon sürecinde kamunun yapacağı düzenlemelerin, böyle bir sürecin başlangıcında yapılması ve ileriye yönelik piyasadaki maliyetleri ve/veya riskleri arttıracak düzenlemelerin yapılmaması, sistemin ve bankaların sağlıklı işleyişine katkıda bulunabilecektir.

Düşük enflasyon süreci ve bu süreçte yaşanacak istikrarlı bir makroekonomik ortam piyasadaki yabancı bankaların sayı ve şubelerini ve dolayısıyla piyasadaki rekabeti arttıracaktır. Bununla birlikte ekonomide yaşanacak istikrar, bankaların yurtdışından uygun vade ve koşullarda sağlayacakları fon kaynaklarının, sendikasyon kredileri gibi, artmasını da olumlu olarak etkileyecektir. Bankaların bu süreçte piyasada rekabeti fiyat (faiz oranı) üzerinden değil de, ürün farklılaştırması-çeşitlendirmesi gibi alanlarda yapması, hem gelirleri arttıracak, hem de bankaların üstlenecekleri riskleri azaltabilecektir. Ayrıca düşük enflasyon süreciyle birlikte, özellikle faiz oranı ve döviz kuru riskinden korunmak için kullanılan türev ürünlerin kullanımının ve işlem hacminin de bilançolar içindeki payı ve önemi artabilecektir.

Yüksek enflasyon ortamında piyasada bankaların temel rekabet stratejilerinden biri olarak şubeleşme eğilimi, daima önemini korumuştur. Bu

durum bankaların faiz dışı giderlerinin içinde faaliyet giderlerinin sürekli artmasına neden olmuştur. Düşük enflasyon sürecinde bankaların diğer bankalarla yapacakları işbirlikleri, kullanacakları ortak bankacılık noktaları faiz dışı giderlerin içinde faaliyet giderlerinin payının düşürülmesinde önemli bir rol oynayarak, sektördeki kârlılıkları olumlu olarak etkileyebilir.

Bankacılık sektöründe yüksek enflasyon oranlarında bilanço içinde çok küçük rakamlarda gerçekleşen faiz dışı gelirleri arttırmaya dönük politikaları geliştirmeye yönelik faaliyetler de, düşük enflasyon sürecinde bankaların kârlılıklarını olumlu olarak etkileyebilecek faktörlerden biri olabilecektir.

KAYNAKÇA

AKÇAY, Cevdet

2001 "The Turkish Banking Sector" , PrivateReview, Summer:40-47.

AKGÜÇ, Öztin

1987 100 Soruda Türkiye'de Bankacılık, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

2001 "2000 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler" Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, s:37-86.

AKSOY, Tamer

1998 Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye'de Uluslararası Bankacılık: Sistematik ve Analitik Bir Yaklaşım, Ankara: SPK Yayınları No:109.

AKYÜZ, Y. ve K. BORATAV

2002 "Türkiye'de Finansal Krizin Oluşumu", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:197, Ağustos:14-46.

ALPER, C.E., M.H. BERUMENT ve N.K. MALATYALI

2001 "The Disinflation Program and the Structure of the Turkish Banking Sector", Boğaziçi Üniversitesi Konferansı, 19 Ocak.

ARMAN, T. T. ve T. GÜRMAN

1997 Bankalarda Finansal Yönetime Giriş, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:203.

ARTUN, Tuncay

1983 Türkiye’de Bankacılık, Ankara: Tekin Yayınevi, 2. Basım.

ASOMEDYA

2001 “Türkiye’de Bankacılık ve Finansal Krizleri, 1929’dan Günümüze”, Ankara Sanayi Odası Dergisi, Mart:38-57.

AYDIN, M. Erol

1993 “Aktif-Pasif Yönetiminde Likidite ve Faiz Oranı Riski”, Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi, Mart:65-68.

BABUŞÇU, Şenol, ve diğerleri.

2000 “Yüksek Enflasyondan Düşük Enflasyona Geçiş Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü”, İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Eylül:39-50.

BASCOM, Wilbert O.

1997 Bank Management and Supervision in Developing Financial Markets, London: Macmillian Press Ltd.

BAŞOĞLU, U., A. CEYLAN ve İ. PARASIZ

2001 “Finans Teori-Kurum-Uygulama”, Bursa: Ekin Kitabevi.

BDDK.

2000 Yıllık Rapor 1999, Ankara.

2001 Yıllık Rapor 2000, Ankara.

2001 Ekonomik ve Finansal Gelişmeler, Aylık Rapor, Ankara:18 Eylül.

2002 Yıllık Rapor 2001, Ankara.

BERNANKE, B. ve M. GERTLER

1995 "Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission", Journal of Economic Perspectives, 9(4): 27-48.

BESSIS, Joel.

2002 Risk Management In Banking, West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.

BLYTHE, H., ROBERTS R.B.,

1983 Asset&Liability Management From The Credit Perspective, Philadelphia: Robert Morris Associates.

BODIE, Z. ve R. MERTON

1999 Finance, New York: Prentice Hall, 1th Edition.

BOLAY, H.Cahide

1991 "Türk Bankacılık Tarihi", Bankacılar Dergisi, Yıl:2, Sayı:5, Temmuz: 48-62.

BOYD, J.H., R.LEVINE ve B.D. SMITH

2001 "The Impact of inflation on financial sector performance", Journal of Monetary Economics, Volume 47, No:2, April: 221-248.

CEYLAN, A.K.

2000 Turhan, Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi, Bursa: Ekin Kitabevi.

CHAREMZA, W.W. ve D.F. DEADMEN

- 1992 New Directions in Econometric Practice, Edwar Elgar Publishing Limited.

CIVAN, M.

- 1994 Türk Sermaye Piyasasındaki Son Gelişmeler, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 182.

CLAESSENS, S. ve D. KLINGEBIEL

- 2000 Fiscal Risks of the Banking System: Approaches to Measuring and Managing Contingent Government Liabilities in the Banking Sector, World Bank, May 22.

COOPER, S.K. ve D.R. FRASER

- 1982 The Financial Marketplace, Reading, MA: Addison Wesley Publishing Company Inc.

CROSSE H. D. ve G.H. HEMPEL

- 1980 Management Policies for Commercial Banks, New Jersey: Prentise-Hall Inc., Third Edition.

ÇAKICI, L.

- 1983 "Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesinin Süratlendirilmesi İçin Sermaye Piyasası ve Bankalardan Beklenen Fonksiyonlar", Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri 24-25 Ekim, Çeşme-İzmir: Türkiye Tütüncüler Bankası A.Ş. Yayını.

ÇELEBİCAN, Gürhan

- 1998 "Türk Bankacılık Sektörü", A. ŞAHİNÖZ.(Ed.), Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ankara:Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını:205-218.

ÇIKRIKÇI, M.

- 1990 Türk Bankacılık Sistemine İlişkin Bir Değerlendirme (1973-1988), Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No:424.

ÇİLLİ, Hüseyin

- 1994 Enflasyon Bankalar ve Risk, Ankara: TBB Yayın No:188.

ÇOLAK, Ö.Faruk

- 1998 Bankalarda Pasif Yönetim, TBB, Ankara: 18-20 Şubat,
- 2001 Finansal Piyasalar ve Para Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 3.Baskı.
- 2002 "IMF Yönlendirmeli Bankacılık Yeniden Yapılandırma Programı", Cem Alpar'ın Anısına Armağan, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara: 177-206.

ÇOLAK, Ö.F. ve A. YİĞİDİM

- 2001 Türk Bankacılık Sektöründe Kriz, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

ÇOLAK, Ö.F. ve S. KILIÇKAPLAN

- 2000 "Türk Bankacılık Sektöründe Ölçek Ekonomileri: Türk Ticaret Bankaları İçin Bir Maliyet Fonksiyonu", Gazi Üniv., İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:1.

DE GREGORIO, J. ve P.E. GUIDOTTI

- 1995 "Financial Development and Economic Growth", World Development, Vol.23, No:3:433-448.

DELİKANLI, İ. U.

- 1999 "Döviz Kuru Riski ve Sermaye Yeterliliği", Active Dergisi, Sayı:6: Nisan-Mayıs.

DENİZER, C.A., GÜLTEKİN, M.N. ve GÜLTEKİN, N.B.

- 2000 "Distorted Incentives and Financial Development in Turkey", Financial Structure and Economic Development Conference, Organized by World Bank, Washington: February 10-11.

DEMİRGÜÇ-KUNT, A. ve H.HUIZINGA,

- 1999 "Determinants of Commercial Bank Interest Margins Profitability: Some International Evidence", World Bank Economic Review, Vol.13, No:2:379-408.

DUMAN, M.

- 2000 "Bankacılık Sektöründe Finansal Riskin Ölçülmesi ve Gözetiminde Yeni Bir Yaklaşım: "Value at Risk Metodolojisi", Ankara: TBB Yayını, Sayı:32:22-30.

EKEN, Mehmet H.

- 1992 "Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi", Bankacılar Dergisi, Yıl:3, Sayı:10, Ekim:48-51.

- 1994 Enflasyonun Bankacılık Üzerine Etkilerinin Risk ve Kârlılık Açısından Değerlendirilmesi, Ankara: TBB Yayın No:187.

ENDERS, W.

- 1995 Applied Econometric Time Series, New York: John Wiley&Sons, Inc.

ENGLE, R.F. ve C.J.W. GRANGER

- 1987 "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testingi", Econometrica, (55): 251-276.

ENGLISH, William B.

- 2002 "Interest Rate Risk and Bank Net Interest Margins" BIS Quarterly Review, December: 67-82.

EROĞLU, Zeynep A.,

- 2001 Türk Bankacılık Sistemindeki Kaynak Maliyeti, Ankara: BDDK, MSPD çalışma Raporları:2001/5, Temmuz.

ERTUĞRUL, A. ve O. ZALM

- 1996 Türk Bankacılığında Etkinlik, Ankara: Bilkamat İşletme ve Finans Yayınları, Yayın No:3.

ERZAN, R., C.Akçay ve R. Yolalan,

- 2001 "Kuşbakışı Türk Bankacılık Sektörü", Active Dergisi, Mart-Nisan: 6-14.

ESEN, Rifat

- 1992 "Ticari Bankalarda Aktif/Pasif Yönetimi", Bankacılar Dergisi, Sayı:7, Ocak:41-47.

FERMAN, Cumhur

- 1983 "Türkiye'de Sermaye Piyasasının Gelişmesi İçin Bankalardan Beklenen Fonksiyonlar", Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri 24-25 Ekim, Çeşme-Izmir: Türkiye Tütüncüler Bankası A.Ş. Yayını.

FISHER

- 1965 Appreciation and Interest, Augustus M. Kelley.

FRASER, D.R., E.G. BENTON ve W. K. JAMES

- 1996 Commercial Banking, The Management of Risk, West Publishing Company.

FRIEDMAN, M. Benjamin

- 1995 "Does Monetary Policy Affect Real Economic Activity?: Why Do We Still Ask This Question?", NBER Working Paper No.5212.

FRY, Maxwell J.,

- 1998 "Potential and Pitfalls of Financial Liberalisation on Domestic and International Fronts", 'Changing Financial Systems: Challenges for Monetary Policy in Zambia': Paper prepared for the Bank of Zambia's Conference.

GREUNING, H. V. ve S.B. BRATANOVIC

- 2000 Analyzing Banking Risk, Washington: The World Bank.

GRANGER, C.J.W.

- 1969 "Investigating Causal Relation by Econometric Models and Cross-Spectral Methods", Econometrica, July: 424-438.

GÜCENME, Ümit

- 1994 Türkiye’de Sermaye Piyasasındaki Son Gelişmeler, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No:181.

GÜRSEL, S.

- 1999 “Bankalar Kurul’a Emanet”, Ekonomik Forum, Temmuz.

Hazine Müsteşarlığı

- 1999 Hazine İstatistikleri, 1980-1998, Ankara.

- 2000 Hazine İstatistikleri, Ankara: Kasım.

HEFFERNAN, Shelagh

- 1996 Modern Banking in Theory and Practise, Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

HEMPEL, G.H., D.G. SIMONSON ve A.B. COLEMAN

- 1994 Bank Management, Text And Cases, 4th Edition, John Wiley & Sons, Inc.

HOLDEN, K. ve THOMPSON, J.

- 1992 “Co-integration: an Introductory Survey”, British Review of Economics Issues, 14(33):1-55.

HONOHAN, P. ve D. KLINGEBIEL

- 2000 “Controlling Fiscal Cost of Banking Crises”, Mimeo, World Bank, Washington D.C.

HUBBARD, R.Glen

- 1994 "Is There a Credit Channel for Monetary Policy?", NBER Working Paper No. 4977.

IŞIK, İ. ve Hassan M.K.,

- 2002 "Technical, scale and allocative efficiencies of Turkish Banking Industry", Journal of Banking & Finance, Vol:26: 719-166.

İNAN, Emre A.

- 2000 "Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik", Bankacılar Dergisi, Sayı:34: 82-96.

JOHANSEN, S.

- 1988 "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", Journal of Econometrics, Vol:12: 231-254.

JOHANSEN, S. ve K. JUSELIUS

- 1990 "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Application to the Demand for Money", Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Vol:52:169-209.

JOHNSON, Hazel J.

- 1994 Bank Asset/Liability Management, The Concepts and The Tools, A ankline Publication, Probus Publishing Company.

KAMERSCHEN, D. R.

- 1988 Money and Banking, 9th Edition, SouthWestern Publishing Co.

KASHYAP, A.K. ve C.S. JEREMY

- 1994 "Monetary Policy and Bank Lending", Monetary Policy, Edited by: N.G. Mankiw., The University of Chicago Press: 221-256.

KAVAL, Hasan

- 2000 Bankalarda Risk Yönetimi, Ankara: Yaklaşım Yayınları.

KAYA, Y.T.,

- 2001 Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi, Ankara: BDDK, MSPD Çalışma Raporları:2001/4.

KESKİN, Ekrem

- 1992 Bankacılıkta Risk ve Sermaye, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.
- 1999 "1998 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler", Bankacılar Dergisi, Sayı:29:12-56.
- 2000 "1999 Yılında Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler", Bankacılar Dergisi, Sayı:33:11-32.
- 2001 "2000 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi", Bankacılar Dergisi, Sayı:37:7-47.

KIDWELL, D.S., Peterson, R.L., BLACKWELL ve W. DAVID

- 1997 Financial Institutions, Markets and Money, The Dryden Press.

KILINÇ, Gonca

- 1991 "Aktif-Pasif Yönetimi", Bankacılar Dergisi, T.B.B. Yayını, Sayı:6, Ekim: 50-62.

KING, R. G. ve LEVINE, R.

- 1993 "Finance, Entrepreneurship, and Growth", Journal of Monetary Economics, Vol.32: 513-542.

KIRDALOĞLU, S. ve SAKLAR, F.

- 1992 "Türev Ürünler", Bankacılar Dergisi, TBB Yayını, Ocak: 48-62.

KIRIM, Arman

- 1990 "Döviz ve Faiz Swap'ları", Bankacılar Dergisi, TBB Yayını, Temmuz: 30-34.

KOCH, Timothy W.

- 1995 Bank Management, 3rd Edition, The Dryden Press.

KOTLAN, Victor

- "Interest Rate Forecasting and The Yield Curve: Some Empirical Evidence in The Czech Economy", www.ekf.vsb.cz/kat/k156/vkls_word/pub_karvina_angl.doc.

LEITE, S.P. ve SUNDARARAJAN, V.

- 1990 ., "Issues in Interest Rate Management and Liberalization", IMF Staff Papers, Vol:37, No:4: 735-752.

Maliye Bakanlığı.

- 2001 2001 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara.

MASON, J. M.

- 1979 Financial Management of Commercial Banks. Boston: Warren, Gorham & Lamont,

MCKINNON, R.I.

- 1989 "Financial Liberalization and Economic Development: A Reassessment of Interest-Rate Policies in Asia and Latin America", Oxford Review of Economic Policy, 5, (4):29-54.

MCNAUGHTON, D., CLAYTON, T.D.

- 1992 Banking Institutions in Developing Markets, Volume 1: Building Strong Management and Responding to Change, www.worldbank.com.

MISHKIN, Frederic S.

- 1995 "Symposium on the Monetary Transmission Mechanism", Journal of Economic Perspectives, 9 (4): 3-10.
- 1996a "The Channels of Monetary Transmission: Lessons for Monetary Policy", NBER Working Paper No. 5464.
- 1996b "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspectives", NBER Working Paper, May.

MISHKIN, F.S. ve EKAINS, S.G.

- 1998 Financial Markets And Institutions. An Imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

NATH, Golaka C.

- 2002 "Interest Rate Forecasting and The Tield Curve", www.nse-india.com/conten/press/may2002c.pdf

ONGUN, Tuba

- 2001 "İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme." G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 3, Sayı:2, Güz: 1-14.

ÖÇAL, T. ve Ö. F. ÇOLAK

- 1999 Finansal Sistem ve Bankalar, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Kasım.

ÖZATAY, F., E. ÖZTÜRK ve G. SAK

- 1996 "Şirketler Kesiminin Finansman Sorunları ve Alternatif Finansman Kaynakları", İstanbul: TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/96-1/192, Ocak.

PARASIZ, İlker

- 1997 Para Banka Ve Finansal Piyasalar, Bursa:Ezgi Kitabevi Yayınları.

PINDYCK, R. S. ve D. L. RUBINFELD

- 1991 "Econometric Models and Economic Forecasts, New York: McGraw Hill, Inc.

ROSE, Peter S.

- 1996 Commercial Bank Management, The MacGraw-Hill Companies, Inc., 3rd Edition.

SANTONI, G.J.,

- 1986 "The Effects of Inflation on Commercial Banks", Federal Reserve Bank of St. Louis Review, Volume 68, Number:3: 15-26.

SARIKAMIŞ, Cevat

- 1995 Sermaye Pazarları, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

SINKEY, Joseph, F. Jr.

- 1998 Commercial Bank Financial Management, New Jersey: Fifth Edition, Prentice-Hall, Inc.

STIGLITZ, J.E. ve A. WEISS

- 1981 "Credit Rationing in Markets with Imperfect Information", The American Economic Review, Vol.71, No:3: 393-410.

TAKAN, Mehmet

- 2001 Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1.Baskı, Mart.

TANÖR, Reha

- 1999 Türk Sermaye Piyasası, İstanbul: 1. Cilt, 2. Baskı, Beta Basım .. Yayın Dağıtım A.Ş.

TARHAN, Vefa

- 2003 "Enflasyon, büyüme hızı ve yatırım kararlarına kurumsal finansman yönlü bir bakış", İktisat, İşletme ve Finans, Sayı:203, Şubat: 27-31.

TBB.

1997 "1996 yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler", Bankacılar Dergisi, Sayı:21.

1998 40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi (1957-1997), İstanbul: TBB Yayın No:207.

TECİRLİ, A.

1997 "Munzam Karşılık Uygulamaları ve Bankacılık Sistemine Etkileri", Bankacılar Dergisi, Sayı:20: 14-20.

TELATAR, Erdinç

2002 Fiyat İstikrarı: Ne? Nasıl? Kimin İçin?, Ankara: İmaj Yayıncılık.

TELATAR, Funda

2003 "Türkiye'de enflasyon, enflasyon belirsizliği ve siyasi belirsizlik arasındaki nedensellik ilişkileri", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:203, Şubat: 42-51.

TOBB.

1996 Banka ve Sigorta Sektörleri, Ankara: Özel İhtisas Komisyonu
., Raporu, Genel Yayın No:315.

TOPRAK, M. ve DEMİR, Ö.

2001 "Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar", C. Ü. İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2: 1-26.

TULGAR, Koray

1993 Ticari Bankalarda Aktif ve Pasif Yönetimi, Ankara: TBB Yayını, Yayın No: 177.

ULUDAĞ, İ. ve ARICAN, E.

- 1999 Finansal Hizmetler Ekonomisi (Piyasalar-Kurumlar-Araçlar),
İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

URGANCI, Hikmet

- 1982 Para ve Banka, Adana: Önder Matbaası.

VAN RIJCKEGHEM, Caroline

- 1999 "Enflasyonun Düşmesinden Türk Bankaları Zarar Görür mü?",
İMKB Dergisi, Cilt:3, Sayı:10, Nisan-Mayıs-Haziran: 1-15.

YAVUZ, Salih T.

- 2002 "Risk Yönetimi İçeri Aktif-Pasif Yönetimi Dışarı mı?", Bankacılar Dergisi, Sayı:41.

YILDIZ, Rifat

- 1988 Bankacılıkta ve Dış Ticarete Döviz Pozisyonlarının Kur Riskine Karşı Korunması, Türkiye İş Bankası Yayınları.

WALSH, Carl E.

- 1998 Monetary Theory and Policy, The MIT Press.

WILSON, J.S.G.,

- 1985 "How Assets and Liabilities Are Managed Around the World", The Banker, June, Volume 135, Number 712: 54-62.

ÖZET

Aktif-pasif yönetimi bankaların fon kaynak ve kullanımı sürecini ifade etmektedir. 1980'lere kadar bankalar, ülke ekonomilerindeki gelişmelere de bağlı olarak, aktif ve pasiflerini ayrı ayrı yönetmişlerdir. 1980'lerden sonra ise finansal piyasalardaki gelişmelere bağlı olarak aktif-pasif yönetimi birlikte ele almaya başlamışlardır.

Bankaların aktif-pasif yönetimi sürecinde ülkelerin mevcut ekonomik şartları ve uygulanan kamu politikaları önemli belirleyiciler arasında yer almaktadır. 1980'li yıllarda yapısal bir dönüşüm geçiren Türk Bankacılık Sektörü'ndeki bankaların da aktif-pasif yapıları ve yönetimleri, makroekonomik gelişmelerden ve bankaların mülkiyet yapılarının etkisiyle şekillenmiştir.

Yaşanan yüksek enflasyon ve kamu borçlanma politikası bankaların fon kaynak ve kullanımlarının vade ve yapısını etkilemiştir. Bu süreçte bankaların fon kaynakları içinde yabancı para cinsinden pasifler ağırlık kazanırken, fon kullanımlarında krediler sürekli azalmış, menkul değerler hesabı ise sürekli önemini korumuştur.

Yüksek enflasyondan düşük enflasyon oranlarına geçiş sürecinde, fon kaynaklarının maliyetindeki düşüşün fon kullanımlarının elde edilecek gelirden daha önce düşmesi nedeniyle, bankaların, etkin risk yönetim politikalarını geliştirmelerine de bağlı olarak, faiz gelirleri faiz giderlerinden daha fazla artabilecektir. Bu süreçte bankalar ile reel kesim arasındaki bağ yeniden kurulurken, sektörün sağlıklı olarak yapılanmasında ve işleyişinde, dışsal olarak ekonomik ve politik istikrar, mevduat sigortası ve karşılık oranlarında yapılacak düzenlemeler, içsel olarak ise bankaların kredi faaliyet politikaları, sermaye yeterlilikleri, risk yönetim performansları ve faaliyet politikaları gibi faktörler etkili olacaktır.

SUMMARY

Asset and liability management expresses the process of banks' sources and uses of funds. Banks managed their assets and liabilities separately, dependent on the developments in economic conditions of the country until 1980's. After 1980's the banks have started to take up the assets and liabilities together dependent on the developments in financial markets.

The current economic conditions of the country and the government policies carried out are two of the important determiners in the bank's asset and liability management process. The structure and management of assets and liabilities of Turkish banks which lived a structural transformation in 1980's has took their form with the effects of macroeconomic developments and ownership structure of the banks.

High inflation rates and governments borrowing policy has effected the bank's structure and maturity of sources and uses of funds. Regarding to this effecting process, besides the increase of liabilities in foreign currencies in fund sources of the banks, the credits in uses of fund reduced continuously and the investment securities have protected its importance.

In the lower inflation rates, interest incomes may increase more than interest costs with the contributions of the banks which has a longer average maturity of uses of funds then the sources of funds in the process of transformation from higher inflation rates to lower inflation rates. In this process, the linkage between the banks and real sector will be re-established and exogenously, economic and politic stabilization, arrangements such as deposit insurance and rate of reserve, endogenously, factors such as credit policies, capital adequacy, risk management performances and activity policies of the bank, will be effective.